

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

OSMANLI DEVLETİ'NDE TAŞRA MÜFTÜLERİ
(1550-1700)

DOKTORA TEZİ

ÖMER FARUK KÖSE

İSTANBUL, 2023

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

OSMANLI DEVLETİ'NDE TAŞRA MÜFTÜLERİ
(1550-1700)

DOKTORA TEZİ

ÖMER FARUK KÖSE
(151121001)

Danışman
(Prof. Dr. Abdülkadir Özcan)

İSTANBUL, 2023

12/07/2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı Tarih Doktora programı öğrencisi 151121001 numaralı **Ömer Faruk KÖSE**'nin, hazırladığı "*Osmanlı Devleti'nde Taşra Müftüleri (1550-1750)*" konulu Doktora tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 12.07.2023 Çarşamba günü saat 11:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çokluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının .....
"*Osmanlı Devleti'nde Taşra Müftüleri (1550-1700)*" .....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN	Kabul
2. Prof. Dr. Zekeriyya KURŞUN	Kabul
3. Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ	Kabul
4. Doç. Dr. İlhami DANIŞ	Kabul
5. Doç. Dr. Abdurrahman ATÇIL	Kabul
6. (İkinci Danışman)*	.....

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ömer Faruk Köse

OSMANLI DEVLETİ'NDE TAŞRA MÜFTÜLERİ (1550-1700)

Ömer Faruk Köse

ÖZET

Bu tez 1550-1700 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde taşra müftülüğünün gelişimini ve dönüşümünü, imparatorluğun farklı bölgelerindeki resmî vazifeli müftülerin kariyerleri üzerinden incelemektedir. Tezin genel çerçevesini 16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı ilmiye hiyerarşisinin büyüdüğü ve ulemanın merkezî bürokrasi içerisinde rolünün arttığı dönem oluşturmaktadır. Başta *Şakâik* zeyilleri olmak üzere ulema biyografilerinin yer aldığı tabakat kitapları ile müftü atama kayıtlarının bulunduğu ruus defterleri çalışmamızın iki temel kaynak grubunu oluşturmaktadır. Taşra müftülüğünün gelişimi ve yayılma süreci kabaca iki dönemde gerçekleşmiştir. 17. yüzyılın başlarına kadar olan ilk dönemde, merkezî pozisyonlarda görev yapan ulema taşranın belli başlı önemli şehirlerine müftü olarak atanmıştır. Taşra müftülüğünün eyalet ve sancaklara ilaveten birçok kazaya da yayıldığı 17. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonraki dönemde ise ekseriyetle yerel ulema bu mansıplarda istihdam edilmiştir. Müftülere aynı zamanda buldukları bölgedeki en prestijli medresenin müderrislik vazifesi de verildiği için bu süreçte birçok medrese de ilmiye hiyerarşisine dahil edilmiştir. Müftü-müderrislik, 16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı ilmiyesinde artan mansıp ihtiyacına da önemli bir katkı sunmuştur. Atanma belgelerinde Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre fetva vermeleri ve muteber fıkıh kitaplarından nakil yazmaları istenen taşra müftüleri, Osmanlı Devleti'nin resmî mezhep uygulamasına geçtiği süreçte kadılarla birlikte önemli bir rol oynamıştır.

Anahtar kelimeler: Taşra müftüsü, Medrese, Şeyhülislam, İlmiye, Ulema

PROVINCIAL MUFTIS IN THE OTTOMAN EMPIRE (1550-1700)

Ömer Faruk Köse

ABSTRACT

This thesis examines the development and transformation of the provincial muftiship in the Ottoman Empire between the years 1550-1700, through the careers of the officially appointed muftis in different regions of the empire. The general framework of the thesis consists of the period from the middle of the 16th century in which the Ottoman learned establishment (*ilmiye*) grew and the role of the ulema in the central bureaucracy increased. Biographical dictionaries including the lives of the scholars, especially the *Şakaik* continuations, and the *ruus* registers containing the appointment records of the muftis are the two main source groups of our study. The development and expansion process of the provincial muftiship took place in roughly two periods. In the first period, until the beginning of the 17th century, the ulema who served in the central positions were appointed as muftis to the major cities of the province. In the period after the second quarter of the 17th century, when the provincial muftiship spread to many districts in addition to the provinces and sanjaks, mostly local ulema were employed in these ranks. Since muftis were also given the task of teaching in the most prestigious madrasas of the region, many madrasas were included in the hierarchy of *ilmiye* in this process. Since the middle of the 16th century, the mufti-mudarris positions have also made an important contribution to the increasing need for office in the Ottoman *ilmiye*. In their appointment documents, provincial muftis, who were asked to issue fatwas according to the authoritative view of the Hanafi sect and to write references from the reliable fiqh books, played an important role, together with the judges, in the process of the Ottoman Empire's adoption of Hanafi law as its official legal school.

Keywords: Provincial mufti, Madrasa, *Şeyhülislam*, *İlmiye*, Ulema

ÖNSÖZ

Müftülük Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal etmiş önemli kurumlardan birisidir. Ancak bu kurumun teşekkül ve taşradaki yaygınlaşma süreçlerine dair yeterli çalışma bulunmamaktadır. Genel olarak ilmiye kurumunun başındaki şahıs olan şeyhülislam ve şeyhülislamlık kurumu araştırmacıların ilgi ve alakasını çekmiştir. Taşra müftülüğü ile ilgilenmem yüksek lisans sürecinde, Erzurum'da müftülük yapmış Vani Mehmed Efendi üzerine yaptığım tez çalışması ile başladı. 17. yüzyılın ortalarında tipik bir taşra müftüsü olarak beliren Vani Efendi üzerine yaptığım çalışma, imparatorluk coğrafyasındaki farklı müftü tiplerine, müftülüğün resmi bir vazife olarak yaygınlaşma süreçlerine yakından bakmam için beni cesaretlendirdi. Bu sebeple 1550-1700 yılları arasındaki döneme bir bütün olarak bakmayı ve taşra müftülüğünde yaşanan değişim ve dönüşümleri ilmiye teşkilatının genel çerçevesi içerisinde anlamaya çalıştım. Çalışmam sürecinde biyografi kitapları ve müftü atama kayıtlarını içeren ruus defterleri iki temel kaynağımı oluşturdu.

Çalışmam sürecinde beni daima teşvik eden, yönlendiren, bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren ve aynı zamanda tarih bölümünde beraber çalışmaktan dolayı kendimi şanslı hissettiğim kıymetli hocam ve danışmanım Abdülkadir Özcan'a müteşekkirim. Tez izleme sürecindeki takipleri ve katkılarından dolayı Zekeriya Kurşun ve Mehmet İpşirli hocalarıma, tez jürimde yer alıp kıymetli değerlendirmeleriyle teze dair fikirlerini sunan İlhami Danış ve Abdurrahman Atçıl hocalarıma teşekkür ediyorum.

Doktora sürecinde Araştırma Görevlisi olarak çalıştığım Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi ve Tarih bölümünün sağlamış olduğu akademik ve huzurlu çalışma ortamı en önemli şansım oldu. Bölüm hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Üniversitemizin idari personeline, hususiyle kütüphane, fakülte, enstitü, kantin ve güvenlikteki çalışanlara teşekkürler ediyorum.

Hayatımın bu safhasına gelinceye kadar birçok insanın üzerimde emeği oldu. İsimlerini tek tek zikredemeyeceğim hocalarıma, dostlarıma ve aile büyüklerime minnettirim. Hususiyle tez sürecine anbean şahit olan, sabırla ve heyecanla tezin tamamlanmasını bekleyen kıymetli eşim ve çocuklarım Yusuf, İbrahim ve Betül'e teşekkür ediyorum.

Temmuz, 2023

Ömer Faruk Köse

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
TABLolar	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	32
1. TAŞRA MÜFTÜLERİNİN İSTİHDAMI	32
1.1. ATANMA SÜREÇLERİ.....	32
1.2. MÜFTÜ ATAMALARINA TAŞRANIN KATKI SUNMA BİÇİMLERİ: MAHZAR, ARZ, ARZUHAL, MEKTUP	38
1.3. MÜFTÜLERİN TERCİH EDİLME SEBEPLERİ.....	48
1.4. TAŞRA MÜFTÜLÜĞÜNÜN YAYGINLAŞMASI VE MEZHEPSEL DAĞILIMI	51
1.5. MÜFTÜLÜĞE İLAVE GÖREVLER	60
1.6. MÜFTÜLERİN GÖREV SÜRELERİ VE GÖREVDEN AYRILMALARI ..	65
İKİNCİ BÖLÜM	74
2. TAŞRA MÜFTÜLERİNE TAHSİS EDİLEN MEDRESELER	74
2.1. OSMANLI ÖNCESİ MEDRESELER	74
2.2. OSMANLI DÖNEMİ MEDRESELERİ	80
2.3. MÜFTÜLERİN HAREKETİ VE MEDRESELERDEKİ DERECELERİ.....	89
2.3.1. Hariç Derecesiyle Atanan Müftüler	91
2.3.2. Dahil Derecesiyle Atanan Müftüler	96
2.3.3. Musıla-i Sahn ve Sahn Derecesiyle Atanan Müftüler	103
2.3.4. Altmış ve Üzeri Akçe ile Altmışlı ve Üzerindeki Payelerle Tayin Edilen Müftüler.....	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	111
3. TAŞRA MÜFTÜLÜKLERİ: ÖRNEK ŞEHİRLER	111
3.1. AMASYA.....	113
3.2. MANİSA	123
3.3. ANKARA.....	130
3.4. KEFE	134
3.5. TRABZON	140
3.6. KIBRIS	144
3.7. RODOS	147

3.8. ŞAM	152
3.9. SARAYBOSNA, SELANİK, BELGRAD	160
3.10. SONUÇ	167
SONUÇ.....	171
KAYNAKÇA	175
EKLER.....	188

TABLÖLAR

Tablo 2.1: Taşra Müftülerinin Vazife Yaptıkları Medreseler ve Banileri

Tablo 2.2: Hariç Derecesiyle Ataması Yapılan Müderris-Müftüler

Tablo 2.3: İç-il'den Dahil Derecesiyle Ataması Yapılan Müderris-Müftüler

Tablo 2.4: Dahil Derecesiyle Ataması Yapılan Müderris-Müftüler

Tablo 2.5: Sahn Payesiyle Ataması Yapılan Müderris-Müftüler

Tablo 3.1: Amasya Müftüleri

Tablo 3.2: Manisa Müftüleri

Tablo 3.3: Ankara Müftüleri

Tablo 3.4: Kefe Müftüleri

Tablo 3.5: Trabzon Müftüleri

Tablo 3.6: Kıbrıs Müftüleri

Tablo 3.7: Rodos Müftüleri

Tablo 3.8: Şam Müftüleri

Tablo 3.9: Selanik ve Belgrad Müftüleri

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.y.	Adı geçen yazar
bkz.	Bakınız
BOA	Başkanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
s.	Sayfa/sayfalar
trc.	Tercüme eden
vd.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

GİRİŞ

Bu çalışma 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın nihayetine kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'nde taşra müftülüğünün gelişim sürecini, geçirdiği değişim ve dönüşümleri, imparatorluğun farklı coğrafyalarındaki müftüler ve kariyerleri üzerinden anlamayı hedeflemektedir. Bu anlamda bir yanda Osmanlı merkezinin taşra müftülüğü hakkındaki tasarruflarını ve resmî vazife ile atadığı müftülerden beklentilerini ortaya koymaya çalışırken diğer yanda da taşra şehirlerinin kendi iç dinamikleri sonucu ortaya çıkan farklılıklara değinecek, farklı taşra müftüsü tiplerine yakından bakmaya çalışacaktır. Daha genel olarak taşra müftüleri ile ilgili yürüteceğimiz tartışmanın zeminini, 15. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı idaresinin ulemayla ilgili yürüttüğü merkezîyetçi siyaset ve bunun neticesinde onları hiyerarşik bir yapı içerisinde yeniden örgütleyerek çeşitli istihdam olanakları sağlaması oluşturacaktır.

Osmanlı ilmiyesi içerisinde ulemanın tercih edebileceği iki ana meslek grubu olan kadılık ve müderrislik gibi müftülük ayrı bir kariyer çizgisi olarak teşekkül etmedi. İnsanların fetva ihtiyaçları uzun yıllar boyunca gerekli ilmî ehliyete sahip ulema tarafından herhangi bir resmî vazife olmaksızın yerine getiriliyordu. Bu sebeple taşrada müftülük için bir teşkilatlanma ihtiyacı hissedilmedi. Ayrıca Osmanlı ilmiyesinin hiyerarşik bir düzen içerisinde organize edilmeye başlandığı 15. yüzyılın ikinci yarısında da müftülük ayrı bir yapı olarak düşünülmedi. Ancak, bununla beraber, 16. yüzyılın ortalarına doğru taşranın bazı önemli şehirlerinde resmî olarak atanmış müftüler vazife yapmaya başladı. Bu müftüler aynı zamanda buldukları şehirdeki en prestijli medresenin de müderrisi olarak atanıyorlardı. Osmanlı ilmiyesi içerisinde devletin denetiminde ortaya çıkan ve sayıları gittikçe artan bu müftülük mansıpları ulema için müderrislik ve kadılık gibi ayrı bir kariyer imkânı sunuyor muydu? Taşra müftülüğünde yaşanan bu gelişmeler, benzer tarihlerde Osmanlı ilmiyesinin büyüdüğü ve merkezî-bürokratik yapı içerisinde birçok kişiye istihdam imkânının sağlandığı sürecin bir parçası olarak düşünülebilir mi? Taşradaki yerleşim yerlerine resmî vazife ile müftü atanması, Osmanlı ilmiyesi içerisindeki artan yeni mansıp ihtiyacını karşılamak için merkezî yönetimin geliştirdiği bir formül müdür? Merkezî yerlerdeki medreselerle mevleviyet kadılıklarında görev almayı bekleyen ulema için taşrada

müftülük mansıbı ne anlam ifade etmektedir? Osmanlı merkezindeki pozisyonlara iltifat etmeyen ya da buralarda görev alma şansı bulamayan yerel ulema, kendi muhitlerinde sultanın izni ile fetva verme yetkisine sahip müftüleri nasıl karşılamış, yeni teşekkül eden müftülük mansıplarına teveccüh gösterip talip olmuş mudur?

Bu soruların cevapları için taşra müftülüğü ile ilgili Osmanlı merkezinde yaşanan gelişmelere ve farklı taşra şehirlerinde müftülük yapmış âlimlerin kariyerlerine yakından bakmak gerekmektedir. Bu amaçla çalışmamızın iki temel kaynağını oluşturan müftü biyografilerinin de yer aldığı *Şakâik* zeyilleri ve müftü atama kayıtlarını da içeren ruus defterleri bize rehberlik edecektir. Osmanlı ulemasının bir mensubu olarak taşra müftülerinin atanma süreçleri Osmanlı merkezî bürokrasisi içerisinde organize edilmiştir. Bu süreçte yerel aktörler de çeşitli iletişim araçlarını kullanarak önemli roller oynamış, yönlendirici taleplerde bulunmuştur. Merkezin kendi inisiyatifi yanında yerel aktörlerin de etkin olduğu bu süreçte müftülük mansıbına atanan âlimlerde ne tür özellikler aranıyordu? Müftülük dışında kendilerine gelir getirecek başka vazifeler de tevcih ediliyor muydu? Müftülerin görevde kalma sürelerini ve görevden ayrılmalarını belirleyen faktörler nelerdi? Müftüler fetvalarında kendi bireysel görüşlerini yansıtabiliyor muydu, yoksa Osmanlı merkezinin kendilerine çizdiği mezhepsel bir sınırlama var mıydı?

Bunlara ilaveten taşra müftülerinin ekseriyetle vazife yaptıkları medreseler de bu çalışmanın ana temalarından birini oluşturmaktadır. Osmanlı coğrafyasının hemen hemen her köşesine yayılmış medreseler hangi kriterlere göre merkezî yönetim tarafından müftülere tahsis ediliyordu? Vakfiyelerindeki şartlara göre kendi mütevellileri tarafından idare edilen Osmanlı öncesi ve sonrası dönemde inşa edilmiş birçok medrese nasıl bir süreç içerisinde hiyerarşik kuralları olan bir sisteme entegre edildi? Müftüler hangi derece ve payelerle bu medreselere atanıyordu, önceki ve sonraki görevleri itibariyle ilmiye içerisinde nasıl bir hareket içerisindeydiler?

Osmanlı Devleti'nde taşra müftüleri ile ilgili kaynakların yetersizliği, mevcut olanların da sadece belli bölge ve dönemlere dair bilgiler sunması yukarıda çerçevesini çizdiğimiz temalar ve sorular etrafında bütüncül çalışmalar yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu sebeple araştırmacılar taşra uleması yerine çoğunlukla merkez teşkilatı ve şeyhülislam başta olmak üzere üst düzey ulema ve onların kariyerlerine

odaklandıkları çalışmalar yürütmüşlerdir. Araştırmacıların bu alana olan ilgisinde merkezî kurumlar ve İstanbul’la ilişkili ulemaya dair ulaşılabilir kaynakların çeşitli ve fazla olmasının da önemli bir etkisi olduğu açıkça görülmektedir. Bu eğilimin neticesi olarak ilmiye hiyerarşisinde yükselebilmek imkânları sunan müderrislik ve kadılık mansıpları, görece sınırlı bir kariyer imkânı sunan müftülük mansıplarına göre daha fazla çalışmaya konu olmuştur.

İlmiye çalışmalarına yön veren öncü eserler, taşra müftülüğüne bölgesel ve zamansal farklılıkları dikkate almadan genel ifadelerle temas etseler de müftülüğü Osmanlı Devleti’ndeki ulemanın ve kurumlarının tarihsel gelişimi içerisinde anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadırlar. Bu bağlamda çok çeşitli kaynakların bir araya getirilerek Osmanlı ilmiyesi hakkında hemen hemen bütün meselelere temas edildiği, bu alanın öncü metni *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*,¹ Şeyhülislam Ebussuud Efendi’ye kadar erken dönem İstanbul müftülerinin kariyerlerinin Osmanlı ilmiyesinin gelişim süreci içerisinde ele alındığı *The Mufti of Istanbul*,² 15 ve 16. yüzyıllarda imparatorluk coğrafyasında ilmî faaliyetlerin yürütüldüğü medreselerle buralarda vazife yapan müderrislerin işlendiği *Osmanlı Medreseleri*,³ üst düzey Osmanlı uleması ile Osmanlı medreseleri etrafında birçok meselenin dakik bir şekilde ele alındığı *Osmanlı İlmiyesi*,⁴ Osmanlı ulemasının katkılarıyla şekillenen en önemli sahalardan hukukun birçok veçhesiyle ele alındığı *Osmanlı Hukuku*,⁵ kuruluşun 16. yüzyılın nihayetine kadar olan dönemde Osmanlı Devleti’nde ulema sınıfının teşekkülü ve bürokratik bir yapı içerisindeki dönüşümünün ele alındığı *Âlimler ve Sultanlar*⁶ özellikle zikredilmelidir.

Osmanlı Devleti’nde müftülerin en önemli faaliyet alanlarından olan fetva çeşitli açılardan birçok çalışmaya konu olmuştur. Ancak burada ağırlığın şeyhülislam fetvaları ve ifta faaliyetleri üzerinde olduğu görülmektedir. Uriel Heyd’in 1969 yılında

---

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988).

² R.C. Repp, *The Mufti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy* (London: Ithaca Press, 1986).

³ Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2005).

⁴ Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi* (İstanbul: Kronik, 2021).

⁵ Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Hukuku: Devlet-i Aliyye’nin Temeli* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2020).

⁶ Abdurrahman Atçıl, *Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu’nda Âlimler ve Sultanlar*, trc. Gürzat Kami (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019).

yayımladığı makalesi, Osmanlı fetvasının yapısal ve kurumsal özelliklerini ortaya koyması açısından erken ve öncü çalışmalardandır. İncelemesini şeyhülislam fetvaları üzerinden yapan Heyd, yer yer taşra müftülerinin fetvaları üzerine de değerlendirmelerde bulunmaktadır.⁷ 1990'lerden itibaren Osmanlı Devleti de dahil olmak üzere Müslüman toplumlardaki müftülük ve fetva faaliyetlerine olan ilgi artmaya başlamıştır.⁸ Bunların içerisinde taşra müftülerine temas eden çalışmalar yeterli miktarda değildir. 2018 yılında yayımlanan *Osmanlı Hukukunda Fetva* isimli derleme çalışması, fetva teorisi, fetvanın kaynağı, işlevi ve idari-kurumsal veçhesi, fetva mecmualarının kaynak değeri ve fetva literatürü üzerine bir kısmı daha önce de yayınlanmış yirmi makaleyi içermektedir.⁹ Makalelerde yer yer taşra müftüleri ve ifta faaliyetlerine temas edilse de genel çerçeveye şeyhülislam fetvaları üzerinden çizilmektedir.

Hem şeyhülislam hem de taşra müftülerinin fetvalarının günümüze kadar ulaşmasında en önemli araç olan fetva mecmuaları da çeşitli çalışmaların konusu olmuştur. Bu bağlamda Şükrü Özen'in şeyhülislam, taşra müftüsü, müderris, kadı ve fetva eminlerine ait fetva mecmualarını derlediği makalesi alana önemli bir katkı sunmaktadır. Yaklaşık olarak 170 adet mecmuaya temas edilen makalede Arap ulemasınıninkiler de dahil olmak üzere taşra müftülerine ait önemli miktarda fetva mecmuasının üretildiği görülmektedir.¹⁰ Bu mecmualar içerisinde ilmiye çalışmalarındaki genel eğilime paralel olarak şeyhülislamlara ait olanlar daha fazla çalışmaya konu olmuştur. Ancak bunun yanında son yıllarda taşra müftülerine ait fetva mecmualarına olan ilgi de artmaya başlamış ve mecmualar hem bütün olarak hem de bazı bölümleri merkeze alınarak hukuk tarihi, entelektüel ve sosyal tarih açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.¹¹ Mecmuaların merkezde olduğu bu çalışmalar aynı

⁷ Uriel Heyd, "Some Aspects of the Ottoman Fatwa," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 32 (1969): 35-56.

⁸ Fetva ve müftülere dair nitelikli bir giriş ve farklı zaman ve mekânlarda üretilen fetva metinlerini inceleyen makalelerden oluşan önemli bir derleme için bkz. Muhammed Khalid Masud, Brinkley Messick ve David S. Powers, ed., *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas* (Cambridge: Harvard University Press, 1996).

⁹ Süleyman Kaya, Yunus Uğur ve Mustafa Demiray, ed., *Osmanlı Hukukunda Fetva* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018).

¹⁰ Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," *TALİD Türk Hukuk Tarihi* 5 (2005): 249-378.

¹¹ Bünyamin Çalık, "Kadızaade Muhammed Arif Efendi'nin 'Bahru'l-fetâvâ' Adlı Eserinin Fetvâ Açısından Değerlendirilmesi," Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2012; Nuray Keskin, "Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya

zamanda taşra müftüleri/müftülüğü hakkında mevcut literatürdeki genel değerlendirmelerin sorgulanmasına, tekil örneklerden yola çıkarak daha derinlikli, mekânsal ve zamansal farklılıkları dikkate alan analizler yapılmasına fırsat sunmaktadır.

Gerek şeyhülislamın gerekse taşra müftülerinin verdikleri fetvaların Osmanlı mahkemelerindeki yargılama süreçlerine olan etkisi ve katkısı da araştırmacıların üzerinde durdukları önemli konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fetva-kaza ilişkisi bağlamında mahkeme kayıtları (şeriyye sicilleri) kullanılarak yürütülen çalışmalar fetvanın bağlayıcı olup olmadığı, kadının fetva ile amel edip etmemesi, fetvanın kadının kararına olan etkisi, fetvaların mahkemeye sunulma oranları ve bunların sicillere nasıl yansydıkları, şeyhülislam-taşra müftüsü ilişkisi, özellikle de Arap topraklarında atanmış müftü ile resmî vazifesi olmayan müftülerin fetvalarının mahkemelerdeki etkisinin fark edip etmediği, uyuşmazlıklarda davanın mahkemeye intikal etmeden çözümünde fetvaların rolü, müftülerin toplum içindeki hukuki ve sosyal rolleri ve insanlarla münasebetleri gibi konular etrafında şekillenmektedir.¹²

Yukarıdaki literatür değerlendirmesinde de görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam hariç tutulursa müftülerden ziyade verdikleri fetvalar araştırma konusu olmuştur. Taşra müftülerinin atanma süreçleri, Osmanlı ilmiyesi içerisindeki konumları ve hareketleri, müftülük vazifesinin kariyerlerinde nereye

---

Üniversitesi, 2014; Ömer Faruk Köse, "The Fatwa Collection of an Ottoman Provincial Mufti, Vani Mehmed Efendi (d. 1685)," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2015; Muhammed Key, "Nisâri Ali bin Mehmed Efendi'nin el-Fevâidü'l-Âliyye Mine'l-Mesâili'ş-Şer'iyye Adlı Eseri ve Değerlendirilmesi," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2019; Fatih Doğan, "Lawmaking in an Ottoman Frontier Province at the Turn of the Sixteenth Century: The Mufti of Akkirman, His Fatwas and Authority," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2022.

¹² Ronald J. Jennings, "Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System," *Studia Islamica* 48 (1978): 133-172; Haim Gerber, *State, Society and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective* (Albany: State University of New York, 1994); Judith Tucker, *In the House of the Law: Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine* (Berkeley: University of California Press, 1998); Boğaç Ergene, *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)* (Leiden: Brill, 2003); Guy Burak, *The Second Formation of Islamic Law: The Hanafi School in the Early Modern Ottoman Empire* (New York: Cambridge University Press, 2014), 43-4; Hülya Canbakal, "Birkaç Fetva Bir Soru: Bir Hukuk Haritasına Doğru," *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd., 309-26; Fethi Gedikli, "Osmanlı Mahkemesinde Fetva Kullanımı ve Fetva-Kaza İlişkisi," a.g.e., 201-26.

tekabül ettiği, görev süreleri, müftülükle beraber yürüttükleri diğer vazifeler, tercih edilme ve görevden azledilme sebepleri vb. konulara dair yeterli çalışma bulunmamaktadır. Bununla beraber yakın zamanlarda Ahmet Sinan Kara,¹³ Mehmet Sait Sütçü¹⁴ ve Cihan Kılıç¹⁵ geç dönem Osmanlı Devleti'ndeki taşra müftülerini merkeze alan müstakil çalışmalar yapmışlardır. Müftü Defterleri ve Sicill-i Ahval Defterleri gibi çok geniş biyografik malzemeler içeren kaynakların kullanıldığı bu çalışmalarda müftülerin tayinleri, görevden ayrılmaları, görev süreleri, mansıplar arası hareketleri, ifta vazifelerine ilave olarak yürüttükleri vazifeler ve cemiyet içerisinde oynadıkları roller, aldıkları ücretler vb. konularda tespitler ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Yukarıdaki sorular ve mevcut literatür ışığında çalışmamız giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde taşra müftülerinin istihdam süreçleri ele alınacaktır. 16. yüzyılın ortalarından itibaren şeyhülislamın ilmiye bürokrasisindeki artan rolüyle birlikte taşra müftülerinin atanma süreçlerini nasıl yönettiği incelenecektir. Merkezî idarenin tasarrufları yanında taşradaki idareciler, ulema ve yerel halkın da müftülerin atanması süreçlerinde oynadıkları roller ele alınacaktır. Bu bölümde ayrıca müftülerin göreve getirilme ve görevden azledilmeleriyle görevde kalma sürelerini etkileyen faktörlere temas edilecektir. Osmanlı ulemasına yeni istihdam olanakları sağlayan müftülük mansıplarının taşradaki yaygınlaşma süreci ve mezhepsel dağılımı da ortaya konulacaktır. Son olarak gelirlerinin yetersiz olması durumunda veya kendilerini ilave yevmiyelerle taltif etmek gayesiyle çeşitli bölgelerde müftülere verilen arpalıklar ve mülhak vazifelere temas edilecektir.

İki ana kısımdan oluşan ikinci bölümde taşrada müftülük vazifesinin ekseriyetle beraber yürütüldüğü müderrislik üzerinde durulacaktır. Birinci kısımda müftülerin vazife yaptıkları medreseler tespit edilerek Osmanlı medrese tarihinin gelişimi açısından incelenecektir. Burada Osmanlı öncesi ve sonrası dönemde çeşitli hayır sahibi kişiler tarafından inşa edilmiş medreselerin müftülük mansıplarıyla

---

¹³ Ahmet Sinan Kara, "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Müftülük: Müftülerin Eğitim, Tayin, Azl ve Sosyal Hayattaki Konumları," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

¹⁴ Mehmet Sait Sütçü, "Osmanlı Anadolu'sunda Müftülük Kurumu," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2013.

¹⁵ Cihan Kılıç, *Osmanlı Devleti'nde Müftülük: Taşra Teşkilatı* (Ankara: Nobel, 2023).

birlikte Osmanlı ilmiyesindeki hiyerarşik düzene entegre edilmesi süreçlerine temas edilecektir. İkinci kısım müftülerin vazife yaptıkları medreselerdeki rütbelerine odaklanmaktadır. Medrese hiyerarşisindeki hariç ve dahil dereceleri müftü-müdürrislerin en fazla sahip olduğu rütbelerdir. Ayrıca bu rütbelerin üzerinde de payeli atamaların gerçekleştiği görülmektedir. Yine bu kısımda müftülük-müdürrislik mansıplarına atanan âlimlerin ilmiye sınıfı içerisinde ve mekânsal olarak nasıl bir hareket içerisinde oldukları üzerinde durulacaktır.

Üçüncü bölüm örnek-vaka çalışması olarak belli şehirlerin müftülüklerine ve buralarda vazife yapmış âlimlerin kariyerlerine odaklanmaktadır. Bu amaçla imparatorluğun farklı coğrafyalarından seçilen şehirlerin (Amasya, Manisa, Ankara, Kefe, Trabzon, Kıbrıs, Rodos, Şam, Saraybosna, Selanik ve Belgrad) müftüleri kaynakların sunduğu imkânlar çerçevesinde tespit edilmiş ve bu müftülerin müftülük öncesi ve sonrası vazifelerine bakarak taşrada müftülük görevinin bir Osmanlı âlimi için ne anlam ifade ettiği, kariyerleri için ne tür fırsatlar sunduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu şehirlerde müftülük kurumunun gelişimi her bölgenin sahip olduğu kendi yerel dinamikleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Giriş bölümünün kalan kısmında Osmanlı Devleti'nde müftülük kurumunun gelişimi üzerinde durulacaktır. 16. yüzyılın ortalarından itibaren bir yandan Osmanlı merkezinde İstanbul müftülüğünün şeyhülislamlığa evrildiği bir bürokratikleşme süreci yaşanırken diğer yandan da taşra müftülüklerinin yaygınlaştığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Müftülüklerin taşrada yaygınlaşması süreçlerine etki eden faktörlere bu kısımda temas edilecektir. Ayrıca giriş bölümünde taşra müftülüğü kavramı hem çağdaş kaynaklardaki kullanımlar hem de modern çalışmalardaki yaklaşımlar üzerinden tartışılacaktır. Bu tartışmaların neticesinde müftülerle ilgili çalışmamıza yön verecek kavramsal çerçeve ortaya konulacaktır. Giriş bölümünün son kısmında çalışmamızın temel kaynaklarını oluşturan *Şakâik* zeyilleri ve ruus kayıtları tanıtılacaktır.

TARİHİ ÇERÇEVE

Müftüler, İslam tarihi boyunca toplumun çeşitli kesimlerinden insanların dinî meselelere dair suallerine verdikleri cevaplarla hem sosyal hayatta hem de hukuk

geleneğinde belirgin bir rol oynamışlardır. Teorik olarak müftülerin iyi niyetli, güvenilir, vakar sahibi, toplumun örf ve adetlerini bilen, tecrübeli ve takva sahibi kişiler olması gerekir. Burada zikredilen ahlaki ilkelerin yanı sıra müftülerin sahip olması gereken en önemli özellik ise ilim sahibi olmalarıdır. Mezhepleşme süreçlerinin devam ettiği ilk dönemlerde fetva verecek kimselerin müctehid olması beklenirdi. Müctehid müftüler sahip oldukları Kur'an ve sünnet bilgisinin yanı sıra icma, kıyas ve Arap gramerine olan vukufiyetleri sayesinde kendi reylerine göre fetva verebiliyorlardı. Yürüttükleri bu ifta faaliyetleri neticesinde müftüler İslam hukukunun gelişiminde de önemli roller oynamışlardır. Güncel dinî meseleler hakkında verdikleri fetvalar, İslam toplumundaki diğer âlimlerin de genel kabulüyle fıkıh kitaplarının sistematığı içerisinde dinî hükümler olarak yer almıştır. Ancak tarihsel süreç içerisinde mezheplerin teşekkül dönemlerini tamamlayıp belli bir istikrara kavuşması ve Müslümanların geniş bir coğrafyada hâkimiyet sahasına ulaşması neticesinde, asgari olarak mezheplerin hâkim görüşlerini nakledebilen mukallid müftüler yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Müftüler bu faaliyetlerini herhangi resmî bir otoriteye bağımlı olmadan kendi inisiyatifleri ile uzun asırlar sürdürdüler.¹⁶ Tezin ilerleyen bölümlerinde de değineceğimiz gibi Osmanlı Devleti'nde taşrada ifta faaliyetlerini yürüten âlimler de mukallid müftü seviyesindeki kimselerdi ve mezhep içerisinde hâkim görüşle fetva vermeleri hususunda kendilerini atayan merkezî otorite tarafından sınırlandırılmışlardı.

İslam'ın erken asırlarından beri toplum içerisinde ifta faaliyetlerini yürüten müftü ve mahkemelerde yargılama süreçlerini yürüten kadı olmak üzere iki hukuki zümre daima var olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde sürekli ilişki içerisinde olan bu iki zümre arasında sorumluluk ve yetki alanlarına ilaveten fetva ve kaza usullerinde de benzeşme ve farklılaşmalar olmuştur. Bunlardan en önemlilerini şu şekilde

---

¹⁶ Müftüler, müftülerin özellikleri ve müftülüğün tarihsel gelişimi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Fahrettin Atar, "Fetva," *DİA* 12, 486-96; J.R. Walsh, "Fatwâ," *The Encyclopedia of Islam, Second Edition*, 3, 866-7; Muhammed Khalid Masud, Brinkley Messick ve David S. Powers, "Muftis, Fatwas, and Islamic Legal Interpretation," *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*, ed. Muhammed Khalid Masud vd.; Wael B. Hallaq, "Ifa' and Ijtihad in Sunni Legal Theory: A Developmental Account," a.g.e.: 33-43; Ahmet Yaman, *Fetva Usûlü ve Adâbı* (İstanbul: İFAV, 2017), 19-25; Mehmet İpşirli, "Osmanlı Fetvaları Üzerine Değerlendirmeler ve Bazı Örnekler," *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd., 149-66. Fetvaların İslam hukukuna olan katkısı için bkz. Wael B. Hallaq, "From Fatwas to Furû': Growth and Change in Islamic Substantive Law," *Islamic Law and Society* 1 (1994): 29-65.

sıralayabiliriz: Müftülerin fetvaları istişari mahiyette olup bağlayıcı değildir, ancak kadının verdiği hükme taraflar uymak zorundadır. Fetva yargılama, ibadet ve muamelatı da içine alan bütün dinî meselelerin hükmünün açıklanmasını hedeflediği için umumi mahiyettedir, ancak kaza sadece davalı taraflar için bir hüküm ifade eder. Kadı, devlet adına ve devletin verdiği yetkiyle hükmünü icra edebilirken, müftü ilmî liyakatiyle ifta faaliyetini sürdürebilir. Müftünün fetvası sorulan soru çerçevesinde şekillenirken, kadının hüküm vermeden önce tahkikat yapması, şahitleri dinlemesi, delilleri tespit etmesi gerekir.¹⁷

Fetva ile kaza arasında burada zikredilen kavramsal çerçevenin Osmanlı uygulamasında bazı alanlarda dönüşüme uğradığı görülmektedir. Örneğin 16. yüzyılın ortalarından itibaren şeyhülislamın çeşitli meselelere dair verdikleri bazı fetvalar padişahın onayından geçtikten sonra (*ma'rûzât*) kadıları bağlayan bir hüküm haline gelebiliyordu.¹⁸ Bu durum taşra müftülerinin fetvaları için söz konusu değildi. Ancak taşradaki bazı şehirlerin mahkeme kayıtları üzerinde yapılan çalışmalarda yerel müftülerin verdikleri fetvaların yargılama süreçlerine ciddi tesirlerinin olduğu görülmektedir. Osmanlıların fetva ile ilgili önceki İslam toplumlarından ayrıştığı diğer bir husus da özellikle 16. yüzyılın ortalarından itibaren, müftülüğün taşrada resmî bir mansıp haline gelmesi ve fetvaya izni olmayan âlimlerin bu konuda sınırlandırılmasıdır. Bunun neticesinde taşrada devletin hukuk alanındaki iki resmî yetkilisi birbirlerinin yükünü hafifletici şekilde daha yakın çalışma imkânı elde etmiştir. Örneğin kadılar müftülerden davalarla alakalı görüş sormuş, kanunların uygulanmasında ve bölgedeki idarecilerin reayaya karşı tutum ve davranışlarında müftünün desteğini almış ve bazı meselelerin mahkemeye intikal etmeden çözümlenmesinde müftüler önemli roller oynamışlardır. Ayrıca taşrada resmî olarak vazifelendirilmiş müftünün varlığı mezhebin *müftâ-bih* görüşüne göre (tercih edilen

---

¹⁷ Yaman, *Fetva Usûlü*, 25-27; Nâsi Aslan, "İslam-Osmanlı Hukukunun Oluşumunda Fetva ve Kaza Münasebeti," *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd., 227-42.

¹⁸ Aydın, *Osmanlı Hukuku*, 278-83; Gerber, *State, Society and Law*, 79-112; Pehlul Düzenli, *Ma'rûzât: Şeyhülislam Ebussuûd Efendi* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013).

görüş) hüküm vermesi gereken kadı için bir kontrol mekanizması işlevi de görmüştür.¹⁹

Osmanlı öncesi İslam toplumlarında yeterli ilmî ehliyete sahip olan âlimler bireysel olarak ve herhangi bir siyasi otoritenin iznine tabi olmaksızın ifta faaliyetlerini yürütebiliyordu. Müftülük henüz kurumsal bir hüviyet kazanmamıştı. Müftüler, sıradan insanların, ilim adamları ve yöneticilerin dinî ve ahlaki meselelerine, bireysel ilişkilerine, sosyal ve siyasi pratiklerine dair çok çeşitli alanlardaki sorularına şer‘i hükümler veriyorlardı. Müftülerin yanında kadılar da Müslüman toplumun fetva ihtiyacını karşılamada önemli bir rol oynuyordu.²⁰ Örneğin Osmanlıların kuruluş dönemlerinde sıkı ilişki içerisinde olduğu Mısır ve Suriye’deki Memlük ilim dünyasında da müftülük resmî bir kurum olarak ortaya çıkmamıştı, ancak medrese mezunları hocalarından aldıkları hukuk öğretimi ve fikhî görüşlerini açıklamaya yönelik izinle (*icâzetü’l-iftâ ve’t-tedris*) fetva verebiliyor, kadı, kadı naibi, müderris veya muid olarak istihdam ediliyordu.²¹ Osmanlı Devleti de kendinden önceki Müslüman toplumlarda uygulanan bu usulü takip ederek ilk dönemlerde müftülük için bir teşkilatlanma içerisine girmemiş, halkın dinî veya günlük meselelerine dair suallerine kadı, müderris ya da yeterli ehliyete sahip, resmî bir vazifesi olmayan âlimler cevap vermiştir.

Osmanlı Devleti’nde kadılıktan ayrı olarak resmî vazife ile ilk müftü tayininin 1425 yılında Bursa kadısı Molla Fenarî ile başladığı ve Fenarî’nin sonraki süreçte teşkilatlanacak ve kurumsal bir mahiyet kazanacak şeyhülislamlık makamının da ilk temsilcisi olduğu kabul edilir.²² Ancak fetva yetkisine sahip olan ilk dönem müftüleri şeyhülislam unvanı yerine buldukları şehrin müftüsü olarak anılıyordu. Örneğin Molla Fenarî’den sonra başkent Edirne’de müftülük vazifesini yürüten Fahreddin-i Acemî İstanbul’un fethini müteakip payitahtın değişmesiyle İstanbul müftüsü olarak

---

¹⁹ Aslan, “Fetva ve Kaza Münasebeti,” 227-242; Osmanlı’da fetva-kaza ilişkisine dair literatürün değerlendirmesi için bkz. Süleyman Kaya, “Osmanlı Fetvası Üzerine,” *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd., 422-4.

²⁰ Muhammed Khalid Masud vd. “Muftis, Fatwas,” 3-11.

²¹ Burak, *The Second Formation*, 26-28; Devin Stewart, “Memlük Mısır’ı ve Suriyesi’nde Fıkıh Doktorası,” *İslam’ın Klasik Çağında Hukuk ve Eğitim: George Makdisi Anısına*, ed. Joseph E. Lowry, Devin J. Stewart, Shawkat M. Toorawa, trc. Hasan Tuncay Başoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 33-97.

²² İpşirli, *Osmanlı İlimiyesi*, 47.

görevine devam etmiş ve bundan sonra müftüler uzun süre İstanbul müftüsü olarak anılır olmuştur.²³ Şeyhülislam tabiri Osmanlılardan önce de İslam dünyasının çeşitli yerlerindeki âlimler için kullanılmaktaydı. 10. asırdan itibaren özellikle de fetva verme konusunda ulema arasında temayüz etmiş kişiler resmî bir unvan olmaksızın şeyhülislam olarak anılabiliyordu. Anadolu topraklarında da Selçuklu dönemi şehirlerinde şeyhülislam unvanlı kimseler fetva hususunda yetkili konumdaydı.²⁴

Osmanlıların şeyhülislam unvanının ilk olarak ne zaman kullanıldığı bilinmemektedir. Fatih'in *Kanunnâme*'sindeki "şeyhülislam ulemânın reisidir"²⁵ ifadesinde geçen şeyhülislamın *Kanunnâme* metnine sonradan eklendiği düşünülmektedir. 17. yüzyıla tarihlenen elimizdeki en eski tarihli *Kanunnâme* nüshasındaki bu ifade anakronik olsa da, hakikatte dönemin İstanbul müftüleri fetva hususundaki kudretleri sayesinde ulema arasında en itibarlı kimseler olmuşlardır.²⁶ 16. yüzyılın ilk yarısında da Zenbilli Ali Efendi, Kemalpaşazâde ve Çivizâde gibi âlimlerin etkin şahsiyetleri ve yüzyılın ortalarından itibaren de Ebussuud Efendi'nin uzun görev süresi boyunca fetva işlerinin yanında ilmiye sınıfı içerisinde üstlendiği bürokratik vazifeler ve gerçekleştirdiği idari ve hukuki düzenlemeler sayesinde İstanbul müftülüğünün kurumsal bir şeyhülisamlık makamına doğru evrildiği görülmektedir.²⁷

Şeyhülisamlıkta yaşanan bu bürokratik dönüşüm yüzyıl öncesinden başlayan bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Fatih Sultan Mehmed, 15. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı ulemasını düzenli terfiler alabileceği hiyerarşik bir düzen içerisinde yeniden organize etmeye çalıştı. Bunun için İstanbul'da inşa ettirdiği geniş imkânlarla sahip Sahn medreselerini bu sistemin zirvesinde konumlandırarak hem imparatorluktaki hem de sair İslam coğrafyalarındaki âlimleri buraya çekmeye gayret

---

²³ Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam mı İstanbul Müftüsü mü?," *Ağa Kapısından Şeyhülisamlığa: İstanbul Müftülüğü*, ed. Ayhan Işık, Kâmil Büyüker (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 147-57.

²⁴ Şeyhülislam ünvanının tarihçesi ve Osmanlı Devleti'ndeki gelişimi hakkında bkz. Murat Akgündüz, *XIX. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhülisamlık* (İstanbul: Beyan, 2002), 28-48.

Ayrıca Repp, *The Mufti of Istanbul*.

²⁵ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, haz. Abdülkadir Özcan (İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2012), 5.

²⁶ *Kanunnâme* üzerindeki tartışmalar için bkz. Özcan, *A.g.e.*; Repp, *The Mufti of Istanbul*, 32-42; Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 82.

²⁷ İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi*, 48-9. Ayrıca bkz. Colin Imber, *Şeriat ile Kanun Arasında Ebussuud Efendi: Osmanlı'da İslami Hukuk*, trc. Mürteza Bedir (İstanbul: Ketebe, 2022).

etti. Hükümranlığının son dönemlerine doğru hazırladığı *Kanunnâme*'sinde ulemanın tabi olacağı yükselme kriterlerini ve mesleki olarak ilerleyebilecekleri mansıpları da ekleyerek tasarlamış olduğu bu yeni düzeni kanunlaştırmış oldu. Fatih'in temellerini atmış olduğu ve bürokratik devlet yapısı içerisinde istihdam olanakları sunan bu sistem ulema tarafından kabul gördü ve 16. yüzyılın ortalarına doğru daha da gelişerek büyüdü. Bu yeni dönemde ilmiye sınıfına girişlerde üst düzey ulema etkin rol oynamaya başladı ve mülâzemet harici mansıplara atanma büyük oranda engellenmiş oldu. İlmiye hiyerarşisinin zirvesine ulaşabilmek için ulemanın kadılık ve müderrislik mansıplarında takip edebileceği kariyer basamakları belirginleşti. Artan mansıp ihtiyacını karşılayabilmek için bir yandan yeni medreseler inşa edilirken diğer yandan da mevcut medreseler vakfiye şartları ile uyumlu bir şekilde sisteme entegre edilmeye çalışıldı. Bunun yanında yeni kaza kadılıkları ile birlikte üst düzey ulemaya tahsis edilen mevleviyet kadılıklarının sayısı arttırıldı.²⁸

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ilmiyesindeki hiyerarşik yapının genişlemesine paralel olarak müderrislik ve kadılık mansıplarına ilaveten taşradaki vilayet, sancak ve kazalara resmî müftü tayinleri de yaygınlık kazanmaya başladı. Bundan önceki süreçte müftü tayinleri belli bazı şehirlerle sınırlı kalmıştı. Örneğin 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın ilk yıllarında Ahmed Paşa, Muslihuddin Mustafa ve Ali Yeganî Bursa müftüsü olarak görevlendirilmişti.²⁹ Ancak daha sonraki süreçte İstanbul müftüsü iç-il sınırlarında fetva hususunda tek yetkili kabul edilmiş ve Bursa ile Edirne'ye müstakil bir müftü tayin edilmemiştir. Taşra müftülerinin erken örneklerini görebildiğimiz diğer bir şehir de Amasya'dır. Şehzâdelerin sancağa çıktıkları şehir olması hasebiyle ulemanın çokça uğrak yerlerinden olan Amasya'ya 15. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı merkezinden düzenli müftü tayinleri olmuştur. Amasya'nın ilk müftüleri arasında yer alan Zenbilli Ali, Sinaneddin Yusuf, Seyyidî İbrahim, Şemseddin el-Mâşî, Ümmi Veledzâde, Bayezid Efendi, Sadi Çelebi, Zeyrek Efendi gibi âlimler aynı zamanda Sultan II. Bayezid'in yaptırmış olduğu külliyyede müderris olarak da vazife yapmışlardır.³⁰ 16. Yüzyılın ilk çeyreğinde

²⁸ Osmanlı ilmiyesinin 15 ve 16. yüzyıllarda yaşadığı dönüşümleri Abdurrahman Atçıl, "âlim-bürokrat" kavramı çerçevesinde tartışmaktadır. Bkz. Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*.

²⁹ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâtku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, haz. Muhammet Hekimoğlu (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2019), 298, 312, 448.

³⁰ A.g.e., 458, 488, 492, 500, 538, 644, 724, 796.

Trabzon’da da Gedik Hüsam Efendi ve Ahizâde Sinaneddin Yusuf Efendi’nin müftü olarak vazifelendirildiği bilinmektedir.³¹

Osmanlı Devleti’nin taşradaki çeşitli merkezlere müftü atanması uygulamasına geçmesinin en önemli gerekçelerinden birisi de insanların fetva ihtiyaçlarının buldukları bölgede, sultanın izni ile şeyhülislam tarafından yetkilendirilmiş âlimler tarafından karşılanmasını temin etmektir. Teorik olarak şeyhülislam fetvası ile taşrada ifta faaliyetlerini yürüten âlimlerin fetvaları arasında bir fark yoktur.³² Ancak 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul müftüsünün sair ulema arasında edinmiş olduğu itibar ve sonrasında da şeyhülislam olarak ilmiye bürokrasisinin başına geçmesi verdikleri fetvaların imparatorluk sathında önemini arttırmış ve taşra halkı da özellikle de mahkeme süreçlerinde hukuki dayanak olarak bu fetvalara başvurma ihtiyacı hissetmiştir. Ancak devletin sınırları genişledikçe İstanbul’da bulunan şeyhülislamdan imparatorluğun farklı bölgelerindeki kişilerin bizzat gelerek fetva talebinde bulunmaları dönemin şartları düşünüldüğünde çok meşakkatli bir durumdu. Bunun için taşrada resmî vazife ile tayin edilmiş müftülerin varlığı yerel halka büyük kolaylık sağlamıştır. Örneğin 16. yüzyılın son dönemlerinde yazıldığı tahmin edilen *Hırzu’l-mülûk*’da müftü tayinlerinin gerekçesi taşradaki halkın fetva talebi için uzak diyarlardan bin bir sıkıntı ile İstanbul’a gelmelerinin önüne geçmek olarak ifade edilmektedir.³³ Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1599) de tarihinde Amasya’da Sultan II. Bayezid tarafından inşa edilen medresenin şehrin müftülerine şart koşulduğunu ve bu sayede fetva talebinde bulunacak kimselerin payitahta gitmelerine gerek kalmadığını belirtmektedir.³⁴ Bu örnekler Osmanlı zihin dünyasında şeyhülislam fetvasının konumunu göstermesi ve taşrada resmî müftü tayinlerinin yaygınlaştırılmasının arkasındaki motivasyonu göstermesi açısından önemlidir.

Özellikle de 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren taşrada resmî müftü tayinlerinin yaygınlaşmasında Osmanlı yönetiminin merkezîyetçi bir anlayışla ilmiye

---

³¹ A.g.e., 734, 736.

³² Aydın, *Osmanlı Hukuku*, 274.

³³ “fukarâ-i ibâd ve zu’afâ-i bilâd ta’ab ve zahmet ve belâ ve meşakkat çeküp, aksâ-yı memâlikten menâzil ve mesâlik kat’ idüp fetvâ talebi için İstanbul’a gelmemektir.” *Hırzu’l-Mülûk, Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, haz. Yaşar Yücel (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 194.

³⁴ “ve yevmî seksen akçe vazife ile bir medrese-i âliye bina etmişlerdir ve tedrisini iftâya kâdir bir mütebahhir-i mâhire şart etmiştir ki ol etraf müsteftilerini pâ-yı tahta müsâferetten müstağni ede.” Hoca Sadeddin, *Tâcü’t-tevârîh*, c. 2 (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1280/1863), 211-2.

sınıfı içerisinde gerçekleştirdiği dönüşüm de önemli rol oynamıştır. İlmiye sınıfı içerisindeki iki ana kariyer çizgisi olan kadılık ve müderrisliğe ilave olarak müftülük mansıbı da özellikle bazı şehirler için önemli bir vazife olarak görülmeye başlamıştır. Resmî müftü tayini sürecinde ilmiye hiyerarşisinde belli bir seviyeye gelmiş merkezdeki âlimler istihdam edildiği gibi taşradaki yerel ulemaya da fetva yetkisi verilme yoluna gidilmiştir. 3. bölümde ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız taşradaki bazı önemli şehirlerin müftülüklerinde bu süreçlerin farklı dinamiklerine işaret edilmektedir.

Taşradaki müftü tayinlerinde dikkat çeken önemli hususlardan birisi de ekseriyetle müftülüğün şehirdeki önemli medreselerden birinin müderrisliğiyle birlikte verilmesidir. Sultan II. Bayezid tarafından İstanbul ve Amasya'da yaptırılan medreselerin şehirlerin müftülerine şart koşulması müftü-müderris uygulamasının ilk örneği olarak kabul edilmektedir.³⁵ 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren resmî müftü tayinlerinin yaygınlaşmasıyla şehirlerin önemli medreseleri müftülere verilmeye başlanmıştır. Bu medreselerin bir kısmı Osmanlı sultanları, hanedan ailesi ya da yönetici sınıf tarafından inşa edilmişken bir kısmı da Osmanlı öncesi dönemde inşa edilmiş ve zengin vakıf gelirleriyle varlıklarını devam ettiren medreselerdir. Osmanlı yönetimi bu vesileyle vakfiye şartlarına uygun olarak bağımsız bir şekilde faaliyetlerini sürdüren medreselerle gerek merkezden müftü tayini gerekse yerel ulemanın atanması yoluyla, resmî bir iletişim kanalı kurmuştur. Taşradaki şehirlerde müftü tayini için çoğunlukla belli bir medrese belirlenmişken bazı şehirlerde birden fazla medresenin farklı dönemlerde müftülere verilebildiği görülmektedir. Müftü ve müderrislik vazifelerinin beraberce yürütülmesine paralel olarak ilmiye hiyerarşisindeki müderris rütbelerinin de müftünün bir önceki pozisyonuna ya da medresenin konumuna göre çeşitlilik arz ettiği anlaşılmaktadır. Müftülere tahsis edilen medreseler ve müftülerin hangi derece veya payelerle bu görevleri yürüttükleri 2. bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Taşrada bir yanda resmî olarak fetva vermeye izni olan atanmış müftüler yaygınlaşırken diğer yanda da Osmanlı merkezi resmî izni olmayan bölgedeki âlimleri

---

³⁵ Repp, *The Mufti of Istanbul*, 64-5.

fetva hususunda engelleme yoluna gitmiştir. Bu durum hem Osmanlı öncesi Müslüman toplumlardaki hem de Osmanlının ilk dönemlerindeki yeterli ehliyeteye sahip âlimlerin fetva verebilmesi uygulamasından önemli bir kopuşun yaşandığını da göstermektedir. Şeyhülislam Abdurrahim Efendi'nin (ö. 1716) bu husustaki fetvası önceki yıllarda da Osmanlı pratiğini göstermesi açısından önemlidir: Bir belde de fetva vermeye yetkisi olan (*me'zûn bi'l-iftâ*) Zeyd, Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre fetva verirken, Amr izni olmadığı halde fetva verirse Amr'a ne yapmak gerekir? Sultanın emri ile engellenmesi gerekir.³⁶ Şeyhülislamlığın bu görüşünün taşradaki yöneticilere gönderilen hükümlere de yansıdığı görülmektedir. Örneğin 1576 tarihinde Rum beylerbeyine gönderilen hükümde Amasya müftüsünün yetki sahasında olan bölgede Sivas'ta müderrislik yapan bir âlimin fetva verdiği ve bunun engellenmesi gerektiği bildirilmiştir.³⁷ 1678 tarihli Bafra kadısına gönderilen hükümde belirtildiğine göre de Bafra müftüsü Mehmed Efendi arzuhal sunarak sabık müftünün görevi bitmiş olmasına rağmen fetva vermeye devam ettiğini ve karışıklığa sebep olduğunu ve bu eyleminden menedilmesini talep etmektedir. Bunun üzerine Bafra müftüsünün talebi doğrultusunda kadıya bildirilen hükümde her ne kadar önceden müftülük yapmış olsa da resmî izni olmadığı için sabık müftünün fetva vermesinin yasaklanmasına karar verilmiştir.³⁸ Fetva müessesesinin icazet usulü ile herhangi resmî bir görevlendirme olmaksızın işlerlik gösterdiği Arap topraklarında da Osmanlı yönetimi hâkimiyet sahasını genişlettikçe müftülerin tayinine önem vermiştir. Bunun için kimi zaman ilmiye hiyerarşisindeki âlimleri bölgeye göndermiş, ancak ekseriyetle de yerel ulemanın fetva için yetkilendirilmesi yolunu tercih etmiştir. Bununla beraber resmî olarak izinleri olmasa da Arap coğrafyasındaki önemli âlimlerin fetva faaliyetlerinde bulunmasına her zaman müdahil olmamıştır.³⁹

Osmanlı Devleti özellikle de 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren neden fetva verme yetkisini sadece izin verdiği kişilere hasredip onun dışındakileri sınırlama yoluna gitmiştir? Taşrada çok geniş bir sahada uygulanan sancak ve kazalara müftü

---

³⁶ Süleyman Kaya, "Osmanlı Tatbikatında Tek Mezhebe Bağlılık," *Uluslararası Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu Bildirileri 25-27 Mart 2016 Karaman*, ed. Halit Çalış, Ali Bayer, Duran Ali Yıldırım (Konya: Karaman İslami İlimler Derneği Yayınları, 2017), 106.

³⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d, nr. 28, s. 359.

³⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d, nr. 96, s. 87.

³⁹ Burak, *The Second Formation*, 49-51.

tayininin arkasında yatan motivasyon nedir? Böyle bir dönüşümde 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı siyasetinde yadsınamaz bir rolü olan Sünni İslam'ın düşünce yapısı ve kurumlarıyla daha görünür hale gelmesinin önemli bir katkısı olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Memlûkleri ortadan kaldırarak Arap coğrafyasını ve kutsal torakları hâkimiyeti altına alması Sünni dünyanın tartışmasız en önemli gücü haline gelmesini sağladı. Yine yakın tarihlerde doğu sınırlarında önemli bir güç haline gelmeye başlayan Şii Safevilerle olan mücadelesinde de Sünnilik Osmanlılara önemli bir meşruiyet sahası açıyordu. Bu sayede bir yanda Safevilerle siyasi ve askerî sahada mücadele ederken diğer yanda da kendi topraklarındaki heretik grupları ve resmî ideolojinin dışındaki fikirleri engellemeye çalışıyordu.⁴⁰ Osmanlı yönetiminin bu süreçte Sünni düşünceyi ve fıkıhı öne çıkarmasında ulema önemli roller oynamıştır. Bunun en önemli araçlarından birisini de resmî mezhep uygulaması oluşturmaktadır. Bu maksatla 16. asırdan itibaren Anadolu ve Rumeli'ye gerçekleştirilen kadı tayinlerinde hükmün Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre (*esahh-ı akvâl*) verilmesi emredilmektedir. Hâkim görüşün hangisi olduğuna dair mezhep içerisinde yıllar içerisinde gelişmiş prensipler ve bu görüşlerin derlendiği eserler bulunmaktadır. Böylece bir mesele hakkında aynı kuralların uygulanması sağlanarak tutarlı ve öngörülebilir bir hukuk sistemi amaçlanıyordu. Bununla beraber zamanın ve şartların değişmesiyle mezhep içerisindeki zayıf görüşlerin ya da yeni yaklaşımların hâkim görüş haline gelmesi de mümkün olabiliyordu. Ancak bu alan hukukun uygulayıcısı olan kadıların ferdi inisiyatifine bırakılmamış, daha merkezî bir yöntemle ele alınarak şeyhülislamın önerilerini padişaha sunması (*ma'rûzât*) ve onun onayıyla imparatorluk coğrafyasının tamamında geçerli kanunlar olarak tanzim edilmiştir.⁴¹

---

⁴⁰ Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 131-3.

⁴¹ Osmanlılarda resmî mezhep uygulaması ve mezhep içerisindeki hâkim görüşün belirlenme süreçlerine dair bkz. Aydın, *Osmanlı Hukuku*, 245-64; Süleyman Kaya, "Tek Mezhebe Bağlılık," 105-20; Rudolph Peters, "What Does It Mean to Be an Official Madhhab? Hanafism and the Ottoman Empire," *The Islamic School of Law: Evolution, Devolution, and Progress*, ed. Peri Bearman, Rudolph Peters, Frank E. Vogel (Cambridge: Harvard University Press, 2005), 147-158; Engin Deniz Akarlı, "The Ruler and Law Making in the Ottoman Empire," *Law and Empire: Ideas, Practices, Actors*, ed. Jeroen Duindam, Jill Harries, Caroline Humfress, Nimrod Hurvitz (Leiden: Brill, 2013), 87-109; Burak, "The Second Formation of Islamic Law: The Post-Mongol Context of the Ottoman Adoption of a School of Law," *Comparative Studies in Society and History* 55/3 (2013): 579-602.

Osmanlı Devleti'nde resmî mezhep uygulamasının yürütücülerinden olan diğer bir ulema zümresini de taşrada fetva vermeye izni olan müftüler oluşturmaktadır. Kadı tayinlerinde belirtilen Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre hüküm verme şartı müftü beratlarında da karşımıza çıkmaktadır. Böylece merkezî yönetim resmî mezhep uygulamasıyla mahkemelerde sağladığı kontrolü, fetvalarıyla mahkeme süreçlerine katkı sunan, kadılara fikir veren müftüler üzerinde de kurmuştur. Müftü tayinleri için hazırlanan teklif yazılarında şeyhülislam bu durumu genellikle “esahh-ı akvâl-i eimme-i Hanefiyye'den naklin yazmak üzere”, “esahh-ı akvâl ile amel edüp naklin yazmak üzere” şeklinde ifade etmektedir.⁴² Burada müftülerden Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre fetva vermelerinin yanında bunu delillendirmeleri de istenmektedir. Müftülere nakil yazma zorunluluğu getirilmesi Osmanlı merkezinin resmî mezhep uygulamasında sıkı bir kontrol mekanizması kurduğunu da göstermektedir.

17. yüzyılın önemli tarihçilerinden Hezarfen Hüseyin Efendi şeyhülislamların nakil yazma zorunluluklarının olmadığını, fetva taleplerini olur ya da olmaz şeklinde cevapladıklarını belirtir. Kenar müftüleri (taşra müftüleri) ise şeyhülislamların aksine verdikleri fetvaların dayanaklarını muteber fıkıh kitaplarından yapacakları nakillerle göstermek zorundaydılar.⁴³ Müftüler Türkçe olarak cevapladıkları fetvaların altına nerenin müftüsü olduğunu belirten imzalarını attıktan sonra alıntılarını Arapça olarak kaydederlerdi. Nakil yazma zorunluluğunun taşrada fetva vermek üzere resmî müftü tayinlerinin yaygınlaştığı 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulandığı görülmektedir. Örneğin Sultan III. Murad devrinde Temmuz 1594 tarihinde Balıkesir kadısı ve müftüsüne gönderilen hükümden müftülerin nakil yazma gerekliliğinin uzun bir süredir uygulandığı anlaşılmaktadır. Balıkesir kadısı kasabanın ileri gelenlerinin şikâyeti üzerine merkeze gönderdiği mektupta Balıkesir müftüsü Mevlana Lütfullah'ın fetvalarında nakil yazmadığını, sadece olur olmaz yazdığı için de mahkeme süreçlerinde kadıların çoğunun müftünün fetvalarını kabulde tereddüt ettiklerini belirtmektedir. Lütfullah Efendi'den önce vazife yapan müftüler ise gelen sualleri fıkıh

⁴² Bazı örnekler için bkz. BOA, İE.TCT, 3-345, 4-442, 4-470, 6-652, 6-670, 6-674, 6-675, 12-1376; BOA, İE.EV, 4-384; BOA, AE.SMMD.IV, 9-860.

⁴³ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), 200.

kitaplarına müracaatla, nakil yazarak çözüme kavuşturdukları için müsteftiler gönülleri rahat bir şekilde başka kimselere soru sorma ihtiyacı hissetmiyorlardı. Sultan tarafından gönderilen fermanla müftünün eskiden olduğu gibi (kadîmden olageldiği üslûb üzere) fıkıh kitaplarından nakil yazması, olur olmaz yazmaması emredilmekte ve bunun denetimi için de kadı vazifelendirilmektedir.⁴⁴ Kenar müftülerinden nakil yazmayıp, kendi reylerine göre ve şeyhülislamı taklit ederek olur olmaz şeklinde kısa cevaplarla fetva verenlere ne lazım geldiği aynı dönemlerde Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi'ye (d. 1589-1592, 1593-1598) de sorulur. Bostanzâde, müftünün azlinin gerektiğini ve nakil yazmanın bir yükümlülük olduğunu belirtir.⁴⁵

Kenar müftülerinin muteber fıkıh kitaplarından nakil yazdıkları, bizzat kendileri tarafından ya da talebeleri tarafından derlenen fetva mecmualarında da açıkça görülmektedir. Osmanlı uleması 15. yüzyılın sonlarından devletin nihayetine kadar fetva mecmuası derlemesine önem vermiştir. Şeyhülislam, taşra müftüsü, müderris, kadı veya fetva emini olarak vazife yapmış birçok âlim farklı uzunluk ve türde fetva mecmuası oluşturmuştur. Bunların bir kısmı yalnız bir âlimin fetvalarını içerirken, bir kısmı da farklı kişilere ait fetvalardan oluşmaktadır. Mecmualarda bir araya getirilen fetvaların genellikle klasik fıkıh kitaplarının sistematığına göre organize edilmesi, bu eserlerden eğitim süreçlerinde ya da hukuki meselelerin çözümünde istifade eden imparatorluk coğrafyasındaki kadı, müftü ve müderrislere kullanım kolaylığı sağlamaktadır.⁴⁶ Ayrıca birçok nüshası farklı bölgelere yayılan mecmualar hukuk bilgisinin ve Osmanlı merkezinin üzerinde hassasiyetle durduğu mezhep içindeki hâkim görüşün standart hale gelmesinde ve yayılmasında da önemli rol oynamıştır.⁴⁷ Bu maksatla şeyhülislamlara ait olan ve talebeleri ya da fetva eminleri tarafından nukulleri eklenerek derlenen fetva mecmuaları imparatorluk sathında önemli bir

---

⁴⁴ Heyd, "Some Aspects of the Ottoman Fatwa," 46; BOA, MŞH.ŞSC.d, Balıkesir, nr. 692, vr. 70a.

⁴⁵ "Kenar müftüleri nakl yazmak ile me'mûrlar iken bazısı müftü-yi zamân hazretlerine taklîden 'Olur', 'Olmaz' yazub nakl yazmasa, taleb olundukda, 'Ben re'yimle iftâ itdim' dise şer'an müftiye ne lâzım olur? el-Cevâb: Azil ve hacr lâzım olur. Merhûm Bostanzâde Mehmed Efendi min hattih. Bu sûretde hasım nakl talebine şer'an kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur. Merhûm Bostanzâde Mehmed Efendi min hattih." Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 341.

⁴⁶ Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 249-378.

⁴⁷ Burak, *The Second Formation*, 180-1.

yaygınlık kazanmıştır.⁴⁸ Bunun yanında taşra müftülerine ait bazı nukullü fetva mecmuaları da kendi sınırlarını aşarak birçok nüshasıyla imparatorluk sınırları içerisinde önemli bir şöhret elde etmişlerdir. Zeynüddin İbn Nüceym (ö. 1563), Pîr Mehmed Efendi (ö. 1611) ve Ali Akkirmânî (ö. 1620-21)'ye ait nukullü fetva mecmuaları buna örnek gösterilebilir.⁴⁹

Taşra müftülerine ait fetva mecmualarının nakil kısımlarının İslam hukuk tarihi açısından değerlendirilmesi, Osmanlı merkezinin müftü atamalarında belirttiği Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre fetva verme zorunluluğuna müftülerin uyup uymadıklarını görmek açısından önemlidir. Bu bağlamda son yıllarda mecmualar üzerine yapılan çalışmalarda bu husus üzerinde özellikle durulmaktadır. Örneğin 1657-1661 yılları arasında Erzurum'da müftülük yapan Vani Mehmed Efendi'ye ait fetva mecmuasının nakil kısımlarını değerlendiren Köse, kendisinin merkezin çizdiği çerçeve doğrultusunda fetva veren tipik bir taşra müftüsü olduğunu belirtmektedir. Bu maksatla şu tespitleri yapmaktadır: Vani Efendi'nin hukuk düşüncesini ve hukuk birikimini şekillendiren ana çizgi Osmanlı Hanefiliğine yön veren Buhara-Semerikand hukuk okuludur. Vani Efendi fetvalarını Hanefî mezhebinin otorite kitaplarına dayandırırken *Muhtasar*, *Kenzü'd-dekâik*, *Vikâye*, *Muhtar* gibi ana metinler yerine onlar üzerine yapılan şerhleri daha fazla kullanmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak Vanî Efendi'nin kaynakçası ağırlıklı olarak 13. yüzyıl sonrası üretilen Hanefî metinlerinden oluşmaktadır. Ayrıca Vanî Efendi'nin referansları arasında Osmanlı şeyhülislamalarına ait fetvalar da yer almamaktadır. Bulgularını nukullü mecmualar üzerine yapılan diğer çalışmalarla mukayese eden Köse, genel itibariyle benzer yönelimlerin onlarda da olduğunu tespit etmektedir.⁵⁰

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

---

⁴⁸ Nukullü şeyhülislam fetva mecmuaları için bkz. Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 282-305; Emine Arslan, "Osmanlı Dönemi Nuküllü Fetvâ Mecmuaları," *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 5 (2008): 131-153.

⁴⁹ Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 307-8, 321-2.

⁵⁰ Köse, "Vani Mehmed Efendi" 85-115. 1591-1618 yılları arasında Akkirman'da taşra müftüsü olarak vazife yapan Ali Akkirmanî'nin fetvalarındaki nakil kısımlarını değerlendiren Fatih Doğan benzer sonuçlara ulaşır. Ancak Akkirmanî'nin Vanî Efendi'den farklı olarak şeyhülislam fetvalarına sıklıkla referans verdiğini tespit eder. Doğan, "The Mufti of Akkirman," 83-4.

Osmanlı Devleti'nde vilayet, sancak ve kazalarda ifta vazifesini yerine getiren âlimler için dönemin kaynaklarında çeşitli isimlendirmeler ve tasniflere rastlanmaktadır. 17. yüzyılın önemli yazarlarından Hezarfen Hüseyin Efendi'nin yapmış olduğu tasnif hem kendi dönemi hem de kendisinden önceki yakın tarihler için açıklayıcı niteliktedir. Buna göre iki sınıfa ayırdığı ulema zümresi içerisinde yer alan zahir ulemasının ilk sırasına müftüleri yerleştirir. Müftüler de şeyhülislam olanlar ve şeyhülislam olmayanlar diye ayırdığı kenar müftülerinden oluşmaktadır.⁵¹ Kenar, Osmanlı merkezinin dışındaki yerleri ifade etmek amacıyla coğrafi bir kavram olarak kullanılmaktadır.⁵² Bu maksatla iç-il olarak ifade edilen İstanbul, Bursa ve Edirne ile civarındaki yerleşim yerlerinin fetva talepleri İstanbul'daki şeyhülislam tarafından karşılanırken, bu bölgelerin dışında yer alan ve Osmanlı merkezine göre kenarda kalan yerleşim yerlerinin fetva işleri kenar müftülerinin uhdesindeydi. Bununla beraber aralarında kesin sınırlarla çizilmiş bir ayırmadan söz edilemez.⁵³ Taşrada ifta vazifesini yerine getiren müftüleri bir grup olarak ifade etmek amacıyla kenar müftüsü kavramı çeşitli vesilelerle kullanılmaktadır. Örneğin 16. yüzyılın son dönemlerinde şeyhüislamlık yapmış olan Bostanzâde Mehmed Efendi, şeyhüislam gibi nakil yazmadan sadece olur olmaz şeklinde kendi reyleriyle fetva veren taşra müftülerine dair fetvasında bu grubu kenar müftüsü olarak isimlendirmektedir.⁵⁴ Bu fetvanın da gösterdiği gibi taşrada ifta vazifesini yürüten âlimler şeyhüislamlık tarafından kenar müftüsü olarak görülmektedir.

Bostanzâde'nin şeyhüislamlık dönemine yakın tarihlerde yazıldığı tahmin edilen anonim *Hırzu'l-mülûk* isimli eserde "etrâf ve eknâfta" tayin olunan müftüler de kenar müftüsü olarak tanımlanmaktadır. Buradaki "etrâf ve eknâf"ın iç-il haricindeki, merkezden uzak yerleşim yerleri olduğu açıktır. Bu müftüler sayesinde insanlar fetva talebi için bin bir meşakkatle İstanbul'a gelmek zorunda kalmayacaklardır. *Hırzu'l-mülûk* yazarı ayrıca bazı kadınların kenar müftülerine ait fetvaları dikkate almadıklarını, ilmî olarak onları yetersiz gördüklerini belirtmektedir. Bu sebeple çeşitli aralıklarla kadınlara kenar müftülerinin fetvalarıyla amel etmeleri gerektiğini bildiren fermanlar

⁵¹ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân*, 196-7.

⁵² Repp, *The Mufti of Istanbul*, 37-9.

⁵³ Şeyhülislam ile taşra müftülerinin fetva ile ilgili sınırları hakkında nitelikli bir tartışma için bkz.

Gerber, *State, Society and Law*, 79-112.

⁵⁴ Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 341.

gönderilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁵ Nevizâde Atâyî de Üsküb Müftüsü olarak meşhur olmuş Pir Mehmed Efendi'den bahsederken kenar müftülerinin en mükemmeli, en şerefli olduğunu kaydeder. Atâyî'nin bir grup olarak tasavvur ettiği kenar müftüleri içerisinde Mehmed Efendi'yi benzersiz kılan özellikleri, uzun yıllar Üsküb'te fetva hizmetini yürütmüş olması, verdiği fetvaların fıkıh ilmindeki derinliğini ve sağlamlığını göstermesi ve nukulleri ile birlikte bir araya getirdiği fetvalarını içeren mecmuanın hayli şöhret bularak yayılmasıdır.⁵⁶

Osmanlı ilmiyesi içerisinde iç-il haricinde fetva yetkisini elinde bulunduran âlimlere genel olarak kenar müftüsü denmekle beraber resmî yazışmalarda, halk arasında, görev tevcihlerinde kendilerinden ekseriyetle müftü olarak bahsedilir. Müftülüğe ilave olarak çoğunlukla medrese vazifesini de yürüttükleri için müderris unvanlarının da zikredildiği görülmektedir. Ayrıca kimi durumlarda müftü yerine müftülerin en önemli vazifesi olan fetva vermek ile ilgili ifadeler de yer verilir. Burada da en çok zikredilen ve vurgulanan husus sultan tarafından atamalarının yapıldığı ve fetva vermeye izinlerinin olmasıdır (*izn bi'l-iftâ, me'zûn bi'l-iftâ*). Bu durum aynı zamanda yeterli ehliyete sahip olduğu halde izni olmayan sair ulemayı fetva hususunda devre dışı bırakmaya matuf bir tanımlama olarak da dikkat çekmektedir. Müftülerin atama kayıtlarının da yer aldığı ruus defterleri, bu hususla ilgili isimlendirmeleri görmek açısından çok çeşitli örnekler sunmaktadır: “medrese-i mezbûreye .... fetvâ ile mutasarrıf olan”⁵⁷, “müderris ve müfti olan”⁵⁸, “müfti ve müderris olan”⁵⁹, “Sâbıkâ müfti olan”⁶⁰, “Sâbıkâ müderris ve müfti olan”⁶¹, “Maraş müftisi olan”⁶², “Trablusgarb müftisi olan”⁶³, “İzn bi'l-iftâ ile müderris olan”⁶⁴, “İfta izniyle ... müderrisi olan”⁶⁵, “müderris olanlar izn bi'l-iftâ ile ola gelüp”⁶⁶,

---

⁵⁵ *Hırzu'l-mülûk*, 194.

⁵⁶ Nevizâde Atâyî, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti's-Şakâik*, haz. Suat Donuk (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2017), 1424. Bundan sonra “Atâyî” şeklinde zikredilecektir.

⁵⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 194.

⁵⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 203.

⁵⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1473, s. 179.

⁶⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 226.

⁶¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 249.

⁶² BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 255.

⁶³ BOA, KK, nr. 253, s. 149.

⁶⁴ BOA, A.d, nr. 2937, s.11.

⁶⁵ BOA, A.d, nr. 2937, s.23.

⁶⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 69.

“Akhisar’da fetvâ hizmetinde olan”⁶⁷, “Kadı ve müfti ve müderris olan”⁶⁸, “fetvâ hizmeti mahlûle olmağın girü müfti-i sâbık Mevlânâ Mehmed Efendi’ye ibkâ”⁶⁹, “Gazze müftisi ve kadısına hüküm ki”⁷⁰, “Haleb fetvâsı meşrûta olan medrese-i mezbûre ile fetvâ-yı şerîfe hizmeti”⁷¹, “Kaza-i mezbûrda mukaddemâ iftâ eden”⁷², “sâir müftiler nice tasarruf edegeldilerse ol vech üzere”⁷³, “Mezheb-i İmam Şafîî hazretleri üzere iftâyâ izn ile”⁷⁴, “Şafîî müftisi olanlar tasarruf edegelüp”⁷⁵, “müstakillen müfti olan”⁷⁶, “Hanefiyye müftisi olan”⁷⁷, “vilâyet-i mezbûrda Malikî müftisi olan”⁷⁸.

Kenar müftülerinin yazdıkları fetvalarda ve merkeze gönderdikleri dilekçelerde yer alan imza veya mühürlerinde de ruuslardakine benzer ifadelerle kendilerini tasvir ettikleri görülmektedir. Örneğin, müsteftiye müftü tarafından yazılı olarak verilen cevabın (*ruk’atu’l-fetvâ*) günümüze ulaşan nadir örneklerinden olan 1650’li yıllarda Erzurum’da müftülük yapmış Vanî Mehmed Efendi’ye ait bir fetvanın imza kısmında Vanî Efendi kendisini Erzurum’da müftü olarak tanıtır: “*el-fakîr es-Seyyid Mehmed el-müftî bi-Erzen ‘ufiye ‘anhu*”.⁷⁹ Ayrıca Vanî Efendi’nin da belirttiği gibi müftüler fetvalarında nerenin müftüsü olduklarını da çoğunlukla zikrederler. Bağdat fetvasıyla Mercaniye Medresesi müderrisliğini yürüten Ahmed Efendi sultana sunduğu arzuhalinde yer alan imzasında müftü ve müderrislik vazifelerinin ikisine de vurgu yapar: “*ed-dâ’î es-Seyyid Ahmed el-müftî ve’l-müderris*.”⁸⁰ Seyitgazi Medresesi müderrisinin derecesinin yükseltilmesi ve ruusunun yenilenmesine dair talebinde kendisinin aynı zamanda şehrin müftülüğünü de yerine getirdiği anlaşılmaktadır: “*ed-dâ’î Mehmed Gâzi el-müftî bi-Seyyidgâzi*.”⁸¹ Mısır’da fetva hizmetlerini yürüten

⁶⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 260.

⁶⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230.

⁶⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1502, s. 33.

⁷⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1482, s. 224.

⁷¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1531-A, s. 24.

⁷² BOA, A.RSK.d, nr. 1548, s. 9.

⁷³ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 101b.

⁷⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 217.

⁷⁵ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 169a.

⁷⁶ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 82b.

⁷⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230.

⁷⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 5.

⁷⁹ Köse, “Vani Mehmed Efendi” 23, 124.

⁸⁰ BOA, İE.TCT, 6-734.

⁸¹ BOA, C.MF, 151-7537.

Ahmed Efendi Süleyman Paşa Medresesi'ndeki vakfiye şartlarının yerine getirilmesine dair talebinde Hanefî müftüsü olduğunu ve aslen nereli olduğunu vurgulamaktadır: “*el-‘abdü’l-fakîr es-Seyyid Ahmed el-Hanefî el-Hamavî el-müftî.*”⁸² Bazı müftüler dilekçelerinde müftü unvanını kullanmak yerine fetva vazifelerine ve fetva için kendilerine izin verildiğine vurgu yaparlar. Örneğin, Bafra fetvasına dair yazdığı istidada Mehmed Efendi ifta vazifesini medrese ile birlikte yürüttüğünü vurgulamaktadır: “*Ez‘afü’l-‘ibâd Mehmed el-müderriş bi-medrese-i Ârız Çelebi ma‘a’l-fetvâ.*”⁸³ Aksaray müftüsü hacca gitmek için sultana sunduğu arzuhalinde unvan olarak müderrisliğini ve fetvaya izni olmasını zikretmektedir: “*ed-dâ‘î el-fakîr es-Seyyid Yahya el-müderriş bi-medreseti Zinciriyye el-me‘zûn bi’l-iftâ.*”⁸⁴ Kuşadası müftüsü Abdullah Efendi ilave vazife olarak medrese talebinde bulunduğu istidasında kendisini fetva izni olan biri olarak takdim etmektedir: “*ed-dâ‘î Abdullah el-me‘zûn bi’l-iftâ bi-Kuşadası.*”⁸⁵

Ünlü Osmanlı gezgini Evliya Çelebi, taşrada fetva vazifesini yürüten âlimler için müftü unvanına ilave olarak şeyhülislamı da kullanır. Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilmiye sınıfının başındaki İstanbul müftüleri için kullanılan şeyhülislam ifadesinin taşrada da fetva işlerini yürüten kişiler için tedavülde olduğu görülmektedir. Örneğin Anadolu, Rumeli ve Arap coğrafyasındaki birbirine yakın ya da uzak yerleşim yerlerinde her iki unvanın da kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şeyhülislam unvanının daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Evliya Çelebi, genel tasnifin aksine sadece bir yerde Adana müftüsünden bahsederken onu “taşra şeyhülislamı” olarak tanımlar.⁸⁶

Modern dönemde Osmanlı ilmiyesi üzerine yapılan çalışmalarda müftülük önemli bir yer tutmaktadır. Ancak burada yoğunluğun daha çok İstanbul müftülüğü/şeyhülislamlık üzerinde olduğu, görece az miktardaki taşrada müftülük kurumu üzerine yapılan çalışmaların, değerlendirmelerin de yeterli derinlikte ve

---

⁸² BOA, İE.EV, 18-2155.

⁸³ BOA, İE.EV, 10-1160.

⁸⁴ BOA, İE.EV, 20-2449.

⁸⁵ BOA, İE.EV, 25-2977.

⁸⁶ Birinci bölümde Evliya'nın müftü tasnifleri üzerinde ayrıntılı durulacaktır. Ayrıca taşra müftüleri için şeyhülislam tabirinin kullanıldığı örnek için bkz. Canbakal, “Birkaç Fetva Bir Soru Canbakal,” 312.

imparatorluğun farklı coğrafyalarını kuşatacak genişlikte olmadığı görülmektedir. Araştırmacılar isimlendirme hususunda çoğunlukla taşra müftüsü (provincial mufti) veya müderris-müftü kavramlarını tercih etmektedirler. Bununla birlikte müftülük kavramı ve müftüler etrafında çeşitli tasnif denemeleri, müftülük vazifesini yerine getiren kişilerin sosyal kökenleri, müftülüğün resmî bir mansıp olup olmaması, taşrada müftülük kurumunun tarihsel gelişimi müstakil ya da genel çalışmalar içerisinde üzerinde durulan hususlar olarak dikkat çekmektedir.

J. R. Walsh'ın *İslam Ansiklopedisi*'nin ikinci edisyonuna yazdığı "Fetva" maddesi, Batı literatüründe eleştirileriyle birlikte önemli bir etki yaratmıştır. Walsh, Anadolu ve Rumeli'deki merkezî topraklarda vazife yapan müftülerin emekli kadılar olduğunu ve büyük şehirlerdeki yerel ulema ailelerinin üyeleri hariç ilmiye sınıfına mensup olmadıklarını iddia etmektedir. Teorik olarak Hanefî mezhebinin temel eserlerini derinlemesine bilen ve dürüst kişilerin müftü olması beklenirken, taşrada bu vazife için dürüstlüğün yeterli olduğunu belirtmektedir. Walsh'a göre Arap eyaletlerinde ise çeşitli mezheplere mensup müftüler çoğunlukla bölgenin önde gelen âlimlerinden seçiliyor ve şeyhülislam tarafından da tanınıyordu.⁸⁷ Walsh'ın bu genel yaklaşımının *Ansiklopedi*'nin üçüncü edisyonunda David S. Powers tarafından da tekrarlandığı görülmektedir.⁸⁸

Richard Repp, merkezinde İstanbul müftüsünün yer aldığı Osmanlı ilmiyesinin gelişimi ile ilgili eserinde Walsh'ın bu genel yaklaşımının 17. yüzyıldan itibaren düşünülebileceğini belirterek erken dönem müftülüğü için daha derinlikli üçlü bir tasnif yapar: Birincisi İstanbul müftüsü olan şeyhülislam, ikincisi şehirlerde ve büyük kasabalarda müftülük yapan ve ilmiye sınıfına mensup müftüler, üçüncü olarak da küçük kasaba ve köylerdeki müftüler. Repp, Walsh'dan ayrı olarak sadece bu üçüncü gruptakilerin, büyük olasılıkla, ilmiye sınıfına mensup olmayabileceklerini düşünmektedir. Ancak yeterli delil bulunmadığını belirterek bu grupta ilgili genellemeler yapmaktan kaçınmaktadır. İkinci gruptaki müftüleri ise çoğunlukla müderrislik vazifesini de yürüttükleri için "müderris/müftü" veya "önemli taşra

---

⁸⁷ J.R. Walsh, "Fatwâ," 866-7.

⁸⁸ David S. Powers, "Fatwâ, premodern," *The Encyclopedia of Islam, Third Edition*, (https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-3/fatwa-premodern-COM_27048)

müftüsü” olarak tanımlamaktadır. Repp, Atâyî’deki örneklere dayanarak 16. yüzyıl boyunca Osmanlı ilmiyesinde müderris-müftü pozisyonlarının yaygınlaştığını belirtmektedir. Bu gelişmenin arkasında devletin sistemli olarak üst düzey ulemayı taşraya müftü olarak atamış olabileceği gibi merkezin sistemli bir faaliyeti olmaktan ziyade rastgele bir şekilde, bireysel teşebbüslerin de önemli rol oynamış olabileceğini değerlendirmektedir. Ancak bunlardan hangisinin geçerli olduğunu belirlemenin güç olduğunu düşünmektedir.⁸⁹

16. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın sonlarına değin Osmanlı Bosnası’nda müftülük kurumunun gelişimini incelediği çalışmasında Selma Zecevic, “taşra müftüsü” kavramını Walsh ve Repp’in değerlendirmeleri çerçevesinde tartışır, ancak her ikisinin de taşra şehirlerinin kendi iç dinamiklerini göz ardı eden, taşra müftülüğüne homojen, zamansal, mekânsal ve yönetsel farklılıklardan etkilenmeyen bir yapı olarak bakan genel yaklaşımlarını eleştirir. Bu maksatla kendi çalışmasına da yön veren ve Bosna müftülüğü özelinde de çeşitli kaynaklardan istifade ederek uygulama imkânı bulduğu ikili bir bakış açısı geliştirmeye çalışır. Bir yanda Osmanlı ilmiyesi içerisinde taşra müftülüğünün/müftülerinin genel özellikleri üzerinde dururken diğer yanda farklı bölge ve şehirlerin kendi coğrafi, kültürel ve yönetsel hususiyetlerini de dikkate alarak imparatorluk coğrafyasında geçerli tek bir taşra müftüsü/müftülüğü tipi yerine farklı taşra müftüleri/müftülükleri tiplerinin ortaya çıkarılabileceğini iddia eder. Örneğin, Zecevic, Bosna müftülerinin biyografilerini içeren kaynakların yakın bir okuması sayesinde 1538-1605 yılları arasında müftülerin Bosna dışından gönderildiklerini, ancak bundan sonraki tarihten 1878 yılına kadar müftülerin tamamının Bosna doğumlu âlimlerden seçildiklerini belirtmektedir. Bu tespitten yola çıkarak böyle bir değişikliğe sebep olan dahili ve harici faktörlerin neler olabileceğini, bunun Bosna tarihi açısından önemini, bu şekilde müftülüğün yerel ulemaya tevcih edilmesinin diğer taşra şehirlerinde de uygulanıp uygulanmadığını sorgulamaktadır.⁹⁰

---

⁸⁹ Repp, *The Mufti of Istanbul*, 62-8.

⁹⁰ Selma Zecevic, “On the Margin of Text, on the Margin of Empire: Geography, Identity and Fatwa-text in Ottoman Bosnia,” Basılmamış Doktora Tezi, Columbia Üniversitesi, 2007.

Osmanlı Devleti'nde taşra müftülüğü tartışmalarına son yıllarda yayımladığı birçok çalışmayla önemli katkılar sunan araştırmacılardan birisi de Guy Burak'tır. Burak, müftülük kurumunun gelişimini Osmanlı Hanefiliğinin 15-18. yüzyıllar arasında geçirdiği dönüşüm çerçevesinde ele alır. Osmanlı hanedanı, 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğol istilasından önce İslam devletlerinden farklı olarak resmî mezhep uygulamasına gitmiş ve hukukun içeriğine de müdahale ederek Hanefî mezhebi içerisinde belli bir görüşün imparatorluk coğrafyasında geçerliliğini sağlayacak mekanizmalar kurarak standart bir hukuk sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Bu süreçte, özellikle de 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı ilmiye hiyerarşisinin başındaki şahıs olarak şeyhülislam ile taşrada resmî vazife ile tayin edilmiş müftülerin ve bağımsız olarak fetva veren âlimlerin önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Burak, inceleme alanı olarak seçtiği Şam eyaletindeki âlimlerin ekseriyetle Osmanlı ilmiyesi içerisinde resmî vazife olarak müftülük yapmayı tercih ettiklerini, ancak bununla beraber Osmanlı öncesi dönemde olduğu gibi bağımsız olarak fetva veren âlimlerin de olduğunu vurgulamaktadır. Bağımsız olarak resmî vazife almadan hareket eden ikinci gruptaki âlimler, imparatorluğun Anadolu ve Rumeli topraklarındaki müftülerin aksine merkez tarafından hoşgörüle karşılanmış ve Osmanlı hukuk kanonunun oluşmasına ciddi katkılar sunmuşlardır. Burak, imparatorluk coğrafyasındaki farklı müftü tiplerinin sundukları bu katkıyı Hanefî tabakat metinleri, biyografi sözlükleri, fetva mecmuaları ve fetvaların dayandırıldığı fıkıh metinleri gibi çeşitli kaynaklardan istifade ederek ortaya koymaya çalışmıştır.⁹¹

Abdurrahman Atçıl, 15. yüzyılın ikinci yarısından 16. yüzyılın nihayetine kadar olan dönemde Osmanlı merkezî hükümetine bağlı bir grup olarak belirginleşen ve giderek hiyerarşik bir yapı içerisinde terfî imkânları elde eden ulema zümresi için "âlim-bürokrat" terimini önermektedir. Atçıl, âlim-bürokrat sınıfının özellikleri arasında hiyerarşik bir düzen içerisinde kariyer yapma imkânına sahip olmalarını, İslamî ilimlerdeki uzmanlıkları sayesinde (âlim) otorite elde etmelerini, merkezî hükümet tarafından atanan birer devlet görevlisi (bürokrat) olmalarını zikretmektedir. Bu bağlamda müderrislik, kadılık, defterdarlık, nişancılık gibi pozisyonlar âlim-

---

⁹¹ Burak, *The Second Formation*.

bürokratların kariyer yapabilecekleri mansıplar olarak belirmektedir. Atçıl, âlim-bürokratların görev alabilecekleri mansıplardan birisinin de müderrislik-müftülük olduğunu zikreder. Taşradaki her eyalette resmî müftü olmasa da bazı önemli şehirlerde müderris-müftü uygulamasının yaygın olduğunu belirtir. Ancak kadılık ve müderrislik gibi müstakil bir kariyer vaat etmedikleri için iç-il’de vazife alan âlim-bürokratların bu vazifelere ilgisi zamanla azalmış ve yerel ulema ile hiyerarşide yükselmeyi arzulamayan âlimler müderrislik-müftülük mansıplarına talip olmuşlardır.⁹²

Atçıl’ın çizdiği çerçeve içerisinde taşra müftüleri için de âlim-bürokrat terimini kullanmak doğru bir yaklaşım olur mu? Atçıl bu hususta müftülerin tamamının devletin tayini ile bu vazifeyi yapmadıklarını, diğer bir deyişle tamamının devlet görevlisi olmadıklarını belirterek âlim-bürokrat kavramsallaştırmasının bütün müftülere şamil olamayacağını söyler.⁹³ Tezin ilerleyen sayfalarında görüleceği üzere Atçıl’ın temas ettiği dönemi müteakip 17. yüzyıl boyunca taşrada resmî vazife ile müftülük yapan âlimlerin sayısı ciddi oranda artmış, eyalet ve sancak merkezlerine ilaveten birçok kazaya da müftü tayin edilmiştir. Müftüler çoğunlukla buldukları şehirlerin en prestijli medreselerinde de vazife yaptıkları için müderrislik rütbelerine göre de terfi alabiliyorlardı. Bu sebeple 17. yüzyıl boyunca âlim-bürokrat olarak tanımlayabileceğimiz taşra müftüsü sayısının büyük bir artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak bununla beraber, Atçıl’ın da temas ettiği üzere özellikle de Arap şehirlerinde, resmî müftülerin yanında Osmanlı merkezinden bağımsız olarak ifta faaliyetlerini sürdüren yerel ulema da bulunmaktaydı. Bunlar âlim-bürokrat olarak ifade edebileceğimiz devlet görevlisi değillerdi. Ayrıca 16. yüzyılın ikinci yarısından farklı olarak, 17. yüzyıl boyunca taşra müftülüklerinin sayısının artmasıyla buralarda görev yapan âlimler büyük çoğunlukla yerel ulema arasından seçilerek atanıyordu. Ancak ilmiye hiyerarşisine girişlerde sıkı bir şekilde uygulanan mevaliden mülâzemet

---

⁹² Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 19-21, 155, 166; A.g.y., “Osmanlı Devleti’nin Ulemâsı / Osmanlı Âlim Bürokratlar Sınıfı (1453-1600),” *İstanbul’un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası*, ed. Ömer Mahir Alper, Müstakim Arıcı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 265-82.

⁹³ Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 21.

alma usulünün,⁹⁴ taşra müftülüklerine atanan yerel ulema için ne derecede dikkate alındığını tam olarak bilemiyoruz. Bu sebeple taşra müftülerini resmî görevleri olmaları sebebiyle âlim-bürokrat olarak tanımlamak mümkünken, ilmiye hiyerarşisine mülâzemet alarak girip girmedikleri hususundaki belirsizlik sebebiyle bu kavramsallaştırmaya ihtiyatla yaklaşmak gerekebilir. Bununla beraber 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ilmiyesinin yaşadığı bürokratik dönüşümün âlim-bürokrat kavramsallaştırması etrafında tartışılması taşra müftülüğünü bu dönüşüm içerisinde anlamada şüphesiz önemli imkânlar sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Osmanlı Devleti'nde 1550-1700 yılları arasında taşrada müftülük yapmış âlimleri tespit için iki kaynak türü öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi müftü biyografilerini de içeren tabakat türü kitaplar, diğeri de müftülerin atama kayıtlarının da yer aldığı ruus defterleridir. 16. yüzyılın önemli âlimlerinden Taşköprülüzâde Ahmed Efendi'nin eseri *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye* Osmanlı biyografi geleneğinin öncüsü ve kendisinden sonra yapılan çalışmalara da rehber olmuştur. 1558 yılında tamamladığı eserinde Osman Gazi'den Sultan Süleyman devri sonuna kadar Osmanlı topraklarında yaşamış âlim ve şeyhlerin hayat hikayelerini on tabaka halinde yazılı ve sözlü kaynaklarla kendi hatıralarından da istifade ederek derlemiştir. Taşköprülüzâde'nin tarzı ve üslubu çok beğenilmiş, sonrasında tercüme, ihtisar ve zeyillerle bir *Şakâik* geleneği oluşmuştur. Bu zeyillerin meşhurlarından Nevizâde Atâyî'nin *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-şakâik*'i, Uşşakizâde İbrahim'in *Zeyl-i Şakâik*'i ve Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâiyu'l-fuzalâ*'sı çalışmamızın dönemi itibariyle temel kaynaklarımızı oluşturmaktadır.

Atâyî, Mecdî Mehmed tercümesi olan *Hadâiku's-Şakâik*'a yaptığı zeyilde Taşköprülüzâde'nin bıraktığı yerden 1634 yılına kadar geçen sürede vefat etmiş âlim, şeyh ve mutasavvıfları yine benzer şekilde bir tasnife tabi tutarak tabakalar halinde eserine derç etmiştir. Taşköprülüzâde'ye göre daha yakın ve kısa bir dönemi ele alması ve ilmiye hiyerarşisinin 16. yüzyılın başlarından itibaren giderek bürokratikleşmesine

---

⁹⁴ Mülazemet sistemiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. İpşirli, *Osmanlı İlimiyesi*, 365-75; Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 27-105; Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 108-20, 141-45.

paralel olarak yazılı kaynakların çoğalmasında Atâyî'ye daha sistemli âlim biyografileri hazırlama imkânı sağlamıştır. Bunun neticesi olarak eserine almış olduğu âlimler için şu bilgileri vermeye özen göstermiştir: İsmi, nisbesi, doğum yeri ve tarihi, ilk eğitimini aldığı yer ve kişiler, mülâzemetini kimden aldığı, ilmiye içerisinde tedris, kaza ya da ifta vazifelerini yürüttüğü yerler, atanma ve azil tarihleri, vazifelerdeki halef ve selefleri, hangi derece ile atandıkları, vefat yeri ve tarihi, eserleri. Atâyî'nin biyografi yazım tarzına getirmeye çalıştığı bu standart kendisinden sonra *Şakâik* geleneğine katkı sunan Uşşakizâde ve Şeyhî Mehmed Efendi tarafından da benimsenmiştir. Uşşakizâde, 1702 yılında tamamladığı eseri *Zeyl-i Şakâik*'te 1632-1694 yılları arasında yaşamış beş yüz civarında âlimin biyografisine yer vermiştir. Ancak eserin tertip hataları ve bilgi eksiklikleri sebebiyle beğenilmemesi üzerine Şeyhî Mehmed Efendi, Uşşakizâde'nin ele aldığı dönemi yeniden ele alarak 1731 yılına kadar geçen sürede yaşamış iki bin civarında âlimi ihtiva eden en geniş hacimli zeyillerden *Vekâiyü'l-fuzalâ*'yı hazırlamıştır.

Şakâik zeyillerinde biyografisine yer verilen âlimler çoğunlukla İstanbul ve çevresindeki şehirlerin medreseleriyle mevaliye tahsis edilen kadılıklar ve pozisyonlarda vazife alan kişilerdir. Ancak buna ilaveten hiyerarşideki hareketleri sırasında taşrada müftülük vazifesinde bulunmaları durumunda bu durum özellikle zikredilmiştir. Bunun için “müderres ve müftü”, “müftü ve müderres”, “me'zûn bi'l-iftâ”, “zamîme-i iftâ”, “medrese ve fetvâ”, “fetvâ”, “müftü-i...”, “müftü-i müşkil-güşâyı enâm”, “hallâl-i müşkilât-ı müstefid ü müstefî”, “müşkil-güşâyı müstefid ü müstefî” gibi ifadelerle müftülük vazifesinin kendilerine verildiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda biyografisine yer verilen âlimlerden Atâyî'de 146, Uşşakizâde'de 8, Şeyhî'de 40 kişinin en az bir şehirde müftülük yaptığı tespit edilmiştir. Bütün biyografiler incelendiğinde bu müftülerin 50 farklı şehirde vazife yaptığı görülmektedir. Ancak bu şehirlerin çoğunluğuna ait sadece birkaç adet müftü tespit edilebiliyorken Amasya, Manisa, Kefe, Rodos, Şam gibi bazı şehirlerin ise özellikle de belli dönemlerine ait sıralı müftü listelerini oluşturmak mümkün olmuştur. Zeyillerden tespit edebildiğimiz müftülerin bu şekilde belli şehirlerde yoğunlaşması ve daha erken tarihli olan Atâyî'de diğerlerine nazaran daha fazla müftü biyografisinin olması bir yanda kaynakların yüksek ulemayı merkeze alan özelliği ile alakalı iken

diğer yandan da 16. yüzyılının ikinci yarısından itibaren Osmanlı ilmiyesinin hem merkezî yerlerde hem de taşrada yaşadığı dönüşümlerle ilgilidir. Bu konu üzerinde 3. bölümde daha detaylı olarak durulacaktır.

Çalışmamızın en önemli kaynaklarından bir diğerini de ruus defterleri oluşturmaktadır. Bu defterler 16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisindeki idari ve askerî tayinlerle timar tevcihlerinin kaydedildiği yerdir. Bu bağlamda şeyhülislamın yetki alanına giren yüksek dereceli kadı, müderris ve müftü tayinleri de bu defterlere kaydedilmekteydi. Anadolu ve Rumeli kazaskerleri kasaba kadıları ile 40 dereceye kadar olan müderrislerin tayin işlemlerini ruznamçe defterlerine kaydederken şeyhülislam ayrı bir defter tutmamışlar, diğer devlet görevlileri ile birlikte ruus defterlerini kullanmışlardır. Osmanlı Arşivi'nde çeşitli tasniflere dağılmış olarak bulunan ruus defterleri üzerinde yaptığımız incelemede Kamil Kepeci, Bab-ı Asafi, Sadaret ve Evkaf fonlarında yer alan 42 defter ve defter parçasında 400 civarında taşra müftüsüne ait kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan en erken tarihli olanı 12 Cemaziyelevvel 971/28 Aralık 1563'te Kefe fetvasına atanan Mevlana Muslihuddin'e aittir.⁹⁵ Ruus defterlerinin çeşitli tasniflere dağılmış olmasının yanı sıra araştırmayı zorlaştıran hususlardan birisi de bazı tarih aralıklarındaki defterlerin eksik ya da çürük durumda olmasıdır. Buna ilaveten taşra müftülerine ait kayıtların değişen oranlarda defterlere yansması da şehirlere ait düzenli müftü listelerini oluşturmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte özellikle de 17. yüzyılın ortalarında ruuslara yansıyan müftü kayıtlarında bir artış olduğu gözlenmektedir. 971-1085/1563-1674 yılları arasına tarihlenmiş defterlerde tespit ettiğimiz 400 civarındaki kayıt 110 farklı şehrin müftüsüne aittir. Bu sayede *Şakâik* zeyillerine göre ruus defterleri, imparatorluk coğrafyasındaki müftülerin dağılımına daha geniş bir perspektiften bakma imkânı sunmaktadır.

Ruus kayıtları, içeriğindeki zengin bilgi çeşitliliğiyle taşra müftülerine ait birçok hususu ayrıntılı bir şekilde inceleme imkânı sunmaktadır. Müftülerin vazifeye atanma tarihleri hemen hemen bütün kayıtlarda yer almaktadır. Burada verilen

---

⁹⁵ BOA, KK, nr. 218, s. 36; Atâyî'deki kayıta bu tarihte Kefe fetvasına atanan, fakat vazifeyi kabul etmeyerek azlini isteyen Hâcegizâde Mustafa Efendi ile Mevlana Muslihuddin aynı kişi olmalıdır. Atâyî, c. 1, s. 915.

tarihlerle kimi zaman biyografilerde yer alan hatalı tarihleri düzeltme imkânı doğmaktadır. Taşrada müftülük vazifesi genelde şehirlerin en prestijli medreseleriyle birlikte verildiği için kayıtlar aracılığıyla bu medreselerin isimleri tespit edilebilmektedir. Böylece 16. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyılın nihayetine kadar taşradaki önemli medreselere dair analiz yapma imkânı doğmaktadır. Müftülerin kimlerin yerine atandıkları, hangi derecelere ve ne kadar ücretle vazifelerini sürdürecekleri de çoğunlukla kayıtlarda zikredilmektedir. Bunlara ilaveten müftülerin tercih edilme sebepleri, taşradaki yöneticilerin ve halkın kendileri hakkındaki kanaatleri, görevden ayrılmalarına sebep olan faktörler de ruus kayıtlarında temas edilen konulardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TAŞRA MÜFTÜLERİNİN İSTİHDAMI

1.1. ATANMA SÜREÇLERİ

Osmanlı Devleti'nde hiyerarşik bir düzenin teşekkül etmeye başladığı 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle de 16. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren gelişen bir şekilde, mülâzemetini alan medrese mezunları kadı veya müderris olmak için deftere kaydolur ve Divan-ı Hümayun'un bir üyesi olan kazaskerin padişaha arzıyla da bunların tayin işlemleri gerçekleşirdi. Fatih Sultan Mehmed devrinin sonlarına doğru ikiye ayrılan kazaskerlik kurumunda Rumeli kazaskeri Rumeli'deki, Anadolu kazaskeri de Anadolu ve Arap coğrafyasındaki ilmiye mansıplarının tayin, terfî, azil, nakil gibi işlemlerini ruznamçe defterlerine kaydederek organize ederdi. Kırk akçeden yukarı olan medreseler ile mevleviyet kadılıklarının tayin yetkisi kazaskerlerin tavsiyeleri alınmakla birlikte sadrazamın uhdesindeydi.⁹⁶ 16. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle de Ebussuud Efendi'nin şeyhülislamlığa kazandırmış olduğu itibar ve ilmiye içerisindeki kurumsallaşma süreçlerinin neticesinde veziriazamın yetki alanına giren mansıplar için şeyhülislamdan da fikir alınmaya başlandı. Bundan önceki süreçte idari yetkileri sınırlı olan şeyhülislamlar sadece taşradaki müftülerin atama işlemleri ile ilgileniyorlardı.⁹⁷ Ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru müftülüklere ilave olarak mevaliye tahsis edilen kadılıklar ile hariç ve üzerindeki medreseler de kazaskerlerin sorumluluk alanından çıkarılarak, şeyhülislamın sadrazama sunduğu teklif ve inhaların padişaha arzıyla tevcih edilmeye başlandı.⁹⁸ Bununla birlikte kazaskerler ile şeyhülislamın sorumluluk alanındaki

⁹⁶ Osmanlı Devleti'nde kazaskerlik kurumunun gelişimi ve kazaskerlerin görevleri için bkz. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 151-60; İpşirli, *Osmanlı İlimiyesi*, 129-38. Erken tarihli mülâzemet kayıtları ile 16. yüzyılın çeşitli dönemlerde Osmanlı ilmiyesinde görev yapan kadı ve müderrisler için bkz. Ercan Alan, Abdurrahman Atçıl, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018). Kazasker ruznamçeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Cahid Baltacı, "Kâdî-asker Rûz-nâmçeleri'nin Tarihî ve Kültürel Ehemmiyeti," *İslâm Medeniyeti Mecmuası* IV/I (1980): 55-100. Kazasker ruznamçeleri üzerine yapılan yakın zamanlı çalışmalar için bkz. Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*; Ercan Alan, "Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi," Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2015; Cihan Kılıç, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İlmiye Teşkilatında İstihdam ve Hareket (Anadolu Kadıaskerliği Örneği)," Basılmamış Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2017.

⁹⁷ İpşirli, *Osmanlı İlimiyesi*, 70.

⁹⁸ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 179-80.

mansıplar kesin çizgilerle ayrılmış değildi. 16. yüzyılın ikinci yarısına ve 17. yüzyıla ait kazasker ruznamçelerinde kazaskerlerin normal sorumluluk alanı dışında yer alan elli akçe ve üzerindeki yevmiyeli müderris atama kayıtlarına da rastlanmaktadır. Bu müderrislerin bir kısmına buldukları şehirlerde fetva verme yetkisinin de verildiği görülmektedir.⁹⁹ Bu durum bazı müftü ve üst düzey ulemanın atanmasının tamamıyla şeyhülislamın yetki alanına girmesinin bir süreç içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Taşrada müftü olarak görevlendirilen âlimlerin atanması, şeyhülislamın sadrazama teklifi, bu teklifin padişaha arzı ve padişahın da onayını içeren üçlü bir süreç sonunda gerçekleşiyordu. Ardından müftünün ruus ve beratları yazılır ve atama kaydı da ruus defterine işlenirdi. Şeyhülislamın sadrazama sunmuş olduğu bu teklif işâret-i aliyye olarak isimlendirilirdi. Osmanlı bürokrasisinde şeyhülislamlara has olmak üzere işâret-i aliyyeler 16. yüzyılın sonlarından itibaren yaygınlık kazanmaya başladı. Daha önceden ilmiye zümresindeki mansıplara yapılan tevcihat kazaskerler tarafından tertip edildiği için şeyhülislamın işâret-i aliyyelerine rastlanmamaktadır.¹⁰⁰ Taşra müftüleriyle ilgili teklif yazılarında şeyhülislamlar, müftünün ismini, hangi şehir için talep edildiğini ve özel bir durumu var ise onu belirttikten sonra belirli kalıplarla tevcihin yapılmasını isterdi: “tevcîh olunmak üzere emr-i şerîf recâ olunur.”¹⁰¹, “hidmet-i fetvâda olmak bâbında emr-i şerîf recâ olunur.”¹⁰² “sadaka ve ihsan olunmak bâbında ruûs-ı hümayun ve emr-i şerîf recâ olunur.”¹⁰³ “mutasarrıf olmak üzere ruûs-ı hümayun recâ olunur.”¹⁰⁴ “fetvâ vermek bâbında emr-i şerîf recâ olunur.”¹⁰⁵ “sadaka ve ihsan buyurulmak üzere emr-i âlî-şân recâ olunur.”¹⁰⁶ “izn bi'l-iftâ ile sadaka buyurulmak recâ olunur.”¹⁰⁷ Şeyhülislamın işareti üzerine sadrazam durumu padişaha arz eder ve padişahattan hatt-ı hümayun

---

⁹⁹ Kazasker ruznamçelerinde yer alan üst düzey ulema ve müftü atamaları ile ilgili örnekler için bkz. Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam*, 192-3, 255-7; Kılıç, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında,” 158; Alan, “Kadıasker Ruznamçelerine Göre,” 93-4, 601, 712, 970, 1318.

¹⁰⁰ Mehmet İpşirli, “İşâret-i Aliyye,” *DİA* 23, 423-4.

¹⁰¹ BOA, İE.TCT, 1-107.

¹⁰² BOA, İE.TCT, 2-228.

¹⁰³ BOA, İE.TCT, 3-357.

¹⁰⁴ BOA, İE.TCT, 4-432.

¹⁰⁵ BOA, İE.TCT, 4-470.

¹⁰⁶ BOA, İE.TCT, 5-549.

¹⁰⁷ BOA, İE.TCT, 124-6160.

alındıktan sonra telhis üzerine nasıl bir muamele yapılacağı yazılırdı. Burada da belirli kalıp ifadelerin kullanıldığı göze çarpmaktadır: “Buyuruldu.”¹⁰⁸ “Mûcibince tevcîh olunmak buyuruldu.”¹⁰⁹ “Mûcibince buyuruldu.”¹¹⁰ “Mahalline kaydolunup sûret-i ruûs verilmek buyuruldu.”¹¹¹ “Sahh, mûcibince tevcîh olunmak buyuruldu.”¹¹² “Sahh, işâretleri mûcibince tevcîh olunmak buyuruldu.”¹¹³

Taşra müftüleri ile ilgili tespit edebildiğimiz, şeyhülislamın işâret-i aliyyelerini içeren teklif yazıları 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren karşımıza çıkmakta ve özellikle de 1662-1686 yılları arasında sırayla on ikişer yıl şeyhülisamlık yapmış Minkarizâde Yahya Efendi ve Çatalcalı Ali Efendi'nin imzalarını taşımaktadır. Şeyhülislamın 16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı ilmiyesindeki artan rolleri düşünüldüğünde bundan önceki süreçte de bu tür belgelerin varlığı tahmin edilebilir. Elimizdeki belgelerin de ortaya koyduğu üzere şeyhülislam, mahlul müftülük mansıpları için veya müftülerin çeşitli meselelerine dair re'sen teklifte bulunabiliyorlardı. Örneğin, 29 Receb 1077/25 Ocak 1667 tarihli Şeyhülislam Yahya Efendi'nin imzasını taşıyan teklif yazısında Erzurum fetvasının Hacı Mehmed Efendi'ye, Hanefî mezhebinin en sahih görüşlerine göre (*esahh-ı akvâl*) nakil yazması şartıyla verilmesi rica olunmaktadır.¹¹⁴ Şeyhülislam Ali Efendi, 7 Receb 1091/3 Ağustos 1680 tarihinde tevcihi yapılan Abdullah Efendi hakkında sunmuş olduğu teklifte Mekke-i Mükerrreme'de Süleymaniye Medresesi'ni dahil derecesiyle ve fetva izniyle deruhte eden Abdullah Efendi'nin hak etmesi sebebiyle payesinin musıla-i Sahn'a yükseltilmesini rica etmektedir.¹¹⁵ Şeyhülislamın işâret-i aliyyelerini kimi durumlarda çeşitli kanallardan gelen bilgiler doğrultusunda hazırlamakta ve ona göre teklifte bulunmaktadırlar. Örneğin Kudüs'te Şafî müftüsü ve Salahiye Medresesi müderrisinin fesadıyla alakalı gönderilen hüccet, mahzar ve arzları değerlendiren Şeyhülislam Yahya Efendi, müftülük ve medrese vazifelerinin “ber-vech-i te'bîd”

---

¹⁰⁸ BOA, İE.TCT, 4-442.

¹⁰⁹ BOA, İE.TCT, 5-606, 5-616; BOA, İE.EV, 18-2155.

¹¹⁰ BOA, İE.TCT, 12-1376.

¹¹¹ BOA, AE.SAMD.I, 1-70.

¹¹² BOA, AE.SMMD.IV, 5-528.

¹¹³ BOA, C.MF, 151-7537.

¹¹⁴ BOA, İE.TCT, 6-675.

¹¹⁵ BOA, İE.TCT, 124-6160.

tasarruf edilmek üzere Yasin Efendi'ye verilmesini talep etmektedir.¹¹⁶ Yine Yahya Efendi imzalı bir işâret-i aliyyede bir önceki sene Medine-i Münevvere müftülüğünden azledilen Mehmed Efendi hakkında güvenilir kaynaklardan gelen ve fetva hizmetlerini yürütebileceği belirtilen haberler üzerine daha evvel olduğu gibi tekrar vazifeye dönmesi padişahı talep edilmektedir.¹¹⁷ Bazı durumlarda da şeyhülislamın taşranın ileri gelenleri, kadı veya müftülerin şikâyet ve talepleriyle ilgili sundukları mahzar, arz, mazbata ve mektupları üzerine işâret-i aliyyelerini yazarak sadrazama sunarlardı.¹¹⁸

Şeyhülislam kimi durumlarda ilmiye mansıpları için teklif edecekleri kişilerle ilgili öncesinde veziriazamla istişarede bulunup kararlaştırdıkları isimleri padişaha arz edebiliyordu.¹¹⁹ Bunun açıkça ifade edildiği Zilkade 1015/Mart 1607 tarihli bir arzdan Sadrazam Kuyucu Murad Paşa'nın Şeyhülislam Sun'ullah Efendi ile önceden görüşüp üzerinde karar kıldıkları bir atama listesini Sultan I. Ahmed'e sundukları görülmektedir. İçerisinde, mahlul olan Şam fetvasına Kütahya kadısının fetva hizmetine ehil olması dolayısıyla atanması ve Ağras müftüsünün fetvaya ehliyetinin olmaması sebebiyle görevinden azledilip yerine İznik Medresesi müderrisi Mevlana Abdullah'ın inayet buyrulmasının da yer aldığı teklif listesinin nasıl hazırlandığını Sadrazam şu şekilde ifade etmektedir: "Devletlü Padişahım, bu hususlar şeyhülislam duacıları ile müşâvere olunup vech-i meşrûh üzere silsile olmak münâsib görüp i'lâm eylemişlerdir. Ferman Devletlü Padişahımdır."¹²⁰ Kuyucu Murad Paşa'nın Şaban 1015/Aralık 1606 tarihinde sadarete getirilmesinde Şeyhülislam Sun'ullah Efendi'nin tavsiyesinin etkisi göz önüne alınınca¹²¹ kısa bir süre içerisinde bir arz metninde Sun'ullah Efendi ile yapılan istişarenin zikredilmesi daha anlamlı hale gelmektedir.

Padişahın onayı üzerine sadrazam buyuruldusu çekilen telhisler daha sonra ruus kalemine gönderilir ve alınan kararlar doğrultusunda tayin, terfi ya da azil

---

¹¹⁶ BOA, İE.TCT, 4-432.

¹¹⁷ BOA, İE.TCT, 2-228 (29 Cemaziyelahir 1080/24 Kasım 1669).

¹¹⁸ Taşradan gelen ilamlar üzerine şeyhülislamın işâret-i aliyyelerini içeren örneklere bu bölümün ilerleyen kısımlarında temas edilecektir.

¹¹⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 180.

¹²⁰ BOA, AE.SAMD.I, 9-853.

¹²¹ İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, 98.

işlemleri ruus defterine kaydedilirdi.¹²² Bu süreçte telhislerde yer alan birçok ayrıntı deftere kaydedilirken çıkartılır, onun yerine süreç ve verilen hüküm kısa ve öz bir şekilde belli kalıplarla ifade edilirdi. Ancak yine de ruus kayıtlarından telhislerdekine benzer birçok detay öğrenilebilmekte, atama süreçleri ile ilgili belli başlı süreçler buradan da takip edilebilmektedir. Örneğin telhislerde yer alan ve son hükmü ifade eden buyuruldu kısımları deftere kaydedilirken de tekrarlanır. Buyurulduya gelinceye kadar olan sürecin kimi durumlarda tüm basamakları görülebilirken, kimi durumlarda da sadece son basamak olan padişahın onayı kısmından haberdar olunmaktadır. Sadece buyuruldu olan kayıtlarda genelde şu ifadeler kullanılır: “recâ etmeğin kanun üzere verilmek buyuruldu”¹²³, “tevcîh olunmak recâsına arz etmeğin verilmek buyuruldu,”¹²⁴ “recâsına arz etmeğin verilmek buyuruldu,”¹²⁵ “fetvâya emr ve medreseye ruûs verilmek,”¹²⁶ “müceddeden sûret-i ruûs verilmek.”¹²⁷

Ruus kayıtlarında tevcihin şeyhülislamın işareti ya da mektubu üzerine yapıldığını belirten ifadelere, telhislerde olduğu gibi 17. yüzyılın ortalarına doğru tesadüf edilmektedir. Bu tarihlerden önceki atama kayıtlarında genelde tevcihin hatt-ı hümayun üzerine yapıldığı zikredilirken, şeyhülislamın bu süreçteki rolüne dair bir işarete bulunulmaz. Bu bağlamda şeyhülislamın işâret-i aliyyesine temas eden, tespit edebildiğimiz en erken tarihli ruus kaydı Cemaziyelahir 1052/Eylül 1642 tarihli Alaiyye müftüsü ile ilgilidir. Bu kayıta Mustafa Efendi’nin Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi’nin izinnamesi ile Alaiyye kazasında müsteftiye fetva vermek üzere yetkilendirildiği belirtilmektedir.¹²⁸ Ayrıca az da olsa bazı erken tarihli kayıtlarda, kazasker ruznamçelerinde rastlanılan müftü atamaları gibi, tevcihlerin kazaskerler tarafından tertip edildiği belirtilmektedir. Örneğin 6 Şevval 988/14 Kasım 1580 tarihli kayıta Selanik fetvası ve Sultan Murad Medresesi’nin Rumeli kazaskerinin tezkiresi üzerine Mevlana Ahmed’e verildiği,¹²⁹ 18 Şevval 988/26 Kasım 1580’de ise yine

---

¹²² Ruus defterlerine kaydedilen buyruldularla ilgili detaylı bilgi için bkz. Bilgin Aydın, *XVI. Yüzyılda Dîvân-ı Hümayun ve Defter Sistemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017), 101-5.

¹²³ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 111.

¹²⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 134.

¹²⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 194.

¹²⁶ BOA, A.d, nr. 2937, s.310.

¹²⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 248.

¹²⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1514-B, s. 6.

¹²⁹ BOA, KK, nr. 238, s. 145.

Rumeli kazaskerinin hattı üzerine Mevlana Mahmud'un Arslan Paşa Medresesi ile birlikte Belgrad müftülüğüne atandığı zikredilmektedir.¹³⁰ Yine benzer şekilde Sivas fetvası Şifaiye Medresesi ile birlikte 24 Şaban 1004/23 Nisan 1596 tarihinde¹³¹ ve Yenice-i Vardar müftülüğü Evrenos Bey Medresesi ile birlikte 20 Şevval 1014/28 Şubat 1606 tarihinde kazaskerlerin tevcihleri üzerine verilmiştir.¹³²

Müftü atamalarının şeyhülislamın işareti ya da mektubu ile gerçekleştiği belirtilen ruus kayıtlarında benzer ifadeler, kalıplaşmış cümleler göze çarpmaktadır. En fazla vurgulanan ifade tevcihin şeyhülislam tarafından tertip edildiği, onun işaretiyle gerçekleştiği ve tayin olunacak kişinin onun tarafından belirlendiğidir: “izn bi'l-iftâ ile fazîletlü şeyhülislam hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu,”¹³³ “şeyhülislam hazretlerinin tayinleri üzere verilüp misli ve izn bi'l-iftâ ile mutasarrıf olmak buyuruldu,”¹³⁴ “fazîletlü şeyhülislam hazretlerinin tertibleri üzere medrese-i mezbûre fetvâ ile Mevlânâ-yı mûmâileyhe ibkâ ve mukarrer olmak,”¹³⁵ “şeyhülislam hazretlerinin tertibleri üzere ruûs verilmek,”¹³⁶ “izn bi'l-iftâ ile şeyhülislam tertibleri ve hatt-ı hümayun ile verilmek,”¹³⁷ “medrese-i mezbûre ile fetvâ-yı şerîfe hidmeti şeyhülislam mektubu mûcibince sûret-i ruûs verilmekle mûcibince yazılmıştır.”¹³⁸

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi ruus kayıtlarında genelde şeyhülislamın ismi zikredilmez, zira tevcihin yapıldığı tarihte kimin şeyhülislam olduğu bilinirdi. Ancak bazı kayıtlarda tayin teklifini yapan şeyhülislamın ismi belirtilmektedir. Özellikle de Şeyhülislam Minkarizâde Yahya Efendi'nin (d. 1662-1674) işareti ile gerçekleşen tevcihlerde ismi dua cümleleriyle birlikte anılır: “Şeyhülislam Mevlânâ Mesud Efendi [Hocazâde] tarafından hidmet-i fetvâda olman için mektub verilmekle şurûtuyla mektub mûcibince hükm-i şerîf yazılmıştır,”¹³⁹ “bi'l-fiil şeyhülislam olan fazîletlü Ali Efendi [Çatalcalı] hazretlerinin işâretleri

¹³⁰ BOA, KK, nr. 238, s. 163.

¹³¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 83.

¹³² BOA, KK, nr. 256, s. 37.

¹³³ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 95

¹³⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 102

¹³⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 179

¹³⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 102

¹³⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 219

¹³⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1531-A, s. 24

¹³⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1531-A, s. 25.

mûcibince verilmek, izn-i iftâ için emr-i şerîf dahi verilmek buyuruldu,”¹⁴⁰ “Hazret-i şeyhülislam ve müftî’l-enâm Mevlânâ Yahya [Zekerriyazâde] edâmellahu teâlâ fezâilehû ... müsteftîye fetvâ vermek babında hükm-i şerîf yazılmıştır,”¹⁴¹ “iftâyâ izin verilmek lazım olmağla iftâ eylemek bâbında bi’l-fiil şeyhülislam olan Mevlânâ Yahya [Minkarizâde] edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince yazıldı,”¹⁴² “bi’l-fiil şeyhülislam olan a’lemu’l-ulemâi’l-mütebahhirîn Mevlânâ Yahya [Minkarizâde] edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından işâret olunmağla kaza-i mezbûra ma‘a’l-fetvâ mutasarrıf olmak üzere yazıldı.”¹⁴³

1.2. MÜFTÜ ATAMALARINA TAŞRANIN KATKI SUNMA BİÇİMLERİ: MAHZAR, ARZ, ARZUHAL, MEKTUP

Şeyhülislamın teklifiyle gerçekleşen müftü atamalarının bir kısmı merkez ile taşra arasında yaşanan diyalog sonucu gerçekleşirdi. Yerel halk veya bölgedeki yöneticiler müftülerle ilgili talep, şikâyet ya da değerlendirmelerini mahzar, arz, arzuhal ve mektup gibi çeşitli iletişim kanalları üzerinden merkeze bildirebilirlerdi.¹⁴⁴ Şeyhülislamın işâret-i aliyyesi ile sadrazama sunduğu taşradan gelen bu belgelerle padişahın buyruhdularının yer aldığı ruus kayıtları, atama süreçlerinin arkasındaki yerel dinamikleri takip edebilmek için önemli bilgiler sunmaktadır. İlk örneklerine 16. yüzyılın ortalarından itibaren tesadüf edilen mahzar yazma usulü daha sonraki yıllarda yaygınlaşmış ve yerel halkın şikâyet ya da taleplerini bildirme aracı olarak önem kazanmıştır. Mahzar sunan kişiler taleplerinin Divan-ı Hümayun’da karşılık bulabilmesi için genellikle kadıdan aracı olmasını ve durumu ilamla bildirmesini talep ederlerdi.¹⁴⁵ Mahzar yazma usulünün müftülerle ilgili atama ya da azil taleplerinde yerel halk tarafından etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca kimi durumlarda ulema ya da kadılar da bir araya gelerek müftülerle ilgili merkeze mahzar göndermişlerdir. Mahzarların yanında yerel ulema ya da ehl-i örf denilen yerel

¹⁴⁰ BOA, KK, nr. 7517, s. 21.

¹⁴¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1514-B, s. 6.

¹⁴² BOA, KK, nr. 273, s. 32.

¹⁴³ BOA, KK, nr. 273, s. 51.

¹⁴⁴ Merkez ile taşra arasındaki yazışma türlerine dair bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 217-28, 303-21; Osmanlı toplumunun şikâyet hakkını bildirme yollarından arzuhal ve mahzarlara dair bkz. Halil İnalçık, “Şikâyet Hakkı: ‘Arz-i Hâl ve ‘Arz-i Mahzar’lar,” *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII* (1988): 33-54.

¹⁴⁵ Mehmet İpşirli, “Mahzar,” *DİA* 27, 398-401.

yöneticiler de ferdi olarak sundukları arzuhal ya da mektuplarla müftülerin durumları hakkında İstanbul'a bilgi vererek teklifte bulunmuşlardır.

Ruus kayıtlarının bazılarında tevcihin mahzar doğrultusunda yapıldığı belirtilir. Ancak mahzarın kimler tarafından nasıl bir içerikle hazırlandığına temas edilmez. Örneğin Ermenek'te Emir Musa Medresesi müderrisliğiyle birlikte Larende müftülüğünü yürüten Nasuh Efendi'nin vefat etmesi üzerine mahlul olan mansıplar, 23 Şaban 1060/21 Ağustos 1650 tarihinde daha önceden de o bölgelerde müftülük yapmış Mustafa Efendi'ye, bölgeden gönderilen mahzar doğrultusunda tevdi edilmiştir.¹⁴⁶ Benzer bir kayıta Sivas müftülüğü ile Şifaiye Medresesi müderrisliğini yürüten Halil Efendi'nin vefatı üzerine 8 Ramazan 1063/2 Ağustos 1653 tarihinde İsmail Efendi'nin bu görevlere mahzar gereğince atandığı görülmektedir. İsmail Efendi Sivas meşayihinden Şeyh Şemseddin'in oğlu ve yüz elli akçe ile kadılık vazifesini yürütmekte idi.¹⁴⁷ Kudüs'teki Hanefî müftülüğüne teklif edilen Ali Efendi'ye ait 26 Zilhicce 1063/17 Kasım 1653 tarihli kayıta mahzarın içeriğine dair daha fazla detay sunulmaktadır. Mevcut Hanefî müftüsü aynı zamanda Osmaniye Medresesi'nde müderrislik ve Cevheriye vakfında da mütevellilik vazifelerini yürütüyordu. Ancak vazifelerinde göstermiş olduğu gönülsüzlük, görevi ihmal ve vakfın gelirlerini tüketerek asıl sahiplerinin faydalanmasına engel olma gibi sebeplerle mahzarla şikâyet edilmiş ve yerine bu vazifeleri devam ettirmek üzere hariç medresesinden ayrılmış Ali Efendi atanmıştır.¹⁴⁸

Mahzar, Osmanlı merkezinden toplu bir şekilde talepte bulunma yöntemi olarak da önemli bir işlev görüyordu. Bölgenin ileri gelen âlimleri veya kadıları bir araya gelerek müftülerle ilgili talep veya şikâyetlerini merkeze iletiyorlardı. Örneğin Yenişehir-Aydın müftüsü ve Hafsa Hatun Medresesi müderrisinin vefatı üzerine boşalan vazifeler için Yenişehir uleması mahzar göndererek önceden de müderrislik ve müftülük yapmış Mevlana Muhyiddin'in atanmasını talep etmişler ve 23 Safer 1014/10 Temmuz 1605 tarihinde hatt-ı hümayunla vazife Muhyiddin Efendi'ye verilmiştir.¹⁴⁹ Bir bölgedeki kadıların bir araya gelerek mahzar gönderdiklerine de 29

---

¹⁴⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 16.

¹⁴⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 198.

¹⁴⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230.

¹⁴⁹ BOA, KK, nr. 256, s. 7.

Cemaziyelahir 1031/11 Mayıs 1622 tarihli Bolu müftülüğü ve Yıldırım Han Medresesi'ne ait kayıta şahit olunmaktadır. Medrese ve fetva hizmeti, Bolu kazasındaki kadınların talebi üzerine ehliyetine dair şahitlikte buldukları, kaza tarikinde ilerlemiş ve yüz elli akçe ile Kastamonu kazasından ayrılmış “sâdât-ı kirâmdan” Şerif Ahmed Efendi'ye dahil payesiyle verilmiştir.¹⁵⁰

Ulemanın yanı sıra taşradaki eşraf, ayan ve halk da müftülerle ilgili hususlarda aktif rol alabiliyordu. Talep ve şikâyetlerini genelde kadınlar üzerinden çözmeye çalışan bu zümreler, kimi durumlarda kendileri de mahzar yazıp merkeze gönderiyorlardı. Örneğin 19 Ramazan 1060/15 Eylül 1650 tarihli ruus kaydında belirtildiğine göre Niksar müftüsü Sıyami Efendi'nin fetvaya ehliyetinin olmadığı kadı arzı ve ehl-i vilayetin mahzarı ile merkeze bildirilmiştir. Sıyami Efendi'nin yerine de fetva verebilecek yetkinlikte, daha önceden de medresede vazife yapmış Seyyid Ahmed'i önermişlerdir. Bu sürecin sonunda taşradan gelen Niksar müftülüğüne dair değişim talebi gerçekleşmiş ve müftülük Darü'l-hayr Medresesi ile birlikte “ber-vech-i te'bîd” Ahmed Efendi'ye verilmiştir.¹⁵¹ 1069/1659 tarihli Akşehir müftülüğü ve Sahib Ata Medresesi müderrisliği ile ilgili iki kayıt mahzar yoluyla şikâyetin hızlı bir netice almak için önemli bir araç olduğunu göstermektedir. 5 Ramazan/27 Mayıs tarihli ilk kayıta müftü ve müderris Ebubekir Efendi'nin vilayet ahalisinin şikâyeti üzerine görevden alındığı ve yerine Yenişehir'de İsmail Beğ Medresesi'nden ayrılmış Mehmed Efendi'nin atandığı belirtilmektedir.¹⁵² Yaklaşık iki ay sonraki 7 Zilkade/27 Temmuz tarihli kayıttan ise bu sefer Mehmed Efendi'nin ahali-i vilayetten ve nahiyeden gelen mahzar ve arz ile şikâyet edildiği ve görevin tekrar Ebubekir Efendi'ye iade edildiği anlaşılmaktadır. Mehmed Efendi'nin azline sebep olan şikâyet konusu da kendisine izin verilmemesine rağmen “muhît ve nâ-meşrû” fetvalar vermesiyle bu göreve layık olmadığına ortaya çıkmasıdır.¹⁵³ Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere yerel ileri gelenlerin bir araya gelerek hazırladıkları mahzarlar Osmanlı taşrasının meseleleri çözmeye kullandığı önemli bir vasıta olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı merkezi de bu tür talepleri her zaman dikkate almış ve güçlü bir

---

¹⁵⁰ BOA, KK, nr. 257, s. 78.

¹⁵¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 91.

¹⁵² BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 159b.

¹⁵³ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 165a.

karşılık vermiştir. Kayıtlarda geçen “ahâlî-i vilâyet” ve “ehl-i vilâyet”in içerisinde kimlerin olduğu belirtilmemektedir, ancak Osmanlı toplumunda bu ve buna benzer bazı kavramların düşünce açıklama yöntemi olarak sıklıkla belgelerde kullanıldığı görülmektedir.¹⁵⁴

10 Receb 1077/6 Ocak 1667 tarihli, üzerinde şeyhülislamın işâret-i aliyyesi yer alan bir mazbata “ahâli-i vilâyetin” kimlerden teşekkül edebileceğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Kavala’dan gönderilen mazbatada, içerisinde serbölük, kethüda, kalebend, dizdar, imam, hatip ve Halveti Şeyhi’nin mühürlü imzalarının da yer aldığı 14 kişi “ber-vech-i te’bîd” kadıları olan Sirozlu Zeynizâde Derviş Ali Efendi’ye ifta vazifesinin de verilmesini Şeyhülislam Minkarizâde Yahya Efendi’ye arz etmişlerdir. Daha evvelde de böyle bir uygulamanın olduğunu, 1042/1633 tarihinde ulemadan Hafız Mehmed Efendi’ye kazaya ek olarak fetva vazifesinin de verildiğini, vefatına kadar hem kaza halkının hem de civardaki insanların kendisinden fetva hususunda hakkıyla istifade ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Kavala kadılığının gelirlerinin yetersiz olması (ekall-i kalîl) sebebiyle Derviş Ali Efendi’nin vazifeyi bırakarak yeni mansıplar için mülâzemetle niyet ettiğini, böyle bir durumda kazalarının uğrak bir yer olması sebebiyle (tarik-i âmm ve memerr-i enâm) şer’î ilimlere vâkıf ve ahkâmın icra edilmesine ehil bir kadiya çok fazla ihtiyaç duyacaklarını belirtmişlerdir. Mazbatada yer alan malumatı ve talebi değerlendiren Şeyhülislam Yahya Efendi durumu sadrazama arz etmiş ve kazaya ek olarak müftülük de “fazîletlü şeyhülislam hazretlerinin işâret-i şerîfleri üzere” Ali Efendi’ye tevcih edilmiştir.¹⁵⁵

Taşra müftülerinin atanması veya azli hususlarında talepte bulunma ya da şikâyet etme yollarından birisi de taşradaki resmî görevlilerin sunmuş oldukları arzlardır.¹⁵⁶ Arzlar genellikle kadılar tarafından sunulmaktadır, ancak bunun yanında vali, mirliya, müftü, şerif gibi taşradaki üst düzey yöneticiler veya ileri gelenlerin sundukları arzlara da hem ruus kayıtlarında hem de telhislerde rastlanmaktadır. Ayrıca yönetici sınıfın arzları ile birlikte bölge halkının (ahâlî-i vilâyet) mahzarlarının birlikte

---

¹⁵⁴ Özer Ergenç, “Toplumsal Düşünce Açıklama Kanalı Olarak ‘Cemm-i Gafir ve Cem’-i Kesîr’,” *XVI. Türk Tarih Kongresi 20-24 Eylül 2010* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), 1063-1071.

¹⁵⁵ BOA, İE.TCT, 6-674.

¹⁵⁶ Osmanlı diplomatiğinde arz’ın kullanım alanı ve özellikleri için bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 217.

sunulduğu örnekler de bulunmaktadır. Bu durum reaya ve askerî zümrelerin ortak hareket etme pratiklerini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu birlikteliğin talepte buldukları mesele hakkında merkezde müspet bir karşılık bulmasını sağladığı da düşünülebilir.

Adli ve idari görevleri sebebiyle merkezle sürekli iletişim halinde bulunan kadılar,¹⁵⁷ müftülerle ilgili hususlarda İstanbul'a sıklıkla arzlar sunabilmektedir. Örneğin 26 Zilhicce 1005/10 Ağustos 1597 tarihinde Tire kadısının arzı ile Ayasuluğ müftüsü ve Yahşi Bey Medresesi müderrisi Mevlana Muhyiddin'in rütbesi hariçten dahile yükseltilmiştir.¹⁵⁸ 18 Rebiülahir 1067/3 Şubat 1657 tarihli kayıta Ereğli-Karaman müftüsü Mustafa Efendi'nin şikâyetinin kadı Mehmed Efendi'nin arzı ile İstanbul'a bildirildiği belirtilmektedir. Mustafa Efendi medreseden başka müftülük kaynaklı bir gelire sahip olmadığı ve daha evvelden de mutasarrıf olduğu Şeyh Şehabeddin-i Makbul zaviyesi elinden alındığı için geçim sıkıntısı çekmektedir. Kadı Mehmed Efendi'nin aracılığıyla iletilen talepleri müspet karşılanmış, zaviyenin gelirleri tekrar kayd-ı hayatla Mustafa Efendi'ye verilmiştir. Ayrıca zaviyenin bundan böyle fetva hizmetini yürütecek kişilere şart olmasına da karar verilmiştir.¹⁵⁹ Diğer bir örnekte de müftülüğü ve Mercaniye Medresesi müderrisliği Mustafa isminde "erbâb-ı tarîkden olmayan" birisi tarafından zorla alınan Bağdat müftüsü, Bağdat kadısı Süleyman Efendi'nin arzıyla 7 Şaban 1065/12 Haziran 1655 tarihinde tekrar ruusunu almıştır. Müftü Efendi'nin tekrar vazifesine dönmesinde kadının arzı yanında Bağdat Valisi ile bölgenin ileri gelen eşraf ve ulemasının da hüsn-i şهادette bulunmalarının etkili olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁰

Kadılarının müftülerle ilgili kimi zaman ferdi olarak kimi zaman da yerel halkın talepleri doğrultusunda merkeze gönderdiği ilamlar, diğer kararlarda olduğu gibi şeyhülislam tarafından değerlendirilip işâret-i aliyye ile sadrazama teklif edildikten sonra padişahın onayına sunulurdu. Örneğin 1 Şaban 1079/4 Ocak 1669 tarihinde Hama Kadısı Mehmed Efendi'nin, Hama Müftüsü Abdülfettah Efendi'nin vefatı

---

¹⁵⁷ 16. yüzyılda Osmanlı merkez bürokrasisinin taşra ile ilişkilerinde kadılarının oynadığı roller için bkz. Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlimiye Bürokrasisinde Merkez-Çevre İletişimine Dair Sorunlar (XVI. Yüzyıl)," *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXIX/47 (2010): 157-76.

¹⁵⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 250.

¹⁵⁹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 22b.

¹⁶⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 57.

üzerine boşalan fetva hizmetine Horanîzâde Seyyid Ali Efendi'nin atanmasını teklif ettiği telhisin kenarına Şeyhülislam Yahya Efendi şu şekilde işâret-i aliyyesini yazmıştır: “Esahh-ı akvâl-i eimme-i Hanefiyye'den naklin yazmak üzere iftâyâ izni mutazammın mezbûra emr-i âlî-şân sadaka ve ihsan buyurulmak recâ olunur.” Neticede şeyhülislamın işaretiyle bu vazife Ali Efendi'ye tevcih edilmiştir.¹⁶¹ 10 Şaban 1077/5 Şubat 1667 tarihinde Yenişehir kadısı Abdullah Efendi, Yenişehir müftüsü ve İlyas Çelebi Medresesi müderrisi İbrahim Efendi'nin vefatı üzerine, bölge sakinlerinden ve Yenişehir ile civardaki kaza halkının kendisinden fetva almaya alışık olduğu (istiftâyâ me'lûf) Hacı Üveyszâde Ahmed Efendi'nin mahlul vazifelere atanmasını talep eden bir ilam göndermiştir. Derkenardaki Şeyhülislam Yahya Efendi'ye ait olan işâret-i aliyyede, Kadı Abdullah Efendi'nin talebi doğrultusunda zikri geçen İlyas Çelebi müderrisliği ile Hanefî mezhebinden nakil yazmak şartıyla fetva izninin Ahmed Efendi'ye verilmesi rica edilmektedir. Sadrazamın buyuruldusu ile vazife Ahmed Efendi'ye tevcih edilmiştir.¹⁶²

Akşehir kadısı Ahmed Efendi'nin Zilhicce 1078/Mayıs 1668 tarihinde gönderdiği arzda, şehrin müftüsü İbrahim Efendi'ye ilave bir medrese vazifesinin verilmesi talep edilmektedir. 19 Cemaziyelevvel 1076/27 Kasım 1665 tarihinden itibaren Atabek Medresesi ile Akşehir müftülüğünü yürüten Ebubekir Efendi,¹⁶³ Kadı Ahmed Efendi'nin belirttiğine göre çoluk çocuğunun ve masrafının çok olması sebebiyle medresenin vakfından aldığı ücretle geçinememektedir. Bunun üzerine merkeze gönderilen arzda, bazı vakitler kadı veya ehil olmayan kimseler tarafından tasarruf edilen ve halihazırda âtıl bir durumda olan Maruf karyesindeki Şeyh Hasan Medresesi'nin, Akşehir müftüsü İbrahim Efendi'ye mülhak olarak tevcih edilmesi talep edilmektedir. Şeyhülislam Yahya Efendi'nin işareti ile iki medresenin tasarrufuna dair ruus-ı hümayun Müftü İbrahim Efendi'ye verilmiştir.¹⁶⁴

22 Rebiülahir 1077/22 Ekim 1666 tarihli benzer bir ilamda Pojega kadısı, bölgede fetva vermeye izni olan Ali Efendi'nin vefatı üzerine Mahmud Efendi'nin fetva hizmetine tayin edilmesini talep etmektedir. Ancak burada talep kaza halkı ve

---

¹⁶¹ BOA, İE.TCT, 12-1376.

¹⁶² BOA, AE.SMMD.IV, 9-860.

¹⁶³ BOA, A.d, nr. 2937, s.166.

¹⁶⁴ BOA, İE.EV, 2-137.

ileri gelenlerinden gelmektedir (ahâlî-i vilâyet ve a'yân-ı memleket) ve kadı efendiye mahzar vererek zamanın şeyhülislamı Minkarizâde Yahya Efendi'den bu hususta ricacı olması (arz-ı iltimas) beklenmektedir. Bunun üzerine kadının kendisi de Mahmud Efendi'nin fetva verme hususunda liyakatli olduğunu belirterek hüsn-i şhadette bulunur. Bütün bu süreç gelen ilama şeyhülislamın işâret-i aliyyesi ve sadrazamın buyuruldusu ile neticelenir.¹⁶⁵ Bu ilam taşrada müftü tayinlerinde bölge halkının aktif katılımını göstermesi açısından önemlidir.

Kadılarının yanı sıra bölgedeki diğer üst düzey yöneticiler ve ileri gelenler de zaman zaman müftülerin durumları ile ilgili merkeze arz veya mektup sunabilmektedirler. Örneğin Budin müftüsü ve Mustafa Paşa Medresesi müderrisi Abdullah Efendi aynı zamanda “ber-vech-i te'bîd ve tekâüd” Kopan kazasına da mutasarrıf olmasına rağmen mağdur edilerek kaza Seyyid Ali'ye veriliyor. Bu şekilde bir karar alınmasında o dönemde Budin Valisi Vezir Fazlı Paşa'nın merkeze sunduğu arzın da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Budin müftülüğüne devam eden Abdullah Efendi'nin mağduriyeti 1 Cemaziyelevvel 1068/4 Şubat 1658 tarihinde giderilerek Kopan kazası tekrar geri veriliyor.¹⁶⁶ Diğer bir örnekte de Kapudan Sinan Paşa ile Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa mektup göndererek Kıbrıs fetvası ile ilgili bir ricada bulunmaktadırlar. Mevcut Kıbrıs müftüsü Sadeddin Efendi ilim ve fazilet sahibi biri olmasına rağmen sebepsiz yere azledilip yerine Şam müftüsü Mustafa Efendi atanıyor. Ancak Mustafa Efendi bu vazifeyi kabul etmeyince Kapudan Paşa ve Beylerbeyi'nin ricalarının Sadrazam Lala Mehmed Paşa'ya arz edilmesiyle 3 Rebiülahir 1013/29 Ağustos 1604 tarihinde müftülük tekrar Sadeddin Efendi'ye geri veriliyor.¹⁶⁷ Üsküp'te İsa Beğ Medresesi ve fetva hizmeti ile ilgili benzer bir azil ve tekrar göreve iade hadisesinin ayrıntılarını 17 Cemaziyelevvel 1031/30 Mart 1622 tarihli kayıttan öğreniyoruz. Fetva ve medrese hizmetlerini yürüten Osman Efendi, sebepsiz yere azledilip görevleri dışarıdan Abdülkadir Efendi'ye verilince haksızlığa uğradığını belirtiyor. Durumun düzeltilmesi için Üsküp'teki en yüksek idareci konumundaki mirliva devreye giriyor ve onun arzı neticesinde vazifeler tekrar Osman Efendi'ye

---

¹⁶⁵ BOA, İE.TCT, 6-670.

¹⁶⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1531, s. 4; Alan, “Kadıasker Ruznamçelerine Göre,” 930-1; Orhan Kılıç, “Budin ve Tımsıvar Eyaletlerinin Paşaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz,” *OTAM* 46 (2019): 191-229.

¹⁶⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 17.

veriliyor.¹⁶⁸ 6 Safer 1069/3 Kasım 1658 tarihli bir kayıta da Mekke'ye atanan Hanefi müftüsünün Mekke Şerifi Zeyd bin Muhsin'in arzı neticesinde gerçekleştiği belirtilmektedir.¹⁶⁹

Diğer bir örnek Kırım hanlarından Gazi Giray Han'ın merkeze mektup göndererek Kefe müftülüğü ile ilgili ricada bulunmasıdır. Gazi Giray Han mektubunda daha evvelden de Kefe müftülüğü yapmış Azakî Muhyiddin (Mehmed) Efendi'nin ilim ehli ve fazilet sahibi biri olduğunu belirtmekte ve sebepsiz yere görevinden alındığı için tekrar görevine iade edilmesini talep etmektedir. Bunun üzerine 1011 yılı Receb ayında (Aralık 1602) Azakî Efendi tekrar Kefe müftülüğüne atanmıştır.¹⁷⁰ Gazi Giray Han'ın kendisi için mektup yazacak kadar yakın hissettiği Azakî Efendi ile hukuku eskiye dayanmaktadır. Deşt-i Kıpçak'ta dünyaya gelen Azakî Efendi çeşitli mahfillerde ilim tahsil ettikten sonra Şeyhülislam Ebussuud Efendi'den mülâzemet olarak Osmanlı ilmiyesine intisap eder. Daha sonra çeşitli medreselerde vazife yapan Azakî Efendi 1008/1599 yılında Kefe müftülüğüne atanır. Atâyî, Azakî Efendi'nin Kefe müftülüğü sırasında Gazi Giray ile Fetih Giray arasındaki ihtilafta Gazi Giray lehine fetva verdiğini nakleder.¹⁷¹ Muhtemelen bu hadiseden sonra Gazi Giray ile Azakî Efendi'nin yakınlıkları gelişerek devam etmiştir. Atâyî, bir süre sonra müftülüğün Ramazan Efendi'ye verildiğini ancak 1012/1603 yılında Ramazan Efendi'nin vefatı üzerine Azakî Efendi'nin tekrar göreve atandığını belirtir. Ruus kaydında ise atamanın vefatı üzerine değil Gazi Giray'ın mektubu üzerine ve Ramazan Efendi'nin vefatından yaklaşık bir yıl evvel yapıldığı kaydedilmektedir.

Bazı durumlarda taşra müftüleri kendileri istida yazıp görevlerinin yenilenmesi, terfi ettirilme, fetvaya ilave başka tevcihlerin ihsan buyrulması, fetva hizmetlerine dışarıdan müdahalelerin engellenmesi gibi taleplerde bulunabiliyorlardı. Örneğin 975/1567 tarihinde Sahn-ı Seman'dan Amasya müftülüğüne atanan Zeynelibad Efendi yaklaşık on yıl burada fetva hizmetlerini görüp insanların dinî meselelerini çözüme kavuşturmuştu.¹⁷² 15 Muharrem 980/28 Mayıs 1572 tarihli ruus

---

¹⁶⁸ BOA, KK, nr. 257, s. 73.

¹⁶⁹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 111b.

¹⁷⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1476-A, s. 2.

¹⁷¹ Atâyî, 1395.

¹⁷² Atâyî, 761.

kaydında Zeynelibad Efendi'nin merkeze bir mektup yazdığı ve bu mektupta Amasya müftülerinin eskiden beri seksen akçe ile vazife yaptıklarını ve oğullarına da ulufe verildiğini belirterek kendi oğullarına ulufe tayin edilmesini talep ettiği belirtilmektedir. Kendisi de seksen akçe ile görev yapan Zeynelibad Efendi'nin almış olduğu yevmiye, terakki ile doksan akçeye yükseltilmiş ve oğulları için de eğer iki oğlu var ise her birine onar akçe, eğer bir oğlu var ise on bir akçe ulufe verilmesine hükmedilmiştir.¹⁷³

Diğer bir örnekte Seyitgazi müftüsü Mehmed Efendi 20 Cemaziyelahir 1109/3 Ocak 1698 tarihli dilekçesinde Seyitgazi Medresesi'ndeki payesinin hariç seviyesine yükseltilmesini talep etmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1550'li yıllarda Eskişehir kadısı Mustafa İşretî Efendi'nin talebi üzerine buradaki Battal Gazi Zaviyesi medreseye çevrilmiş ve bu tarihten itibaren medrese fetvası ile birlikte buraya atanan müderrislere verilmeye başlanmıştır.¹⁷⁴ Müftü Mehmed Efendi de otuz seneyi aşkın bir süredir tahsil, tâlim ve tedris ile meşgul olduğunu ve Seyitgazi Medresesi'ndeki payesinin yükseltilerek emsali ulema arasındaki itibarının artmasını arzu etmektedir (emsâl-i akran mâbeyninde hâkden ref' edüp çerâğ-ı hasları zümresine ilhak). Şeyhülislam Feyzullah Efendi bu talebi "haric itibariyle tecdîd-i ruûs-ı hümayun buyurulmak recâ olunur" işâret-i aliyyesi ile Köprülü Amcazâde Hüseyin Paşa'ya sunmuş ve onun buyuruldusu ile terfi talebi gerçekleşmiştir.¹⁷⁵

Kuşadası Müftüsü Abdullah Efendi de 16 Rebiülahir 1105/15 Aralık 1693 tarihli dilekçesinde kırk akçeli medreseden ayrıldıktan sonra herhangi bir vazifeye atanmadığını ve fetva hizmetinin ek bir geliri olmadığı için de geçim sıkıntısı çektiğini belirtmektedir (lakin bir akçe vazifemiz olmamağla taayyüş emrinde 'usret çekmekle). Zamanın şeyhülislamı Ebusaidzâde Feyzullah Efendi'den, civardaki Tire Kara Gazi müderrisi Seyyid Ahmed'in ders vermeye ehil biri olmaması sebebiyle medresenin ondan alınarak hariç payesiyle kendisine verilmesini talep etmektedir. Feyzullah Efendi işâret-i aliyyesinde güvenilir kaynaklardan gelen bilgiler doğrultusunda Seyyid Ahmed Efendi'nin medreseyi ehliyetsizliği sebebiyle boşladığını, ilgilenmediğini (li-

---

¹⁷³ BOA, KK, nr. 225, s. 20.

¹⁷⁴ Atâyî, 364.

¹⁷⁵ BOA, C.MF, 151-7537.

ecli adem-i ehliyet ta‘til ettiği) belirtmektedir. Feyzullah Efendi daha önceden İzmir kadılığı yaparken Tire kazası kendisine arpalık olarak verilmiş ve ikinci Şeyhülislamlığı döneminde (1692-1694) Tire kazası yine maaşına ek olarak kendisine verilmişti.¹⁷⁶ Bu sebeple Tire’deki ahvalden haberdar olması ve özellikle müderris Ahmed Efendi hakkında bölgenin ileri gelenlerinden sağlıklı malumat edinebilmesi muhtemel gözükmektedir. Gelen haberler doğrultusunda medresenin Kuşadası müftüsü Abdullah Efendi’ye hariç itibariyle verilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁷

Mısır’da Hanefî mezhebine göre fetva hizmetlerini yürüten ve bütün vaktini ilim ve tedrisatla geçirdiğini ifade eden Ahmed Efendi de nefsi-i Mısır’da yer alan ve Veziriazam Hadım Süleyman Paşa tarafından 1543 yılında inşa edilen Süleyman Paşa Medresesi’nin kendisine tevcih edilmesini talep etmektedir. Ahmed Efendi istidasında, vakfiyesine göre medrese müderrisinin Hanefî âlimlerinden *Ekmel* ve *Hidâye*¹⁷⁸ okutabilecek ehliyette olması gerektiğini ancak halihazırdaki müderris Hüseyin’in vâkıfın şartını yerine getirebilecek istidatta olmadığını belirtmektedir. Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi’nin işaretini ile 16 Rebiülevvel 1092/5 Nisan 1681 tarihinde medrese, bu eserleri okutmak üzere Mısır’da Hanefî müftüsü Ahmed Efendi’ye verilmiştir.¹⁷⁹

1086/1675 tarihli, Samsun müftüsü ve Ârız Çelebi Medresesi müderrisi Mehmed Efendi istidasında, ilave vazife olarak uhdesine verilen Bafra müftülüğüne başkası tarafından yapılan müdahalenin engellenmesini talep etmektedir. Zilkade 1073/Temmuz 1663 tarihinden beri Bafra müftüsü olarak da bölgede fetva hizmetlerini yürüten Mehmed Efendi,¹⁸⁰ yine Mehmed isimli bir kişinin Bafra’da müftülük iddiasında bulunduğunu ve bu durumun fetva işlerinde karışıklığa sebep olduğunu (emr-i fetvâ muhtell olmağla) belirtmektedir. Şimdiye kadar Bafra’da aynı anda iki müftünün bulunmadığını ifade eden Mehmed Efendi, diğer kişinin fetva işlerinden engellenerek evvelki hale dönülmesini rica etmektedir. Şeyhülislam

---

¹⁷⁶ Mehmet İpşirli, “Feyzullah Efendi, Ebûsaidzâde,” *DİA* 12, 526.

¹⁷⁷ BOA, İE.EV, 25-2977.

¹⁷⁸ Hanefî mezhebinin muteber fıkıh kitaplarından Merginânî’nin (ö. 1197) *Hidâye*’si ve onun önemli şerhlerinden Ekmelüddin Babertî’nin (ö. 1384) *İnâye*’si (Ekmel) Osmanlı eğitim sisteminin temel metinlerindendi. Kadı ve müftüler hukuki faaliyetlerinde bu eserlere sıklıkla başvuruyorlardı. Cengiz Kallek, “el-Hidâye,” *DİA* 17, 471-3; Arif Aytakin, “Bâbertî,” *DİA* 4, 377-8.

¹⁷⁹ BOA, İE.EV, 18-2155.

¹⁸⁰ BOA, KK, nr. 273, s. 9.

Çatalcalı Ali Efendi'nin “mûcibince emr-i şerîf-i âlî-şân sadaka buyrulmak recâ olunur” işâret-i aliyyesi üzerine Müftü Mehmed Efendi'nin talebi yerine getirildi ve diğer kişinin müdahalesi engellenmiş oldu.¹⁸¹

Mahlul müftülük pozisyonları için yerel ulema herhangi bir aracıya başvurmadan bizzat kendileri de merkeze dilekçe yazarak ya da payitahta gelerek atanma talebinde bulunabiliyorlardı. Van'da İskenderpaşa Medresesi ile fetva hizmetlerini yürüten Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine Süleyman Efendi boşalan pozisyonların kendisine verilmesini padişahтан rica etmektedir. Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi gelen dilekçeyi inceleyerek işâret-i aliyyesiyle tevcihin yapılmasını sadrazama teklif etmiştir. Dilekçede Süleyman Efendi hakkında ilave bir bilgi bulunmaması kendisinin merkez tarafından bilindiği, daha önceden de başka mansıplarda görev yaptığına işâret olabilir. Mahlul mansıplar 20 Cemaziyelahir 1090/29 Temmuz 1679 tarihinde kendisine tevcih olunmuştur.¹⁸² Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin işâret-i aliyyesini içeren ve üzerinde 16 Cemaziyelahir 1111/9 Aralık 1699 tarihli buyuruldu yer alan arzuhalde, Seyyid Ebubekir Efendi, Nebi Efendi'nin vefatı sebebiyle mahlul olan Malatya fetvası, Fahriye Medresesi ve vakfin mütevelliliğini kendisi için talep etmektedir.¹⁸³ Cemaziyelahir 1066/Nisan 1656 tarihinde Halep fetvasına meşrutası olan Hüsreviye Medresesi ile birlikte atanan Kevakibîzâde Muhammed Efendi de bizzat “südde-i sa'âdete” gelerek ruusunu almıştır.¹⁸⁴

1.3. MÜFTÜLERİN TERCİH EDİLME SEBEPLERİ

Müftülük mansıplarına ataması yapılan âlimlerin çeşitli özellikleri ruuslarda, telhislerde ve taşradan gönderilen ilamlarda zikredilmektedir. Özellikle tedris ve fetva en önemli vazifeleri olduğu için ilim ehli olmaları, ilmî liyakatleri beklenmekte ve bunun için tercih edildikleri vurgulanmaktadır. Ayrıca ataması yapılan müftülerin fazilet sahibi kişilerden oldukları da çoğu yerde belirtilmiştir. “ehl-i ilim ve sâhib-i

---

¹⁸¹ BOA, İE.EV, 10-1160.

¹⁸² BOA, İE.EV, 11-1354.

¹⁸³ BOA, İE.EV, 34-3928.

¹⁸⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1531-A, s. 24

fazîlet olup,”¹⁸⁵ “ehl-i ilim olmağla,”¹⁸⁶ “ehl-i ilim ve müstahık olan,”¹⁸⁷ “ehl-i ilim ve müstahıkk-ı inâyet olmağla,”¹⁸⁸ “ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlet ve müstahıkk-ı âtifet olmak ile,”¹⁸⁹ “ehl-i ilim olduğun ecilden”,¹⁹⁰ vb. ifadeler ataması yapılan müderris-müftüler için genelde zikredilen müspet şehadet ifadeleridir. Bazı durumlarda bu şehadetleri yapan kişilerin kimlikleri açıkça ifade edilmektedir. Örneğin Kastamonu kadısı, Atabek Gazi müderrisi ve fetva hizmetlerini yürüten Mehmed Efendi için “ehl-i ilimdir deyü” şehadet etmekte ve derecesinin yükseltilmesini şeyhülislamlığa arz etmektedir.¹⁹¹ Abdullah Efendi’nin daha evvelden de vazife yaptığı Seyf Medresesi ve Ankara fetvasına yeniden atanmasında ulema-i izâmın ehl-i ilim olduğuna dair şehadetleri önemli bir etken olarak vurgulanmıştır.¹⁹² Mahlul olan Trablusgarp müftülüğüne atanmayı talep eden Trablusgarp eski kadısı Mevlana Mehmed hakkında da Trablusgarp Beylerbeyi Mehmed Paşa ehl-i ilim olduğunu zikrettiği bir mektup yazmıştır.¹⁹³ Alaiyye müftülüğüne atanan Mustafa Efendi için “ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlettir” diyerek şehadette bulunan kişi Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi’dir.¹⁹⁴ Kırım Hanı Gazi Giray Han, sebepsiz yere görevinden alınan Kefe müftüsü Azakî Muhyiddin (Mehmed) Efendi hakkında mektup yazarak ilim ehli ve fazilet sahibi biri olduğunu belirtmiş ve görevine iadesi hususunda açık destekte bulunmuştur.¹⁹⁵

Müderris-müftü olarak bir mansıba atanan ya da buldukları bu pozisyonda dereceleri yükseltilen kişilerin ruuslarda zikredilen hususiyetlerinden birisi de tecrübe sahibi ve ilmiye mesleğinin eskilerinden olmalarıdır. Örneğin Kayseri müftüsü ve Hundi Hatun Medresesi müderrisi olan Seyyid Mehmed Efendi “ehl-i ilim ve tarîk eskisi” olduğu için derecesi bulunduğu yerde hariçten dahile yükseltilmiştir.¹⁹⁶ Üsküp

¹⁸⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 203.

¹⁸⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 47.

¹⁸⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 69.

¹⁸⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 47.

¹⁸⁹ BOA, KK, nr. 270, s. 49.

¹⁹⁰ BOA, KK, nr. 273, s. 63.

¹⁹¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 194. 26 Zilhicce 1005/10 Ağustos 1597 tarihli Tire kadısının Ayasuluğ müftüsü hakkında benzer bir şehadeti için bkz. BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 250.

¹⁹² BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 280.

¹⁹³ BOA, KK, nr. 253, s. 149.

¹⁹⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1514-B, s. 6.

¹⁹⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1476-A, s. 2.

¹⁹⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 79.

fetvası ile İsa Beğ Medresesi üzerinde olan Mustafa Efendi'ye de, tecrübeli (pîr) ve ilmiye mesleğinin eskilerinden olması hasebiyle (tarîk-i ilmin kudemâsından olup) Sahn payesi verilmiştir.¹⁹⁷ Müderris iken kaza tarîkine geçmiş ve sonra buradan da ayrılmış olan Şerif Ahmed Efendi hakkında, Bolu'daki kadıların ilim ve fazilet sahibi "pîr ü ihtiyar" biri olduğuna şهادet etmeleri kendisinin Bolu fetvası ve Yıldırım Han Medresesi'ne vazifelendirilmesini sağlamıştır.¹⁹⁸

Hama Kadısı Mehmed Efendi'nin 1 Şaban 1079/4 Ocak 1669 tarihli arzında mahlul Hama müftülüğü için önerdiği Horanîzâde Seyyid Ali Efendi hakkında yazdıkları, müftülere dair yukarıda zikredilen hususiyetleri bir arada göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ali Efendi'nin ahlaki özellikleri, insanlar nezdindeki itibarı, sahip olduğu ilimler ayrıntılı bir şekilde vurgulanmıştır. Hama kadısının bildirdiğine göre Ali Efendi fakîh, takva ve hilim sahibi, mütedeyyin, tecrübeli (pîr), yaşça olgun (ihtiyar), usûl ve fûrû ile aklî ve naklî ilimlerde mahir, hesap ilmi ve miras hukukunda nadir, kasaba halkının kendisiyle çokça övündüğü, insanların ilminden daima istifade ettikleri bir kimsedir.¹⁹⁹

Bazı durumlarda müderris-müftü adaylarının ilmî liyakatlerini tespit etmek amacıyla imtihan olundukları ve neticede "istihkâkı" olanların bu vazifelere atandıkları görülmektedir. Örneğin Maraş'ta bulunan Mektubiye Medresesi'nde görevli müderrisin görev süresinin dolması üzerine boşalan müderrislik için bir imtihan yapılmıştır. İmtihan neticesinde Elbistan Ashab-ı Kehf Medresesi'nde doksan akçe ile vazife yapan Mevlana Lütfullah'ın bu vazife için ehliyetli olduğu ortaya çıkmış (istihkâkı zâhir olmağın) ve 16 Rebiülahir 1001/20 Ocak 1593 tarihinde fetva hizmetiyle beraber ataması yapılmıştır.²⁰⁰ Aynı şekilde Taşköprü müftüsü ve Muzafferüddin Medresesi müderrisi olan Mehmed Efendi'nin vazifeleri Mevlana İbrahim'e verilince elinde bir şey kalmamış (sıfrü'l-yed kalmagın) ve durumunu arzuhal ile merkeze bildirmiştir. Kazasker önünde yapılan imtihan neticesinde ilmî ehliyetini ispat etmesiyle (rûchânı zahir olmağla) 4 Receb 1013/26 Kasım 1604 tarihinde Çankırı Cemaleddin Medresesi'ne iç-il hükmü ve fetva verme izniyle birlikte

¹⁹⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 117.

¹⁹⁸ BOA, KK, nr. 257, s. 78.

¹⁹⁹ BOA, İE.TCT, 12-1376.

²⁰⁰ BOA, KK, nr. 253, s. 34.

atanmıştır.²⁰¹ Benzer şekilde Abdülgaffar Efendi de imtihan neticesinde (ba'de'l-
imtihan istihkâkı zâhir olan) 12 Cemaziyelevvel 1073/23 Aralık 1662 tarihinde
Antalya Hatuniye Medresesi'ne fetva vazifesiyle birlikte atanmıştır.²⁰²

Münferit bazı hususiyetlerin de müderris-müftü atamalarında veya
derecelerinin yükseltilmesinde etkili olduğu görülmektedir. Örneğin yeni fethedilen
bir bölgenin ileri gelen âlimleri Osmanlı ilmiyesi içerisinde değerlendirilebiliyordu.
Tebriz'in yerel ulemasından olup Şebingazan Medresesi müderrisliği ve müftülük
vazifesini yürüten Mevlana Seyyid Mirim, Tebriz'in Osmanlılar tarafından 1585
yılında tekrar ele geçirilmesinin ardından vali Cafer Paşa'nın mektubu üzerine hatt-ı
hümayun ile Osmanlı ilmiye sınıfının bir mensubu haline gelmiştir. 19 Rebiülevvel
1001/24 Aralık 1592 tarihli ruus kaydında, Cafer Paşa'nın inşa ettirdiği medreseye
fetva hizmeti ile ataması yapılan Seyyid Mirim için İran'ın fazilet sahibi kimselerinden
(fuzalâ-i a'cemîden) ve her türlü ihsana layık olduğu özellikle vurgulanmıştır.²⁰³
Kıymetli bir eser telifi de terfi için gerekçe olarak sunulabiliyordu. Mesela Maraş
müftüsü ve Şadiye Medresesi'nde hariç derecesi ile vazife yapan Derviş Efendi,
kıymetli bir eser (risâle-i makbûle) yazmış olması sebebiyle 9 Şevval 1060/5 Ekim
1650 tarihinde dahil derecesine yükseltilmiştir.²⁰⁴ Belgrad müftülüğü ve Yahyalı
Mehmed Paşa müderrisliğini Böğürdelen kadılığıyla birlikte yürüten Kapudanzâde
Mehmed Efendi de Erdel seferi sırasında orduya sağlamış olduğu lojistik desteklerden
ötürü altmışlı payesinden Süleymaniye derecesine yükseltilmiştir.²⁰⁵

1.4. TAŞRA MÜFTÜLÜĞÜNÜN YAYGINLAŞMASI VE MEZHEPSEL DAĞILIMI

İmparatorluk coğrafyasında resmî vazifeli taşra müftülerinin yaygınlaşması
uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. İlk müftülerin 16. yüzyılın ilk yarısında
Amasya, Trabzon, Kefe gibi birkaç şehirle sınırlı kaldığı görülmektedir. Taşra

²⁰¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 38.

²⁰² BOA, A.d, nr. 2937, s.11. Erken dönemde Osmanlı ilmiyesindeki müderrislik imtihanları için bkz.
Ayşe Zişan Furat, "Fetih Sonrası Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekilleniş: Klasik Dönem Müderrislik
İmtihanları," *İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar Osmanlı'da İlim
ve Fikir Dünyası*, ed. Ömer Mahir Alper, Müstakim Arıcı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 11-31.

²⁰³ BOA, KK, nr. 253, s. 37.

²⁰⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 102.

²⁰⁵ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 105b.

müftülüğünün ilk yaygınlaşma süreci 16. yüzyılın ortalarından itibaren ilmiye hiyerarşisine giren âlim sayısının artması neticesinde yeni mansıplara duyulan ihtiyaçla paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde taşradaki önemli şehirlere merkezî yerlerde görev yapan âlimler düzenli olarak müderris-müftü olarak atanmıştır. Amasya, Manisa, Kefe, Kıbrıs, Ankara, Rodos, Trabzon, Şam, Selanik, Bosna ve Belgrad müftülükleri bu şehirler arasında öne çıkan mansıplarındandır ve üçüncü bölümde bu şehirlerin her biri üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. Bunlara ilaveten Halep ve Seyitgazi'ye de erken dönemlerden itibaren merkezdeki âlimlerin müftü olarak tayin edildikleri görülmektedir.²⁰⁶ 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında taşradaki müftü ataması yapılan şehirlere yeni ilaveler yapılmıştır. Ağras, Akkirman, Balıkesir, Budin, Filibe, Gelibolu, Hezargrad, Konya, Kayseri, Kütahya, Maraş, Siroz, Üsküp, Vize bu şehirlerden bazılarıdır.²⁰⁷ 17. yüzyılın ortalarına doğru ruus kayıtlarının da verdiği bilgiler ışığında Osmanlı merkezinden resmî tayin ile müftü ataması yapılan şehir sayısında ciddi bir artışın yaşandığı görülmektedir. Eyalet ve sancaklara ilaveten kazalarda da müftülük uygulamasının yaygınlaştığı ve yaklaşık olarak 110 farklı yerleşim yerinde müftünün var olduğunu görebiliyoruz.²⁰⁸

17. yüzyılın ikinci yarısı için imparatorluk coğrafyasındaki müftülerin dağılımını tespit hususunda Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi* önemli bir kaynak olarak öne çıkmakta ve *Şakâik* zeyilleri ile ruuslardan tespit edemediğimiz birçok bilgiyi bize sunmaktadır. Osmanlı topraklarını kuzeyden güneye, doğudan batıya arşınlayan Çelebi'nin gittiği şehirler hakkında verdiği ilk bilgilerden birisi de o şehrin müftüsünün olup olmadığıdır. Bunun için müftü ve şeyhülislam unvanlarını birbirine yerine kullandığı görülmektedir. Evliya Çelebi'nin şehirleri tasvir ederken o bölgede yaygın olarak kullanılan sözcükleri tercih ettiği düşünüldüğünde, müftü veya şeyhülislam unvanlarında da böyle bir hassasiyet göstermiş olabilir. Ziyaret ettiği

---

²⁰⁶ Erken dönem Halep müftüleri için bkz. Atâyî, 503, 557, 634, 774, 829, 1280, 1864; BOA, KK, nr. 225, s. 336. Erken dönem Seyitgazi müftüleri için bkz. Atâyî, 557, 570, 623, 634, 768, 774, 941, 1075, 1196, 1200, 1205, 1368; BOA, A.RSK.d, nr. 1461, s. 172; BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 151; BOA, KK, nr. 252, s. 240.

²⁰⁷ Atâyî, (Ağras): 1371, 1468, 1483; (Akkirman): 1603; (Balıkesir): 1196, 1372, 1437; (Budin): 767; (Filibe): 1663; (Gelibolu): 1296; (Hezargrad): 1190, 1424; (Konya): 1372; (Kayseri): 651, 886; (Kütahya): 1202, 1217; (Maraş): 1172; (Siroz): 1616, 1672; (Üsküb): 1424, 1672; (Vize): 1314, 1396.

²⁰⁸ Bkz. Ek A: Ruus Defterlerine Göre Müftü Atama Kayıtları (1563-1674).

yerlerde vazifeli ehl-i şer‘ ve ehl-i örften kimseleri tek tek sayarken oranın kadısını, ardından da var ya da yok müftü ve nakibüleşrafı beraberce zikreder. Örneğin, Erzincan için “yüz elli akçe şerîf kazâdır...şeyhüislâmı ve nakîbü’l-eşrâfi...vardır.”;²⁰⁹ Tımışvar için “ve bir hâkimi dahi şeyhüislâmıdır ve bir hâkimi nakîbü’l-eşrâfidir.”;²¹⁰ Budin için “bir hâkim-i şer‘î dahi müftî-i enâm şeyhüislâm-ı hümâmıdır.”;²¹¹ Filibe için “üçüncü hâkimi şer‘-i şerîf tarafından şeyhüislâmlardır.”;²¹² Varat için “Kânûn üzre şeyhüislâmı ve nakîbü’l-eşrâfi ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.”;²¹³ Lefke için “nakîbü’l-eşrâfi ve şeyhüislâmı yokdur. Lâkin ulemâ ü sulehâ ve a‘yân [u] eşrâfi vardır.”²¹⁴ şeklinde yazar. Sadece bir yerde Adana müftüsünden bahsederken onu “taşra şeyhüislamı” olarak tavsif eder.²¹⁵

Seyahatnâme, taşradaki sancakların yanında birçok kazada da müftülerin varlığından bizi haberdar etmektedir. Bu kazaların az bir kısmı ruus kayıtlarından tespit edebildiğimiz yerlerle örtüşmektedir: Sinop, Tire, Erzincan, Niksar, Filibe, Hezargrad, İzmir, Mardin...vb. Bunun dışında irili ufaklı birçok kasaba ve kazada da müftülerin mevcudiyetini *Seyahatnâme*’den öğreniyoruz. Ancak Evliya bu müftülerin bir medrese ile birlikte mi vazife yaptığı, fetva için resmî izinlerinin olup olmadığı hususlarında ayrıntı vermez. Bu bağlamda Kula, Uşak, Gediz, Simav, Denizli, Milas, Elmalı, Adalya, Tosya, Isparta, Giresun, Bayburt, Darende, Zile, Cizre, Kavala, Atina, Pirevadi, Ruscuk, Yanbolu, Gümölcine, İştib, Alasonya, Drama, Kazvin, Banyaluka, Foça, Mostar, Remle, Ermenak gibi bazı kazalarda da şeyhüislam ya da müftü unvanlı, insanların fetva ihtiyaçlarını karşılayan âlimlerin bulunduğunu zikretmektedir.

Evliya Çelebi, müftüsü olan yerleşim yerlerine ilaveten çeşitli sebeplerle müftüsü bulunmayan yerlere de temas eder. Burada sunduğu gerekçeler taşradaki müftülük uygulamasının arkasındaki motivasyonu anlamak için önemlidir. Örneğin Kanije eyaletindeki Kopan sancağının tamamı “kafirlerden” oluştuğu için müftüsü

---

²⁰⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (İstanbul: YKY, 1999), c. 2, s. 197.

²¹⁰ A.g.e., c. 5, s. 203.

²¹¹ A.g.e., c. 6, s. 137.

²¹² A.g.e., c. 3, s. 216.

²¹³ A.g.e., c. 7, s. 151.

²¹⁴ A.g.e., c. 3, s. 10.

²¹⁵ A.g.e., c. 9, s. 168.

yoktur.²¹⁶ Tırhala sancağına bağlı bir voyvodalık olan Fener kazası da “şehir-i muazzam” olmadığı için bir müftüsü yoktur.²¹⁷ Ancak müftüsü olmayan bazı kazaların da yakın bölgelerdeki müftülerden fetva aldıklarını belirtir. Bu durum Osmanlı toplumunda fetvanın önemli bir ihtiyaç olduğunu ve küçük yerleşim bölgelerinde bile bunun için çözümler üretildiğini göstermektedir. Örneğin Rumeli eyaletindeki Samakov şehrinin sakinleri müftülerinin olmaması sebebiyle fetvayı yakınlarındaki sancak merkezi Sofya’dan alırlar.²¹⁸ Benzer şekilde Bosna eyaletindeki Bihke kazası da fetvalarını Banyaluka müftüsünden alırlar.²¹⁹ Diyarbekir eyaletindeki Dinç halkının tamamı Şafî mezhebine mensup Kürtlerden oluştuğu için fetvalarını Bitlis’teki Şafî müftüsünden alırlar.²²⁰ Tikrit sancağı da Bağdat ve Musul arasında yer aldığı için müftüye ihtiyacı yoktur ve fetvalarını bu şehirlerden alırlar.²²¹ Bunun gibi Evliya’nın zikrettiği diğer yerler şunlardır: Hısn-ı Mansur halkı Maraş müftüsünden,²²² Sağman²²³ ve Ergani²²⁴ Diyarbekir’den, Mudurnu Bolu’dan,²²⁵ Rodnik²²⁶ ve Titel²²⁷ Belgrad’dan, Avrethisar Selanik’den,²²⁸ Finike Elmalı’dan,²²⁹ Balıklava ya Kefe’den ya da Bahçesaray’dan,²³⁰ Çatalca İstanbul’dan,²³¹ Eğin Malatya’dan,²³² Bor Kayseri’den²³³ fetvalarını alırlar.

Evliya Çelebi’nin “müftüsü yoktur” şeklinde bilgi verdiği Birgi, Bergama, Vize, Kilis ve Payas gibi bazı yerleşim yerlerine çeşitli tarihlerde atanmış müftülerin bulunduğunu ruus kayıtlarından tespit edebiliyoruz. Bu sebeple Evliya’nın verdiği bilgilerle ilgili ihtiyat payını her zaman akılda tutmak gerekir. Örneğin 10 Ramazan

---

²¹⁶ A.g.e., c. 7, s. 15.

²¹⁷ A.g.e., c. 8, s. 97.

²¹⁸ A.g.e., c. 6, s. 67.

²¹⁹ A.g.e., c. 5, s. 271.

²²⁰ A.g.e., c. 3, s. 139.

²²¹ A.g.e., c. 4, s. 355.

²²² A.g.e., c. 3, s. 101.

²²³ A.g.e., c. 3, s. 137.

²²⁴ A.g.e., c. 4, s. 20.

²²⁵ A.g.e., c. 3, s. 153.

²²⁶ A.g.e., c. 6, s. 239.

²²⁷ A.g.e., c. 7, s. 140.

²²⁸ A.g.e., c. 8, s. 46.

²²⁹ A.g.e., c. 9, s. 141.

²³⁰ A.g.e., c. 7, s. 221.

²³¹ A.g.e., c. 3, s. 273.

²³² A.g.e., c. 3, s. 133.

²³³ A.g.e., c. 3, s. 114.

1063/4 Ağustos 1653 tarihli ruus kaydı Birgi müftüsü Mehmed Efendi'ye Zeyneddin Efendi Medresesi'nin verildiğini,²³⁴ 23 Şaban 1064/9 Temmuz 1654 tarihli kayıt da Birgi'de fetva yetkisi olan Nurullah Efendi Medresesi müderrisi Arif Mehmed Efendi'nin derecesinin hariçten dahile yükseltildiğini belirtmektedir.²³⁵ Ulemadan Hacı Yusuf Efendi Cemaziyelahir 1066/Nisan 1656 tarihinde Şeyhülislam Mesud Efendi'nin mektubu gereğince Bergama müftülüğüne atanmıştır.²³⁶ 1056-1070/1646-1660 yılları arasındaki çeşitli kayıtlardan Vize'de müftü bulunduğunu ve aynı zamanda Selçuk Sultan Medresesi'nde de vazife yaptıklarını öğreniyoruz.²³⁷ Benzer şekilde Kilis²³⁸ ve Payas²³⁹ ile ilgili müftü atamalarını içeren ruus kayıtları bulunmaktadır.

Evliya Çelebi müftülüğün Osmanlı topraklarındaki yayılımına ilaveten bazı bölgelerdeki müftülerin ilmî kudretleri, kimlikleri hakkında da ayrıntılı bilgiler sunar. Örneğin Ankara sancağına bağlı Beypazarı'ndan bahsederken buranın ulemasının çok olması ile meşhur olduğunu ve şehrin müftüsünün de ilmî tartışmalarda bütün bu ulemayı aciz bırakacak ehliyetinde olduğunu belirtir.²⁴⁰ Kaptanpaşa eyaletindeki Mizistre sancağı müftüsü Hamdi Efendi de “tekmîl-i fûnûn etmiş bir halûk ve sâhib-i tab‘ ve kesîrû'l-mürüvve âlîcenâb çelebidir.”²⁴¹ Belgrad'da iki adet müftüden bahseder Evliya Çelebi: Birincisi “şeyhü'ş-şuyûh, sâhibü'l-fetvâ” olarak tavsif ettiği Kapudanzâde'dir. İkincisi de “sâhib-i cülûs” dediği Belgrad'ı ziyareti sırasında fiilen müftülük makamında oturan Abdürrahim Efendi'dir. Aynı zamanda Belgrad kadısı da olan Abdürrahim Efendi'nin kıymetli bir ilim adamı ve müellif olduğunu belirtir (cihân-ârâ bir ulemâ-yı mütebahhirîn ve musannifinden).²⁴² 25 Nisan 1647-18 Temmuz 1649 yılları arasında Osmanlı şeyhülislamı olan Abdürrahim Efendi, azlinden bir süre sonra 1651 yılında Belgrad kazası ve fetvasına atanmıştır. 6 Şubat

²³⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 199.

²³⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 311.

²³⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1531-A, s. 25.

²³⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 107; BOA, A.RSK.d, nr. 1531, s. 8, 15; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 77b; BOA, KK, nr. 217, s. 44.

²³⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1482, s. 131.

²³⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 107; BOA, KK, nr. 273, s. 11, 37.

²⁴⁰ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 2, s. 242.

²⁴¹ A.g.e., c. 8, s. 154.

²⁴² A.g.e., c. 5, s. 195.

1656 tarihinde vefatına kadar bu vazifede kalmıştır.²⁴³ Kapudanzâde Mehmed Efendi ise Abdürrahim Efendi'den önce ve sonra çeşitli tarihlerde Belgrad müftülüğü ile birlikte Yahyalı Mehmed Paşa müderrisliği yapmış, hatta bir taşra müftüsünün kolay kolay elde edemeyeceği Süleymaniye payesine kadar terfi almış önemli bir âlimdir.²⁴⁴ Evliya'nın hakkında malumat verdiği diğer bir müftü de Mısır müftüsü Bolevî Mustafa Efendi'dir. Osmanlı şeyhülislamı olan Bolevî, 25 Cemaziyelahir 1069/20 Mart 1659 tarihinde azledildikten bir süre sonra Mısır'a yerleşmiştir.²⁴⁵ Evliya, Bolevî'nin Girit serdarı Deli Hüseyin Paşa'nın katli için fetva vermemesi sebebiyle Köprülü Mehmed Paşa tarafından Mısır'a nefyedildiğini yazar. Cize kazası kendisine arpalık olarak verilen Mustafa Efendi, aynı zamanda "İmâm-ı Âzam mezhebi şeyhülislâmı" olarak Mısır müftülüğü vazifesini de yürütür. Ancak Mısır'da fetva vermeye ehil birçok kişi (yigirmi bin fetvâ sâhibi ulemâsı vardır) olduğu için ihtiyacı olan Ezher Camii'ne gitmekte ve arzusu istikametinde "iki üç mangır" karşılığında fetva alabilmektedir. Hasmı olan kişi de başka bir âlimden kendi arzusuna göre fetva alabilmektedir. Evliya, bu sebeple Bolevî Mustafa Efendi'nin fetvasına pek ihtiyaç duyulmadığını ifade etmektedir.²⁴⁶ Bunların dışında isimlerini zikrettiği diğer müftüler ise şunlardır: Bağdat müftüsü Zeynelabidin Efendi,²⁴⁷ Rumeli eyaletindeki Karaferya kazası müftüsü Bekir Efendi²⁴⁸ ve Halep müftüsü Kevakibizâde.²⁴⁹

Osmanlı merkezî yönetiminin 16. yüzyılın ortalarından itibaren uygulamaya koyduğu resmî mezhep anlayışı çerçevesinde kadı ve müftülerin beratlarında Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre hüküm vermeleri özellikle vurgulanmıştır. Anadolu ve Rumeli topraklarında sıkı sıkıya bağlı kalınan bu anlayış ve uygulama, Arap topraklarında veya Hanefî mezhebi dışındaki mezhep müntesiplerinin yoğun olduğu

²⁴³ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, haz. Ramazan Ekinci (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2018), 738. Bundan sonra "Şeyhî" şeklinde zikredilecektir.; Mehmet İpşirli, "Abdürrahim Efendi, Hoca," *DİA* 1, 289.

²⁴⁴ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 105b; BOA, KK, nr. 270, s. 49; BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 155.

²⁴⁵ Mehmet İpşirli, "Mustafa Efendi, Bolevî," *DİA* 31, 295-6.

²⁴⁶ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 10, s. 86, 177.

²⁴⁷ A.g.e., c. 4, s. 249; Zeynelabidin Efendi'nin Mercaniye Medresesi ile Bağdat müftülüğüne atandığı ruus kayıtları için bkz. BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 154 (Gurre-i Muharrem 1061) ve BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 82b (28 Cemâziyelevvel 1068).

²⁴⁸ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 8, s. 81.

²⁴⁹ A.g.e., c. 9, s. 185, 192; Aslen Halepli olan Kevakibizâde Mehmed Efendi, Şeyhülislam Yahya Efendi'den mülazemetini aldıktan sonra çeşitli medreselerde vazife yapmış, kırk akçelik medreseden sonra Halep müftüsü olmuştur. 1096/1685 yılının sonlarında vefatına kadar müftülüğü devam etmiştir. Şeyhî, 1280.

bölgelerde ise kısmen esnetilmiştir. Ahalisinin büyük bir kısmını Hanefî mezhebi dışındaki diğer Sünnî mezhep müntesiplerinin oluşturduğu bölgelere Hanefî baş kadısı yanında Şafiî, Hanbelî ya da Malikî naip de atayarak hukuki problemlerin çözümünde insanlara kolaylık sağlanmıştır. Benzer şekilde müftü atamalarında da aynı hassasiyetin gösterildiği bilinmektedir.²⁵⁰

Ruus kayıtları incelendiğinde ataması yapılan müftülerin hangi mezhepten olduğu çoğunlukla zikredilmez. Telhislerde veya müftü beratlarında belirtilen Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre fetva verme ve muteber fıkıh kitaplarından nakil yazma şartlarının ruus kayıtlarına ilave edilmediği görülmektedir. Ancak Hanefî müftüsü dışında müftü atamalarının yer aldığı sınırlı sayıdaki ruus kaydında fetvanın hangi mezhebe göre verileceği, müftünün mezhebi belirtilmektedir. Örneğin Trablusgarp müftüsünün vefatıyla boşalan pozisyon için Hanefî ve Maliki mezheplerine göre aynı anda fetva verebilecek ehil bir kimse bulunamamıştır. Bunun üzerine Trablusgarp Beylerbeyi Mehmed Paşa mektup göndererek daha evvelden Trablusgarp kadılığı da yapmış Mevlana Mehmed'in ilim sahibi olduğunu ve müftülük için uygun olduğunu belirtmiştir. 2 Ramazan 1001/2 Haziran 1593 tarihinde Mevlana Mehmed hem Hanefî hem de Malikî mezheplerine göre fetva vermek üzere yetkilendirilmiştir.²⁵¹ Sâbık Mısır kadısı Mevlana Hasan Efendi'nin arzı üzerine Şeyh Muhyiddin Efendi Şevval 1004/Haziran 1596 tarihinde otuz akçe ile Mısır Malikî müftüsü olarak atanmıştır.²⁵² Cezayir-i Garp Beylerbeyi Hızır Paşa, Malikî müftüsü Mevlana Ammar'ın görevinden sebepsiz yere alındığını ve ehil olmayan Mehmed isminde birisinin müftü olarak atandığını merkeze bildirmiştir. Bunun üzerine 28 Muharrem 1013/26 Haziran 1604 tarihinde Malikî müftülüğü tekrar Mevlana Ammar üzerinde mukarrer kılınmıştır.²⁵³

Kudüs farklı mezhepten müftülerin atandığı önemli Osmanlı şehirlerinden birisidir.²⁵⁴ Şafiî müftüleri Selahaddin-i Eyyübî tarafından yaptırılan Salahiye Medresesi'ni tasarruf ederlerken, Hanefî müftülerine de Osmanlı veziriazamı Çandarlı

---

²⁵⁰ Aydın, *Osmanlı Hukuku*, 245-64.

²⁵¹ BOA, KK, nr. 253, s. 149.

²⁵² BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 111

²⁵³ BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 5

²⁵⁴ Kudüs müftüleri için bkz. Beşir Abdülgani Berekat, *el-Müftûn el-Makdisiyyûn* (Filistin: Mektebetü's-Sabassi, 2021).

İbrahim Paşa'nın hanımı İsfahan Şah Hatun tarafından yaptırılan Osmaniye Medresesi verilmektedir. 11 Zilkade 1063/3 Ekim 1653 tarihinde Salahiye Medresesi ile birlikte Şafiî mezhebine göre fetva verme yetkisi verilen Seyyid Ebü'l-Lutf uzun bir süre bu vazifede kalmıştır.²⁵⁵ 15 Zilhicce 1069/3 Eylül 1659 tarihli kayıta Şeyh Ali isminde birinin medreseyi zorla aldığı belirtilmektedir. Ancak şeyhülislamlıktan gelen yazıyla medresenin tasarrufunun Şafiî müftülerinde olması gerektiği belirtiliyor ve medrese tekrar Ebü'l-Lutf'a veriliyor.²⁵⁶ Ancak kısa bir süre sonra 10 Cemaziyelevvel 1070/23 Ocak 1660 tarihinde ilginç bir şekilde Ebü'l-Lutf'un sıradan bir insan (avâmu'n-nas) olduğu gerekçe gösterilerek medreseden ve Şafiî mezhebi üzerine fetva vermekten men olduğu belirtilmektedir. Bunun üzerine Şafiî ulemasından Şeyh Muhammed el-Eşari'ye fetva ve medrese vazifelerini yürütmek üzere ruus verilmiştir.²⁵⁷ 26 Zilhicce 1063/17 Kasım 1653 tarihli ruus kaydında Kudüs'te Osmaniye Medresesi ile Hanefî müftülüğü üzerinde olan kişinin gerekli vazifelerini yapmadığı ve aynı zamanda mütevellisi olduğu Cevheriye vakfının gelirlerini yiyerek insanların faydalanmasına engel olduğu belirtilmektedir. Bunun üzerine medrese, fetva ve tevliyet vazifeleri ile hariç medreselerinden mazul Ali Efendi'ye verilmiştir.²⁵⁸

Müftülerin mezhepsel dağılımını tespit hususunda ruus kayıtlarının verdiği bilgiler sınırlıyken, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si alana önemli katkılar sunar. Evliya'nın verdiği bilgiler çerçevesinde 17. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu ve Rumeli'deki şehirlerde genelde sadece Hanefî müftülerin olduğunu, farklı mezhepten insanların yaşadığı şehirlerde ise ihtiyaç doğrultusunda dört Sünni mezhepten de müftülerin tayin edildiğini görüyoruz. Örneğin Sivas'ta Hanefî mezhebine mensup müftünün olduğunu, diğer üç Sünni mezhebin müftüsü olmadığını belirten Evliya, bunun "Arabistân'a mahsus" bir uygulama olduğunu yazar. Yine de insanların farklı mezhepten fetva ihtiyaçları olursa bunlara cevap verebilecek "tekmîl-i kânûn etmiş ulemaları" olduğunu belirtmektedir.²⁵⁹ Benzer şekilde Kefe'de de sadece Hanefî müftüsü bulunduğunu Şafiî, Hanbelî ve Malikî müftülerin gerekmediğini yazar.

---

²⁵⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 217

²⁵⁶ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 169a.

²⁵⁷ BOA, KK, nr. 217, s. 1.

²⁵⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230.

²⁵⁹ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 3, s. 121.

İhtiyaç durumunda ise Hanefî müftüsü insanların müşküllerini halletmektedir.²⁶⁰ Silistre, İzmir ve Konya şehirlerindeki müftülerin de Hanefî mezhebinde olduğunu, Selanik ve Kırım'da ise dört mezhepten de müftünün bulunduğunu vurgular.

Evliya'nın verdiği bilgiler çerçevesinde Anadolu topraklarının doğusuna, güneye ve Arap topraklarına gittikçe farklı mezhepten müftü çeşitliliğinin ve sayısının arttığı görülmektedir. Örneğin Bitlis halkının tamamı Şafî mezhebine mensup olduğu için müftüleri de Şafî mezhebine mensuptur ve Hanefî müftüleri yoktur.²⁶¹ Diyarbakir'de dört mezhebe mensup müftü bulunmasına rağmen halkının ekseriyeti Şafî olduğu için Şafî müftüleri şöret bulmuştur.²⁶² Feyyum ve Sudan şehirlerinde Hanefî müftüsü dışında diğer üç mezhebin müftüsü bulunmaktadır.²⁶³ Van, Musul ve Basra şehirlerinde de dört mezhebe mensup müftü bulunmaktadır, ancak Şafî, Hanbelî ve Malikî müftülerin Hanefî müftüsüne tabi olduğunu belirtir Evliya. Evliya'nın "mezâhib-i erba'adan" şeyhülislamı ya da müftüleri vardır dediği diğer şehirler ise şunlardır: Cizre, Siirt, Urfa, Halep, Antakya, Maarretünnuman, Şehrizor, Şam, Kudüs, Gazze, Akye, Lazkiye, Trablus, Hama, Humus, Sayda, Sıfet, İmadiyye, Circe, Dimyat, Reşid, Bilbeys, Der, Kına, İsyut, Minye, Mansure.

İmparatorluk sınırları dışında da ziyaret ettiği yerlerin müftülerine dair malumat verir Evliya. Örneğin Acem diyarındaki Tebriz, Rumiyye, İşnuviye, Dümbüli, Dilmas, Tesuy, Sehend ve Rey şehirlerinde müftü bulunduğunu belirtir. Hatta Şah'ın Şafî mezhebine mensup Rumiyye şehrine bir müftü gönderdiğini ve onları mezheplerinden çıkarıp "mezheb-i bâtila" dediği Caferî mezhebine davet ettiğini yazar.²⁶⁴ Yine Dağıstan'ın Tarhu bölgesinde dört mezhepten müftü bulunduğunu belirtir Evliya. Ancak bunlar ve kadılar Osmanlı sistemindeki gibi "üç yüz akçe" ya da "yüz elli akçe" payeli şeklinde isimlendirilmezler. Her kim ilim ehli ise (ehl-i şer' ve ulemâ-yı mütebahhirinden) müftü ve kadıasker olarak vazife yapabilir.²⁶⁵

---

²⁶⁰ A.g.e., c. 7, s. 254.

²⁶¹ A.g.e., c. 4, s. 64.

²⁶² A.g.e., c. 4, s. 24.

²⁶³ A.g.e., c. 10, s. 459, 511.

²⁶⁴ A.g.e., c. 4, s. 184.

²⁶⁵ A.g.e., c. 7, s. 298.

1.5. MÜFTÜLÜĞE İLAVE GÖREVLER

Müftü-müderrislerin asli vazifeleri medreselerde ders verip talebe yetiştirmek ve buldukları bölgede halkın güncel hayata, dinî meselelere dair sorularına cevap vermektir. Bu görevlerinden eğitim hizmetlerinin karşılığında medresenin vakfından vakfiye şartlarına göre veya ilmiye hiyerarşisindeki mertebesine göre belli bir ücret alırlardı. Fetva için ise müsteftinin ekonomik durumuna göre cüzi bir miktarda ücret talep edebilirlerdi. Evliya Çelebi taşra müftülerinin kanun üzere fetvalarına karşılık on akçe aldıklarını not eder.²⁶⁶ 17. yüzyılın ortalarında Erzurum'da müftülük yapan Vanî Mehmed Efendi de talep edilen ücretin fetvanın yazılı formuyla alakalı olduğunu ve onun da yüksek bir meblağ olmaması gerektiğini, verilen fetvanın ise herhangi bir ücretinin olmadığını belirtir.²⁶⁷ Ancak çeşitli bölgelerde müftü-müderrislere, gelirlerinin yetersiz olması durumunda veya kendilerini ilave yevmiyelerle taltif etmek gayesiyle arpalıklar, mülhak vazifeler veriliyordu. 16. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşmaya başlayan arpalık uygulaması diğer devlet ricalinin yanında ilmiye mensupları için de ilave gelir anlamına geliyordu. Böylece kimi âlimler görevlerini sürdürürken kimi de emeklilik döneminde daha müreffeh bir hayat yaşıyordu.²⁶⁸

Ruus kayıtlarında arpalık veya mülhak olarak bazı kasaba kadılıklarının müftülere verildiği görülmektedir. Bu kadılıkların bir kısmı müftünün kendi şahsıyla ilgili iken, bazıları da müftüden bağımsız olarak göreve gelen kişilere verilmektedir. Örneğin 28 Zilhicce 1063/19 Kasım 1653 yılında Amasya fetvasından Merzifon'daki Çelebi Sultan Mehmed Medresesi müderrisliği ve Merzifon müftülüğüne atanan Hızır Efendi'ye Ladik kadılığı da verilir.²⁶⁹ Hızır Efendi 15 Cemaziyelahir 1061/5 Haziran 1651 tarihinde Amasya'da Sultan Bayezid Medresesi müderrisliğine Merzifon müftülüğünden gelmişti.²⁷⁰ Bu sebeple yeni dönem muhtemelen Hızır Efendi'nin Merzifon müftülüğündeki ikinci dönemidir. Altmışlı seviyesindeki bir medreseden ve Amasya gibi bir şehrin müftülüğünden daha düşük dereceli bir kazaya geçmek tenzîl-i rütbe olarak görülmüş olmalıdır. Bu kayıplarını bir nebze azaltmak için Çelebi Sultan

²⁶⁶ A.g.e., c. 4, s. 116. (kânûn üzere her fetvâda onar akçe avâ'idleri vardır)

²⁶⁷ "Mesele: Müftülerin ücreti nedir? El-Cevap: Ücret yoktur illâ ücret-i ketbetü'l-cevâb ol dahi mikdarınca takdîr olunur." Köse, "Vani Mehmed Efendi," 24.

²⁶⁸ Cahit Baltacı, "Arpalık," *DİA* 3, 392-3.

²⁶⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230.

²⁷⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 97.

Mehmed müderrisliği kendisine Sahn payesiyle birlikte verilmişti. Ayrıca Ladik kazasının ilhakı da ekonomik anlamda bir gelir kaybına uğramasına engel olmak için düşünülmüş olmalıdır. 1651-1661 yılları arasında Merzifon müftülüğü ve medreseye ait tespit edebildiğimiz beş farklı ruus kaydından sadece Hızır Efendi'ye ait olanda Ladik kadılığının ilave görev olarak verildiği görülmektedir.²⁷¹ Bu durum kaza ilhakının Hızır Efendi'nin şahsıyla alakalı bir uygulama olması ihtimalini güçlendirmektedir.

Arpalık ya da ilhak olarak müderris/müftülere verilen diğer bir kaza da Böğürdelen kazasıdır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan seferi sırasında 1521'de Osmanlı topraklarına katılan Böğürdelen, daha sonraki yıllarda askerî bir merkez olarak önemli bir mevkide olmuştur. 17. yüzyılda nüfusun ekseriyetle Müslümanlardan oluştuğu görülmektedir. 1580'lerden sonra İzvornik sancağına bağlı bir kaza merkezi sıfatını kazanmıştır.²⁷² Böğürdelen kazasının Belgrad müftüsüne arpalık/ilhak olarak verildiğine dair ruus defterlerinden tespit edebildiğimiz ilk kayıt 12 Şaban 1060/10 Ağustos 1650 tarihine aittir. Dahil payesiyle vazife yaptığı Yahyalı Mehmed Paşa Medresesi ve Belgrad müftülüğünden mağdur olarak azledilen Süleyman Efendi, Böğürdelen kazasının ilhakıyla bu görevlere yeniden atanmıştır.²⁷³ Ancak bir süre sonra Belgrad Karaca Ağa Medresesi'nde hariç elli ile vazife yapan Kapudanzâde Mehmed Efendi 8 Zilkade 1061/23 Ekim 1651 tarihinde derecesi dahil seviyesine yükseltilerek Süleyman Efendi'nin yerine atanmıştır. Böğürdelen kazası da selefi gibi "ber-vech-i arpalık" Mehmed Efendi'ye tevdi edilmiştir.²⁷⁴ Süleyman Efendi, 21 Ramazan 1062/26 Ağustos 1652 tarihinde Karaferye'deki Mehmed Beğ Medresesi'nden Belgrad'daki eski vazifelerine dönmüş ve Böğürdelen kazası yeniden kendisine verilmiştir.²⁷⁵ Süleyman Efendi'den sonra tekrar Belgrad müftülüğüne atanan Kapudanzâde'nin payesi bu sefer "ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlet ve müstahıkk-ı âtîfet" olması dolayısıyla 25 Şevval 1067/6 Ağustos 1657 tarihinde Sahn'dan

---

²⁷¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 97; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230, 267, 287; BOA, KK, nr. 270, s. 5, 31; BOA, KK, nr. 217, s. 180.

²⁷² Geza David, "Böğürdelen," *DİA* 6, 323-4.

²⁷³ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 68; BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 8.

²⁷⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 155.

²⁷⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 47.

altmışlıya yükseltilmiştir.²⁷⁶ Ancak bu kayıta Böğürdelen kazası zikredilmemiştir. Belgrad müftülerine arpalık olarak verilen Böğürdelen kazası her ne kadar bu kayıta zikredilmemişe de aynı tarihlerdeki Kazasker ruznamçesinde kazanın yine arpalık olarak Mehmed Efendi'ye tahsis edildiği görülmektedir.²⁷⁷ Yaklaşık bir sene sonra 1068 yılı Zilkade ayında (Ağustos 1658) payesi bu sefer Süleymaniye Medresesi seviyesine çıkartılmıştır. Bunda Kapudanzâde'nin ilmî liyakatinin yanı sıra Böğürdelen kadısı olarak bölgedeki askerî faaliyetlere olan katkısının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kadıların en önemli görevlerinden birisi de sefer sırasında ordunun lojistik ihtiyaçlarını karşılamak, organize etmektir. Bunun için kaza sınırları içerisinde yer alan yol, köprü ve çeşmelerin tamiri, askerlerin geçişi sırasında erzak ihtiyaçlarının karşılanması kadıların sorumluluğu altındadır.²⁷⁸ 1067/1657 yılında Erdel prensi II. Rakoczi György'nin Leh krallığını elde etmek için giriştiği faaliyetler ve İsveç kralı ile yaptığı ittifak antlaşmasına müdahale etmek isteyen Köprülü Mehmed Paşa 1068/1658 yılında Erdel üzerine sefere çıkar²⁷⁹ ve Belgrad üzerinden ilerleyişini sürdüren Osmanlı ordusu muhtemelen Kapudanzâde'nin sorumlu olduğu sahadan da geçmiştir. Ruus kaydında kendisine Süleymaniye payesinin verilmesine gerekçe olarak orduya erzak temin etmesi ve ordunun geçiş güzergahındaki köprüyü tamir ettirmesi zikredilmektedir.²⁸⁰

Ladik ve Böğürdelen kazalarının dışında da müftü-müderrislerin tasarrufuna verilen kazalar bulunmaktadır. Örneğin 30 Zilkade 1065/1 Ekim 1655 tarihli kayıta İhtiman kazasının Sofya müftüsü Yahya Efendi tarafından idare edildiği görülmektedir.²⁸¹ İhtiman kazası daha önceden de 1 Muharrem 1047/26 Mayıs 1637 tarihinde Sofya'da müftülük görevinde olan Mehmed Eminî Efendi'ye tevdi edilmişti.²⁸² 6 Zilhicce 1066/25 Eylül 1656 tarihli kayıttan Budin müftüsü ve Mustafa Paşa Medresesi müderrisi Abdullah Efendi'nin Kopan kazasını "ber-vech-i te'bîd ve

---

²⁷⁶ BOA, KK, nr. 270, s. 49.

²⁷⁷ Alan, "Kadıasker Ruznamçelerine göre," 93, 477.

²⁷⁸ İlber Ortaylı, "Kadı," *DİA* 24, 69-73.

²⁷⁹ Özgür Kolçak, "Şahinler" in Pençesinde Bir Erdel Hükümdarı: Köprülü İktidarı ve II. György Rakoczi," *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 23 (2013): 25-52.

²⁸⁰ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 105b.

²⁸¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1529-A, s. 1.

²⁸² Alan, "Kadıasker Ruznamçelerine göre," 712.

tekâüd” tasarruf ettiğini öğreniyoruz.²⁸³ Ancak kadılık vazifesinin Seyyid Ali’ye verilmesiyle mağdur olan Abdullah Efendi 1 Cemaziyelevvel 1068/4 Şubat 1658 tarihinde Kopan kazasını tekrar geri alır.²⁸⁴ Rodos’ta Süleymaniye Medresesi ile birlikte fetva hizmetlerini yürüten İbrahim Efendi’ye de Gökçeker ve Meyis kazaları ilhak olunmuştu. Ancak 14 Rebiülevvel 1062/24 Şubat 1652 tarihli kayıтта medrese vakfının harap olması sebebiyle kazaların gelirlerinin medreseye ve medrese tamirine tahsis edildiği özellikle vurgulanmaktadır.²⁸⁵ Hezargrad müftüsü olarak İbrahim Paşa Medresesi’nde müderris olan İvaz Efendi’ye de Çardak kazası tahsis edilmişti. İvaz Efendi’nin vefatı sonrasında, Niğbolu müftüsü Ali Efendi 17 Receb 1067/1 Mayıs 1657 tarihinde Çardak kazası tasarrufunda olarak Hezargrad’daki mahlul pozisyonlara atanmıştır.²⁸⁶ 8 Muharrem 1068 tarihinde Niksar müftülüğü ve Darü’l-hayr Medresesi’ne atanan Erzurum eski kadısı Seyyid Mehmed Efendi’ye de Niksar kadılığı “ber-vech-i te’bîd” olarak verilmişti.²⁸⁷ Bundan yaklaşık iki buçuk ay sonraya ait bir kayıttan Niksar kadılığının Mehmed Efendi’ye emeklilik dönemi için arpalık olarak tahsis edildiği anlaşılmaktadır.²⁸⁸

Müderris-müftülere ilhak edilen yerler arasında kazaların yanında zaviye ve tekkeler de önemli yer tutmaktadır. Osmanlı toplumunda dini-tasavvufi hayatın önemli merkezlerinden birisi olan zaviyeler Selçuklu devirlerinden itibaren medreselerin nüfuz edemediği kırsal sahalarda birer eğitim merkezi olarak da işlev görmektedirler.²⁸⁹ Bazı müderris/müftü tevcih kayıtlarında vazifelerine ek olarak kırsal bölgedeki zaviyelerin ilhak edilmesi bu amaca matuf olarak değerlendirilebilir. Ayrıca vakfiyelerinden önemli gelir kalemlerine sahip oldukları anlaşılan zaviyelerin müderris/müftülere ilhak edilmesi onlara günlük akçelerinin yanı sıra ek gelir imkânı da sağlamaktaydı. Örneğin 27 Receb 1067/11 Mayıs 1657 tarihinde Mudurnu Yıldırım Han Medresesi’ne fetva vazifesi ile birlikte atanan Müftizâde İbrahim Efendi’ye Bolu’daki Geçidviran köyü de verilmişti.²⁹⁰ Dahil itibariyle atandığı bu vazifenin

---

²⁸³ BOA, A.RSK.d, nr. 1531, s. 4.

²⁸⁴ Alan, “Kadıasker Ruznamçelerine göre,” 931.

²⁸⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 227.

²⁸⁶ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 49b.

²⁸⁷ BOA, KK, nr. 270, s. 119.

²⁸⁸ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 71b.

²⁸⁹ Ahmet Yaşar Ocak, Süreyya Faruki, “Zaviye,” *MEB İslam Ansiklopedisi* 13, 468-76.

²⁹⁰ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 51a.

derecesi iki ay sonra Ramazan ayında ilim ehli ve fazilet sahibi olmasından dolayı Sahn payesine yükseltilmiştir. Bu tevcih kaydında Geçidviran zaviye olarak zikredilmektedir.²⁹¹ Geçidviran köyünün gelirleri 1045 tarihinden evvel köprü tamirine, fazlası da ulema ve sulehaya verilmek üzere vakfedilmişti. Ancak 8 Ramazan 1045/15 Şubat 1636'da yapılan düzenlemeyle köyün gelirleri Yıldırım Han Medresesi Vakfı'na ilhak olunmuştu.²⁹² Böylece medreseye müftülük vazifesi ile birlikte atanan âlimler zaviyenin gelirlerinden istifade edebiliyorlardı.

Diğer bir örnek de 10 Cemaziyelahir 1066/5 Nisan 1656 tarihli Sultan Alaeddin Medresesi ile Sinop müftülüğüne atanan Merzifon müftülüğü ve Sultan Mehmed Han Medresesi'nden mazul Ali Efendi ile ilgilidir.²⁹⁴ Bir süre sonra görevden alınan Ali Efendi 26 Cemaziyelevvel 1068/1 Mart 1658 tarihinde dahil payesiyle yeniden bu göreve atanmıştı. Ancak bu sefer müftülük ve müderrislik vazifelerine Kutluca ve Seyyid Bilal zaviyesi de ilhak edildi.²⁹⁵ Seyyid Bilal zaviyesinin 13. yüzyıldan itibaren hizmet verdiği tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde de buraya ihtimam gösterilmiş, vakıflarla desteklenen zaviyenin çeşitli zamanlarda tamirâtı yapılmıştır. 16. yüzyıla ait kayıtlarından zaviyenin zengin vakıf gelirlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁶ Ali Efendi'nin 1068 tarihinde ikinci defa müderris/müftülüğe atanması sırasında Seyyid Bilal zaviyesinin ilhak olunması ekonomik gerekçelerle, zaviyenin sahip olduğu vakıf gelirlerinden ulemanın da yararlanması amacına matuf olmalıdır. Ancak ilerleyen yıllarda "avâm-ı nâsdan" Receb isminde birinin Seyyid Bilal zaviyesine el koyması üzerine Ali Efendi'nin ruusu yenilenerek tekrar ataması yapılmıştır. 5 Zilhicce 1070/12 Ağustos 1660 tarihli ruus kaydından Ali Efendi'nin müderris/müftülük görevine devam ettiği ve Seyyid Bilal zaviyesinin Receb'den alınarak tekrar Ali Efendi'ye verildiğini öğreniyoruz.²⁹⁷

---

²⁹¹ BOA, KK, nr. 270, s. 16.

²⁹² Ali Ertuğrul, Nurullah Turan, "Bolu Sancağında Yıldırım Bayezid'e Mahsus Yapılara Tayin Edilen Vakıflar," *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu 27-29 Kasım 2015 Bursa*, haz. Hasan Basri Öcalan, Yusuf Ziya Karaaslan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 511.

²⁹⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 219.

²⁹⁵ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 82a.

²⁹⁶ Ayhan Işık, "Seyyid Bilal, Çeçe Sultan ve Sinop Seyyidleri," *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 16 (2018): 80-1; Cevdet Yakupoğlu, "Sinop Zaviyeleri (XIII-XV. Yüzyıllar)," *Sinop İli Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 15-18 Mayıs 2013 Sinop*, ed. Alpay Tırıl vd. (Ankara: HTC Matbaacılık, 2015), 105-6.

²⁹⁷ BOA, KK, nr. 217, s. 62.

18 Rebiülahir 1067/3 Şubat 1657 tarihli ruus kaydından Karaman müftüsü Mustafa Efendi'nin medreselerden gelen gelir dışında başka bir gelirin olmadığını ve kendisine meşihat yoluyla Şeyh Şehabeddin-i Makbul zaviyesinin tevcih edilerek ek bir gelir imkânının sunulduğunu öğreniyoruz. Ancak bir süre sonra yabancı bazı kimseler bu zaviyeyi Mustafa Efendi'nin elinden alarak geçim sıkıntısına düşmesine ve rencide edilmesine sebep olmuşlardır. Bunun üzerine Karaman Kadısı Mehmed Efendi durumu şeyhülislama bildirmiş ve Şeyh Şehabeddin-i Makbul zaviyesi ebediyet kaydıyla (te'bîden) Karaman müftülerine ilhak olunmuştur. Ayrıca zaviyede sonradan ihdas olunan cihetler de kaldırılarak yabancı kimselerin vakıf gelirlerinden istifade etmesinin önüne geçilmiştir.²⁹⁸

1.6. MÜFTÜLERİN GÖREV SÜRELERİ VE GÖREVDEN AYRILMALARI

İlmiye mansıplarına atanan müderris, kadı ve müftülerin görev süreleri çeşitlilik göstermektedir. Bunlar içerisinde en sık aralıklarla terfi alan ve düzenli bir şekilde rotasyona tabi olanlar ise kadılardır. 16. yüzyılın sonlarına doğru mülâzemet sistemindeki düzenlemelerin de etkisiyle kasaba kadılıklarında ve kırk derece altındaki medreselerde âlimlerin görev süreleri iki sene ile sınırlandırılmıştı (müddet-i örfiyye). Süresini tamamlayan kadılar en az bir yıl İstanbul'da kazasker divanına mülâzemet ederek (zaman-ı infisal) yeni tayin olunacakları kaza merkezi için sıra beklerlerdi.²⁹⁹ Alt derecedeki müderrisler ise medreseler arasında yer değiştirirken herhangi bir bekleme sürecine girmiyorlardı.³⁰⁰ Mevleviyet seviyesindeki kadılıklarda ise görev süresi bir yıl kadardı. Bu pozisyonlarda görev yapabilmek için ilmiye kariyeri içerisinde müderrislik yolunu tercih edip en az hariç seviyesindeki bir medreseye ulaşmak gerekiyordu. Mevaliye tahsis edilen medreselerdeki görev sürelerinde ise kadılardan farklı olarak bir sınırlandırma yapılmamıştı.³⁰¹ Müderrisler zaman içerisinde bazen buldukları medreselerde bazen de sair medreselerde terfi olarak hareket edebiliyorlardı.

²⁹⁸ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 22b.

²⁹⁹ Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, 109-26.

³⁰⁰ Cihan Kılıç, "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Müderrislerin Merâtibi (1245/1829 Tarihli Tarîk Defterine Göre)," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 65 (2019): 268.

³⁰¹ Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 137-41.

Ruus kayıtları ve *Şakâik* zeyillerindeki veriler incelendiğinde müderris-müftülerin ya da sadece müftülük vazifesinde bulunan âlimlerin görev sürelerinde de önceden belirlenmiş kuralların olmadığı görülmektedir. Kimi bölgelerde bazı âlimlerin uzun yıllar vazife yaptığı, kimilerinde ise kısa sürede başka pozisyonlara geçtiği görülmektedir. Her şehrin ayrı bir hikayesi olduğu gibi, kendi içerisinde de farklı dönemlerde farklı görev süreleri ile görev yapmış müftülerle karşılaşılmaktadır. Ancak genel olarak müftüler, hariç ve üzerindeki payelerle bu görevlere atandıkları için belirli bir süre sınırlamasına tabi tutulmuyorlar, uzun süre veyahut ömür boyu müftülük vazifesini devam ettirecekleri ön görülüyordu. Bu bağlamda ruuslarda müftülerin görev süreleri ile ilgili kısıtlı bilgiler bulunmaktadır. Belli şehirlerle ilgili bazı atama, terfi ya da azil kayıtlarında ilave bilgi olarak müftünün uzun süre orada görev yaptığı zikredilmektedir. Örneğin, 7 Zilkade 1069/27 Temmuz 1659 tarihli kayıтта Taraklıborlu fetvası ile Süleyman Paşa Medresesi müderrisliğine atanan Hüseyin Efendi'den önce, buradaki vazifeleri otuz yıldan fazladır Mustafa Efendi'nin dahil payesiyle yürüttüğü zikredilmektedir.³⁰² Benzer şekilde kırk seneyi aşkın bir süredir Erzincan müftülüğü ile Fahreddin Gazi Medresesi müderrisliğini yürüten Seyyid Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine de vazifeler 7 Safer 1066/6 Aralık 1655 tarihinde oğlu Mustafa Efendi'ye verilmiştir.³⁰³ Buldukları şehirlerde farklı tarihlerde terfi alan müftülere ait kayıtlar, görevde buldukları sürenin en azından belli bir kesiti hakkında fikir verebilmektedir. Mesela 19 Rebiülevvel 1060/22 Mart 1650 tarihinde payesi yerinde hariçten dahile yükseltelen Filibe müftüsü ve Şehabeddin Paşa Medresesi müderrisi Abdülaziz Efendi, 1073 yılında vefatına kadar geçen on üç sene zarfında iki sefer terfi almış, önce Sahn, sonra da altmışlı itibar olunarak görevleri yenilenmiştir.³⁰⁴ Bunun yanında kısa süreli görev yapıp başka mansıplara giden veya çeşitli sebeplerle azledilen müftüleri de düzensiz aralıklarla ruuslardan tespit edebiliyoruz.

Ruusların yanı sıra *Şakâik* zeyillerinden elde edilen bilgilerle bazı şehirlerin belirli bir döneminde müftülük yapmış âlimlerin görev süreleri hakkında fikir sahibi

---

³⁰² BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 165a.

³⁰³ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 147.

³⁰⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 173 (19 Rebiülevvel 1060); BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 73b (Gurre-i Rebiülahir 1068); BOA, KK, nr. 217, s. 51 (18 Şevval 1070); BOA, A.d, nr. 2937, s.18 (22 Cemâziyelevvel 1073).

olabiliyoruz. 3. bölümde daha ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz Amasya, Manisa, Şam, Saraybosna, Kefe ve diğer şehirlerin müftüleri çoğunlukla kısa dönemli olarak 1-3 yıl arasında vazife yaparken, beş yıl üzerinde de görev yapan müftülere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu şehirlere merkezden atanan müftüler, en azından 16. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, genelde mülâzemetini alıp Osmanlı ilmiyesi içerisinde farklı pozisyonlarda görev yapmış âlimlerden seçiliyordu. Bu sebeple buralardaki pozisyonlarını kariyerlerindeki nihai basamak olarak görmüyorlardı. Ancak sonraki süreçte bu şehirlerde uygulanan merkeziyetçi uygulamaların esnediği görülmektedir. Örneğin Amasya'daki müftülük vazifesini 1620'lerden itibaren bölgedeki yerel ulema yerine getirmeye başladı. Bununla beraber 17. yüzyılın sonuna kadar burada görev yürüten müftüler sık aralıklarla değişti ve bazıları tekrar tekrar fetva vazifesini üstlendiler. Saraybosna müftülüğü de 17. yüzyılın başından itibaren o bölgede doğan âlimlere verilmeye başlandı, ancak Amasya müftülerinin aksine görevlerini ömürlerinin sonuna kadar sürdürdüler. Benzer şekilde Şam müftülerinde de yerel ulemanın ağırlığı bu süre zarfında arttı ve İmadî ailesi gibi bazı ulema ailelerinin üyeleri uzun süre müftülük vazifesini deruhte ettiler.

Görev süreleri bölgelere ve zamana göre çeşitlilik arz eden, ancak nihayetinde uzun süre fetva makamında bulunması umulan müftüler, birçok farklı sebeple vazifelerini yeni müftü adaylarına bırakıyorlardı. Bu sebeplerin başında gelen ve ruus kayıtlarında da sıklıkla karşımıza çıkan vefat (fevt olma), müftülerin bu görevi ömürlerinin nihayetine kadar sürdürme eğiliminde olduklarını göstermektedir.³⁰⁵ Vefat dışında azil veya görevden alma da müftülerin görevden ayrılmalarında en sık karşılaşılan durumlardandır: Sebebi zikredilmeden azledildiği belirtilenler, sebepsiz yere azledilenler (kusuru yoğiken, bî-vech azl olunan), görevini kötüye kullandığı için ya da hakkıyla vazifesini yerine getirmediği için azledilenler, gelen şikâyetler üzerine

---

³⁰⁵ Müftü ve müderris iken vefat eden âlimler için bkz. BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 154 (Amasya); BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 280 (Ankara); BOA, A.d, nr. 2937, s.11 (Antalya); BOA, A.d, nr. 2937, s.18 (Filibe); BOA, A.d, nr. 2937, s.23 (Musul); BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 153 (Belgrad); BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 78 (Larende); BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 173 (Konya); BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 198 (Sivas); BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230 (Merzifon); BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 147 (Erzincan); BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 41a (Niğbolu); BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 49b (Hezargrad); BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 101b (Kıbrıs); BOA, KK, nr. 217, s. 181 (Niğde); BOA, KK, nr. 217, s. 201 (Bolu). Müftü iken vefat edenler için bkz. BOA, A.d, nr. 2934, s.5 (Trablusgarb); BOA, KK, nr. 273, s. 54 (Hısnımansur); BOA, KK, nr. 273, s. 63 (Kars).

görevden alınanlar. Bunun dışında dışarıdan gelip zorla müderris-müftülerin vazifesine el koyma örneklerine (dahletmek) da sık rastlanmakta ve bunların bir kısmı haksızlığa uğradıklarını belirterek vazifelerine dönebilmektedir. Ayrıca az da olsa feragat sebebiyle görevden ayrılma örnekleri ile de karşılaşmaktayız.

Müftülerin sebepsiz yere azledilmesinin kanunlara aykırı olduğu ruuslarda zikredilmektedir. Bu tür durumlarda müftüler çoğunlukla vazifelerine geri dönmekte ya da başka bir vazife kendilerine verilmektedir. Örneğin 18 Rebiülahir 992/29 Nisan 1584 tarihinde Belgrad müftülüğü ve Arslan Paşa Medresesi'ne yeniden atanan Mahmud Efendi'nin ruus kaydında sebepsiz yere azlin hukuksuz olduğu açıkça belirtilmiştir. Sahn payesi ile Mahmud Efendi'nin tasarrufunda olan Belgrad müftülüğü ve Arslan Paşa Medresesi sebep belirtilmeden başka birisine verilmiş ve kendisi de yine Sahn payesi, altmış akçe ve iç-il hükmü ile Saraybosna'daki Hüsrev Beğ Medresesi'ne ve fetvasına atanmıştır. Bu şekilde sebep belirtilmeden bir müderrisin azl edilemeyeceğini bilen Mahmud Efendi (iç-il hükmü ile müderris olanlara bilâ-sebeb azil târî olmak hilâf-ı kânûn iken) durumunu ilâm etmiş ve hatt-ı hümayun ile önceki pozisyonuna, Belgrad'a geri dönmüştür.³⁰⁶ Kayseri'de Sultan Eretna Medresesi müderrisi ve fetva vermeye yetkisi olan ilim ehli ve fazilet sahibi Muslihuddin Efendi'nin görevden alınmasını gerektirecek bir sebep olmamasına rağmen (azlin icap eder husus yoğiken) vazifeleri başka birisine verilmişti. Ancak bu durumun ortaya çıkması üzerine Muslihuddin Efendi'nin vazifelerine geri dönme ricası 29 Cemaziyelahir 1005/17 Şubat 1597 tarihli ruus kaydıyla onaylanmıştır.³⁰⁷ Diğer bir örnekte Kıbrıs müftüsü Sadeddin Efendi ilim ve fazilet sahibi biri olmasına rağmen sebepsiz yere azledilip yerine Şam müftüsü Mustafa Efendi atanıyor. Ancak Mustafa Efendi'nin görevi kabul etmemesi ve Kapudan Sinan Paşa ile Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa'nın mektup göndererek Sadeddin Efendi'nin vazifeye iadesini rica etmeleri üzerine 3 Rebiülahir 1013/29 Ağustos 1604 tarihinde müftülük tekrar

---

³⁰⁶ BOA, KK, nr. 242, s. 265. "Fe-emmâ hâric medreselerine vusulden sonra menâsib-i medârisden azli menhî olup cihet-i maaşî cennet nimetleri gibi tetâbu' ve tevâli ile muâşeret lezzetin bula." Mustafa Âli, *Künhü'l-ahbâr*, Tenkidli Metin haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Gelibolulu Mustafa Âli'nin Künhü'l-Ahbârı'nda Medrese ve İlmiye (Metin Tesis, Tahlili ve Tenkidi)* içinde (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020), 91.

³⁰⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 203.

Sadeddin Efendi'ye veriliyor.³⁰⁸ Üsküp fetvası ile İsa Beğ Medresesi üzerinde olan Osman Efendi'nin de azlını gerektirecek bir durum bulunmamasına rağmen vazifeleri Abdülkadir'e verilmiş ve uğradığı haksızlıktan kurtulması için mirilivanın sunmuş olduğu arz üzerine 17 Cemaziyelevvel 1031/30 Mart 1622 tarihinde görevine iade edilmiştir.³⁰⁹

Müderriş-müftülerin görevden alınma sebeplerinden birisi de haklarında şikâyetlerin vaki olmasıdır. Ruus kayıtlarındaki bazı örneklerde bölge halkı ya da herhangi bir grup belirtilmeden sadece şikâyetçilerin başvurusu üzerine yapılan tahkikat neticesinde müderriş-müftülerin görevden alındıkları belirtilmektedir. Ancak şikâyete sebep olan konular bu kayıtlarda zikredilmemiştir. 17. yüzyılın ortasında Ağras'taki Atabek Gazi müderriş ve şehrin müftüsü Derviş Mehmed Efendi hakkında yapılan şikâyetler netice vermiş ve kendisi Seyitgazi'deki Sultan Süleyman Medresesi'ne fetva izni ile gönderilmiştir.³¹⁰ Ancak Mehmed Efendi'nin bir süre sonra tekrar aynı vazifeye geri döndüğü anlaşılıyor.³¹¹ 25 Rebiülahir 1060/27 Nisan 1650 tarihli kayıt, hakkındaki şikâyetlerin devam ettiğini göstermekte ve neticede görev başka birisine verilmiştir.³¹² Tokat müftüsü ve Hisariye Medresesi müderriş Ahmed Efendi de şikâyetçilerin başvurusu üzerine görevden alınmış³¹³ ve yaklaşık dört ay sonra 23 Şevval 1066/14 Ağustos 1656 tarihinde yeniden görevine iade olunmuştur.³¹⁴ Akşehir müftüsü ve Sahib Ata Medresesi müderriş Ebubekir Efendi de vilayet ahalisinin şikâyetleri üzerine görevden alınmış ve medrese Yenişehir'den Mehmed Efendi'ye verilmiştir.³¹⁵ Fakat Mehmed Efendi'ye fetva verme yetkisi verilmemesine rağmen verdiği meşru olmayan fetvalar onun bu vazifeyi hak etmediğini ortaya çıkarmıştır (muhiit ve nâ-meşrû' fetvâlar verüp cihata adem-i istihkâkı zuhûrundan). Bölge ahalisi ve ileri gelenleri de bunun üzerine daha evvelden şikâyet ederek görevden alınmasına sebep oldukları Ebubekir Efendi'nin tekrar vazifeye dönmesini talep etmişler ve neticede Ebubekir Efendi 7 Zilkade 1069/27 Temmuz 1659 tarihinde

³⁰⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 17.

³⁰⁹ BOA, KK, nr. 257, s. 73.

³¹⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 102.

³¹¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 141.

³¹² BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 186.

³¹³ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 219.

³¹⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 294.

³¹⁵ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 159b.

tekrar Akşehir müftülüğüne ve medresedeki vazifesine atanmıştır.³¹⁶ Alaşehir’de Yıldırım Han müderrisi ve fetva verme yetkisi olan Mevlana Recep şikâyetçilerin başvurusu üzerine görevinden azlolunmuştu. Ancak yapılan incelemeler sonucu şikâyete konu olan meselelerin iftira olduğu ortaya çıkmış ve 29 Şevval 1067/10 Ağustos 1657 tarihinde görevine iade olunmuştur.³¹⁷ Bu kayıttan da anlaşıldığı üzere ahaliden gelen şikâyetler şeyhülislamlık tarafından dikkate alınmaktadır, ancak yapılan tahkikat neticesinde aksi bir durum ortaya çıkarsa müderris-müftüler mağdur edilmemekte ve görevlerine iade edilmektedir. Diğer bir örnekte de Payas kazasında fetva hizmetlerini yerine getiren Abdullah Efendi hakkında şikâyetçileri İstanbul’a kadar gelip (dergâh-ı muallama adam gönderüp) müftünün kötü hallerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine fetva verme yetkisi Şevval 1074/Mayıs 1664’te Abdullah Efendi’den alınarak Şeyhülislam Yahya Efendi’nin mektubu gereğince daha evvelden de müftülük yapmış Ali Efendi’ye verilmiştir.³¹⁸

Ruus kayıtlarında müderris-müftülerin görevden alınma sebeplerinden bazıları daha detaylı bir şekilde zikredilmektedir. Bunların arasında görevlerini kötüye kullanma, hakkıyla vazifelerini yerine getirmeme ve insanların kendilerinden zarar görmeleri gibi sebepler öne çıkmaktadır. Mesela 22 Ramazan 1068/23 Haziran 1658 tarihli kayıt Çankırı Müftüsü Seyyid Mehmed’in fitne ve fesat çıkartan ve bunu körükleyen biri olduğunu ifade etmekte ve bundan böyle fetva verme yetkisinin elinden alındığını bildirmektedir.³¹⁹ Akkirman müftüsü ve Hacı İbrahim Medresesi müderrisi Mehmed Efendi 17 Zilhicce 1069/5 Eylül 1659 tarihinde görevlerinden alınmış ve yeri Özi kazasından mazul birisine verilmiştir. Mehmed Efendi’nin görevden azli için birçok sebep zikredilmiştir. Öncelikle ilmiye tarikinden gelmediği vurgulanmıştır. Bununla normal hiyerarşik düzen içerisinde bu göreve gelmediği ya da diğer ruus kayıtlarında gördüğümüz üzere görevi dahlederek alma yoluyla müderris-müftü olduğu tahmin edilebilir. Diğer bir sebep olarak da kendi halinde durmadığı ve kendisinden beklenen vazifeleri yerine getirmediği vurgulanmıştır (edâ-i hidmet etmeyüp). Son olarak da ahali arasında fitne ve fesada sebebiyet verdiği

---

³¹⁶ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 165a.

³¹⁷ BOA, KK, nr. 270, s. 50.

³¹⁸ BOA, KK, nr. 273, s. 37.

³¹⁹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 101b.

zikredilmiştir.³²⁰ Amasya müftüsü ve Sultan Bayezid müderrisi Hızır Efendi'nin 9 Ramazan 1070/19 Mayıs 1660 tarihinde tekrar bir yere atanmamak üzere görevden azline sebep olan şey de (azl-i ebed ile azl) insanlara eziyet ve kötülüğü (müezzî ve şirrîr) ve haksız yere onları ehl-i örfe gammazlaması, söz taşıması gösterilmektedir (ibadullahı bi-gayrı hakkın ehl-i örfe gamz etmekle).³²¹ İlmiye tarikindeki bazı âlimlerin zaman içerisinde kendilerine ekonomik gelirler getirecek işlere giriştikleri ve bu sebeple hem vazifelerini aksattıkları hem de ahaliye zarar verdikleri tespit edilmiştir. 15 Safer 1081/4 Temmuz 1670 tarihli kayıt bunun tipik bir örneğidir. Maraş müftüsü Ali Efendi ile yine Maraş'da bulunan Bağdadiyye-i Suğra Medresesi müderrisi Mehmed Efendi beraberce, has zâbitlerinden iltizam yoluyla haslar almışlardır. Bu şekilde mirî arazilerin çalışma düzenine müdahale ettikleri ve reayaya da zarar verdikleri tespit edilmiştir. Bunun üzerine Ali ve Mehmed efendiler azledilerek görevleri Gaffarzâde Mehmed Efendi'ye verilmiştir.³²²

Müftülerin azillerinin en önemli sebeplerinden birisi de fetva verme hususunda yeterli ilimlerinin, kudretlerinin olmamasıdır. Örneğin Niğde'deki Beyza Medresesi'ne müderris atanırken fetva verebilecek ehliyyette olmasına dikkat ediliyordu. Ancak hâlihazırda müderris olan kişinin bu yetkinliğe sahip olmadığı anlaşılmış (iftâya kâdir olmamağla) ve vazife 23 Şevval 1057/21 Kasım 1647 tarihinde kadılıktan ayrılmış, ilim ehli ve bu görevi hakkıyla yerine getirebilecek Mustafa Efendi'ye verilmiştir.³²³ Benzer bir örnekte Niksar müftüsü ve Darü'l-hayr müderrisi olan Sıyami Efendi'nin "iftâya kâdir" olmadığı kadı arzı ve ehl-i vilayetinin mahzarı ile bildirilmiş ve yerine 19 Ramazan 1060/15 Eylül 1650 tarihinde yine aynı gerekçelerle (umûr-ı iftâya kâdirdir) Seyyid Ahmed Efendi atanmıştır.³²⁴

Müftü-müderrislerin görevden ayrılımlarının sebeplerinden birisi de dışarıdan birilerinin gelip çeşitli yollarla vazifelerine el koymalarıdır. Bunun üzerine mağdur olan âlimler durumun düzeltilmesi için merkeze başvurarak gerekli tahkikattan sonra genelde vazifelerine geri dönüyor ve görevleri üzerlerinde "ibka" kılıyordu. Örneğin

---

³²⁰ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 169a.

³²¹ BOA, KK, nr. 217, s. 44.

³²² BOA, A.d, nr. 2937, s.310.

³²³ BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 69.

³²⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 91.

Kastamonu müftülüğü ve Atabek Medresesi üzerinde olan Mehmed Efendi'nin vazifeleri Bıyık Muhyiddin denen biri tarafından liyakati olmadığı halde alınmıştır. Bunun üzerine Mehmed Efendi arzuhal sunarak durumunu merkeze bildirmiş ve 12 Receb 1005/1 Mart 1597 tarihinde vazifesini tekrar geri almıştır.³²⁵ Kilis'te medrese ile birlikte fetva hizmetlerini yürüten Emrullah Efendi'nin vazifesi ise Kürt Hüseyin ve Halepli Süleyman isimli kendi hallerinde olmayan, kötülük ve rezaletleriyle maruf kişiler tarafından elinden alınmış (dahl edüp) ve bu durum Kilis kadısının arzıyla merkeze bildirilmiştir. 1019 yılı Rebiülevvel ayının ortalarında (Haziran 1610) Halep Beylerbeyi ve Kilis kadısına gönderilen cevabi emirname ile dahledilen vazifeler Emrullah Efendi üzerinde tekrar mukarrer kılınmıştır.³²⁶ Diğer ilginç bir örnekte 1020/1611 tarihinde Gazze müftüsü ve kadısına gönderilen hüküm ile müftülüğe dışarıdan yapılan müdahalelere, başkaları tarafından el konulmasına engel olunmak istenmektedir. Gazze kadısı gönderdiği mektupla mevcut müftünün ilim ehli, fetva hizmetlerinde gayretli (mücid ü sâ'î) ve bölge halkı tarafından da sevilen bir kişi olduğunu, ancak vazifesine dışarıdan biri tarafından müdahil olunduğunu bildirmiştir. Gelen emirde başkalarının fetva meselelerine karıştırılmaması ve fetva hizmetindeki gayretiyle müftülüğün tasarrufunda kalması emredilmektedir.³²⁷ Diğer bir örnekte Bağdat müftüsü ve Mercaniye müderrisi ilim ehli ve dinî hususlarda doğru yol üzerinde olmasına rağmen vazifeleri ilmiye mesleğinden/hiyerarşisinden gelmeyen (erbâb-ı tarîkden olmayan) Mustafa isminde birisi tarafından zorla alındığı belirtilmektedir. Bunun üzerine Bağdat kadısı Süleyman Efendi'nin arzı ve Bağdat Valisi ile bölgenin ileri gelen eşraf ve ulemasının da müftü efendiden memnun olduklarının belirtmeleri üzerine 7 Şaban 1065/12 Haziran 1655 tarihinde ruusu veriliyor.³²⁸

Müftünün ölümüne dair bir haberin çıkması vazifeye el koymak isteyen birileri için zaman zaman fırsata dönüştürülüyordu. Yüz elli akçelik bir kazadan ayrılıp Azdavay müftülüğü ve Hacı Mehmed müderrisliğini yürüten Resül Efendi hakkında hac sırasında vefat ettiği haberi yayılınca vazifesine el konuluyor. Ancak haberin

---

³²⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 211.

³²⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1482, s. 131.

³²⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1482, s. 224.

³²⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 57.

asılsız olduğunun anlaşılması üzerine 23 Cemaziyelevvel 1066/19 Mart 1656 tarihinde vazife ber-vech-i tekâüd Hacı Resül'e geri veriliyor.³²⁹ Kudüs'te Şafî müftüleri tarafından tasarruf edilen Salahıyye Medresesi Seyyid Ebü'l-Lutf üzerinde olmasına rağmen, çokça kötülük yapan (şırrîr u şakî) Şeyh Ali tarafından alınıp dahledilmiştir. Şeyhülislamlığın devreye girmesiyle 15 Zilhicce 1069/4 Ağustos 1659 tarihinde medrese tekrar Şafî müftüsü Ebü'l-Lutf üzerinde mukarrer kılınmıştır.³³⁰

Müftüler çok sık olmasa da kendi istekleriyle görevlerinden feragat edebiliyorlardı. Örneğin Şaban 988/Eylül 1580 tarihinden itibaren Rodos müftülüğü ile Sultan Süleyman Medresesi müderrisliğini yürüten Yunuszâde Mustafa Efendi 8 Muharrem 994/30 Aralık 1585'te kendi ihtiyarıyla görevlerinden ayrılmış ve yerine Nurullah Efendi atanmıştır.³³¹ Yunuszâde bundan sonra Sahn-ı Seman'a uğrayarak kaza tarikine geçmiş ve Yenişehir ve Manisa kadılıkları ile kariyerini tamamlamıştır.³³² Maraş'ta fetva hizmetlerini yürüten Abdurrahman Efendi de hastalığı sebebiyle müftülük vazifesinden ihtiyarıyla ayrılmıştır. Yerine 4 Safer 1006/16 Eylül 1597 tarihinde Maraş kadısı atanmıştır.³³³ Fetva yetkisiyle ataması yapılan müftülerin bir kısmı da henüz göreve başlamadan vazifeyi kabul etmekten kaçınabiliyorlardı. Yol güvenliği, ücretin az gelmesi, teklif edilen pozisyonun tenzil-i rütbe sayılması, merkezî mansıplardan uzaklaşmama arzusu gibi sebeplerle âlimler taşradaki müftülük tekliflerine sıcak bakmayabiliyorlardı.³³⁴

---

³²⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 203.

³³⁰ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 169a.

³³¹ BOA, KK, nr. 246, s. 113.

³³² Atâyî, 927-8.

³³³ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 255.

³³⁴ Amasya, Trabzon ve Selanik müftülüklerine ait azl ihtiyar eden âlimler hakkında detaylı bilgi için bkz. 3. Bölüm. Ayrıca Şam fetvasını kabul etmeyen İslam Efendi için bkz. Atâyî, 931; Kıbrıs fetvasını kabul etmeyen Bursa Muradiye Medresesi müderrisi Ayas Efendi için bkz. Atâyî, 1078; Manisa fetvasını kabul etmeyen Sahn-ı Seman müderrisi Karamanî Veli Efendi için bkz. Atâyî, 1382; Molla Gürani Medresesi müderrisi iken Trabzon fetvasını, Rodos müftüsü iken de "tezlil addettiği" Seyitgazi fetvasını kabul etmeyen Taceddin Efendi için bkz. Atâyî, 1483; Maraş fetvasını kabul etmeyen Ağrus müftüsü Koca Taceddin Efendi için bkz. Atâyî, 1483; Bursa Kaplıca Medresesi müderrisi iken Merzifon müftülüğünü kabul etmeyen Kara Habib Efendi için bkz. Atâyî, 1620.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TAŞRA MÜFTÜLERİNE TAHSİS EDİLEN MEDRESELER

14. yüzyılın başlarından itibaren Batı Anadolu'da bir uç beyliği olarak siyasi, sosyal ve kültürel faaliyetler içerisinde olan Osmanlılar, erken dönemlerden itibaren İslamî eğitimin en önemli kurumlarından olan medreselere de önem vermişlerdir. Osmanlıları bu yönde teşvik eden ve bu yöndeki faaliyetlerini kolaylaştıran amillerin en önemlisi buldukları geniş coğrafyanın daha önceden medreselerle tanışmasıydı. 11. yüzyılda Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün öncülüğünde Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medreseleri İslam dünyasının diğer merkezleri için de önemli bir örneklik oluşturmuş ve kısa süre içerisinde Müslüman şehirlerinde medrese sayılarında büyük artış yaşanmıştır. Anadolu toprakları da 12. yüzyıldan itibaren medreselerle tanışmaya başlamış, Anadolu Selçuklu sultanları ve hanedanının diğer mensuplarıyla Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hâkimiyet süren Türkmen beyleri bu işe öncülük etmişlerdir. Daha sonraki süreçte Anadolu Beylikleri ve İlhanlılar da çeşitli yerlerde medrese kurmaya devam etmişlerdir. Bu sebeple Osmanlılar Anadolu topraklarının sahip olduğu bu ilmi ve kurumsal birikimin farkında olarak ve bundan istifade ederek medrese faaliyetlerini genişletmişlerdir.³³⁵

Bu bölümde taşrada müftülük vazifesini yürüten âlimlere tahsis edilen medreseler, Osmanlı topraklarındaki medreselerin tarihsel gelişimi çerçevesinde ele alınacaktır. Osmanlı merkezî yönetimi, müftülük mansıplarının genişlemesiyle birlikte bir kısmı Osmanlılardan önce bir kısmı da Osmanlılar tarafından inşa edilmiş birçok medreseyi ilmiye hiyerarşisi içerisinde dahil etmiştir. Resmî vazife ile görevlendirdiği müftüleri medrese hiyerarşisindeki rütbelere göre atamıştır. Bu rütbelerin belirlenmesinde medreseleri inşa edenler ve medreselerin vakıf gelirleri etkili olmakla birlikte müftü-müderrislerin ilmiye içerisindeki konumları ve hareketleri de belirleyici olmuştur.

2.1. OSMANLI ÖNCESİ MEDRESELER

---

³³⁵ İpşirli, *Osmanlı İlimiyesi*, 321-53; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Medreseler Neydi, Ne Değildi?* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 127-91; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*.

Osmanlı öncesi Anadolu topraklarında inşa edilen ve Osmanlılarla eş zamanlı olarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Türkmen beyleri tarafından inşa edilen bazı medreselerin incelediğimiz dönemde varlıklarını korudukları ve buldukları şehirlerin en itibarlı medreseleri olarak müderris-müftülere verildikleri görülmektedir. Anadolu'daki erken tarihli ilk medreseler 12. yüzyılın başından itibaren Diyarbekir ve Mardin civarlarında hüküm süren Artuklular tarafından kurulmuştur. 1198 tarihinde Sultan II. Sökmen tarafından başlanıp 1225 yılında Mesud diye tanınan Sultan Mevdud döneminde tamamlanan Diyarbekir'deki Mesudiye Medresesi Osmanlı döneminde de varlığını sürdürmekteydi ve şehrin müftülerine meşrut olarak verilmekteydi.³³⁶ Şaban 1068/Haziran 1658 tarihli ruus kaydından bu geleneğin hilafına yapılan bir atamanın düzeltildiğini görüyoruz. Devamlı olarak müftülere verilmesine rağmen bir sebeple ulemadan başka birisine verilen Mesudiye Medresesi “üslûb-ı kadîm üzere” Diyarbekir kadısı ve müftüsü İbrahim Efendi'ye verilmiştir.³³⁷ Mardin müftülerine verilen Şehidiye Medresesi de Artuklular tarafından inşa edilmiş, seksen hücreli yapısı ve vakıf gelirlerinin fazlalığıyla şehrin en önemli eğitim kurumlarındandı. 15 Şaban 1070/26 Nisan 1070 tarihli ruus kaydında Molla Mehmed'e Şehidiye Medresesi'ne ilaveten Akkoyunlular tarafından inşa edilen ve vakıf gelirleri de yüksek olan Cihangiriye Medresesi'nin de verildiği görülmektedir.³³⁸ 12. yüzyıl ortalarına tarihlenen erken dönem medreselerinden birisi de Danişmendli Meliki Nizameddin Yağlıbasan tarafından Niksar'da inşa edilen Yağlıbasan Medresesi'dir. Medrese tespit edebildiğimiz sadece bir kayıta 23 Cemaziyelevvel 1068/26 Şubat 1658 tarihinde fetva izni ile veriliyor.³³⁹ Bunun dışındaki kayıtlarda, Niksar fetvasının meşrutası olan Darü'l-hayr Medresesi ile birlikte verildiğini görüyoruz.³⁴⁰ Yine erken dönemlerde 13. yüzyıl başlarında Mengüçüklü Beyi Fahreddin Behramşah'ın yaptırdığı Melik Fahreddin Gazi Medresesi³⁴¹ de Erzincan

³³⁶ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, c. 2, s. 559-60.

³³⁷ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 99a.

³³⁸ BOA, KK, nr. 217, s. 36; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969), 114-121.

³³⁹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 82a.

³⁴⁰ BOA, KK, nr. 257, s. 26; BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 107; BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 91; “Medrese-i mezbûre meşrûtası olan Niksar fetvasıyla ma'an...”, BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 142; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 71b.

³⁴¹ Yılmaz Kızıltan, “1591 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre Erzincan'da Bulunan Tarihi Eserler,” *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1993): 130.

müftülerine meşrut olarak verilmekteydi. Medrese, 17. yüzyıl ortalarında kırk seneyi aşkın bir süredir müftülük vazifesini de yürüten Seyitgazi neslinden Seyyid Mehmed Efendi'nin üzerinde bulunmaktaydı. Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine müderrislik ve fetva yetkisi aile üzerinde kalmış ve 7 Safer 1066/6 Aralık 1655 tarihinde oğlu Seyyid Mustafa'ya verilmişti.³⁴²

Osmanlıların miras aldığı medreseler arasında Anadolu Selçuklu Sultanları, hanedan mensupları ve beyleri tarafından inşa edilenler önemli bir yekun tutmaktadır. Özellikle 13. yüzyıldan itibaren Selçuklu medreselerinin Anadolu'nun birçok şehir ve kasabasında yaygınlık kazandığı bilinmektedir.³⁴³ Bunların içerisinde şehir merkezlerinde inşa edilip fiziki imkânları geniş ve vakıf gelirleri de yüksek olan bazılarının Osmanlı döneminde müftülük vazifesi ile vazifelendirilen âlimlere verildiği görülmektedir. Medreseler şehri olan Sivas'ta 1217 yılında Sultan I. İzzeddin Keykavus tarafından inşa edilen ve tıp eğitiminin yanında hastane olarak da kullanılan Darüşşifa, Osmanlılar tarafından medrese olarak kullanılmış ve şehirde ifta ile vazifeli âlimlere verilmiştir.³⁴⁴ Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Sinop'ta yaptırdığı Sultan Alaeddin Medresesi de, 17. yüzyılın ortalarında şehrin önemli ilim merkezlerinden biri olarak faaliyetlerini sürdürüyor ve şehirde fetva vazifesi ile görevli âlimlere veriliyordu.³⁴⁵ 13. yüzyılın ikinci yarısında Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kızı adına Erzurum'da yaptırılan Çifte Minareli ya da Hatuniye olarak da bilinen Handi/Hundi Hatun Medresesi de fetva vermeye izni olan müderrislere veriliyordu.³⁴⁶

Selçukluların Kayseri'de inşa ettiği birçok medrese Osmanlı döneminde de eğitim hizmetlerini sürdürüyordu.³⁴⁷ Osmanlılar Kayseri müftülerine verilmek üzere

³⁴² BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 186; BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 147.

³⁴³ Osmanlı öncesi Anadolu'da inşa edilen medreseler hakkında detaylı bilgi için bkz. Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, c. 1, (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 1969; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri: Selçuklular ve Beylikler Devri*, c. I-II, (İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi, 1972).

³⁴⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 83; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 198; N. Burhan Bilget, "Sivas," *DİA* 37, 282-4.

³⁴⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 40, 219; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 82a; BOA, KK, nr. 217, s. 62; BOA, A.d, nr. 2937, s.166; Deniz Esemeli, "Alâeddin Camii ve Medresesi," *DİA* 2, 328-9.

³⁴⁶ BOA, KK, nr. 258, s. 63; Osman Gürbüz, "Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Yapım Tarihi ve Bânisi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (2004): 145-160.

³⁴⁷ Mehmet İpşirli, "Kayseri," *DİA* 26, 96-101.

bu medreseleri dönüşümlü olarak kullandı. 1238 yılında Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın eşi Mahperi Sultan tarafından yaptırılan Huand Hatun Medresesi, Kayseri müftülerinin ekseriyetle görev yaptığı yerdi.³⁴⁸ Bunun dışında Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan'ın yaptırdığı Gıyasiye ve Şifaiye Medreseleri³⁴⁹ ve Selçuklu veziri Fahreddin Sahib Ata tarafından yaptırılan Sahibiye Medresesi de çeşitli dönemlerde müftülere verilmişti.³⁵⁰ Ayrıca Selçuklular sonrası kısa bir süre Kayseri'de hüküm süren Eretnaogulları'nın kurucusu Alaeddin Eretna tarafından 1337 tarihinde yaptırılan Köşk Medresesi de çeşitli dönemlerde müftülere verilmişti.³⁵¹

Hanedan mensuplarının yanında Selçuklu dönemi devlet adamları da 13. yüzyıl boyunca prestijli bir faaliyet sahası olarak vakıflar kurup medreseler inşa etmişlerdir. Bunlardan Ertokuş Bey'in 1224 yılında inşa ettiği Atabek Gazi Medresesi Osmanlılar tarafından Ağras müftülerine,³⁵² Sahib Ata'nın 1250 tarihinde inşa ettiği Sahib Ata (Atabek) Medresesi Akşehir müftülerine,³⁵³ Celaleddin Karatay'ın 1251 yılında inşa ettiği Karatay-ı Kebir Medresesi Konya müftülerine³⁵⁴ ve Cemaleddin Ferruh'un 1235 yılında inşa ettiği Cemaleddin Medresesi de Çankırı müftülerine verilmekteydi.³⁵⁵

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilmesi sonrasında Anadolu'da siyasi güç uzun bir süre İlhanlılar'ın elinde kaldı. Ancak zamanla merkezî otoritenin zayıf olduğu Bizans sınırı ve kıyı bölgelerinde Türkmen beyleri bağımsızlıklarını ilan ederek kendi yönetimlerini oluşturdular. Anadolu'daki bu siyasi kargaşa ortamına rağmen ilim ve fikir hayatı canlılığını korumuş, ilim adamları desteklenmiş ve beylerin gayretleriyle belli başlı merkezlere

---

³⁴⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 73; BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 79; BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 16; BOA, KK, nr. 270, s.151.

³⁴⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 248; BOA, A.RSK.d, nr. 1482, s. 38.

³⁵⁰ BOA, KK, nr. 270, s. 88.

³⁵¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 248. Bazı kayıtlarda Sultan Eretna ve Melik Eretna Medresesi olarak geçmektedir: BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 203; BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 294.

³⁵² BOA, A.RSK.d, nr. 1502, s. 44; BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 102, 141; BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 186; BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 130, 202; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 13b, 34a, 170a.

³⁵³ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 19b, 159b, 165a; BOA, A.d, nr. 2937, s.166; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, c. 2, s. 609-11.

³⁵⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 173; BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 106; BOA, A.RSK.d, nr. 1523, s. 70; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 249, 267, 278; BOA, KK, nr. 7517, s. 21; Selçuk Mülayim, "Karatay Medresesi," *DİA* 24, 475-6.

³⁵⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 244; BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 38.

ve özellikle de yeni fethedilen şehirlere medreseler kurulmuştur. Bu dönemde yapılan birçok medrese Osmanlı döneminde de varlığını sürdürmüş ve bir kısmı müftü atamalarında Osmanlı merkezi tarafından tercih edilmiştir. İlhanlılar'ın Erzurum Emiri Hoca Cemaleddin Yakut tarafından 1310 tarihinde Erzurum'da yaptırılan Yakutiye Medresesi müderrislerine de Hundi Hatun Medresesi'nde olduğu gibi çeşitli dönemlerde fetva izni veriliyordu. Örneğin Yakutiye'nin müderrislerden daha sonra da İstanbul'da Kadızâdeli hareketinin önemli simalarından olacak olan Vanî Mehmed Efendi'ye Muharrem 1068/Ekim 1657 tarihinde Şeyhülislam Bolevî Mustafa Efendi'nin işaretiyle fetva yetkisi verilmişti.³⁵⁶ Erzurum'daki diğer bir İlhanlı dönemi medresesi olan Ahmediye Medresesi de müftülerin tedris faaliyetlerini yürüttüğü yerlerden biriydi.³⁵⁷

Anadolu Selçuklu Devleti sonrası kurulan beylikler arasında Orta Anadolu'da önemli bir güç merkezi oluşturan Karamanoğulları dinî ve sosyal eserlerin inşasına önem vermişlerdir. Karamanoğlu beylerinden Emir Musa'nın Larende'de yaptırdığı Emir Musa Medresesi,³⁵⁸ Yahşi Bey'in Aksaray'da yaptırdığı Zinciriye Medresesi³⁵⁹ ve Alaeddin Ali Bey'in Niğde'de yaptırdığı Beyza Medresesi³⁶⁰ (Ak Medrese) Osmanlı döneminde bu şehirlere fetva izni ile atanan müderrislere verilmekteydi. Örneğin 23 Şevval 1057/21 Kasım 1647 tarihli Mustafa Efendi'ye ait atama kaydında Beyza Medresesi'nde müderris olanlara fetva hususunda da yetki verildiği (Niğde'de Beyza Medresesi'nde müderris olanlar izn b'l-iftâ ile olagelüp), mevcut müderrisin fetva vermeye ehil olmaması sebebiyle görevinden alındığı açıkça ifade edilmektedir.³⁶¹ Maraş ve Elbistan bölgesinde hüküm süren Dulkadiroğlu Beyliği zamanında yaptırılan bazı medreselerin farklı tarihlerde, bazen de bir arada müftülere verildiği görülmektedir.³⁶² 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Nasırüddin Mehmed Bey

³⁵⁶ BOA, KK, nr. 270, s. 101; Köse, "Vani Mehmed Efendi," 1.

³⁵⁷ BOA, KK, nr. 270, s. 16; Engin Beksaç, Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İlhanlılar," *DİA* 22, 105-8.

³⁵⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 78; BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 47; BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 219.

³⁵⁹ BOA, KK, nr. 257, s. 138; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 68b, 73b.

³⁶⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 69; BOA, KK, nr. 217, s. 181.

³⁶¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 69.

³⁶² Yaşar Arslanyürek, "Osmanlı Devleti'nde Maraş'ta Faaliyet Gösteren Medrese ve Buk'alar," *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu 4-6 Ekim 2012* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 2013), c. 3, s. 353-366.

tarafından yaptırılan Bektutiye Medresesi,³⁶³ 15. Yüzyılın son yıllarında Alaüddevle Bey tarafından yaptırılan Taş³⁶⁴ ve Bağdadiye Medreseleri³⁶⁵ ve Alaüddevle Bey'in komutanlarından Şadi Bey'in yaptırdığı Şadiye Medresesi³⁶⁶ Maraş müftülerinin vazife yaptığı medreselerdir.

Batı Anadolu bölgesinde kurulan beyliklerin inşa ettikleri medreselerin bir kısmı da zengin vakıflarıyla Osmanlı döneminde varlıklarını sürdürmüş ve şehirlerin müftülerine verilmiştir. Menteşeoğulları'ndan Ahmed Gazi'nin 1375 yılında Beçin'de yaptırdığı Ahmed Ağa Medresesi³⁶⁷ ve İlyas Bey'in 1404 yılında Balat'ta yaptırdığı İlyas Beğ Medresesi bunlar arasında zikredilebilir.³⁶⁸ Germiyanoğulları'nın hüküm sürdüğü Kütahya'da Mübarizüddin Umur Bey'in 1314 yılında yaptırdığı Vacidiye Medresesi³⁶⁹ ve Yakup Çelebi'nin 1411 yılında yaptırdığı Germiyanoğlu Medresesi de benzer şekilde Osmanlı müftülerine verilmekteydi.³⁷⁰ Genelde bir şehirde müftülük vazifesi tek bir kişi tarafından icra edilirken, Muharrem 1000/Ekim 1591 tarihli iki ruus kaydından Vacidiye ve Germiyanoğlu müderrislerinin her ikisinin de Kütahya'da fetva hususunda mezun olduğu anlaşılmaktadır. Daha evvelden seksen akçe ve müftülük vazifesi ile Germiyanoğlu müderrisi olan Mehmed Efendi Vacidiye Medresesi'ne tebdil olunmuştu. Bir süre sonra on akçe terakki ile eski medresesine yine fetva vazifesi ile dönmek isteyince bu talebi onaylanmıştı.³⁷¹ Bu durumda Vacidiye'de Sahn payesi ile müftü ve müderris olan Kasım Efendi de istibdal yoluyla Germiyanoğlu Medresesi'ne "üslûb-ı sabık üzere" geçmişti.³⁷²

Kuzey Anadolu'da Kastamonu ve çevresinde hüküm süren Çobanoğulları ve sonrasında Candaroğulları beylikleri tarafından inşa edilen bazı medreseler Osmanlı döneminde de faaliyette olan ve müftülerin vazife yaptıkları eğitim kurumlarıydı. 13.

³⁶³ BOA, KK, nr. 253, s. 34; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 117, 248. Ruus kayıtlarında medresenin ismi Mektubiye ve Mektube şeklinde geçmektedir.

³⁶⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 118, 217; BOA, A.RSK.d, nr. 1524, s. 204; BOA, KK, nr. 270, s. 49.

³⁶⁵ BOA, A.d, nr. 2937, s. 310.

³⁶⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 102; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 117; BOA, KK, nr. 270, s. 49.

³⁶⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 71, 94.

³⁶⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 50.

³⁶⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1473, s. 179; BOA, A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 44; BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 36; BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 68; BOA, KK, nr. 258, s. 50.

³⁷⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1473, s. 16; Atâyî, 1217; İsmail Çiftcioğlu, "Germiyanoğulları Dönemi Kütahya Medreseleri," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2006): 161-180.

³⁷¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1473, s. 16.

³⁷² BOA, A.RSK.d, nr. 1473, s. 179.

yüzyılın son çeyreğinde Çabanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan tarafından Kastamonu merkezde inşa edilen Atabek Gazi Medresesi³⁷³ ve Taşköprü’de yapılan Mevlana Muzafferüddin Medresesi müderrislerine Osmanlı merkezi tarafından bölgede fetva vermek hususunda yetki veriliyordu.³⁷⁴ Benzer şekilde Candaroğulları’ndan Süleyman Paşa’nın Taraklıborlu (Safranbolu)’da kendi adıyla kurduğu medresenin de müftülere verildiği görülmektedir. 7 Zilkade 1069/27 Temmuz 1659 tarihli kayıta Mustafa Efendi’nin otuz yıldan fazla Taraklıborlu’da müftülük ve müderrislik yaptığı, artık vazifelerin Hüseyin Efendi’ye verildiği belirtilmektedir.³⁷⁵

2.2. OSMANLI DÖNEMİ MEDRESELERİ

Osmanlılar, Selçuklu ve Türkmen beylerinin Anadolu’da oluşturmuş oldukları bu zengin kültürel ve ilmî ortama erken dönemlerden itibaren eklenerek medrese inşasına hız vermişlerdir. Bu yöndeki çalışmaları yeni fethedilen toprakların iskânı, Müslüman nüfusun oranı, imar faaliyetleri ve daha evvelden medreselerin mevcut olup olmaması çerçevesinde şekillendiriyorlardı. Bu sebeple bazı bölgelerde kısa süre içerisinde medreseler inşa edilirken, bazı yerler için bu süreç uzun vakitler alabiliyordu. Bu bağlamda ilk medreseler İznik, İzmit, Bursa ve Bolu çevrelerinde kurulmuştur. 14. yüzyılın başından itibaren Rumeli topraklarında fetihlerin hız kazanmasıyla medrese faaliyetleri buralarda da hız kazanmaya başlamıştır. Başta Edirne, Gelibolu, Malkara olmak üzere Filibe, Üsküp, Selanik gibi şehirlerde erken dönem Osmanlı medreselerinin örneklerini görmek mümkündür. Bu inşa faaliyetlerine daha sonraki yıllarda da olduğu gibi sultanlar, şehzâdeler, kadın sultanlar, devlet adamları, ulema öncülük etmiştir. Medreselerin kuruldukları yerler incelendiğinde Osmanlılar devralmış oldukları geleneğin takipçisi olarak medreseleri merkezî yerlerle

³⁷³ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 194, 211; BOA, A.RSK.d, nr. 1502, s. 41; BOA, KK, nr. 273, s. 36, 43; Atâyî, 802; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri* c. 1, s. 309-10.

³⁷⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 38; BOA, A.RSK.d, nr. 1502, s. 41; Atâyî, 1356; Cevdet Yakupoğlu, “Kastamonu-Taşköprü’de Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii,” *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXXVI/61 (2017): 41-74.

³⁷⁵ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 165a; Feridun Emecen, “Taraklıborlu’dan Safranbolu’ya: Bir Müze-Şehrin Doğuşu ve Yükselişi,” *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu 4-6 Mayıs 1999* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 15-22.

sınırlı tutmamış, küçük şehir ve kasaba merkezlerinde de dinî eğitimin yaygınlık kazanmasına önem vermişlerdir.³⁷⁶

Osmanlılar, kuruluş devirlerinden Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar geçen süreçte hâkim oldukları topraklarda seksen civarında yeni medrese kurmuşlardır. Özellikle Yıldırım Bayezid ve Sultan II. Murad devirleri medrese kurma faaliyetlerinin hız kazandığı dönemlerdir. Yıldırım devrinde çoğunluğu Bursa'da olmak üzere on sekiz medrese inşa edilirken, II. Murad devrinde Bursa ve civarındaki yerleşim yerlerine ilaveten başta Edirne olmak üzere Rumeli topraklarında toplam otuz altı medrese inşa edilmiştir.³⁷⁷ Bu dönemde sultanlar tarafından inşa edilen ve vakıf gelirleri diğerlerine oranla daha yüksek olan medreselerin buldukları şehirlere fetva yetkisiyle atanan müftülere verildiğini görüyoruz. Sultan I. Murad'ın 1366 yılında Kızılca Tuzla'da yaptırdığı Gazi Hüdevendigâr Medresesi 23 Ramazan 1005/10 Mayıs 1597'de altmış akçe ve fetva izniyle Mehmed Efendi'ye verilmiştir.³⁷⁸ Yıldırım Bayezid'in daha şehzâdeliği döneminde Mudurnu'da³⁷⁹ yaptırdığı Yıldırım Han Medresesi ile Alaşehir,³⁸⁰ Balıkesir³⁸¹ ve Bolu'da³⁸² yaptırdığı medreselerin müderrisleri buldukları şehirlerin fetva mercii konumundaydı.³⁸³ Çelebi Mehmed'in emri ile 1414-1417 yılları arasında Merzifon'da yaptırılan Çelebi Sultan Mehmed Medresesi³⁸⁴ ve Sultan II. Murad tarafından Selanik'te yaptırılan Sultan Murad Han Medresesi de fetva izni ile verilen sultan medreselerindendi.³⁸⁵

---

³⁷⁶ İhsanoğlu, *Medreseler Neydi*, 127-91; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 1-3. İlk dönem Osmanlı medreseleri için ayrıca bkz. Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984); Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999).

³⁷⁷ İhsanoğlu, *Medreseler Neydi*, 141-2, 164-82.

³⁷⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 231; Ali Boran, "Hudâvendigâr Camii," *DİA* 18, 287.

³⁷⁹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 51a; BOA, KK, nr. 270, s. 16; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, c. 1, s. 258-9.

³⁸⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 29; BOA, KK, nr. 256, s. 20; BOA, KK, nr. 270, s. 50.

³⁸¹ BOA, KK, nr. 256, s. 20; BOA, KK, nr. 257, s. 71, 73; BOA, KK, nr. 270, s. 18; Atâyî, 1196-7, 1372, 1437.

³⁸² BOA, KK, nr. 257, s. 78; BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 132, 140; BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 16; BOA, KK, nr. 217, s. 43, 201; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, c. 2, s. 861.

³⁸³ Medreseler için bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, c. 1, s. 258-9, 304-5, c. 2 s. 739-40, 861;

İhsanoğlu, *Medreseler Neydi*, 170; Medreselerin vakıfları için bkz. Ali Ertuğrul, Nurullah Turan, "Bolu Sancağında Yıldırım Bayezid'e Mahsus," 499-549.

³⁸⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 97; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230, 267, 287; BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 219; BOA, KK, nr. 217, s. 180; BOA, KK, nr. 270, s. 5, 31.

³⁸⁵ BOA, KK, nr. 238, s. 145, 163; Atâyî, 1373, 1377, 1612-3, 1663-4; Şeyhî, 213, 222, 631, 835-6.

İlk dönem Osmanlı sultanlarının yanı sıra devlet adamları ve fetihlere öncülük etmiş beyler de medrese inşasına öncülük etmişler ve kurdukları vakıflarla medreselerinin uzun süre ayakta kalmasını sağlamışlardır. Bu medreseler içerisinde vakıf gelirleri yüksek ve itibarlı olanları daha sonraki süreçte Osmanlı yönetimi tarafından fetva yetkisi ile şehirlere atanmış müftülere verilmekteydi. Örneğin Sultan Orhan devrinden Çelebi Mehmed devrine kadar uzunca bir süre Rumeli fetihlerine öncülük etmiş beylerden Evrenos Mehmed Bey'in Yenice-i Vardar'da yaptırdığı Evrenos Beğ Medresesi fetva izni ile verilmekteydi.³⁸⁶ Yine erken dönemin etkili devlet adamlarından Rumeli Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa'nın neslinden gelen Yahşi Bey'in Ayasuluk'ta yaptırdığı Yahşi Beğ Medresesi³⁸⁷ ve Emir Hisar Bey'in Tokat'ta yaptırdığı Hisariye Medresesi müftülük vazifesini deruhte eden âlimlere veriliyordu. Her iki medrese de vakıf gelirlerinin fazla olmasıyla bölgedeki diğer eğitim kurumları arasında temayüz etmekteydi.³⁸⁸ Rumeli Beylerbeyi Şehabeddin Paşa'nın 1444'te Filibe'de yaptırdığı Şehabeddin Paşa Medresesi,³⁸⁹ Sultan II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde vezirlik yapan Saruca Paşa'nın 1436'da Gelibolu'da yaptırdığı Saruca Paşa Medresesi,³⁹⁰ uç beylerinden İshak Bey'in 1438'de Üsküp'te yaptırdığı İshak Paşa Medresesi³⁹¹ ve akıncı beylerinden Turhan Bey'in Malkara'da yaptırdığı Turhan Beğ Medresesi³⁹² Rumeli'de yeni fethedilmiş topraklarda müftülük vazifesini yürüten âlimlerin ifta faaliyetlerine ek olarak eğitim faaliyetlerini yürüttükleri mekânlardı.³⁹³

İstanbul'un 1453 yılında fethi ile Sultan Mehmed şehrin yeniden ihyası ve Müslüman bir hüviyet kazanması için devlet adamları ile birlikte büyük bir imar

³⁸⁶ BOA, KK, nr. 256, s. 37; Fahameddin Başar, "Evrenosoğulları," *DİA* 11, 539-41.

³⁸⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 250; BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 115, 138.

³⁸⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1502, s. 33; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 26; BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 219, 294; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 19b, 52a; Vedat Turgut, "Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa," *Osmanlı Araştırmaları* 53 (2019): 51-120; Ahmet İnanır, "Hisâriye Medresesi Vakfiyesi Örneğinde Osmanlı Medreselerinin Hukukî Temelleri ve Finansmanı Üzerine Bir İnceleme," *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, ed. Fuat Aydın vd. (İstanbul: Mahya Yayınları, 2019), 301-314.

³⁸⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 173; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 73b; BOA, KK, nr. 217, s. 51; BOA, A.d, nr. 2937, s.18; Atâyî, 1663-4; Şeyhî, 1259.

³⁹⁰ BOA, KK, nr. 257, s. 73, 94; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 337; BOA, KK, nr. 217, s. 186; BOA, A.d, nr. 2937, s.151; Atâyî, 1296-7.

³⁹¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 294; BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 87.

³⁹² BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 178.

³⁹³ Kuruluştan Sultan II. Mehmed devrine kadar inşa edilen Osmanlı medreseleri için bkz. İhsanoğlu, *Medreseler Neydi*, 164-82.

faaliyetine girişmiştir. Bu kapsamda 1463-1470 yılları arasında inşa edilen Sahn-ı Seman Medresesi hem cesamet hem de talebe ve müderrislere sağladığı imkânlar açısından daha önce inşa edilmiş medreselerin çok çok ilerisindeydi. Ayrıca Fatih, Osmanlı uleması için tasarlamış olduğu hiyerarşik düzenin zirvesine Sahn medreselerini koyarak ona özel bir önem atfetmişti. Medrese inşa faaliyetlerinin yüzyılın sonlarına kadar devlet adamları ve ulemanın da desteğiyle İstanbul ve civarındaki yerleşim yerlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Medrese inşası, ilmiye içerisinde mansıp bekleyen âlim sayısının artmasına paralel olarak 16. yüzyıl boyunca hızla devam etmiş ve ekseriyeti Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmak üzere Osmanlı topraklarında yüz altmış civarında yeni medrese inşa edilmiştir.³⁹⁴

Taşrada bu dönemde inşa edilen medreselerin birçoğu Osmanlıların fethiyle Müslüman olmuş ancak henüz medresesi olmayan ya da az sayıda olan topraklarda, bir kısmı da uzun süredir İslamî eğitim geleneğinin olduğu ve birçok medresenin bulunduğu şehirlerde kurulmuştur. Bunlardan bazıları banilerinin kimliği ve vakıf gelirlerinin yüksekliğine göre ilmiye hiyerarşisinde prestijli medreseler sınıfında değerlendirilmiş ve şehirlere atanan müftülere verilmiştir. Örneğin Sultan II. Bayezid, şehzâdeliğinde sancak beyliği yaptığı Amasya’da saltanatının ilk yıllarında büyük bir külliye inşa etmiş ve medresesini fetva vermeye kadir âlimlere meşrut kılmıştır. Amasya’da müftülük vazifesini yerine getiren âlimlere baktığımızda medresenin her zaman olmasa da ekseriyetle kendilerine verildiğini görürüz.³⁹⁵ Sultan Bayezid’in kızı Selçuk Sultan’ın 1508 yılında Siroz/Serez’de yaptırdığı zengin vakıf gelirlerine sahip medrese de müftülük vazifesi ile veriliyordu.³⁹⁶ Yavuz Sultan Selim’in İzmir’de³⁹⁷ ve Sultan II. Selim’in fethi müteakip Kıbrıs’ta yaptırdığı ve kendi adlarıyla anılan medreseler de müderrislerine fetva izniyle verilmekteydi.³⁹⁸

³⁹⁴ Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 69-83, 147-57.

³⁹⁵ Amasya müftüleri için bkz. 3. Bölüm.

³⁹⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 35; BOA, A.RSK.d, nr. 1523, s. 8; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 47; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 57b, 68a; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, c. 2, s. 678-80.

³⁹⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 186; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 55b, 73b; BOA, KK, nr. 273, s. 5; M. Münir Aktepe, “İzmir Şehri Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi,” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 26 (1972): 114.

³⁹⁸ BOA, KK, nr. 236, s. 375; BOA, KK, nr. 257, s. 73; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 322; Atâyi, 743.

Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın Manisa'da yaptırdığı Sultaniye Medresesi³⁹⁹ ve Yenişehir'de (Aydın) kendi adıyla anılan medrese de müftülük vazifesi ile atanan âlimlere veriliyordu.⁴⁰⁰ Özellikle Manisa Sultaniyesi ve müftülüğü 17. yüzyılın ilk yıllarına kadar üst dereceli ulemanın iç-il haricindeki önemli uğrak yerlerindendi.⁴⁰¹ Kanuni'nin Rodos, Seyitgazi ve Şam'da kendisinin inşa ettirdiği medreseler de buldukları şehirlerin en muteber eğitim kurumları olarak müftülük vazifesi ile atanan âlimlere veriliyordu. Rodos'un fethi sonrası bir yandan adanın Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması için iskân faaliyetleri yürütülürken diğer yandan da Kanuni'nin geniş araziler tahsis ederek kurduğu vakıf aracılığıyla imar faaliyetleri destekleniyordu. Bu amaçla inşa edilen külliye bir parçası olarak kurulan medreseye merkezin fetva vazifesi ile atadığı müderrisler aynı zamanda adanın dinî otoritesi konumundaydılar.⁴⁰² Seyitgazi'de Sultan Süleyman'ın adıyla anılan medrese ise yeni bir medrese inşaatından çok Seyit Battalgazi Külliyesi içerisindeki zaviyenin medreseye çevrilmesiyle oluşturulmuş bir yapıdır. Külliye içerisinde Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'ın annesi adına yaptırdığı Ümmühan Hatun Medresesi de Yavuz Sultan Selim'in onarımlarıyla faaliyetlerini sürdürmekteydi. Ancak Eskişehir kadısı Mustafa İşretî Çelebi zaviyede bulunan Kalenderiler'in buradan uzaklaştırılmasını ve "zâhirî" ilimlerle meşgul olunan bir medrese haline getirilmesini merkeze arz ettiğinde bu teklifi kabul gördü ve zaviye "ehl-i ders ü fetvâ"nın mekânı haline geldi.⁴⁰³ Medresenin Sultan Süleyman adıyla anılması, Kanuni'nin İran seferleri sırasında sık sık Seyitgazi'ye uğraması ve külliyyeye birtakım ilavelerde bulunmasıyla ilgili olmalıdır.⁴⁰⁴ Kanuni'nin medrese inşa ettiği diğer bir şehir olan Şam ise köklü medreseleri ve meşhur âlimleri ile Arap

³⁹⁹ BOA, A.d, nr. 2935, s.22; BOA, KK, nr. 256, s. 4; BOA, A.RSK.d, nr. 1502, s. 60; Atâyî, 507; Uşşakizâde İbrahim Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâik*, haz. Ramazan Ekinci (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2017), 514.

⁴⁰⁰ BOA, KK, nr. 256, s. 7; BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 234.

⁴⁰¹ Manisa müftüleri için bkz. 3. Bölüm.

⁴⁰² BOA, KK, nr. 246, s. 113; BOA, A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 45; BOA, KK, nr. 258, s. 52; BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 227; Rodos müftüleri için bkz. 3. Bölüm.

⁴⁰³ Atâyî, 364; Müftüler için bkz. BOA, A.RSK.d, nr. 1461, s. 172; BOA, KK, nr. 252, s. 240; BOA, A.RSK.d, nr. 1502, s. 33; BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 102, 141; BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 18, 81; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 167, 287, 292; Atâyî, 557, 623, 1076, 1196.

⁴⁰⁴ Yağmur Say, "Seyyid Battal Gazi Kültü ve Seyyid Battal Gazi Külliyesi," *Tarihte Eskişehir Sempozyumu - I, 2-4 Kasım 1998* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001), 151-208.

coğrafyasında önemli bir eğitim merkeziydi. Osmanlıların Şam'ı topraklarına katmasından yaklaşık elli sene sonra inşa edilen Süleymaniye Medresesi, zamanla şehrin en muteber eğitim müessesesi haline gelmiş ve medresede görev yapan âlimler sayesinde Hanefî hukuk okulu, Şafî mezhebi ağırlıklı tedrisatın yapıldığı Şam'da önem kazanmaya başlamıştır. Medreseye Şam fetvasıyla birlikte atanan müderrisler de ilk zamanlarda İstanbul'dan gönderilirken zamanla Şam'ın yerel uleması müftülük ve müderrislik pozisyonunu ellerinde tutmayı başarmışlardır.⁴⁰⁵

16. yüzyıl boyunca yürütülen medrese inşası faaliyetlerinde sultan ve hanedan ailesi dışında veziriazamlık, vezirlik, beylerbeylik ya da sancakbeyliği gibi görevlerde bulunmuş devlet adamları da önemli katkılar sunmuştur. Bu medreselerin birçoğu bilâd-ı selâsede inşa edilirken, Rumeli topraklarında ve Anadolu'nun doğusundaki bazı şehirlerde de yeni medreseler inşa edilmiş ve bunların bir kısmı buldukları şehirlere müftü olarak atanan âlimlere verilmiştir. Örneğin Veziriazam Pargalı İbrahim Paşa'nın Hezargrad'da yaptırdığı İbrahim Paşa Medresesi,⁴⁰⁶ Veziriazam Rüstem Paşa'nın 1553 yılında Rodosçuk'ta/Tekirdağ'da yaptırdığı Rüstem Paşa Medresesi,⁴⁰⁷ Sofu lakabıyla anılan Mehmed Paşa'nın 1550 yılı civarında Sofya'da inşa ettirdiği Sofu Mehmed Paşa Medresesi,⁴⁰⁸ Deli Hüsrev Paşa'nın Halep⁴⁰⁹ ve Diyarbakir'de yaptırdığı Hüsreviye Medreseleri,⁴¹⁰ Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa'nın 1553 yılında Ardanuç'ta⁴¹¹ ve 1565 yılında Van'da yaptırdığı İskender Paşa Medreseleri,⁴¹² Budin Beylerbeyi Yahyalı Mehmed Paşa'nın 1550 civarında Belgrad'da yaptırdığı

⁴⁰⁵ BOA, KK, nr. 252, s. 240; BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 28, 129; BOA, KK, nr. 257, s. 44, 132; BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 97; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 47; BOA, KK, nr. 217, s. 201; Şam müftüleri için bkz. 3. Bölüm.

⁴⁰⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 203; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 49b, 57b, 82b; BOA, KK, nr. 270, s. 47; BOA, KK, nr. 217, s. 196; Atâyî, 1190, 1424, 1661.

⁴⁰⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1531, s. 4; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 33b; Nesrin Çiçek Akçıl, "Rüstem Paşa Külliyesi," *DİA* 35, 293-4.

⁴⁰⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 95; BOA, A.RSK.d, nr. 1529-A, s. 1; BOA, KK, nr. 7517, s. 25; Abdülkadir Özcan, "Kanuni Devri Vezirlerinden Sofu Mehmed Paşa'ya ve Sofya'daki Külliyesine Dair," *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri 21-23 Nisan 2000 Sofya* (İstanbul: IRCICA, 2002), 267-76.

⁴⁰⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 104, 254; BOA, A.RSK.d, nr. 1531-A, s. 24; Atâyî, 505, 557, 634; Şeyhî, 2542; Enver Çakar, "16. Yüzyılda Halep'te Bir Osmanlı Vakfı: Hüsreviye Külliyesi," *Vakıflar Dergisi* 41 (2014): 67-95.

⁴¹⁰ Atâyî, 504; Abdülkadir Özcan, "Hüsrev Paşa, Deli," *DİA* 19, 40-1.

⁴¹¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 137.

⁴¹² BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 236, 311; Abdülkadir Özcan, "İskender Paşa," *DİA* 22, 565-6; Mustafa Oflaz, "İskender Paşa Vakıfları," *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* XI/21 (2009): 75-93.

Yahyalı Mehmed Paşa Medresesi,⁴¹³ yine Budin’de Beylerbeylik yapmış Sokullu Mustafa Paşa’nın 1575 yılında Budin’de yaptırdığı Mustafa Paşa Medresesi⁴¹⁴, Piri Mehmed Paşa’nın 1550 yılında Adana’da yaptırdığı Ramazanoğlu Medresesi⁴¹⁵ ve Bosna sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey’in 1537 yılında Bosna’da yaptırdığı Hüsrev Beğ Medresesi⁴¹⁶ bu dönemde inşa edilen ve müftülere tahsis edilen medreselerdendir.

Tablo 2.1: Taşra Müftülerinin Vazife Yaptıkları Medreseler ve Banileri

ŞEHİR (MÜFTÜLÜK)	MEDRESE	BANİSİ
Adana	Ramazanoğlu Medresesi	Piri Mehmed Paşa
Ağras/Ağros	Atabek Gazi Medresesi	Ertokuş Bey
Akkirman	Hacı İbrahim Medresesi	-
Aksaray	Zinciriye Medresesi	Yahşi Bey
Akşehir	Sahib Ata (Atabek) Medresesi	Sahib Ata
Alaşehir	Yıldırım Han Medresesi	Yıldırım Bayezid
Amasya	Sultan Bayezid Han Medresesi	II. Bayezid
Ankara	Seyfiye Medresesi	-
Antalya	Hatuniye Medresesi	-
Antep	Mihaliye Medresesi	Mihail Bey
Ardanuç (Artvin)	Sefer Paşa Medresesi	İskender Paşa
Ayasuluk (Selçuk)	Yahşi Bey Medresesi	Yahşi Bey
	Toyran Bey Medresesi	-
Azdavay	Hacı/Hace Mehmed Medresesi	-
Bafra	Ârız Çelebi Medresesi	-
Bağdad	Mercaniye Medresesi	Abbasi Halifelerinden
Balat (Aydın)	İlyas Bey Medresesi	Şücaeddin İlyas Bey
Güzelhisar (Aydın)	Üveys Paşa Medresesi	Üveys Paşa
Balıkesir	Yıldırım Han Medresesi	Yıldırım Bayezid

⁴¹³ BOA, KK, nr. 257, s. 42; BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 68; BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 8, 11, 155, 253; BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 47; BOA, KK, nr. 270, s. 49; BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 105b; Şeyhi, 946. Medrese bazı kayıtlarda Yahyalı Mehmed Paşa’nın oğlu Arslan Paşa’nın adıyla geçmektedir. Ancak özellikle de erken tarihli kayıtlarda medresenin Arslan Paşa’ya atfedilmesi Paşa’nın medresenin vakfında uzun süre yöneticilik yapması ile ilgilidir. BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 153; BOA, KK, nr. 242, s. 265; BOA, KK, nr. 238, s. 163; Aleksandar Fotic, “Yahyapaşa-oğlu Mehmed Pasha’a Evkaf in Belgrade,” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 54/4 (2001): 443.

⁴¹⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 376; BOA, A.RSK.d, nr. 1531, s. 4; Medresenin ilk müderrisi ve Budin müftüsü Ömer Efendi’nin biyografisi için bkz. Atâyî, 767.

⁴¹⁵ Medresenin ilk müderrisi ve Adana müftüsü Taceddin İbrahim Efendi’nin biyografisi için bkz. Atâyî, 481-2.

⁴¹⁶ Medresenin ilk müderrisi ve Bosna müftüsü Mevla Hüsameddin Şeyda’nın biyografisi için bkz. Atâyî, 271-2. Diğer müftü-müderrisler için bkz. BOA, KK, nr. 246, s. 39; Atâyî, 364, 483, 1190.

Peçin (Milas)	Ahmed Ağa Medresesi	Ahmed Gazi
Belgrad	Yahyalı Mehmed Paşa Medresesi	Yahyalı Mehmed Paşa
	Bayram Bey Medresesi	-
Birgi	Zeyneddin Efendi Medresesi	-
	Nurullah Efendi Medresesi	-
Bolu	Yıldırım Han Medresesi	Yıldırım Bayezid
	Süleyman Paşa Medresesi	-
Bosna	Hüsrev Bey Medresesi	Hüsrev Bey
Budin	Mustafa Paşa Medresesi	Mustafa Paşa
Çankırı	Cemaleddin Medresesi	Cemaleddin Ferruh
Taşköprü	Muzafferrüddin Medresesi	Muzafferrüddin Yavlak Arslan
Çardak	Yakup Paşa Medresesi	Yakup Bey
Diyarbakir	Hüsreviye Medresesi	Deli Hüsrev Paşa
	Mesudiye Medresesi	Sultan Mesud
Elbistan (Maraş)	Ashab-ı Kehf Medresesi	Alaüddeve
Erzincan	Melik Fahreddin Gazi Medresesi	Fahreddin Behramşah Gazi
Erzurum	Hundi Hatun Medresesi	Hundi Hatun
	Yakutiye Medresesi	Hoca Cemaleddin Yakut
	Ahmediye Medresesi	Ahmed b. Ali
Filiba	Şehabeddin Paşa Medresesi	Şehabeddin Paşa
Gelibolu	Saruca Paşa Medresesi	Saruca Paşa
Halep	Hüsreviye Medresesi	Deli Hüsrev Paşa
Hezargrad	İbrahim Paşa Medresesi	Makbul İbrahim Paşa
İzmir	Sultan Selim Medresesi	Yavuz Sultan Selim
Karahisar-ı sahib	Gedik Ahmed Paşa Medresesi	Gedik Ahmed Paşa
Kasaba-i Akdeniz	el-Hac İbrahim Medresesi	-
Kasaba-i Malkara	Turhan Bey Medresesi	Evrenosoğlu Turhan Bey
Kastamonu	Atabek Gazi Medresesi	Muzafferrüddin Yavlak Arslan
Kayseriyye	Köşk Medresesi (Sultan Eretna Medresesi)	Alaeddin Eretna
	Gıyasiye ve Şifaiye Medreseleri	Gevher Nesibe Sultan
	Huand/Hundi Hatun Medresesi	Mahperi Hatun
	Kenaniye Medresesi/Şaban Medreseleri	-
	Sahibiyye Medresesi	Fahreddin Sahib Ata
Kefe	Ferhadiye Medresesi	-
Kıbrıs	Sultan Selim Han Medresesi	II. Selim
	Darü'l-hidaye Medresesi	-
Kırkkilise	Çavuşbaşı Medresesi	-
Kızılca Tuzla	Gazi Hüdavendigâr Medresesi	I. Murad
Konya	Karatay-ı Kebir Medresesi	Celaleddin Karatay

Kuds-i Şerif	Salahiye Medresesi	Selahaddin-i Eyyubî
	Osmaniye Medresesi	İsfahan Şah Hatun Sultan
Kütahya	Germiyanoğlu Medresesi	Yakub Çelebi
	Vacidiye Medresesi	Mübarizüddin Umur Bey
	Vahid Paşa Medresesi	-
Larende/Karaman	Emir Musa Medresesi	Emir Musa
Manastır	Ahmed Paşa / Hacı Mahmud Bey Medreseleri	-
Manisa	Sultan Süleyman / Sultaniye / Hatuniye Medresesi	Hafsa Sultan
Maraş	Şadiye Medresesi	Şadi Bey
	Taş Medresesi ve Bağdadiye Medresesi	Alaüddeve
	Mektube Medresesi	-
Mardin	Şehidiye / Cihangiriye Medreseleri	Artuk Arslan
Menemen	Mehmed Paşa Medresesi	-
Merzifon	Sultan Mehmed Han Medresesi	Çelebi Sultan Mehmed
Mudurnu	Yıldırım Han Medresesi	Yıldırım Bayezid
Musul	Togay Medresesi	-
Niğbolu	Kadı İvaz /Gazi Ali Bey Medreseleri	Kadı İvaz
Niğde	Beyza Medresesi	Aleaddin Ali
Niksar	Darü'l-hayr Medresesi	Yağıbasan (Danişmend Beyi)?
	Yağıbasan Medresesi	Yağıbasan
Rodos	Sultan Süleyman Medresesi	Kanuni Sultan Süleyman
Rodoscuk	Rüstem Paşa Medresesi	Rüstem Paşa
Samsun	Ârız Çelebi Medresesi	-
Selanik	Sultan Murad Han Medresesi	II. Murad
Seydigazi	Sultan Süleyman Medresesi	Kanuni Sultan Süleyman
Sinop	Sultan Alaeddin Medresesi	Sultan I. Alaeddin Keykubad
Serez/Siroz	Selçuk Sultan Medresesi	Selçuk Sultan
Sivas	Şifaiye Medresesi	Sultan I. İzzeddin Keykâvus
Sofya	Sofu Mehmed Paşa Medresesi	Sofu Mehmed Paşa
Şam	Sultan Süleyman / Süleymaniye Medresesi	Kanuni Sultan Süleyman
Taraklıborlu	Süleyman Paşa Medresesi	Candaroğlu Süleyman Bey
Tebriz	Şebingazan Medresesi	Gazan Han
Tırhala	Ömer Bey Medresesi	Ömer Bey
Tire	Molla Arab Medresesi	Molla Arab
	İbn Melek Medresesi	Aydınolu Mehmed Bey
Tokat	Hisariye Medresesi	Emir Hisar Bey

Trablus/Trablusşam	Abdullah Medresesi	-
Trabzon	Hatuniye Medresesi	II. Bayezid
Tunus	Şemaiye Medresesi?	-
Tuzla	Yakup Paşa Medresesi	-
Üsküp	İsa Bey Medresesi	İsa Bey
	İsa Bey / İshak Bey / Hüseyin Şah Bey Medreseleri	İshak Bey
Van	İskender Paşa Medresesi	İskender Paşa
Vize	Selçuk Hatun Medresesi	-
Yenice-i Vardar	Evrenos Bey Medresesi	Evrenos Mehmed Bey
Yenişehir/Aydın	Hafsa Hatun Medresesi	Hafsa Sultan
	İlyas Çelebi Medresesi	-

2.3. MÜFTÜLERİN HAREKETİ VE MEDRESELERDEKİ DERECELERİ

15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı uleması için uzun süreli kariyer imkânları sunan hiyerarşik bir düzenin temelleri atılmaya başlandı. Bu düzenin teşekkül süreci bizzat Fatih Sultan Mehmet tarafından yönetildi ve iktidarının son yıllarına doğru hazırladığı meşhur *Kanunnâme*'sine ulemanın tabi olacağı yükselme kriterlerini de ekleyerek projesine resmî bir hüviyet kazandırdı.⁴¹⁷ Burada belirlenen usuller Fatih'ten sonra da çeşitli ilavelerle uzun yıllar geçerliliğini korumuştur. Buna göre mülâzemetini alan medrese mezunu danışmendler için önlerinde iki ana kariyer çizgisi bulunmaktadır: Kadılık ya da müderrislik. Kadılık mesleğinde ilerlemek isteyen yeni mezun biri asgari 25 akçelik bir kasaba kadılığı ile göreve başlayıp 300 akçelik kadılıklara kadar yükselebiliyordu. İki yıllık hizmet devrelerinden sonra bir ay ile üç yıl arasında değişen bekleme (zaman-ı infisali) ve kazasker divanına devam etme süreçleri mesleğin önemli aşamalarındandı. Aldıkları ücretler müderrislerinki ile kıyaslandığında görece fazlaydı ancak daha üst mertebedeki mevleviyet kadılıklarına ve nihayetinde ilmiye hiyerarşisinin zirvesi olan şeyhülislamlığa yükselebilmek için farklı bir başlangıç ve sıra takip etmeleri gerekiyordu.⁴¹⁸

Medrese mezunlarının başlangıç olarak tercih edebilecekleri ikinci mansıp olan müderrislikte yirmi akçeli bir medresede vazifeye başlanıp beşer akçe terfi alarak elli akçelik bir medreseye kadar çıkılabiliyordu. Elli akçelik medreseler de sırasıyla hariç,

⁴¹⁷ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, 11-2. Fatih'in ilmiye hiyerarşisinin teşekkül sürecine olan katkıları için bkz. Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 69-90.

⁴¹⁸ Beyazıt, *Osmanlı İlmîye Mesleğinde İstihdam*, 171-88.

dahil ve Sahn olarak derecelendirilmişti. Sahn derecesine ulaşan müderrisler beş yüz akçelik mevleviyet kadılıklarına geçebilecek konuma ulaşmış oluyorlardı. Müderrislikle başlayıp mevleviyet mansıplarına geçebilme imkânları sunan bu yol aynı zamanda hiyerarşinin zirvesine çıkabilmek için en emin yoldu. 16. yüzyıl boyunca yeni medreselerin inşası ve ilmiye mesleğine olan talebin artmasıyla derecelendirme sisteminde yeni düzenlemeler yapıldı. Başlangıç seviyesindeki yirmili, otuzlu, kırklı medreseler daha çok bu seviyede okutulan *Hâşiye-i Tecrid*, *Miftah*, *Telvih* kitaplarıyla anılır oldu. Kırklı sonrası medreselerin dereceleri de özellikle hiyerarşiye eklenen yeni medreselerden dolayı çeşitlendirildi. Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan Süleymaniye Medreseleri ve Darülhadisî hiyerarşinin zirvesine yerleşirken, Sahn-ı Seman eskisi kadar olmasa da itibarını korudu. Yeni tasnifte medreseler ibtida-i hariç, hareket-i hariç, ibtida-i dahil, hareket-i dahil, musıla-i Sahn, Sahn-ı Seman, ibtida-i altmışlı, hareket-i altmışlı, musıla-i Süleymaniye, Süleymaniye, Darü'l-hadis şeklinde derecelendirildi.⁴¹⁹

Medreselerin derecelendirilmesinde banilerinin kimlikleri etkili olmakla birlikte medreseye atanan müderrisin rütbesi daha fazla belirleyici olmaktaydı. Genel olarak Osmanlı öncesi dönemde sultan ve ailesi ile beyler ve devlet adamları tarafından inşa edilen medreseler kırklı ve hariç olarak itibar görürken, Osmanlı padişahları ve hanedan ailesi tarafından inşa edilenler ise dahil ve üzerindeki derecelerde itibar görmüşlerdir.⁴²⁰ Taşra müftülerinin atandığı medreseler içerisinde yukarıda ayrıntılarıyla bahsettiğimiz üzere çeşitli kademelerden birçok insanın katkıda bulunduğu Osmanlı öncesi ve sonrası dönemde inşa edilmiş medreseler bulunmaktadır. Bu medreselerin derecelendirilmesinde ataması yapılan müftülerin bir önceki vazifeleri ve bu vazifeyi hangi rütbe ile yürüttükleri belirleyici olmuştur. Aşağıdaki örneklerde de göreceğimiz gibi aynı medreseye farklı derecelerle/payelerle müftüler atandığı gibi müftülerin yerleri değiştirilmeden buldukları medreselerde de dereceleri arttırılabiliyordu.

Taşrada müftülük vazifesi için müderrislik ve kadılıktaki gibi ayrı bir hiyerarşik düzen bulunmuyordu. Ekseriyetle müderrislik ile birlikte tevdi ediliyordu.

⁴¹⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 55-81; Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 137-40, 190-207.

⁴²⁰ Mustafa Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, 90-1; İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, 331-2.

Bunun neticesi olarak da ruuslardan tespit edebildiğimiz kayıtlarda müftü-müdürrislerin hangi derece ile vazifeye atandıkları da belirtilmektedir. Hariç ve dahil en sık karşılaşılan rütbelere olurken, musıla-i Sahn, Sahn, altmışlı, musıla-i Süleymaniye ve Süleymaniye payeli müftüler de bulunmaktadır. Bunun yanında özellikle de 16. yüzyılın ikinci yarısında altmış ve üzerinde akçelerle ifade edilen görev tevdieleri de bulunmaktadır. Herhangi bir medresenin zikredilmediği, sadece fetva vazifesinin verildiği örneklerde ise müftülerin derecelerine dair bir bilgi verilmemektedir. Ayrıca müftülük vazifesini deruhte eden âlimlerin bir önceki vazifeleri de ruus kayıtlarında genelde zikredildiği için ilmiye zümresi içerisinde ve mekânsal olarak nasıl bir hareket içerisinde olduklarını tespit imkânına sahibiz. Burada da fetva izni ile birlikte müdürrislik vazifesine atanan âlimler bir önceki pozisyonları itibariyle müdürris, müftü-müdürris, müftü ve kadı olarak çeşitli görevlerde bulunmaktaydılar. Mekânsal olarak da müftülük pozisyonuna atanan âlimler aynı şehir içerisinde, taşradaki diğer şehirlerden ve iç-il bölgesinden gelebiliyorlardı. Aşağıda müftü-müdürrislik pozisyonuna hariç ve üzerindeki derece/payelerle yapılan atamalara yakından bakacağız.

2.3.1. Hariç Derecesiyle Atanan Müftüler

Müftülük pozisyonları içerisinde atamalarda en sık karşılaştığımız derece hariç derecesidir. Kazaskerlerin kontrolündeki kırk akçelik bir medreseden mazul bir müdürris için taşrada ifta vazifesini de görebileceği bir medrese önemli bir pozisyondu. Bu tür atamaların tipik örneklerine ruus kayıtlarında rastlamak mümkündür. Bu bağlamda tespit edebildiğimiz erken örneklerden birisi 26 Şevval 1004/23 Haziran 1596 tarihli Mevlana Ali'nin atama kayıdır. Ali Efendi iç-il medreselerinden Üsküdar'daki Abdullah Ağa Medresesi'nde kırk akçe ile vazife yapıyordu ve buradan azlinden sonra günlük elli akçe ve ifta vazifesi ile Akkirman'daki Hacı İbrahim Medresesi'ne atanmıştır. Ruus kaydından medresenin iyi bir durumda olmadığı, vakıf gelirlerinden faydalanılarak yeniden tamir ve ihya edilmeye başlandığını anlıyoruz.⁴²¹ Bu bağlamda medreseyi ilmî olarak da ihya edebilmek ve fetva vazifesini de ehliyetli birisine verebilmek için Ali Efendi iyi bir aday olarak gözükmektedir. Akkirman

---

⁴²¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 134.

doğumlu olan Ali Efendi ilmî tahsilini tamamladıktan sonra Çivizâde'nin akrabası Ali Efendi'den mülâzemet almış ve çeşitli medreselerden sonra kırk akçe ile İstanbul'da vazifesine devam etmekteydi. Elli akçelik bir medreseye talip olan Ali Efendi'ye memleketinde müftü-müdürrislik vazifesi teklif edildiğinde bunu kabul ettiği görülmektedir. Her ne kadar iç-il medreselerinden birine atanmak gelecekteki kariyeri için daha avantajlı olsa da Ali Efendi memleketine dönmeyi tercih etmiş ve orada ömrünün sonuna kadar (1030/1621) ifta ile meşgul olmuştur. Atâyî'nin zikrettiği üzere verdiği fetvalarda “metin ve muhkem” ve “bazı fetâvâsı mecmualarda mastûr, bâ-husus tahrîm-i bencde olan fetvâsı müteârif ü meşhûrdur.”⁴²²

Mevlana Ali dışında kırk akçelik bir medreseden hariç elli derecesiyle ifta hizmetinin yürütüldüğü bir medreseye yapılan atamalarda müdürrisin daha evvelki vazifesi zikredilmiyor. Genelde ismi zikredilip ulemadan olduğuna dair vurgu yapılıyor. Bu sebeple bu kayıtlar üzerinden müdürrislerin nasıl bir mekânsal hareket içerisinde olduklarını belirlememiz mümkün görünmüyor. Ayrıca günlük olarak verilen bu akçelerin müdürrisin ilmiye zümresindeki derecesi ile ilişkili olduğunu, medreselerin derecesini her zaman yansıtmayabileceğini hatırd tutmak gerekiyor. Aşağıdaki tabloda kırklı bir medreseden hariç derecesiyle müftü-müdürris pozisyonuna yapılan bazı atama kayıtları bulunmaktadır.

Tablo 2.2: Hariç Derecesiyle Ataması Yapılan Müdürris-Müftüler

Müftülük	Medrese	Tarih	Adı
Akşehir	Atabek Medresesi	19 Cemaziyelevvel 1076/27 Kasım 1665	İbrahim Efendi ⁴²³
Sinop	Alaeddin Medresesi	21 Cemaziyelevvel 1076/29 Kasım 1665	Ali Efendi ⁴²⁴
Trablus	Abdullah Medresesi	9 Şaban 1056/20 Eylül 1646	İsa Efendi ⁴²⁵

⁴²² Atâyî, c. 2 s. 1603; Ali Akkirmanî ve fetvaları üzerine yapılmış önemli bir çalışma için bkz. Doğan, “The Mufti of Akkirman,”.

⁴²³ BOA, A.d, nr. 2937, s.166.

⁴²⁴ BOA, A.d, nr. 2937, s.166.

⁴²⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 119.

Konya	Karatay-ı Kebir Medresesi	20 Rebiülevvel 1060/23 Mart 1650	Mevlana Mustafa ⁴²⁶
Kasaba-i Akdeniz	el-Hac İbrahim Medresesi	29 Rebiülevvel 1060/1 Nisan 1650	Mevlana Abdülabaki ⁴²⁷
Ağras	Atabek Medresesi	25 Rebiülahir 1060/28 Mart 1650	Seyyid Hüseyin ⁴²⁸
Maraş	Taş Medresesi	Gurre-i Şaban 1061/ Temmuz 1651	Hacı Mehmed ⁴²⁹
Seyyidgazi	Sultan Süleyman Medresesi	12 Cemaziyelahir 1063/10 Mayıs 1653	Ali ⁴³⁰
Yenişehir	İlyas Çelebi Medresesi	1 Muharrem 1064/22 Kasım 1653	İbrahim ⁴³¹
Kuds-i Şerif	Osmaniye Medresesi	19 Ramazan 1068/20 Haziran 1658	Seyyid Abdurrahim ⁴³²
Vize	Selçukiye Medresesi	9 Ramazan 1070/19 Mayıs 1660	Seyyid İbrahim Efendi ⁴³³
Sofya	Sofu Mehmed Paşa Medressi	Gurre-i Muharrem 1085/Nisan 1674	.... Efendi ⁴³⁴

Yukarıda zikredilen kayıtların dışında yine hariç derecesinde müftü-müderris atamalarının olduğu başka örnekler de bulunmaktadır. Bunların bir kısmının hangi dereceden geldikleri belirtilmemiş, ancak çoğunluğu bir önceki derecesi itibariyle elli akçe ya da hariç seviyesinde olmalıdır. Yukarıdaki örneklerin aksine burada atanma öncesi pozisyonlardaki meşguliyetleri çoğunlukla zikredilmektedir. Bu durum da

⁴²⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 173.

⁴²⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 178.

⁴²⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 186.

⁴²⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 118.

⁴³⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 167.

⁴³¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 232.

⁴³² BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 101b.

⁴³³ BOA, KK, nr. 217, s. 44.

⁴³⁴ BOA, KK, nr. 7517, s. 25.

bizlere ilmiye zümresi içerisindeki (medrese, kaza ya da ifta) ve mekânlar arasındaki hareketliliğe dair detaylı bilgiler sunmaktadır.

Hariç derecesiyle müftü-müdürrislik vazifesine atanan âlimlerin bir kısmı bir önceki pozisyonları itibariyle yalnızca müdürrislik yapmaktaydılar. 4 Muharrem 1056/20 Şubat 1646 tarihinde Kütahya'daki Vacidiye Medresesi'ne fetvası ile birlikte atanan Abdurrahman Efendi İstanbul'da Behramiye müdürrisi olarak vazife yapmaktaydı.⁴³⁵ Yine benzer bir kayıta Tokat'ta hariç derecesiyle Hatuniye müdürrisi olan Hacı Ali Efendi, I. Selim'in annesi Gülbahar Hatun için Trabzon'da yaptırdığı aynı adlı medreseye 13 Receb 1064/30 Mayıs 1654 tarihinde fetva hizmeti ile birlikte atanmıştır.⁴³⁶ Amasya'daki Torumtay Medresesi müdürrisi Mustafa Efendi de 10 Cemaziyelahir 1066/5 Nisan 1656 tarihinde Tokat Hisariye Medresesi'ne hariç derecesi ve fetva izniyle atanmıştır.⁴³⁷ Örneklerden de görüleceği gibi ulema, taşradaki medreseler arasında hareket ettiği gibi iç-il'deki bir medreseden de bu pozisyonlara geçebilmekteydi.

Hariç derecesinde atamaları yapılan müftü-müdürrislerden bir kısmı da daha önceden aynı vazife ile işgal etmekteydiler. Fetva hizmeti ile birlikte elli akçelik bir medresede müdürris olan Abdülkadir Efendi 10 Cemaziyelevvel 1013/4 Ekim 1604 tarihinde Alaşehir'deki Yıldırım Han Medresesi'ne yine fetva hizmetlerini de görmek üzere atanmıştır.⁴³⁸ 8 Zilkade 1062/11 Ekim 1652 tarihinde Peçin'deki Ahmed Ağa Medresesi'ne fetva verme izniyle birlikte atanan Mehmed Efendi'nin hangi dereceyle atandığı kaydedilmemiş,⁴³⁹ ancak yaklaşık bir ay gibi kısa bir süre sonra 16 Zilhicce'de (18 Kasım) ilim ehli birisi olması gerekçe gösterilerek derecesi hariç seviyesinde karar kılınmıştır.⁴⁴⁰ 29 Rebiülevvel 1060/1 Nisan 1650 tarihli benzer bir örnekte Malkara müftüsü ve Turhan Beğ Medresesi müdürrisi Mehmed Efendi'nin hak etmesi sebebiyle (müstahikk-ı inâyet) hariç derecesinde aynı vazifelerine devam ettiğini görüyoruz.⁴⁴¹ Kırk yılı aşkın bir süredir Melik Fahreddin Gazi'de hariç elli ile müdürrislik ve

---

⁴³⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 68.

⁴³⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 290.

⁴³⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 219.

⁴³⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 29.

⁴³⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 71.

⁴⁴⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 94.

⁴⁴¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 178.

Erzincan müftülüğü vazifesini yürüten Seyyid Mehmed Efendi'nin ruusu 17 Rebiülahir 1060/19 Nisan 1650 tarihinde yenilenmiştir.⁴⁴² Seyitgazi neslinden olan Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine medrese ve fetva dışarıdan birisine verilmemiş, 7 Safer 1066/6 Aralık 1655 tarihinde oğlu Seyyid Mustafa Efendi babası gibi hariç derecesiyle vazifeye getirilmiştir.⁴⁴³ Medrese ve fetva hizmetinin uzun bir süre bir kişide ve ailede kalması, ailenin ilim ile meşgul ve saygın konumlarına işaret etmektedir.

Müftülük vazifesini medreseden bağımsız olarak yürüten bazı âlimlerin hariç derecesiyle bir medreseye atandıklarını ve fetva hizmetlerine de devam ettiklerini bazı kayıtlardan tespit edebiliyoruz. Örneğin Emir Musa Medresesi müderrisi ve Larende Müftüsü Nasuh Efendi'nin vefatı üzerine boşalan mansıba 23 Şaban 1060/21 Ağustos 1650 tarihinde “ol câniblerde” müftülük yapan Mustafa Efendi atanmıştır.⁴⁴⁴ Mustafa Efendi'nin her ne kadar nerede müftülük yaptığı açıkça belirtilmemiş olsa da başka bir vazifesinin olmadığı anlaşılmaktadır. Benzer bir kayıttan Birgi Müftüsü Mehmed Efendi'nin yine Birgi'de bulunan ve müderrisi bulunmayan Zeyneddin Efendi Medresesi'ne 10 Ramazan 1063/4 Ağustos 1653 tarihinde atandığını tespit ediyoruz.⁴⁴⁵ 10 Cemaziyelahir 1062/19 Mayıs 1652 tarihinde Akhisar Müftüsü Mehmed Efendi'ye de Bergama'da bulunan Umur Bey Medresesi hariç derecesiyle veriliyor.⁴⁴⁶

Hariç derecesiyle müftü-müderrisliğe atanan âlimlerin bir kısmı da kadılık mesleğinden gelmektedir. Kayıtlarda bu kimselerin “eşrâf-ı kudâttan”, “eşref-i kudâttan”, “a'yân-ı kudâttan”, “zümre-i kudâttan” oldukları ya da kaza tarikinden ayrılmış oldukları (munfasıl, fariğ) belirtilmiştir. Ancak hangi derecedeki kadılıktan müftü-müderrisliğe hareket ettikleri belirtilmemiştir. Hariç derecesinin günlük yüz elli akçelik kadılık derecesine denk geldiği düşünülürse⁴⁴⁷ bu şekilde bir mansıptan hareket gerçekleştirebilir. Örneğin Sofu Mehmed Paşa müderrisliği Sofya müftülüğü ile birlikte 27 Rebiülahir 1056/12 Haziran 1646 tarihinde “kudâttan”

⁴⁴² BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 186.

⁴⁴³ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 147.

⁴⁴⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 16; BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 78.

⁴⁴⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 199.

⁴⁴⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 260.

⁴⁴⁷ Beyazıt, *Osmanlı İlmîye Mesleğinde İstihdam*, 257.

Mehmed Efendi'ye⁴⁴⁸, 17 Rebiülahir 1060/19 Nisan 1650 tarihinde “zümre-i kudâttan” Mevlana Mehmed de Sultan Selim Han Medresesi'ne İzmir fetvası ile birlikte⁴⁴⁹, yine aynı şekilde “eşrâf-ı kudâttan” Seyyid Ali Efendi de 17 Şevval 1072/5 Haziran 1662 tarihinde Ankara'daki Seyf Medresesi'ne fetvası ile birlikte atanmıştır.⁴⁵⁰ Vize'deki Selçuk Hatun Medresesi'nin fetvası ile birlikte boş kalması ve ifta vazifesini görece kimsenin bulunmaması üzerine (âhar tarîkden kimesne fetvâ etmemekle) “a'yân-ı kudâttan” Abdüllatif Efendi bu görev için layık görülmüş ve 1056 yılının Receb ayında (Ağustos 1646) medrese ve fetva hizmeti kendisine verilmiştir.⁴⁵¹ Siroz'daki Selçuk Sultan Medresesi müderrisinin vefatı üzerine bir süreliğine Siroz kadılığı da yapmış ve halen İncecik kazası kendisinde olan “eşref-i kudâttan” Abdülbaki Efendi de ifta vazifesi ile 21 Ramazan 1062/26 Ağustos 1652 tarihinde medreseye atanmıştır. Ancak ebedilik şartıyla (ber-vech-i te'bîd) verilmiş olan İncecik kazası de elinden alınmıştır.⁴⁵² Bir süre sonra Siroz kadılığına geri dönen Abdülbaki Efendi'nin 27 Şaban 1067/10 Haziran 1657 tarihinde tekrar eski derecesiyle Siroz müftülüğüne ve medreseye atandığını görüyoruz.⁴⁵³

2.3.2. Dahil Derecesiyle Atanan Müftüler

Taşradaki müftü-müderris pozisyonlarına yapılan atamaların önemli bir kısmını da dahil derecesiyle yapılanlar oluşturmaktadır. Bu vazifeye atanan âlimlerin çoğunluğu bir önceki derecesi olan hariçten dahile yükseltilirken bir kısmı da aynı seviyede bir hareket içerisinde olmuştur. Mekânsal olarak da taşradaki diğer medreselerden ve özellikle de iç-il'deki medreselerden gerçekleştirilen atamaların yanında, bulunduğu vazifede derecesi arttırılarak yerinde hareket ettirilen müftü-müderrislere de sık rastlanmaktadır. Yerinde derecesi yükseltilerek müftü-müderrislik vazifesi devam ettirilen kayıtlardan erken tarihli bir örnek Atabek Gazi Medresesi ve Kastamonu müftüsü Mevlana Mehmed'e aittir. Hariç derecesi ve elli akçe ile vazifelerini yürüten Mehmed Efendi için Kastamonu kadısı merkeze mektup göndermiş ve ilim ehli birisi olduğuna şahadet ederek derecesinin dahile

⁴⁴⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 95.

⁴⁴⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 186.

⁴⁵⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1534-A, s. 49.

⁴⁵¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 107.

⁴⁵² BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 47.

⁴⁵³ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 57b.

yükseltmesini rica etmiştir.⁴⁵⁴ 3 Cemaziyelahir 1005/22 Ocak 1597 tarihinde derecesi yükseltilen Mehmed Efendi'nin mansıbı kısa bir süre sonra Bıyık Muhyiddin isimli birisi tarafından liyakati olmadığı halde elinden alınmıştır. Bunun üzerine Mehmed Efendi arzuhal sunmuş ve 12 Receb 1005/1 Mart 1597 tarihinde vazifesini tekrar geri almıştır.⁴⁵⁵ Siroz'da Selçuk Sultan Medresesi müderrisi ve şehrin müftüsü Ali Efendi'nin derecesi de 8 Rebiülevvel 1061/1 Mart 1651 tarihinde hariçten dahile yükseltilmiştir.⁴⁵⁶ Aynı şekilde Hezargrad müftüsü ve İbrahim Paşa Medresesi müderrisi İvaz Efendi de 23 Ramazan 1063/17 Ağustos 1653 tarihinde derecesi yerinde dahil itibar olunarak yükseltilmiştir.⁴⁵⁷ 24 Şaban 1060/22 Ağustos 1650 tarihinde Kayseri müftüsü ve Hundi/Huand Hatun müderrisi olan Seyyid Mehmed Efendi'nin derecesi ilim ehli ve meslekte geçmişi olan (tarîk eskisi) biri olması sebebiyle dahile yükseltilmiştir.⁴⁵⁸ Mehmed Efendi yaklaşık üç yıl önce kaza tarikinden ayrılarak bu göreve hariç derecesiyle başlamıştı.⁴⁵⁹

Âlimlerin yerinde hareket ederek hariçten dahile yükselme süreleri ya da müftü-müderrislik vazifesinde kalma süreleri değişiklik arz etmektedir. Örneğin Gelibolu müftülüğü ve Sarıca Paşa Medresesi'ne 16 Zilkade 1064/28 Eylül 1654 tarihinde hariç elli ile atanan Mehmed Buharî'nin⁴⁶⁰ derecesi yaklaşık yedi yıl sonra 2 Muharrem 1072/28 Ağustos 1661 tarihinde dahile yükseltilmiştir.⁴⁶¹ Bunun yanında yukarıda zikri geçen Trabzon müftüsü ve Hatuniye Medresesi müderrisi Hacı Ali Efendi hariçten dahile yaklaşık kırk gün sonra 23 Şaban 1064/9 Temmuz 1654 tarihinde atanmıştır. Bazı âlimlerin derecelerinin yükseltilmesine yazdıkları bir eser vesile olmuştur. Maraş'ta Şadiye Medresesi'nde fetva izni ve hariç derecesiyle vazife yapan Derviş Efendi ilim sahibi ve kıymetli bir eser (risâle-i makbûle) yazmış olması sebebiyle 9 Şevval 1060/5 Ekim 1650 tarihinde yerinde dahil itibar olunmuştur.⁴⁶²

---

⁴⁵⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 194.

⁴⁵⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 211.

⁴⁵⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1523, s. 8.

⁴⁵⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 203.

⁴⁵⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 79.

⁴⁵⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 73.

⁴⁶⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 337.

⁴⁶¹ BOA, KK, nr. 217, s. 186.

⁴⁶² BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 102.

16. yüzyılın ortalarından itibaren iç-il’de müderrislik yapan bir âlimin burada bir mansıba atanması gelecekteki kariyeri ve mevleviyet derecesinde bir pozisyon elde edebilmesi için önem arz etmekteydi. Ancak bu her zaman mümkün olamıyordu. Bu durumda iç-il’de tayin alamayan âlimler için kariyerlerine taşrada müftü-müderris olarak devam etmek önemli bir basamak olarak gözükmektedir.⁴⁶³ Aşağıdaki tabloda dahil derecesiyle iç-il’den taşrada müftü-müderris vazifesine yapılan bazı atama kayıtları bulunmaktadır.

Tablo 2.3: İç-il’den Dahil Derecesiyle Ataması Yapılan Müderris-Müftüler

Müftülük	Medrese	İç-il’deki Medrese	Tarih	Adı
Bosna	Hüsrev Bey Medresesi	Molla Yegan Medresesi (Bursa)	25 Şaban 993/ 2 Ağustos 1585	Şemseddin ⁴⁶⁴
Belgrad	Arslan Paşa Medresesi	Hacı Hürrem Medresesi (İstanbul)	10 Zilhicce 1004/5 Ağustos 1596	Mevlana Mehmed ⁴⁶⁵
Gelibolu	Sarıca Paşa Medresesi	Perviz Efendi Medresesi (İstanbul)	Receb 1031/ Mayıs 1622	Mevlana Ahmed Efendi ⁴⁶⁶
Balıkesir	Yıldırım Han Medresesi	Hasan Paşa Medresesi (İstanbul)	20 Cemaziyelevvel 1031/2 Nisan 1622	Mevlana Hürrem Efendi ⁴⁶⁷
Kütahya	Vacidiye Medresesi	Hacı Hasan Medresesi (İstanbul)	Receb 1055/Ağustos 1645	Hasan Efendi ⁴⁶⁸
Siroz	Selçuk Sultan Medresesi	İskender Paşa Medresesi (İstanbul)	Receb 1055/Ağustos 1645	Abdullah Efendi ⁴⁶⁹

⁴⁶³ Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 178.

⁴⁶⁴ BOA, KK, nr. 246, s. 39.

⁴⁶⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 153.

⁴⁶⁶ BOA, KK, nr. 257, s. 94.

⁴⁶⁷ BOA, KK, nr. 257, s. 71.

⁴⁶⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 36.

⁴⁶⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 35.

Bolu	Yıldırım Han Medresesi	Kürkçübaşı Medresesi (İstanbul)	Şevval 1056/ Kasım 1646	Seyyid Mustafa Efendi ⁴⁷⁰
------	------------------------	---------------------------------	-------------------------	--------------------------------------

Bu kayıtlarda dikkat çeken hususlardan birisi Belgrad müftülüğüne atanan Mevlana Mehmed dışındaki âlimlerin iç-il'deki derecelerinin belirtilmemiş olmasıdır. Dahil derecesiyle yapılan bir atama olduğu için hariç ya da dahil olarak tahminde bulunabiliriz. Mevlana Mehmed ise elli akçe ile Perviz Efendi Medresesi müderrisliğini yürütmekteydi ve Belgrad'a atanınca dahil payesinin yanında iç-il hükmü de kendisine ilave olundu. Bu şekilde iç-il haricine çıkmakla kariyeri için düşmüş olduğu dezavantajlı pozisyonu bir nebze olsun telafi etmiş oldu. Diğer yandan iç-il'den taşraya hareket eden âlimlerin imparatorluğun uzak bölgelerine değil daha çok bilâd-ı selâse denilen İstanbul, Edirne ve Bursa civarındaki ve bazı Rumeli şehirlerindeki müftü-müderrisliklere atandıkları görülmektedir.

Müftü-müderrisliğe dahil derecesi ile yapılan atamaların bir kısmını da aynı şehirde bulunan farklı medreseler arasındaki hareketlilikler oluşturmaktadır. Örneğin Kefe'de Cezeri Kasım Paşa Medresesi müderrisliğini yürüten Mevlana Yusuf ilim ehli biri olması sebebiyle 29 Cemaziyelahir 1054/2 Eylül 1644 tarihinde Kefe müftülerine verilen Ferhadiye Medresesi'ne fetva verme yetkisiyle atanmıştır.⁴⁷¹ 8 Zilkade 1061/23 Ekim 1651 tarihinde Belgrad müftülüğü ve Yahyalı Mehmed Paşa müderrisliğine atanan Kapudanzâde Mehmed Efendi de yine Belgrad'daki Karaca Ağa Medresesi'nde hariç elli ile vazife yapmaktaydı.⁴⁷² Benzer şekilde Ahmed Efendi de Tokat'ta bulunan Yağbasan Medresesi'nden Hisariye Medresesi'ne dahil derecesi ve fetva izniyle 16 Şaban 1062/23 Temmuz 1652 tarihinde atanmıştır.⁴⁷³ Tırhala'da Ali Çavuş Medresesi'nde müderrislik görevini yürüten Abdullah Efendi de şehrin müftülüğü kendisine verilmek üzere 7 Şaban 1067/21 Mayıs 1657 tarihinde Ömer Bey Medresesi'ne atanmıştır.⁴⁷⁴ Ankara fetvasıyla Seyf Medresesi'ne 29 Safer 1069/26

⁴⁷⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 132.

⁴⁷¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 47.

⁴⁷² BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 155.

⁴⁷³ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 26.

⁴⁷⁴ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 52b.

Kasım 1658’de atanan Hasan Efendi de aynı şehirde Kara Medresesi’nde müderrislik yapmaktaydı.⁴⁷⁵

Dahil derecesiyle yapılan müftü-müderris atamalarının önemli bir kısmını da taşradaki diğer medreselerde vazifeli, kimi zaman da fetvaya izni olan âlimler oluşturmaktadır. Ruus kayıtları bu hareketliliği görmek açısından önemli örnekler sunmaktadır. Genelde hariç elli derecesinden yapılan bu atamalarda âlimlerin çevre illerdeki müftü-müderris mansıplarının yanı sıra uzak bölgelere de gittikleri görülmektedir. Bu bağlamda 17. yüzyılın ortalarında Ağras’daki Atabek Gazi müderrisliği ve şehrin müftülüğü için yaşanan hareketlilik önemli bir örnek teşkil etmektedir. 8 Cemaziyelahir 1056/22 Temmuz 1646 tarihinde Ağras’da müftü-müderris olarak görev yapan Derviş Mehmed gelen şikâyetler üzerine Seyitgazi’deki Sultan Süleyman Medresesi’ne fetva izni ile gönderiliyor ve orada hariç derecesiyle müftülük yapan Seyyid Mehmed Efendi de dahil payesi ve müftü olarak Ağras’a gönderiliyor.⁴⁷⁶ Bu mübadelenin çok uzun soluklu olmadığı anlaşılıyor. Yaklaşık altı ay sonra 8 Zilhicce 1056/15 Ocak 1647 tarihinde her iki âlim de eski vazifelerine geri dönüyor.⁴⁷⁷ Ancak Derviş Mehmed hakkındaki şikâyetlerin bitmemesi üzerine (defaatle şikâyetleri lazım olmağın) yeri 25 Rebiülahir 1060/27 Nisan 1650 tarihinde kırk derecelik bir medreseden mazul Seyyid Hüseyin’e hariç payesiyle veriliyor.⁴⁷⁸ Bir süre sonra görevden alınan Seyyid Hüseyin’in 12 Ramazan 1061/29 Ağustos 1651 tarihinde yeniden vazifeye döndüğü görülüyor.⁴⁷⁹ İlerleyen yıllarda Ağras müftülüğünde Hasan⁴⁸⁰ ve Mehmed⁴⁸¹ isminde iki âlimin dahil ve Sahn dereceleriyle vazife yaptığı görülmektedir. 14 Cemaziyelahir 1067/30 Mart 1657 tarihine geldiğinde bir süre Tırhala kadılığı da yapmış fakat sonra kaza tarikinden ayrılmış olan Seyyid Ahmed Efendi ilim ehli biri olması sebebiyle Ağras müftülüğüne ve medreseye dahil derecesiyle atanıyor.⁴⁸² Seyyid Ahmed’in atanmasından önce Seyyid Hüseyin dahil derecesiyle müftü-müderrislik vazifesini yürütmekteydi. Bu durum

⁴⁷⁵ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 111b.

⁴⁷⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 102.

⁴⁷⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 141.

⁴⁷⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 186.

⁴⁷⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 130.

⁴⁸⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 202.

⁴⁸¹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 13b.

⁴⁸² BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 34a.

Seyyid Hüseyin'in mağduriyetine sebep olduğu için 23 Zilhicce 1069/11 Eylül 1659 tarihinde medrese ve fetva tekrar dahil payesiyle kendisine veriliyor.⁴⁸³

Müftü-müdürrislik pozisyonları arasındaki hareketliliği göstermesi açısından ilginç bir örnek de şu şekildedir: Amasya'daki Sultan Bayezid Medresesi şehrin müftülüğü ile birlikte 9 Ramazan 1070/19 Mayıs 1660 tarihinde dahil payesiyle Ebussuud Efendi'ye verilmiştir. Sabık müftü Hızır Efendi ise tekrar bir yere atanmamak üzere görevden alınmıştır (azl-i ebed ile azl). Buna sebep olarak da insanlara eziyeti ve kötülüğü (müezzî ve şirrîr) ve haksız yere onları ehl-i örfе gammazlaması gösterilmektedir (ibadullahı bi-gayrı hakkın ehl-i örfе gamz etmekle).⁴⁸⁴ Hızır Efendi'nin ruuslardan tespit edebildiğimiz son dokuz yıllık vazifeleri Amasya ile Merzifon arasında geçmektedir. 15 Cemaziyelahir 1061/5 Haziran 1651 tarihinde Merzifon müftülüğü ve Sultan Mehmed Han Medresesi'nden Amasya müftülüğü ve Sultan Bayezid Medresesi'ne geçmiştir.⁴⁸⁵ 28 Zilhicce 1063/19 Kasım 1653 tarihinde Sahn payesiyle tekrar Merzifon'a dönmüştür.⁴⁸⁶ Yaklaşık dört ay sonra 24 Rebiülahir 1064/14 Mart 1654 tarihinde Amasya'da müftü-müdürrislik mansıbına yeniden geçmiştir.⁴⁸⁷ Musıla-i Sahn olarak tasarruf ettiği bu vazife dört gün sonra altmış derecesine çıkarılmıştır.⁴⁸⁸ 1070/1660 tarihinde azledilene kadar fasıllar olmakla birlikte vazifesini sürdürmüştür. Hızır Efendi'nin yerine atanan Ebussuud Efendi de 28 Rebiülahir 1068/2 Şubat 1658 tarihinden beri hariç hareket-i misliyye payesiyle Vize'de Selçuk Sultan müdürrisliğini ve kazanın müftülüğünü yürütmekteydi. Ehl-i ilim olması sebebiyle Vize kazasına bağlı Sofular karyesinde bulunan Mehmed Beğ vakfının nezareti de kendisine verilmişti.⁴⁸⁹ Aşağıdaki tabloda dahil derecesiyle müftü-müdürrisliğe atanan âlimlerin ruuslara yansıyan hareketlilikleri görülmektedir.

Tablo 2.4: Dahil Derecesiyle Ataması Yapılan Müdürris-Müftüler

⁴⁸³ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 170a.

⁴⁸⁴ BOA, KK, nr. 217, s. 44.

⁴⁸⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 97.

⁴⁸⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230.

⁴⁸⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 267.

⁴⁸⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 269.

⁴⁸⁹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 77b; Hızır Efendi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. 3. Bölüm.

Müftülük	Medrese	Önceki Vazifesi	Tarih	Adı
Ayasuluğ	Yahşi Bey Medresesi	Müderris	26 Zilhicce 1005/10 Ağustos 1597	Mevlana Muhyiddin ⁴⁹⁰
Niksar	Darü'l-hayr Medresesi	Ankara ... Medresesi	Gurre-i Receb 1056/Ağustos 1646	Seyyid Hasan Efendi ⁴⁹¹
Ayasuluğ	Yahşi Bey Medresesi	Koca Nazır Medresesi (Güzelhisar)	24 Receb 1056/5 Eylül 1646	Ahmed Efendi ⁴⁹²
Bolu	Yıldırım Han Medresesi	Darü'l-hadis Medresesi (Niksar)	Zilhicce 1056/Ocak 1647	Seyyid Hasan ⁴⁹³
Bağdat	Mercaniye Medresesi	Ulemadan	Gurre-i Muharrem 1061/25 Aralık 1650	Mevlana Zeynelabidin Efendi ⁴⁹⁴
Ardanuç	Sefer Paşa Medresesi	Müderris	8 Rebiülahir 1063/8 Mart 1653	Receb Efendi ⁴⁹⁵
Konya	Karatay-ı Kebir Medresesi	İsmail Beğ Medresesi (Yenişehir)	20 Safer 1064/10 Ocak 1654	Mahmud Efendi ⁴⁹⁶
Budin	Mustafa Paşa Medresesi	Belgrad Müftüsü	18 Safer 1065/28 Aralık 1654	_ ⁴⁹⁷
Rodoscuk	Rüstem Paşa Medresesi	Selçuk Sultan Medresesi (Vize)	20 Zilhicce 1066/9 Ekim 1656	Ali Efendi ⁴⁹⁸
Hezargrad	İbrahim Paşa Medresesi	Kadı İvaz ve Gazi Ali Beğ	17 Receb 1067/1 Mayıs 1657	Mevlana Ali Efendi ⁴⁹⁹

⁴⁹⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 250.

⁴⁹¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 107.

⁴⁹² BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 115.

⁴⁹³ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 140.

⁴⁹⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 154.

⁴⁹⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 137.

⁴⁹⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 249.

⁴⁹⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 376.

⁴⁹⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1531, s. 4.

⁴⁹⁹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 49b.

		Medreseleri (Niğbolu)		
Belgrad	Mehmed Paşa Medresesi	Sultan Selim Medresesi (Şam)	11 Şaban 1030/1 Temmuz 1621	Mevlana Budinî Mustafa Efendi ⁵⁰⁰
Kıbrıs	Sultan Selim Han Medresesi	Müftü	Cemaziyelevvel 1031/Mart 1622	Mevlana Abdurrahman Efendi ⁵⁰¹

2.3.3. Musıla-i Sahn ve Sahn Derecesiyle Atanan Müftüler

Taşrada müftü-müderriş pozisyonlarına yapılan atamaların önemli bir kısmını da musıla-i Sahn ya da Sahn payesiyle olanlar oluşturmaktadır. Ruus kayıtlarında bununla ilgili örnekler incelendiğinde yapılan atamalarda âlimlerin ekseriyetle buldukları yerlerde derecelerinin yükseltildiği görülmektedir. Bunun dışında taşradaki diğer medrese ve müftülüklerden ve bazı iç-il medreselerinden de bu seviyede payeli atamalar yapılmıştır. Bu durum 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözlemlenen payeli müderriş atamalarındaki artışı teyit etmektedir. Sahn-ı Seman ya da Süleymaniye medreseleri gibi üst düzey medreselerde boş kadro bulunmaması durumunda ya da buralarda ders verebilecek seviyede olan müderriş terfi ettirerek taltif etme gayesiyle müderrişlerin tayin edildikleri medreseler musıla-i Sahn, Sahn, musıla-i Süleymaniye, Süleymaniye payesi ya da hükmü ile ya da itibar olunarak verilmeye başlanmıştır.⁵⁰²

Musıla-i Sahn derecesi Sahn-ı Seman medreselerine hazırlık gayesiyle kurulan Tetimme medreseleri için oluşturulmuştu.⁵⁰³ Ancak zamanla bazı medreseler de musıla-i Sahn itibar olunarak verilmeye başlanmıştır. Taşradaki müftü-müderriş pozisyonlarında da bu tür örneklere çok sık olmasa da rastlanmaktadır. Örneğin Maraş'ta Bağdadiye Medresesi'nde müderriş olarak vazife yapan Mevlana Ahmed ilim ehli ve fazilet sahibi biri olması hasebiyle 25 Şevval 1067/6 Ağustos 1657

⁵⁰⁰ BOA, KK, nr. 257, s. 42.

⁵⁰¹ BOA, KK, nr. 257, s. 73.

⁵⁰² Fahri Unan, "Osmanlı İlimiye Tarikinde 'Pâyeli' Tâyinler Yahut Devlette Kazanç Kapısı," *Belleten* LXII/233 (1998): 41-64.

⁵⁰³ Uzunçarşılı, *İlimiye Teşkilatı*, 9-10.

tarikhinde Maraş müftülüğüne atanıyor. Medrese olarak da yine Maraş'ta bulunan ve 1500'lü yıllar civarında Dulkadiroğulları tarafından inşa edilen Taş ve Şadiye medreseleri kendisine musıla-ı Sahn olarak veriliyor.⁵⁰⁴ Kefe müftüsü ve dahil derecesi ile hareket-i misliyye olarak Ferhadiye müderrisi olan Abdüsselam Efendi terfi almak istemektedir (inâyet recâ etmeğin) ve bunun için de merkeze arzuhal sunmuştur. Bunun üzerine ilim ehli bir âlim olması da göz önüne alınarak 14 Şevval 1067/26 Temmuz 1657 tarihinde derecesi aynı vazifelere devam ederek musıla-i Sahn'a yükseltilmiştir.⁵⁰⁵ 11 Ramazan 1067/23 Haziran 1657 tarihinde Balıkesir müftülüğü ve Yıldırım Bayezid müderrisliğine dahil derecesiyle atanan Şeyh Mehmed Efendi⁵⁰⁶ iki ay içerisinde payesi musıla-i Sahn'a yükseltilerek Karahisar-ı Sahib'de Gedik Ahmed Paşa Medresesi'ne fetva izni ile tayin edilmiştir.⁵⁰⁷ Antalya müftülüğü ve Hatuniye Medresesi gurre-i Cemaziyelevvel 1068/4 Şubat 1658'de daha evvelden de burada vazife yapmış Seyyid Hüseyin Efendi'ye musıla-i Sahn olarak verilmiştir.⁵⁰⁸ Seyyid Hüseyin yukarıda da zikri geçen Ağras müftüsü ve Atabek müderrisidir. Ve burada yaklaşık bir buçuk sene vazife yaptıktan sonra tekrar Ağras'a eski derecesi olan dahil ile geri dönmüştür.⁵⁰⁹ Bu kayıtlar yakın bölgelerde müftü-müderrislerin hareketliliğini ve tekrar aynı vazifelere geri dönebildiklerini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca alışıla gelenin aksine Seyyid Hüseyin'in derecesi 1069/1659'da Ağras'a geri dönerken düşürülmüş ve dahil itibar olunmuştur. İstanbul'da hariç elli ile Molla Kestelli Medresesi'nde müderrislik yapan Mehmed Efendi de 11 Ramazan 1072/1 Nisan 1662 tarihinde Akkırman müftülüğü ve Hacı İbrahim Medresesi'ne musıla-i Sahn derecesiyle atanmıştır.⁵¹⁰ Hariç seviyesinde bir iç-il medreseden taşraya çıkmanın getireceği dezavantaj derecesinin dahil atlanarak musıla-i Sahn'a çıkarılmasıyla telafi edilmiş olabilir. Bu bölümde tespit edebildiğimiz son örnek Musul Togay Medresesi'ne yapılan atama ile ilgilidir. Dahil derecesi ile müderrislik yapan

---

⁵⁰⁴ BOA, KK, nr. 270, s. 49.

⁵⁰⁵ BOA, KK, nr. 270, s. 37.

⁵⁰⁶ BOA, KK, nr. 270, s. 18.

⁵⁰⁷ BOA, KK, nr. 270, s. 85.

⁵⁰⁸ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 78b.

⁵⁰⁹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 170a.

⁵¹⁰ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 86a.

Mahmud Efendi'nin oğlu Yasin Efendi 9 Şevval 1076/14 Nisan 1666 tarihinde musıla-i Sahn olarak fetva izni ile medreseye atanmıştır.⁵¹¹

Sahn payesiyle yapılan müftü-müderriş atamalarının musıla-i Sahn'a göre biraz daha yaygın olduğu görülmektedir. Bunların içerisinde mevcut pozisyonunu koruyarak yerinde hareket eden ve payesi Sahn'a yükseltilecek erken tarihli örneklerden birisi Alaşehir Müftüsü Abdülkadir Efendi'ye aittir. Hariç elli derecesi ile aynı zamanda şehirdeki Yıldırım Han müderrişliğini de yürüten Abdülkadir Efendi 6 Cemaziyelevvel 1014/19 Eylül 1605 tarihinde paye-i Sahn'a terfi ettirilmiştir.⁵¹² Diğer bir misalde on yıldır Karahisar-ı Sahib'de müftülük ve Gedik Ahmet Paşa medresesinde müderrişlik yapan Ali Efendi'nin derecesi Zilhicce 1056/Ocak 1647 tarihinde dahilden Sahn'a yükseltilmiştir.⁵¹³ 8 Zilkade 1061/23 Ekim 1651 tarihinde dahil derecesiyle Yahyalı Mehmed Paşa medresesi ve Belgrad müftülüğüne atanan Kapudanzâde Mehmed Efendi⁵¹⁴ yaklaşık altı ay sonra 20 Cemaziyelevvel 1062/29 Nisan 1652'de Sahn payesiyle terfi ettirilmiştir.⁵¹⁵ Üsküb fetvasını İsa Beğ Medresesi'yle birlikte deruhte eden Mustafa Efendi fazilet sahibi bir âlim ve ilmiyede uzun dönemdir vazife yapması sebebiyle (tarîk-i ilmin kudemâsından) 8 Safer 1063/8 Ocak 1653 tarihinde Sahn payesine yükseltilmiştir.⁵¹⁶ 30 Cemaziyelevvel 1064 / 18 Nisan 1654 tarihinde, Konya müftülüğü ve Karatay-ı Kebir müderrişliğini dahil derecesi ile yürüten Mustafa Efendi Sahn itibar olunarak terfi ettirilmiştir.⁵¹⁷ Mustafa Efendi'nin Konya müftülüğü ve medresedeki ilk vazifesi 1060/1650 yılında hariç derecesi ile başlamıştı.⁵¹⁸ Yaklaşık bir yıl sonra 10 Receb 1061/29 Haziran 1651 tarihinde dahile terfi etmişti.⁵¹⁹ Beş ay sonra görevden ayrılan Mustafa Efendi'nin⁵²⁰ tekrar eski vazifelerine dönmesi 24 Rebiülahir 1064/14 Mart 1654 tarihini bulacaktır.⁵²¹ Aradaki dönemde hangi pozisyonlarda olduğunu bilmiyoruz. Ancak bir

---

⁵¹¹ BOA, A.d, nr. 2937, s.209.

⁵¹² BOA, KK, nr. 256, s. 20.

⁵¹³ BOA, A.RSK.d, nr. 1517, s. 140.

⁵¹⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 155.

⁵¹⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 253.

⁵¹⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 117.

⁵¹⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 278.

⁵¹⁸ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 173.

⁵¹⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 106.

⁵²⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1523, s. 70.

⁵²¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 267.

ay gibi kısa bir süre içerisinde payesinin Sahn'a yükseltilerek ruusunun yenilendiği görülmektedir. Rodoscuk'ta Rüstem Paşa Medresesi'ni yaklaşık altı aydır dahil derecesiyle tasarruf eden "müfti ve müderris" Ali Efendi'nin payesi 13 Cemaziyelahir 1067/29 Mart 1657 tarihinde Sahn'a yükseltilmiştir.⁵²² Ali Efendi Rodoscuk'a gelmeden önce Vize'de Selçuk Sultan müderrisliği ve ifta vazifesini dahil derecesi ile yürütmekteydi.⁵²³

Çorlu'da Sultan Süleyman Medresesi'nde müderrislik yapan Mantiki denmekle meşhur Mevlana Ali Çelebi 19 Şevval 1004/16 Haziran 1596 tarihinde Şam fetvasına Sahn hükmü ile atanmıştı.⁵²⁴ Mülâzemetini aldıktan sonra iç-il medreselerinde vazife alan Ali Çelebi'nin taşradaki bu ilk vazifesidir ve Şam'daki Sultan Süleyman Medresesi alışıla gelenin aksine fetva görevine eklenmediği görülmektedir. Yaklaşık bir buçuk sene fetva hizmetini yürüten Ali Çelebi Rebiülahir 1006/Kasım 1597'de vefat etmiştir.⁵²⁵ Ali Çelebi'den önce Edirne'deki Sultan Murad Medresesi'nden Şam fetvasına atanan Celeb Mehmed Efendi'ye ise Sultan Süleyman Medresesi de tevcih edilmişti.⁵²⁶ Gurre-i Cemaziyelevvel 1066/Şubat 1656 tarihinde Seyf Medresesi ile Ankara fetvasına atanan Nuh Efendi İstanbul'da Saniye-i Hüsrev Kethüda müderrisi olarak vazife yapmaktaydı.⁵²⁷ Diyarbakır'daki Hüsreviye medresesi de fetva ile birlikte 13 Cemaziyelevvel 1067/27 Şubat 1657 tarihinde Van müftüsü ve İskenderpaşa müderrisi Ebubekir Efendi'ye Sahn payesiyle verilmiştir.⁵²⁸ Akkirman fetvası ve Hacı İbrahim Medresesi, dahil payesi ile müderrislik yapan Abdülbaki Efendi'ye Sahn payesiyle 15 Cemaziyelahir 1068/20 Mart 1658 tarihinde tevdi edilmiştir.⁵²⁹ Aşağıdaki tabloda Sahn payesiyle müftü-müderrislik pozisyonuna atanan bazı âlimlerin ruuslara yansıyan hareketlilikleri görülmektedir.

Tablo 2.5: Sahn Payesiyle Ataması Yapılan Müderris-Müftüler

⁵²² BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 33b.

⁵²³ BOA, A.RSK.d, nr. 1531, s. 4.

⁵²⁴ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 129.

⁵²⁵ Atâyî, 1113.

⁵²⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 28; Atâyî, 1471.

⁵²⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 190.

⁵²⁸ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 27a.

⁵²⁹ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 86a.

Müftülük	Medrese	Önceki Vazifesi	Tarih	Adı
Ayıntab	Mihaliye Medresesi	Sultaniye Müderrisi	16 Receb 1054/18 Eylül 1644	Mevlana Mustafa ⁵³⁰
Merzifon	Sultan Mehmed Medresesi	Amasya müftüsü	28 Zilhicce 1063/19 Kasım 1653	Hızır Efendi ⁵³¹
Ağros	Gazi Atabek Medresesi	-	15 Rebiülevvel 1067/1 Ocak 1657	Mehmed Efendi ⁵³²
Menemen	Mehmed Paşa Medresesi	-	22 Receb 1067/6 Mayıs 1657	Mustafa Efendi ⁵³³
İzmir	Sultan Selim Medresesi	Yerinde Hareket	21 Şaban 1067/4 Haziran 1657	Akkörzâde? ⁵³⁴
Filibe	Şehabeddin Paşa Medresesi	Yerinde Hareket	Gurre-i Rebiülahir 1068/6 Ocak 1658	Abdülaziz Efendi ⁵³⁵
Kırkkilise	Çavuşbaşı Medresesi	Yerinde Hareket	17 Ramazan 1068/18 Haziran 1658	Halil Efendi ⁵³⁶

2.3.4. Altmış ve Üzeri Akçe ile Altmışlı ve Üzerindeki Payelerle Tayin Edilen Müftüler

Ruoslardaki müftü-müderris kayıtlarının bir kısmını da günlüğü altmış ve üzerindeki çeşitli miktarlarda akçe ile ifade edilen atamalar oluşturmaktadır. Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlarda yüksek rütbeli âlimlere günlüğü seksen, doksan akçeyi bulan maaşların verildiği görülmektedir. Bu durum hiyerarşinin özellikle de taşradaki önemli pozisyonlar için tam teşekkül etmediğini ve merkez

⁵³⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 56.

⁵³¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 230.

⁵³² BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 13b.

⁵³³ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 51a.

⁵³⁴ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 55b.

⁵³⁵ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 73b.

⁵³⁶ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 102a.

pozisyonlardaki düzene tam olarak entegre olmadığını göstermektedir. Âlimlerin kariyerlerindeki duruma ya da atanmış oldukları mansıbın vakıf gelirlerine göre aldıkları ücretler değişiklik gösterebilmektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısına doğru bu durumun biraz daha belirginleştiği ve merkezdeki hiyerarşik düzenin derecelendirme sistemine taşradaki müftü-müdrislerin de uyum sağladığı görülmektedir. Bunun yanında yukarıda örneklerini gördüğümüz payeli tayinlerden olan musıla-i Sahn ve Sahn gibi az da olsa altmışlı, musıla-i Süleymaniye ve Süleymaniye itibar olunarak müftü-müdris pozisyonuna atanan âlimler de bulunmaktadır. Burada dikkat çeken diğer bir husus da bu tür atamaların yapıldığı mansıpların yüksek rütbeli mevaliye tahsis edilen yerlerde olmasıdır. Özellikle de 16. yüzyılın sonlarına doğru mevaliye tahsis edilen mansıpların genişlediği ve yeni yerlerin ilave edildiği bilinmektedir.⁵³⁷ Şam, Amasya, Manisa, Bağdat, İzmir, Filibe, Ankara, Belgrad, Kıbrıs, Rodos, Kefe, Trabzon gibi mevaliye tahsis edilen şehirlerdeki müftü-müdrisliklerin belli dönemlerde altmış akçe ve üzeri ya da altmışlı ve üzerindeki payelerle verildiği örnekleri ruus kayıtlarından tespit edebiliyoruz.

Altmış ve üzerinde akçe ile yapılan tayinlere misal olarak Ankara'da elli akçe ile Seyf müdrisi olan Efendi'nin 12 Ramazan 971/24 Nisan 1564 tarihinde Kefe müftülüğüne ve medreseye doksan akçe ile atanmasını verebiliriz.⁵³⁸ Bu doksan akçenin otuz akçesi medreseden, kalanı da Kefe mahsulünden verilecektir.⁵³⁹ 974 Zilhicce'sinde Rodos fetvasına geçen Ekmeleddin Efendi, 978 Cemâziyevvel'inde de Kıbrıs'ın fethi sonrası inşa edilen Sultan Selim Medresesi'nin ilk müdrisi ve şehrin ilk müftüsü olarak altmış akçe ile atanmıştır.⁵⁴⁰ Görüldüğü gibi müftü-müdrislere tahsis edilen günlük ücretler artıp azalabilmekte ve vazife yaptığı bölgeye göre değişiklik gösterebilmektedir. 983-986/1575-1578 yılları arasında Kıbrıs müftüsü olan Nurullah Efendi'ye de yaklaşık iki yıl sonra iç-il'in önemli medreselerinden Bursa Muradiyesi teklif edilmişti. Ancak o ilk başta kabul etmemiş, fakat daha sonra 1 Rebiülahir 988/16 Mayıs 1580'de tekrar altmış akçe ile arz edilince görevi kabul etmişti.⁵⁴¹ Nurullah Efendi'nin yaklaşık iki hafta sonra yetmiş akçe ile tekrar Kıbrıs

⁵³⁷ Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 195.

⁵³⁸ Atâyî atama tarihini Zilhicce 972/ Temmuz 1565 olarak kaydeder. Atâyî, 742.

⁵³⁹ BOA, KK, nr. 218, s. 152.

⁵⁴⁰ Atâyî, 742.

⁵⁴¹ BOA, KK, nr. 236, s. 351.

fetvası ve Sultan Selim müderrisliğine atandığını görüyoruz.⁵⁴² Muradiye Medresesi üzerinden tekrar Kıbrıs fetvasına tayin edilmesi Nurullah Efendi'nin payesini ve günlük alacağı akçeyi arttırmakla alakalı olmalıdır. Yaklaşık üç yıl Kıbrıs'ta vazife yapan Nurullah Efendi bir süre sonra 8 Muharrem 994/30 Aralık 1585 tarihinde Mevlana Yunuszâde'nin kendi isteğiyle medrese ve fetvadan feragat etmesi üzerine Rodos fetvası ve Sultan Süleyman Medresesi'ne seksen akçe ile tayin edilmiştir.⁵⁴³ 14 Şaban 988/24 Eylül 1580 tarihinde Sahn-ı Seman müderrisi Mevlana Seyfi Çelebi Manisa fetvasına ve medreseye tayin edildi,⁵⁴⁴ ancak bu görevi kabul etmeyince⁵⁴⁵ yerine yine Sahn müderrislerinden Mevlana Ali seksen akçe ile görevlendirildi.⁵⁴⁶ 1013/1605 tarihinde Manisa fetvası ve medrese hariç derecesi ve altmış akçe ile Osman Efendi'ye verilmişti.⁵⁴⁷ Ancak kısa bir süre sonra Osman Efendi'ye Maraş kadılığının verilmesi üzerine boşalan mansıba yine Manisa'da Tekye denmekle meşhur Hatuniye Medresesi müderrisi Mevlana Muslihuddin 3 Safer 1014/20 Haziran 1605 tarihinde atanmıştır. Muslihuddin Efendi Tekye Medresesi'nde iken Bağdat kazasından munfasıl olması hasebiyle seksen akçe alıyordu. Sultan Süleyman Medresesi'ne ve Manisa fetvasına atanınca günlük alacağı akçe doksana çıkarılmıştır.⁵⁴⁸

Payeli olarak müftü-müderris pozisyonuna ataması yapılan âlimlerden Kastamonulu Dursunzâde Mehmed Efendi, 2 Muharrem 1032/6 Kasım 1622 tarihinde altmışlı itibar olunarak Amasya fetvası ve Sultan Bayezid Medresesi'ne tayin olunmuştu.⁵⁴⁹ Dursunzâde bu mansıba atanmadan önce kenar medreselerinde tertip üzere elli akçeye kadar ulaşmış ve fetva verme izni ile Sahn payesi de kendisine verilmişti.⁵⁵⁰ 1045-1062/1636-1651 yılları arasında çeşitli dönemlerde Amasya'da müftülük yapmış Dursunzâde ailesinin diğer bir ferdi Mustafa Efendi de 17 Cemaziyelahir 1061/7 Haziran 1651 tarihinde altmışlı olarak Amasya'daki görevinden

---

⁵⁴² BOA, KK, nr. 236, s. 375.

⁵⁴³ BOA, KK, nr. 246, s. 113; Nurullah Efendi'nin kariyeri için bkz. Atâyî, 890.

⁵⁴⁴ BOA, KK, nr. 238, s. 92.

⁵⁴⁵ Atâyî, 842.

⁵⁴⁶ BOA, KK, nr. 238, s. 117.

⁵⁴⁷ Atâyî, 1747.

⁵⁴⁸ BOA, KK, nr. 256, s. 4; Atâyî, 1371.

⁵⁴⁹ BOA, KK, nr. 257, s. 138.

⁵⁵⁰ Atâyî, 1803. Atâyî Dursunzâde'nin Amasya fetvasına atanma tarihini yanlışlıkla 1030 hududu olarak zikreder.

hareket-i misliyye ile Şam fetvasına ve medreseye atanmıştır.⁵⁵¹ Yine Amasya müftülerinden Hızır Efendi'nin 28 Rebiülahir 1064/18 Mart 1654 tarihinde musıla-i Sahn'dan altmışlıya yükseltildiğini görüyoruz.⁵⁵² İzmir müftüsü ve Sultan Selim müderrisi Mustafa Efendi'nin payesi gurre-i Rebiülahir 1068/6 Ocak 1658 tarihinde Sahn'dan altmışlıya çıkartılmıştır.⁵⁵³ Benzer şekilde Sahn payesi ile Şehabeddin Paşa müderrisi ve Filibe müftüsü olan Abdülaziz Efendi de 18 Şevval 1070/27 Haziran 1660 tarihinde altmışlıya yükseltilmiştir.⁵⁵⁴ 1073/1062'de ömrü nihayete eren⁵⁵⁵ Abdülaziz Efendi uzun yıllar Filibe'de müftülük yapmış, hariç payesinden dahil,⁵⁵⁶ Sahn⁵⁵⁷ ve nihayetinde altmışlı derecelerine burada yükselmiştir. Bağdat kadılarının tasarrufunda olan Bağdat fetvası ve Mercaniye Medresesi 22 Şaban 1068/25 Mayıs 1658 tarihinde İstanbul'da Ayşe Sultan müderrisi olan Seyyid Abdullah Efendi'ye musıla-i Süleymaniye itibariyle verilmiştir.⁵⁵⁸ Belgrad müftülüğü ile Yahyalı Mehmed Paşa Medresesi Sahn itibariyle tasarrufunda olan Kapudanzâde Mehmed Efendi, 25 Şevval 1067/6 Ağustos 1657 tarihinde altmış itibariyle taltif edilmişti.⁵⁵⁹ Aynı zamanda Böğürdelen kadılığını da yürüten Mehmed Efendi'nin, bölgesindeki askerî faaliyetlere olan desteğinden dolayı yaklaşık bir sene sonra payesi Süleymaniye Medresesi seviyesine çıkartılmıştır.⁵⁶⁰

---

⁵⁵¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 98.

⁵⁵² BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 269.

⁵⁵³ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 73b.

⁵⁵⁴ BOA, KK, nr. 217, s. 51.

⁵⁵⁵ BOA, A.d, nr. 2937, s.18.

⁵⁵⁶ BOA, A.RSK.d, nr. 1519, s. 173.

⁵⁵⁷ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 73b.

⁵⁵⁸ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 100a.

⁵⁵⁹ BOA, KK, nr. 270, s. 49.

⁵⁶⁰ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 105b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TAŞRA MÜFTÜLÜKLERİ: ÖRNEK ŞEHİRLER

Bu bölümde taşranın belli şehirlerinde müftülük yapmış âlimler, çeşitli kaynakların sunduğu biyografik malzemeler ışığında prosopografik bir yöntemle ele alınacaktır. Bu bağlamda *Şakâik* zeyillerinden Atâyî'nin *Hadâiku'l-hakâik*'i, Uşşakizâde'nin *Zeyl-i Şakâik*'i ve Şeyhî'nin *Vekâiyu'l-fuzalâ*'sı verdikleri bütüncül biyografik bilgilerle temel kaynaklarımızı oluşturmaktadır. Bunun yanında ruus kayıtları, *Târih-i Silsile-i Ulemâ*,⁵⁶¹ Hüseyin Hüsameddin'in *Amasya Tarihi*,⁵⁶² Muhibbî'nin *Hulâsatu'l-eser*'i,⁵⁶³ Muradi'nin *Arfü'l-beşâm*⁵⁶⁴ ve *Silkü'd-dürer*'i⁵⁶⁵ *Şakâik* zeyillerinin verdikleri bilgileri kimi zaman tamamlayıcı ve tashih edici katkılar sunarken, kimi durumlarda, özellikle de bazı şehirler için ilave bilgiler sunmaktadır. *Şakâik* geleneği İstanbul merkezli bir ulema seçkisi sunduğu için merkezle bağlantıları olmadığı sürece taşra müftülerini bu kaynaklardan tespit etmek zorlaşıyor. Ancak bazı şehirlerdeki müftülük pozisyonları özellikle de 16. yüzyılın ikinci yarısından kabaca 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemde İstanbul ile irtibatlı âlimlere tevcih edildiği için *Şakâik* zeyillerinden kendilerine dair detaylı malumat elde edebiliyoruz. Bu sebeple diğer kaynakların da sunduğu imkânlar çerçevesinde daha bütüncül bir resim ortaya koyabilmek için imparatorluğun farklı coğrafyalarından on bir şehrin müftülerine ve bu şehirlerdeki müftülük kurumunun gelişimine yakından bakacağız. Yöntemsel olarak her bir şehri ve müftülerini kendi içerisinde ele aldıktan sonra değerlendirme kısmında genel eğilimlere, benzerlik ve farklılıklara temas edeceğiz. İncelemeye esas aldığımız şehirler Amasya, Manisa, Ankara, Kefe, Trabzon, Kıbrıs, Rodos, Şam, Saraybosna, Selanik ve Belgrad'dır. Ayrıca yukarıda zikredilen kaynaklardan istifade ederek her bir şehirle ilgili incelemenin sonunda o şehirlerde

⁵⁶¹ *Târih-i Silsile-i Ulemâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2142.

⁵⁶² Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 4 cilt (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1927 (3. cilt), 1928 (4. cilt)). Bundan sonra "*Amasya Tarihi*" şeklinde zikredilecektir.

⁵⁶³ Muhammed Emin bin Fazlullah el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer*, 4 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006).

⁵⁶⁴ Muhammed Halil bin Ali bin Muhammed el-Muradî, *Arfü'l-beşâm fî men veliye fetvâ Dimeşki 'ş-Şâm* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1988).

⁵⁶⁵ A.g.y., *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 4 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998).

müftülük yapmış âlimlerin isimlerini ve göreve tayin tarihlerini tablo halinde göstereceğiz.

Şakâik zeyilleri genel itibariyle âlimlerin doğum yerleri, ailesi, mülâzemet aldığı kişi, görev yaptığı pozisyonlar, vefat yeri ve tarihi, varsa eserleri hakkında malumat vermektedir. Bu sebeple incelediğimiz şehirlerde belli dönemlerde müftülük yapmış âlimlerin, müftülük öncesi ve sonrası kariyerlerine dair bilgilere sahibiz. Bu bilgiler ışığında bazı sorulara cevap bulmaya çalışacağız. Taşrada müftülük bir âlimin ilmiye kariyerinde nereye tekabül ediyor? Özellikle merkezî pozisyonlardan müftülük vazifesine atanan kişiler için yükselme imkânlarının sınırlandığı ya da sonlandığı bir görev mi? Müftülük sonrasında öne çıkan pozisyonlar nelerdir? Osmanlı merkezî bürokrasisi taşradaki şehirlere müftü ataması yaparken nelere dikkat ediyordu? Âlimlerin ilmî yetkinlikleri, doğduğu yerler, mülâzemet aldıkları kişiler, yerel seçkinlerin ve halkın beklentileri müftüler belirlenirken bir etken olarak öne çıkıyor muydu? Müftülük teklif edilen âlimlerin görevi kabulü ile ilgili motivasyonlarını arttıran ya da azaltan şeyler nelerdi? Görev yerlerinin merkeze olan mesafesi, ifta ile birlikte atandıkları medresenin vakıf gelirlerinin durumu, müftülük sonrası daha üst pozisyonlara geçebilme umudu, tedris ve telif faaliyetlerine yoğunlaşabilmek için daha sakin bir yer ihtiyacı gibi nedenler kararlarında etkili oluyor muydu? Müftülerin görevde kalma sürelerini belirleyen faktörler nelerdi? Farklı şehirlerde ya da şehirlerin kendi tarihsel sürecinde müftüler sık sık değişiyor muydu, yoksa uzun süreli hatta ömür boyu vazife yapan müftüler mi bulunmaktaydı? Şehirlerin müftülük vazifesini yürütmede öne çıkan yerel ulema ailelerinden bahsedebilir miyiz? Tüm bunların yanında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ilmiye sisteminde yaşanan kurumsal/merkezî düzenlemeler ve dönüşümler taşra müftülüğünü ne derecede etkilemiş ve şekillendirmiştir? Eldeki kaynakların sunduğu imkânlar çerçevesinde bu sorulara her bir şehrin kendi dinamikleri içerisinde cevaplar bulmaya çalışacağız. Ancak incelediğimiz döneme ait müftülerin tamamının tespit edilememesi ve tespit edilenler hakkında da kimi durumlarda eksik bilgiye sahip olmamız yapılacak değerlendirme ve genellemelerde ihtiyatlı davranmayı gerektirmektedir.

3.1. AMASYA

16. yüzyılın ortalarına kadar şehzâdelerin sancak beyi olarak vazife yaptığı Amasya şehri siyasi ve askeri öneminin yanında ilim ve kültür yönünden de bölgede parlak bir konumda olmuştur.⁵⁶⁶ Bu sebeple müftülük vazifesi için merkezden gönderilen âlimlerin de yüksek rütbeli ilmiye mensupları arasından seçilmesine dikkat edilmiştir. Özellikle de 16. yüzyılın ortalarında Amasya müftülüğü Osmanlı ilmiyesinde önemli bir kariyer basamağı olarak telakki edilmektedir. Müftülük vazifesine atanan âlimler aynı zamanda Amasya’da tedaris faaliyetleri ile de meşgul oluyorlardı. Bunun için 15. yüzyılın sonlarında Sultan II. Bayezid tarafından yaptırılan külliyein medresesi Amasya müftülerine verilmek üzere şart koşulmuştu. Medresenin ilk müderrisi ve aynı zamanda fetva vazifesini de üstlenen, daha sonra da şeyhülislam olacak Zenbilli Ali Efendi’dir.⁵⁶⁷

16. yüzyılın ortalarında Amasya müftülüğü yapan âlimlerin geçmiş kariyerlerinde Sahn-ı Seman önemli bir yer tutmaktadır. 955-967/1548-1559 yılları arasında uzunca bir süre Amasya’da müftülük yapmış olan Molla Cürcan çeşitli medreselerde vazife yaptıktan sonra Sahn-ı Seman’da müderris olmuş ve buradan Amasya’ya tayin edilmiştir. Mülâzemetini Kanuni Sultan Süleyman’ın hocası Hayreddin Efendi’den alan Cürcan Efendi altmış akçe ile başladığı müderrislik ve müftülük vazifesini daha sonra terakki alarak yetmiş akçe ile sürdürmüştür.⁵⁶⁸ Küçük Taceddin Efendi, Sahn-ı Seman’dan sonra Ayasofya ve Sultan Selim medreselerinde vazife yaptıktan sonra Muharrem 967/Ekim 1559’da seksen akçe ile Amasya müftülüğü ve Bayezid Medresesi’ne Molla Cürcan yerine atanmıştır. Taceddin Efendi, *Sadrüşşerîa* ve *Şerh-i Miiftah*’a haşiyeleri ve *Şerh-i Mevâkıf*’a olan talikatı ile dönemin bazı âlimleri ile ilmî münakaşalara girmiş eser sahibi bir âlimdir.⁵⁶⁹ Mahmud Paşa Camii imamının oğlu olması sebebiyle İmamzâde diye isimlendirilen Mehmed Efendi Muharrem 972/Ağustos 1564 tarihinde Taceddin Efendi’nin yerine Amasya fetvası ve Sultan Bayezid Medresesi’ne atandığında Sahn-ı Seman ve Sultan Selim

⁵⁶⁶ İlhan Şahin, Feridun Emecen, “Amasya,” *DİA* 3, 1-4.

⁵⁶⁷ Hoca Sadeddin, *Tâcü’-t-tevarih*, c. 2, 211-12; Semavi Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi,” *DİA* 6, 40-2; *eş-Şakâik*, 458-66.

⁵⁶⁸ Atâyî, 299.

⁵⁶⁹ Atâyî, 349-54.

medreselerinde vazife yapmış, ardından da iki yıl Halep kadılığında bulunmuştu. Yüz akçe ile başladığı bu görevi hastalığı sebebiyle pek fazla sürdürememiş ve aynı senenin Zilhicce ayında fetva ve medrese Bağdadîzâde Ahmed Efendi'ye tevcih edilmişti. İmamzâde, Kadı Beyzâvî'nin *Tefsîr-i Kâzî* adıyla meşhur eseri *Envâru't-tenzîl*'e haşiye yazmış, Arap gramerine ait *Kâfiye*, *Mısbâh* ve *Avâmil* isimli eserleri oğlunun eğitimini kolaylaştırmak için Türkçeye çevirmiştir.⁵⁷⁰ Bağdat kadısı olarak meşhur olmuş Kıvamuddin Yusuf Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi ise Trabzon müftülüğü, Edirne Üçşerefeli Medresesi ve Sahn-ı Seman'dan sonra Zilhicce 972/Temmuz 1565'te Amasya fetvasına atanmıştır. Bağdadîzâde Ahmed, yaklaşık iki yıl sürdürdüğü ifta vazifesinden sonra Şam fetvası ve Medine kadılığı ile kariyerini sonlandırmıştır.⁵⁷¹

Muharrem 975/Temmuz 1567-Şevval 984/Ocak 1577 tarihleri arasında yaklaşık on yıl Amasya müftülüğü ve Sultaniye müderrisliği vazifelerini yürüten Zeynelibad Efendi de seleflerine benzer bir kariyer çizgisini takip etmiştir. İç-il'deki çeşitli medreselerde görev yaptıktan sonra Sahn-ı Seman'a ulaşmış ve oradan Amasya fetvasına geçmiştir.⁵⁷² Zeynelibad Efendi seksen akçe ile yürüttüğü görev için yaklaşık beş yıl sonra merkezden terakki talebinde bulunmuştur. Ayrıca eskiden beri müftü çocuklarına ulufe verildiğini zikrederek kendi oğullarına da vazife tayin edilmesini rica etmiştir. 15 Muharrem 980 / 28 Mayıs 1572 tarihli ruus kaydından Zeynelibad'ın taleplerine müspet karşılık verildiğini ve günlük akçesinin doksana yükseltildiğini ve eğer iki oğlu var ise her birine onar akçe eğer bir oğlu var ise on bir akçe ulufe verileceğini öğreniyoruz.⁵⁷³

Zeynelibad Efendi'den sonra Amasya müftülüğüne tayin edilen âlimlerin kariyerlerinde Sahn-ı Seman geçmişi artık bulunmuyor. Amasya üst düzey âlimlerin gönderildiği müftülük olma vasfını artık kaybediyor. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehzâdelerin Amasya'da sancağa çıkmaması müftülük ve müderrislik pozisyonlarının itibarını görece düşürmüş olabilir. 1615 yılına kadar Atâyî'den tespit edebildiğimiz Amasya müftülerinin kariyerleri incelendiğinde göze çarpan en önemli husus çeşitli medreselerin yanında farklı şehirlerde müftülük tecrübelerinin olmasıdır.

---

⁵⁷⁰ Atâyî, 354-58.

⁵⁷¹ Atâyî, 620.

⁵⁷² Atâyî, 761-3.

⁵⁷³ BOA, KK, nr. 225, s. 20.

Şaban 989/Eylül 1581-Muharrem 996/Aralık 1587 tarihleri aralığında Amasya’da ifta vazifesini yürüten Ayas Efendi, daha evvelden de yaklaşık altı sene Trabzon müftülüğü yapmıştı.⁵⁷⁴ Ayas Efendi’nin yerine geçen ve Şaban 1004/Nisan 1596 tarihine kadar Amasya’da müftülük ve müderrislik yapan ve aslen Amasyalı olan Taceddin Efendi de öncesinde yedi sene boyunca Seyitgazi müftülüğünü yürütmüştü.⁵⁷⁵ Daha evvelden Amasya’da müftülük yapmış olan Küçük Taceddin Efendi’nin oğlu Ahmed Çelebi de Balıkesir fetvası ve Yıldırım Bayezid müderrisliğinden sonra Cemaziyelevvel 1014/Eylül 1605 tarihinde Amasya’ya ifta vazifesi ile tayin edilmişti.⁵⁷⁶ Kirli Mahmud diye meşhur olmuş Selanikî Mahmud Efendi de Selanik ve Filibe müftülüklerinden sonra kısa bir süre Amasya’da ifta vazifesi ile görevlendirilmişti. Ancak eşkıya taifesinden Kara Said ile iş tutması azledilmesine ve tekrar Filibe fetvasına gönderilmesine sebep olmuştu.⁵⁷⁷

17. yüzyılın erken yıllarından itibaren Amasya müftülüğüne tayinlerde önemli değişikliklerin ve kırılmaların olduğu gözlenmektedir. Müftülerin İstanbul’dan gönderilmesi ve bazılarının ilmî bakımdan yetersizlikleri Amasya’nın yerel uleması arasında huzursuzluğa neden oluyordu. Bu durum müftülerin sık sık şikâyet edilmelerine ve kısa süre içerisinde görevden alınmalarına sebep oluyordu. Örneğin Cemaziyelevvel 1017/Ağustos 1608 tarihinde Selanikî Mahmud Efendi cehalet ve bazı “alçaklıkları” sebebiyle halk tarafından şikâyet edilince yerine Malkaralı Köse Ahmed İstanbul’dan müftü olarak gönderildi. Bir süre sonra Köse Ahmed de bazı hatalarından dolayı azledilip yerine Manavzâde Abdullah Efendi tayin edildi. Yaklaşık üç yıl vazife yapan Abdullah Efendi’den sonra Malkaralı Ahmed Efendi tekrar Amasya’ya tayin edildi. Ancak bu durum Amasya uleması arasında ciddi rahatsızlıklara sebep oldu. İlim ve ahlak cihetinden kendilerinden daha aşağıda birilerinin bu göreve getirilmesi ve bazılarının tekrar aynı vazifeye gönderilmesi Amasya ulemasını rencide etti. Şikâyetlerin artmasıyla durum şeyhülislama arz edildi.⁵⁷⁸ Bundan sonraki süreçte bu

---

⁵⁷⁴ Atâyî, 1078-9.

⁵⁷⁵ Atâyî, 1196.

⁵⁷⁶ Atâyî, 1372.

⁵⁷⁷ Atâyî, 1663-4; *Amasya Tarihi*, c. 3, s. 375.

⁵⁷⁸ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 16-25.

şikâyetlerin netice verdiği ve müftü tayinlerinde yerel ulemanın tercih edilmeye başlandığı görülmektedir.

17. yüzyılın sonuna kadar Amasya müftülüğüne atanan kişiler ekseriyetle Amasya ve civar bölgedeki yerel ulema arasından seçiliyordu. Rebiülevvel 1024/Nisan 1615 tarihinde Malkaralı Ahmed Efendi'den sonra ifta vazifesi için Amasya'daki Büyük Ağa müderrisi Dursunzâde Mehmed Efendi görevlendirildi. Yaklaşık iki sene vazife yapan Mehmed Efendi, Zilhicce 1030/Ekim 1621 tarihinde ikinci kez Amasya müftülüğüne atandı.⁵⁷⁹ 2 Muharrem 1032/6 Kasım 1622 tarihinde kendisine altmışlı payesi verilerek taltif edildi.⁵⁸⁰ Zilhicce 1025/Aralık 1616 tarihinde müftülük vazifesine getirilen Kadızâde Abdülkerim Efendi Amasya'daki Yörgüç Paşa Medresesi'nde ders veriyordu.⁵⁸¹ Zilhicce 1032/Eylül 1623 tarihinde Amasya ulemasından Torumtay Medresesi müderrisi Taceddin Efendi müftülük makamına atanmıştı.⁵⁸² Zilkade 1036/Temmuz 1627'de müftülük vazifesi Amasya'daki Hilfet Medresesi müderrisi Bayram Efendizâde Hızır Efendi'ye tevcih edilmişti.⁵⁸³ Şevval 1065/Ağustos 1655'te Sultan Bayezid camii vaizi Sinan Efendizâde Mehmed Efendi Amasya'da ifta vazifesi ile görevlendirilmişti.⁵⁸⁴

Yerel ulemanın ifta vazifesini yürüttüğü dönemde müftülere meşrut olan Sultan Bayezid Medresesi bazı vakitlerde bölgedeki diğer âlimlere verilebiliyordu. Bu şekilde vazifelerin ayrıldığı örnekler şunlardır: Rebiülevvel 1027/Mart 1618 tarihinde müftü olarak Abdullah Efendi atanırken medrese daha evvelden de müftülük yapmış Dursunzâde Mehmed Efendi'ye⁵⁸⁵; 1038/1628 tarihinde Kuloğlu Ferruh Efendi üçüncü defa Amasya müftülüğüne getirilirken Bayezid medresesi meşhur dersiâmlardan Amasyalı Şeyh Yakupzâde Mustafa Efendi'ye⁵⁸⁶; Muharrem 1039/Ağustos 1629 tarihinde medrese Amasya kadısı Çavuşzâde Mehmed Efendi'ye verilirken müftülük Bayezid medresesinden azledilen Mustafa Efendi'ye⁵⁸⁷

---

⁵⁷⁹ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 28, 35.

⁵⁸⁰ BOA, KK, nr. 257, s. 138.

⁵⁸¹ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 29.

⁵⁸² *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 43.

⁵⁸³ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 52.

⁵⁸⁴ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 117.

⁵⁸⁵ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 30.

⁵⁸⁶ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 56.

⁵⁸⁷ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 61.

verilmiştir. Receb 1071/Mart 1661 – Safer 1073/Eylül 1662 tarihleri aralığında Amasya müftülüğünü sırasıyla Yeğenzâde Mehmed Efendi, Çorumlu Ömer Efendi ve Habilzâde Mehmed Efendi yürütürken Sultaniye diye de isimlendirilen Bayezid medresesi meşhur dersiâmlardan İsmail Efendi'de idi.⁵⁸⁸ Zilhicce 1084/Mart 1674– Safer 1099/Aralık 1687 tarihleri arasında ise uzunca bir süre Sultaniye müderrisliğini Merzifonlu İydi Bayram Efendi yürütmekteydi. Bu süre zarfında müftülük vazifesini yürüten âlimler ortalama bir yıl görevde kalmıştır. Bayram Efendi de medreseye ek olarak çeşitli tarihlerde beş sefer ifta ile vazifelendirilmiş ve derecesi musıla-i Süleymaniye'ye kadar yükselmiştir. Diğer zamanlarda müftülük vazifesi bazılarına mükerrer olmak üzere çeşitli âlimlere verilmiştir.⁵⁸⁹

Amasya'daki yerel ulemanın müftü olarak tercih edildiği 17. yüzyıl boyunca dikkat çeken hususlardan birisi de müftülerin görevde kalma sürelerinin eskiye oranla daha da kısalmış olmasıdır. Çoğunlukla bir ya da iki yılda bir müftüler azledilmekte, yerine yenileri atanmaktadır. Nadir durumlarda görev süresi dört ya da altı yılı bulan müftüler vardır. Sık sık müftülerin değişmesine paralel olarak müftülük vazifesinin bazı âlimlere tekrar tekrar verildiği gözlenmektedir. Örneğin Dursunzâde Mustafa Efendi 1045-1062/1636-1651 tarihleri arasında çeşitli sürelerde altı sefer Amasya müftülüğü ve Sultan Bayezid müderrisliği yapmıştır. 1068-1078/1658-1668 tarihleri arasında Yeğen Osman Efendi'nin çocukları Mehmed Efendi üç sefer ve Ebussuud Efendi iki sefer olmak üzere Amasya'da ifta vazifesini sürdürmüşlerdir. Merzifonî Bayram İydi Efendi Zilhicce 1085/Mart 1675 tarihinden Safer 1099/Aralık 1687'ye kadar uzunca bir süre hem Amasya fetvasında hem de Sultan Bayezid Medresesi'nde vazife yapmıştır. Bu süre zarfında beş sefer müftülük görevinden azledilip yeniden atanmasına karşılık medresedeki vazifesi kesintisiz devam etmiştir.⁵⁹⁰

17. yüzyılın ikinci yarısında Amasya tarihinde etkili olmuş ve birçok defa azledilip yeniden göreve atanmış müftülerden birisi de Caferzâde Hızır Efendi'dir. Zilkade 1058/Kasım 1648 tarihinde müftülük ve müderrislik vazifesine başladıktan

---

⁵⁸⁸ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 140-4.

⁵⁸⁹ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 160-90; Şeyhî, 2456.

⁵⁹⁰ 25 Cemaziyelahir 1088/25 Ağustos 1677 tarihli Bayram İydi Efendi'ye İrek kazasının arpalık olarak tevcihini içeren Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'ye ait telhis için bkz. BOA, AE.SMMD.IV, 5-528.

sonra ilk yıllarını “neşr-i ulûm” ile meşgul olarak geçirdi. Zaman içerisinde ehl-i örf’ten vazifeli kişilerle olan ilişkileri sebebiyle görevden alınıp Merzifon müftülüğüne gönderildi ve daha sonra tekrar Amasya’ya geri döndü. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa’nın sert yönetimine karşı Celali liderlerinden Abaza Hasan’a olan desteği Hızır Efendi’nin Abazalı olarak anılmasına sebep oldu. Bu sebeple Abaza Hasan’ın 1659’da Halep’te idam edilmesinden sonra Amasya’da kendisine taraftar olan diğer zenginlerle birlikte Hızır Efendi’nin malları da müsadere edildi. Ancak bir süre sonra mağdur edildiği düşünülen Hızır Efendi Şaban 1069/Mayıs 1659’da tekrar Amasya müftülüğüne getirildi.⁵⁹¹

Yaklaşık bir yıl sonra civar köylerdeki reayanın şikâyeti ile Hızır Efendi Amasya kadısı Mustafa Efendi’nin huzurunda muhakeme edildi. Şikâyetin gerekçesi, Hızır Efendi’nin evinin taşlanması sebebiyle ehl-i örf marifetiyle reayadan haksız yere para alması olarak belirtiliyor. Müddeiler “Zâlim! Bizden gasben aldığın paralarımızı ver.” diyerek Hızır Efendi’nin hanesini taşıyor ve nümayiş yapıyorlardı. Sivas valisi, silahtarı Kaba Ali Ağa’yı meseleyi araştırması için mübaşir olarak vazifelendirdi. Mahkeme şahitlerin şهادetiyle Hızır Efendi’nin aleyhine neticelendi ve müsadereden kalan malları satılarak reayadan aldığı iddia edilen paralar sahiplerine verildi.⁵⁹² Mahkeme sürecinin ilginç ayrıntılarından biri de Şeyhülislam’dan fetva alınmış olmasıydı. Genelde yerel halk kendi meseleleri için bölgenin müftüsünden fetva alıp, pozisyonunu kuvvetlendirmek için bunu mahkemeye sunardı. Ancak burada şikâyete konu olan kişinin müftü olması ve valilik aracılığıyla merkezin olaya müdahil olması şeyhülislamlıktan fetva talebini gerektirmiş olmalıdır. Gönderilen fetva metni sicile şu şekilde kaydedilmiştir: “Zeyd kasaba ahalisinden birkaç nefer kimesneyi ...gamz ile tağrim âdet-i müstemirresi olan ehl-i örf bi-gayr-ı hakkın gamz edüp zulmen her birlerinin şu kadar mallarını aldırmağa sebep olsa hâlâ ol kimesneler alınan mallarını alandan almaya bi-hakkın sebep olandan tazmîn u ahza şer‘an kâdir olurlar mı? Cevâb-ı bâ-savâblarından: Olurlar.” Kararın Hızır Efendi’nin aleyhinde çıkmasında bu fetvanın etkisi de mahkeme kaydında açıkça belirtilmiştir: “...ber-mûceb-i fetvâ-yı şerîfe tazmîne hüküm-birle...”.⁵⁹³ Mahkeme süreci devam ederken 9 Ramazan

⁵⁹¹ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 104-31.

⁵⁹² *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 134-37.

⁵⁹³ BOA, MŞH.ŞSC.d, Amasya, nr. 13, s. 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15.

1070/19 Mayıs 1660 tarihinde Hızır Efendi “müezzî ve şirrîr ve ibâdullahı bi-gayrı hakkın ehl-i örfe gamz” etmesi sebebiyle müftülük vazifesinden “azl-i ebed ile azl” edilmiştir.⁵⁹⁴ Hüseyin Hüsameddin, bu hadisenin arkasında şehir kethüdası Mumcuoğlu Seyyid Ahmed Ağa’nın tertibinin olduğunu vurgulamakta ve şahitleri ayarlayarak Hızır Efendi’yi mağdur ve mazlum duruma düşürdüğünü belirtmektedir. Ayrıca gelen fermada yer alan “câhil, şirrîr, hain, zâlim, mürteşi” gibi ifadelerin hakikati yansıtmadığını, Hızır Efendi’nin âlim ve fazıl biri olduğunu ve ilmî eserlerinin olduğunu belirtmektedir.⁵⁹⁵ Mahkeme neticesinde Hızır Efendi, iki oğlu ve damadı ile birlikte Kıbrıs’a nefyedilmiştir. Bir süre sonra paraların ehl-i örf tarafından alındığı şahitler tarafından itiraf edilince Hızır Efendi’nin suçsuz olduğu ortaya çıkmış ve tekrar Amasya’ya dönmüştür. Safer 1073/Eylül 1662’de önce Sultan Bayezid Camii kürsü şeyhliği kendisine tevdi edilmiş, daha sonra da Muharrem 1078/Haziran 1667’de “iâde-i ikbâl” olarak Amasya müftülüğü tekrar kendisine verilmiştir.⁵⁹⁶

17. yüzyıl başlarında Celali isyanlarının Anadolu’da sebep olduğu karışıklık ve yollardaki güvenlik sorunları Amasya müftülüğü için merkezden veya uzak bölgelerden gelecek âlimlerin bu görevi kabul etmelerini zorlaştırmıştır. Rebiülevvel 1009/Eylül 1600 tarihinde eşkıya korkusu sebebiyle Amasya fetvasından istifa eden Malkaralı Köse Ahmed’in yerine Manav Hasan Efendizâde Abdullah tayin edilmişti, ancak vazifeye gelmeye cesaret edemediği için müftülük Eyüplü Emir Ali Efendi’ye tevcih edildi. Ali Efendi, yolların güvenli olmaması sebebiyle İstanbul’dan deniz yoluyla Samsun üzerinden Amasya’ya zor şartlar altında ulaşmıştır.⁵⁹⁷ Safer 1011/Ağustos 1602’de müftülük Nefeszâde Efendi’ye verildi, ancak kabul etmeyince Ali Efendi görevine devam etti. 1013/1604 senesinde Amasya müftülüğü İstanbul’dan Manav Muslihuddin, Baba Tac Efendi gibi âlimlere teklif edilmesine rağmen gelmeye

⁵⁹⁴ BOA, KK, nr. 217, s. 44.

⁵⁹⁵ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 137; Hüseyin Hüsameddin’in ismen zikrettiği Akifzâde’nin *el-Mecmû’ fi’l-meşhûd ve’l-mesmû’* eserinde Hızır Efendi’nin telifatı şu şekilde zikredilmektedir: “*Tefsîrû’l-Beyzâvî* üzerine haşiye; Bu eseri İstanbul’da Sultan Bayezid Medresesi’nde hocası Şeyhülislam Çelebi Mehmed’in yanında altı senede tamamlamıştır. *Telhîsu’l-meânî*’nin ihtisarı *Ünbûbü’l-belâğa*, *Menâr*’ın ihtisarı *Gusûnu’l-usûl*. Ayrıca başından geçen hadiseler ve “fitne” sebebiyle tamamlamadığı bir tefsir çalışması da vardır.” (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu 2527, 37b.) Burada zikredilen ihtisar çalışmalarına *İfâzatü’l-ünbûb* ve *Tehyicü Gusûni’l-usûl* isimli şerhleri de bulunmaktadır. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), c.1, s. 308-9.

⁵⁹⁶ *Amasya Tarihi*, c. 4, s. 137-49.

⁵⁹⁷ *Amasya Tarihi*, c. 3, s. 350.

cesaret edemedikleri için Ali Efendi'de bırakıldı.⁵⁹⁸ Yaklaşık bir sene sonra 1014/1605 tarihinde Ali Efendi'nin vefat etmesiyle Amasya fetvası Trabzon'da müftü ve müderrislik vazifelerini yürüten Karasili Şücaeddin Efendi'ye tevcih edildi. Şücaeddin Efendi'nin Trabzon'dan gelişi epey meşakkatli oldu ve yolda eşkıya saldırılarına uğradı. Bu yorucu seyahatin de etkisiyle yaklaşık bir ay sonra vefat etti.⁵⁹⁹

Tablo 3.1: Amasya Müftüleri⁶⁰⁰

	Amasya Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi
1↑	Muhyiddin Mehmed Efendi (Molla Cürcan)	Cemaziyelevvel 955/Haziran-Temmuz 1548
2↑	Küçük Taceddin Efendi	Muharrem 967/Ekim-Kasım 1559
3↑	İmamzâde Mehmed Efendi	Muharrem 972/Ağustos-Eylül 1564
4↑	Bağdadîzâde Ahmed Çelebi	Zilhicce 972/Haziran-Temmuz 1565
5↑	Zeynelibad Efendi	Muharrem 975/Temmuz-Ağustos 1567
6↑	Yakubca Efendi	Şevval 984/Aralık-Ocak 1576-1577
7↑	Küçük Mahmud Efendi	Cemaziyelahir 989/Temmuz-Ağustos 1581
8↑	Ayas Efendi	Şaban 989/Ağustos-Eylül 1581
9↑	Taceddin Efendi	Muharrem 996/Aralık-Ocak 1587-1588
10↑	Malkaralı Kösec Ahmed Efendi	18 Şaban 1004/17 Nisan 1596
11↑	Emir-i Sahib-tac Ali Efendi	Cemaziyelevvel 1009/Kasım-Aralık 1600
12↑	Karasili Şücaeddin Efendi	Rebiülevvel 1014/Temmuz-Ağustos 1605

⁵⁹⁸ *Amasya Tarihi*, c.3, s. 362; Atâyî, 1373.

⁵⁹⁹ *Amasya Tarihi*, c.3, s. 365; Atâyî, c. 2, s. 1373.

⁶⁰⁰ Tabloda sıra numarasının yanında (↑) işareti yer alan müftü, bir üzerindeki müftüden görevi devralmıştır. (→) işareti yer alan müftünün ise bir üzerindeki ile irtibatı yoktur, görevi kimden aldığı tespit edilememiştir.

13↑	Taceddinzâde Ahmed Çelebi	6 Cemaziyelevvel 1014/19 Eylül 1605
14↑	Selaniki Mahmud Efendi	Zilkade 1016/Şubat-Mart 1608
15↑	Malkaralı Kösec Ahmed	Cemaziyelevvel 1017/Ağustos-Eylül 1608
16↑	Manav Hasanzâde Abdullah Efendi	?
17↑	Malkaralı Kösec Ahmed	Cemaziyelahir 1018/Eylül 1609
18↑	Manav Hasanzâde Abdullah Efendi	Safer 1020/Nisan-Mayıs 1611
19↑	Malkaralı Kösec Ahmed	Rebiülahir 1023/Mayıs-Haziran 1614
20↑	Dursun Efendizâde Mehmed Efendi	Rebiülevvel 1024/Mart-Nisan 1615
21↑	Kadıızâde Abdülkerim Efendi	Zilhicce 1025/Aralık-Ocak 1616-1617
22↑	Abdullah Efendi	Rebiülahir 1027/Mart-Nisan 1618
23↑	Cumazâde Hızır Efendi	Muharrem 1029/Aralık-Ocak 1619-1620
24↑	Dursunzâde Mehmed Efendi	Zilhicce 1030/Ekim-Kasım 1621
25↑	Taceddin Efendi	Zilhicce 1032/Eylül-Ekim 1623
26↑	Kuloğlu Ferruh Efendi	Zilhicce 1033/ Eylül-Ekim 1624
27↑	Sandukizâde Abdülcelil Efendi	Safer 1034/Kasım-Aralık 1624
28↑	Kuloğlu Ferruh Efendi	Receb 1035/Mart-Nisan 1626
29↑	Bayram Efendizâde Hızır Efendi	Zilkade 1036/ Temmuz-Ağustos 1627
30↑	Kuloğlu Ferruh Efendi	1038/1628-1629
31↑	Şeyh Yakupzâde Mustafa Efendi	Muharrem 1039/Ağustos-Eylül 1629
32↑	Dursunzâde Mustafa Efendi	Ramazan 1045/Şubat-Mart 1636
33↑	Yahya Efendi	Şevval 1047/Şubat-Mart 1638
34↑	Dursunzâde Mustafa Efendi	Muharrem 1049/Mayıs-Haziran 1639
35↑	Yahya Efendi	Rebiülevvel 1052/Mayıs-Haziran 1642
36↑	Dursunzâde Mustafa Efendi	Muharrem 1054/Mart-Nisan 1644
37↑	Şeyh Yakupzâde Mustafa Efendi	Muharrem 1055/Şubat-Mart 1645
38↑	Dursunzâde Mustafa Efendi	Ramazan 1056/Ekim-Kasım 1646
39↑	Caferzâde Hızır Efendi	Zilkade 1058/Kasım-Aralık 1648

40↑	Dursunzâde Mustafa Efendi	Muharrem 1060/Ocak-Şubat 1650
41↑	Hızır Efendi	Cemaziyelevvel 1061/Nisan-Mayıs 1651
42↑	Dursunzâde Mustafa Efendi	Muharrem 1062/Aralık-Ocak 1651-1652
43↑	Hızır Efendi	Ramazan 1062/Ağustos-Eylül 1652
44↑	Sinan Efendizâde Mehmed Efendi	Şevval 1065/Ağustos-Eylül 1655
45↑	Hızır Efendi	Safer 1066/Kasım-Aralık 1655
46↑	Yeğen Osman Efendizâde Mehmed Efendi	Receb 1068/Nisan-Mayıs 1658
47↑	Hızır Efendi	Şaban 1069/Nisan-Mayıs 1659
48↑	Yeğenzâde Ebussuud Efendi	Ramazan 1070/Mayıs-Haziran 1660
49↑	Yeğenzâde Mehmed Efendi	Receb 1071/Mart 1661
50↑	Çorumlu Ömer Efendi	Safer 1072/Eylül-Ekim 1661
51↑	Habilzâde Mehmed Efendi	Safer 1073/Eylül-Ekim 1662
52↑	İsmail Efendi	Cemaziyelevvel 1073/Aralık-Ocak 1662-1663
53↑	Yeğenzâde Mehmed Efendi	Şevval 1074/Nisan-Mayıs 1664
54↑	Yeğenzâde Ebussuud Efendi	Zilhicce 1076/Haziran-Temmuz 1666
55↑	Hızır Efendi	Muharrem 1078/Haziran-Temmuz 1667
56↑	Yahya Efendi	Zilhicce 1084/Mart-Nisan 1674
57↑	Merzifonî Bayram İydî Efendi	Zilhicce 1085/Şubat-Mart 1675
58↑	Şeyhi Mehmed Efendi	Ramazan 1087/Kasım-Aralık 1676
59↑	Merzifoni Bayram İydî Efendi	Rebiülevvel 1089/Nisan-Mayıs 1678
60↑	Pirî Mehmed Efendi	Rebiülevvel 1091/Nisan 1680

61↑	Şeyhzâde Seyyid Ali Efendi	Rebiülahir 1092/Nisan-Mayıs 1681
62↑	Pirî Mehmed Efendi	Şaban 1092/Ağustos-Eylül 1681
63↑	Merzifonî Bayram İydî Efendi	Şevval 1092/Ekim-Kasım 1681
64↑	Seyyid Mustafa Efendi	Safer 1096/Ocak-Şubat 1685
65↑	Merzifonî Bayram İydî Efendi	Cemaziyelahir 1097/Nisan-Mayıs 1686
66↑	Pirî Mehmed Efendi	Cemaziyelahir 1098/Nisan-Mayıs 1687
67↑	Merzifonî Bayram İydî Efendi	Muharrem 1099/Kasım-Aralık 1687
68↑	Dursunzâde Pirî Mehmed Efendi	Safer 1099/Aralık-Ocak 1687-1688
69↑	Seyyid Mustafa Efendi	Şaban 1099/Haziran 1688
70↑	Şeyh Yakupzâde Mustafa Efendi	1099/1688
71↑	Seyyid Ali Efendi	Zilkade 1101/Ağustos-Eylül 1690
72↑	Seyyid Mustafa Efendi	Safer 1102/Kasım-Aralık 1690
73↑	Seyyid Ali Efendi	Rebiülevvel 1102/Aralık-Ocak 1690-1691
74↑	Merzifonlu Mustafa Efendi	Zilhicce 1103/Ağustos-Eylül 1692
75↑	Çorumlu Ahmed Efendi	Zilkade 1104/ Temmuz-Ağustos 1693
76↑	Merzifonlu Mustafa Efendi	Receb 1106/Şubat-Mart 1695
77↑	Müftizâde Abdullah Efendi	Rebiülahir 1107/Kasım-Aralık 1695
78↑	Çorumlu Ahmed Efendi	Cemaziyelahir 1109/Aralık-Ocak 1697-1698

3.2. MANİSA

Manisa, şehzâde şehri olma vasfını uzun müddet koruyan şehirlerden birisi olmuştur. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Amasya bu vasfını kaybederken, geniş

topraklara sahip olması ve İstanbul'a yakınlığı sebebiyle Manisa diğer şehirlere nazaran ön planda olmuştur. Hatta sancağa çıkan son şehzâdeler Sultan II. Selim (1544-1558), Sultan III. Murad (1562-1574) ve Sultan III. Mehmed (1584-1596) uzun yıllar Manisa'da sancakbeyi olarak bulunmuşlardır. Şehzâdelerin yöneticilik vasıflarını kazanma ve geliştirmeleri için saltanat merkezinin göstermiş olduğu ilgi ve alaka Manisa'yı ilim ve kültür cihetinden de zenginleştirmiş, üst düzey âlimler buradaki çeşitli medreselerde vazife yapmışlardır.⁶⁰¹ Şehzâde şehri olarak önemini kaybettiği 17. yüzyıl başlarına kadar buraya atanan müftülerin kariyerleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Manisa müftülüğüne atanan âlimler, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan tarafından inşa edilen medresenin müderrisi olarak da vazife yapıyorlardı. Ruus kayıtlarında ve kaynaklarda Manisa Sultaniyesi, Sultaniye Medresesi, Sultan Süleyman Validesi Medresesi, Sultan Süleyman Han Medresesi gibi adlarla geçen bu medrese Kanuni'nin sancakbeyi olarak Manisa'da bulunduğu yıllarda (1513-1520) Hafsa Sultan külliyesinin bir parçası olarak inşa edilmişti.⁶⁰² Müderrisleri kariyerlerine göre günlük altmış akçe ve üzerinde ücretler almışlardır. Yüzyılın sonlarına doğru Manisa'da Mimar Sinan tarafından Sultan III. Murad adına inşa edilen Muradiye külliyesinin medresesi ise paye ve müderrisinin almış olduğu günlük akçe bakımından Sultaniye Medresesi'nden daha üst derecede olmasına rağmen müftülerin vazife yapmış oldukları Sultaniye Medresesi'nde herhangi bir değişiklik yapılmadığı görülmektedir.⁶⁰³

Manisa müftülüğü ve Sultaniye müderrisliği 16. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyılın ilk yarısı itibariyle üst düzey ulemanın uğrak yerlerinden birisi olmuştur. Kendilerine verilen günlük akçe de göz önüne alındığında iç-il haricindeki mansıpların en prestijli olanlarından biri olarak itibar görmüştür. Müftülük vazifesine atanan âlimlerin kariyerleri farklılık arz etmekle birlikte Manisa öncesinde ve sonrasında önemli medrese ve kazalarda vazife yaptıkları görülmektedir. Hatta içlerinden kariyerlerini şeyhülislamlık, Rumeli ve Anadolu kazaskerlikleri ile nihayete erdirenler

---

⁶⁰¹ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 26-42.

⁶⁰² Doğan Yavaş, "Hafsa Sultan Külliyesi," *DİA* 15, 123-4.

⁶⁰³ Enis Karakaya, "Muradiye Külliyesi," *DİA* 31, 201-3; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, c. 2, s. 827-29.

dahi bulunmaktadır. Örneğin 1574 yılında Ebussuud Efendi'nin yerine şeyhülislam olan ve bu vazifesini üç sene sürdüren Hamid Efendi, 954/1547–955/1548 tarihlerinde Manisa müftülüğünde bulundu. Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'ye (1539-1542) damat olması sebebiyle Çivizâde Damadı olarak da tanınan Hamid Efendi, müftülük vazifesinden önce iç-il'de çeşitli medreselerde vazife yapmış ve sonrasında da Mısır, Bursa ve İstanbul gibi mevleviyet kadılıklarında bulunmuştur. Şeyhülisamlıktan önce de uzun bir süre Rumeli kazaskeri olarak görev yapan Hamid Efendi'nin bu dönemde ilmiye mesleğinde hiyerarşinin oturması için önemli gayretleri olmuştur. *Fetâvâ-yı Hamidiyye* ismi ile meşhur olmuş Arapça fıkıh ve fetva kitaplarından derlediği meseleleri içeren bir eseri de bulunmaktadır.⁶⁰⁴

Şeyhülisamlıktan önce ilmiye mesleğinin en üst mertebesi kabul edilen Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş olan Muallimzâde Efendi de 961/1554 tarihinden itibaren yaklaşık bir yıl ve 963/1556–967/1560 tarihleri arasında da ikinci defa olarak yaklaşık dört yıl Manisa müftülüğünde bulunmuştur. Zeyniye tarikatı şeyhlerinden Muslihuddin Efendi'nin oğlu olan Muallimzâde, Bursa ve civarında çeşitli medreselerde vazife yaptıktan sonra Rodos müftülüğüne, oradan da Manisa müftülüğüne atanmıştır. Birinci Manisa vazifesinden sonra Sahn-ı Seman'da yaklaşık iki yıl bulunan Muallimzâde, 967/1560 sonrası dönemde Halep ve Bursa kadılığı ve Anadolu kazaskerliği yapmış ve nihayetinde yaklaşık beş yıl süreyle vazife yaptığı Rumeli kazaskerliğine ulaşmıştır.⁶⁰⁵

950/1543–954/1547 tarihleri arasında Manisa müftüsü olan Cafer Efendi de kariyerini Anadolu kazaskerliği ile nihayete erdirmiştir. Ebussuud Efendi'nin amcası Abdünnebi Efendi'nin oğlu olan Cafer Efendi taşrada çeşitli medreselerde vazife yaptıktan sonra Rumeli kazaskeri Ebussuud Efendi'nin delaletiyle İstanbul'da Efdalzâde Medresesi'ne terfi etmiştir. Manisa müftülüğünden sonra bir yıl Sahn-ı Seman'da bulunan Cafer Efendi tekrar Manisa'ya dönmüş ve sancakbeyi olarak Manisa'da ikamet eden Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Selim'in muallimi olarak vazifelendirilmiştir. 951/1544 tarihinden itibaren Manisa'da bulunan Şehzâde Selim ile Cafer Efendi arasında müftülük yıllarında oluşmuş bir hukuk olmalıdır. Cafer

⁶⁰⁴ Atâyî, 764-66; Cahit Baltacı, "Hâmid Efendi, Çivizâde Damadı," *DİA* 15, 460-1.

⁶⁰⁵ Atâyî, 617-20.

Efendi'nin kısa bir süre içerisinde Edirne Bayezid Medresesi ve Şam kadılığı vazifesinden sonra hızlı bir terfi ile Anadolu kazaskerliğine atanması ve bu görevde yaklaşık altı yıl kalması ilmî yeterliliğinin yanında kurmuş olduğu bu ilişkiler ağının neticesi olmalıdır.⁶⁰⁶

Manisa müftülerinin kariyerlerinde göze çarpan hususiyetlerden birisi de ekseriyetinin müftülük öncesi ya da sonrasında Sahn-ı Seman'da vazife yapmış olmalarıdır. Bu da zaman zaman Manisa müftülüğünün Sahn medreselerinin üzerinde bir konuma çıktığını göstermektedir. Örneğin Küçük Bostan,⁶⁰⁷ Bağdadîzâde Hasan Çelebi,⁶⁰⁸ Munuk Ali,⁶⁰⁹ Vankulu Mehmed,⁶¹⁰ Geveze Ali⁶¹¹ ve Çolak Mustafa efendiler⁶¹² Sahn-ı Seman sonrası Manisa'da ifta vazifesi ile görevlendirildiler. Bunların içerisinde Küçük Bostan Efendi'nin almış olduğu ücret görev yaptığı süre içerisinde günlük yüz akçeye kadar çıkarken Bağdadîzâde Hasan Çelebi ve Munuk Ali Efendi⁶¹³ ise seksen akçe ile müftülük görevine tayin olunmuşlardı. Sahn-ı Seman sonrası çeşitli sultan medreselerine terfi alıp oradan Manisa müftülüğüne geçen âlimler de vardır. Örneğin Taceddin Efendi altmış akçe ile tayin edildiği Bursa Muradiye medresesinden sonra,⁶¹⁴ Bozanzâde Mahmud Efendi Yavuz Selim medresesinden sonra günlük yetmiş akçe ile⁶¹⁵ ve Nazırzâde Ömeri Efendi de altmış akçe ile atandığı Edirne Darülhadişi'nden sonra Manisa'da fetva vazifesini yürütmüşlerdir.⁶¹⁶ Manisa müftülerinden Manav Ali,⁶¹⁷ Cafer Efendi,⁶¹⁸ Muallimzâde,⁶¹⁹ Edhemzâde⁶²⁰ ve Bayram İydi Efendiler⁶²¹ ise müftülük vazifesinden sonra Semaniye medreselerinden birine geçmiştir. Bunların içerisinde Muallimzâde Sahn sonrasında on akçe terakki

---

⁶⁰⁶ Atâyî, 538.

⁶⁰⁷ Atâyî, 531-2.

⁶⁰⁸ Atâyî, 772-3.

⁶⁰⁹ Atâyî, 842-4.

⁶¹⁰ Atâyî, 925-6.

⁶¹¹ Atâyî, 1596.

⁶¹² Şeyhî, 250-1.

⁶¹³ BOA, KK, nr. 238, s. 117.

⁶¹⁴ Atâyî, 482.

⁶¹⁵ Atâyî, 748.

⁶¹⁶ Atâyî, 1374.

⁶¹⁷ Atâyî, 480.

⁶¹⁸ Atâyî, 539.

⁶¹⁹ Atâyî, 617.

⁶²⁰ Atâyî, 1480.

⁶²¹ Atâyî, 1317.

olarak yetmiş akçe ile ikinci defa Manisa fetvasına vazifelendirilmiştir. Benzer şekilde Edhemzâde hariç rütbesi ile yürüttüğü müftülük vazifesine Sahn sonrasında seksen akçe ile yeniden atanmıştır. Bu iki örnekte Sahn-ı Seman'ın terakki için bir basamak vazifesi gördüğü gözlemlenmektedir.

Yukarıda zikredilen şeyhülislam ve kazaskerler dışında Manisa fetvası sonrasında müftülerin çeşitli üst ve orta derecede mevleviyet kadılıklarında vazife yaptıkları görülmektedir. Bu da ilmiye hiyerarşisinde Manisa fetvasının mevaliye sağlamış olduğu kariyer imkânlarını görme açısından önemlidir. Örneğin Manav Ali Bağdat kadılığında, Vankulu Medine kadılığında, Edhemzâde Medine, Mekke ve Bursa kadılıklarında, Celeb Musa da Medine ve Kudüs kadılıklarında⁶²² görev yapmışlardır. 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren mevaliye yeni istihdam alanları sağlamak için bazı kasabat kadılıkları mevleviyet derecesine yükseltilmişti.⁶²³ Manisa kadılığı da bunlar arasındaydı. Bayram İydî, Celeb Musa ve Edhemzâde Efendiler de müftülük yapmış oldukları Manisa'da farklı zamanlarda kadılık vazifesinde de bulunmuşlardır.

Manisa müftülerinden bazıları ilmiye hiyerarşisindeki prestijli konumlarına paralel olarak fıkıh, belagat, fetva, lügat ve biyografi gibi çeşitli sahalarda önemli eserler telif etmişlerdir. Daha sonradan şeyhülislam olan Hamid Efendi'nin *Fetâvâ-yı Hamidiyye*'sini yukarıda zikretmiştik. Mülâzemetini Ebussuud Efendi'den alan Bozanzâde Mahmud Efendi de onun fetva katipliğini ve müsevvidliğini yapmış, sonrasında fetvalarını bir mecmuada derlemiştir. Bu mecmuanın en önemli özelliği, içinde başka şeyhülislamlara ait fetvaların yer almaması ve fetvaların Ebussuud'a aidiyetinin kesin olmasıdır. Bu sebeple, Atâyî'nin ifadesiyle, döneminde “mütedâvil ü meşhûr ve muavvelün aleyh-i cumhûr” bir derleme olmuştur.⁶²⁴ Manisa müftülerinin en velut olanlarından ve farklı alanlardaki eserleriyle öne çıkanlardan birisi de Munuk Ali'dir. Şeyh Ömer b. Mehmed eş-Şâmî'nin hisbe kurumu üzerine yazmış olduğu *Nisâbü'l-ihisâb* isimli eserini tercüme etmiştir. Taşköprülüzâde'nin *eş-Şakâik*'i

⁶²² Uşşakizâde, *Zeyl-i Şakâik*, 514-5.

⁶²³ Mevleviyet kadılığına tahvil edilen kadılıklar için bkz. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 96-9; Bilgin Aydın, Rıfat Günelan, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mevleviyet Kadıları,” *Prof. Dr. Şevki Nezihî Aykut Armağanı*, haz. Gülten Sarıyıldız vd. (İstanbul: Etkin Kitaplar, 2011), 19-34.

⁶²⁴ Atâyî, 749; Ahmed Akgündüz, *Şeyhü'l-islâm Ebüssu'ud Efendi Fetvâları* (Osmanlı Araştırmaları Vakfı: İstanbul, 2018), 32.

üzerine 1560-1574 yılları arasında yaşamış seksen bir âlimin biyografisini içeren *el-İkdü'l-manzûm fî zikri efâdili'r-rûm* ismiyle Arapça bir zeyil yazmıştır. *Şerh-i Miftâh*'a yazmış olduğu haşiye “ulemâ-yı Rûm teliflerinin âlâlarındandır.” *Nâdiretü'z-zemen fî tarihi'l-Yemen* ismiyle Yemen tarihi üzerine de bir telif eseri vardır.⁶²⁵ Fıkıh, lügat ve edebiyat alanında eserler vermiş diğer bir velut müftü de Vankulu Mehmed Efendi'dir. *Cevherî'nin Tâcü'l-lüga ve sihâhu'l-Arabiyye* isimli Arapça lügatini Türkçe'ye çevirmiştir ve tercümesi *Vankulu Lügati* ismiyle meşhur olmuştur. Gazzalî'nin *Kimyâ-yı Saâdet*'i tercümesi ve Molla Hüsrev'in *Düererü'l-hükkâm* isimli eseri üzerine yazmış olduğu *Nakdü'd-düerer* haşiyesi diğer önemli çalışmalarındandır.⁶²⁶

Tablo 3.2: Manisa Müftüleri

	Manisa Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi
1	Muslihuddin Mustafa Efendi en-Niksarî	945/1538-1539
2↑	Kara Çelebi	947/1540-1541
3↑	Cafer Efendi	950/1543-544
4↑	(Şeyhülislam) Hamid Efendi	954/1547-1548
5↑	Alaeddin Ali Efendi el-Manavî	955/1548-1549
6↑	Vizeli Abdülkerim Efendi	958/1551
7↑	Muallimzâde Efendi	961/1553-1554
8↑	Lütfullah Efendi (Kaba Lütfi)	961/1553-1554
9↑	Muallimzâde Efendi	963/1555-1556
10↑	Bağdadîzâde Hasan Çelebi	Zilkade 967/Temmuz-Ağustos 1560
11↑	Taceddin İbrahim el-Manavî	970/1562-1563
12↑	Mustafa Efendi (Küçük Bostan/Kaba Bostan)	Şevval 973/Nisan-Mayıs 1566

⁶²⁵ Atâyî, 842-4; Gürzat Kami, “Understanding a Sixteenth-Century Ottoman Scholar-Bureaucrat: Ali b. Balı (1527-1584) and his Biographical Dictionary *el-İkdü'l-Manzûm fî Zikri Efâdili'r-Rûm*,” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2015.

⁶²⁶ Atâyî, 925-6.

13↑	Bozanzâde Mahmud Efendi	Zilkade 977/Nisan-Mayıs 1570
14↑	Vankulu Mehmed Efendi	Zilkade 982/Şubat-Mart 1575
15↑	Seyfi Efendi	Şaban 988/Eylül-Ekim 1580
16↑	Munuk Ali Efendi	Ramazan 988/Ekim-Kasım 1580
17↑	İslam Efendi	Rebiülahir 991/Nisan-Mayıs 1583
18↑	Nevali Biraderi Mahmud Efendi	Rebiülevvel 998/Ocak-Şubat 1590
19↑	Edhemzâde Şeyhi Efendi	Şevval 1003/Haziran-Temmuz 1595
20↑	Karasili Şüca Efendi	Zilkade 1007/Mayıs-Haziran 1599
21↑	Nazırzâde Ömeri Efendi	Cemaziyelahir 1008/Aralık-Ocak 1599-1600
22↑	Iydî Bayram Efendi	Cemaziyelahir 1009/Aralık-Ocak 1600-1601
23↑	Saruhanî Musli Çelebi	Cemaziyelevvel 1012/Ekim- Kasım 1603
24↑	Ak Musli Mustafa Efendi	3 Safer 1014/20 Haziran 1605
25↑	Saruhanî Musli Çelebi	Receb 1016/Ekim-Kasım 1607
26↑	Hayreddinzâde Abdullah Efendi	Cemaziyelevvel 1017/Ağustos- Eylül 1608
27↑	Geveze Ali Efendi	Safer 1020/Nisan-Mayıs 1611
28→	Ali-i Hamidi Efendi	Muharrem 1029/Aralık-Ocak 1619-1620 (Bu tarihte görevde)
29→	İbrahim Efendi	1029/1620
30↑	Celeb Musa Efendi	Cemaziyelahir 1033/Mart-Nisan 1624
31→	Semin Mehmed Çelebi	Receb 1036/Mart-Nisan 1627
32↑	Osman Efendi	Zilkade 1042/Mayıs-Haziran 1633
33→	Çolak Mustafa Efendi	Receb 1044/Aralık-Ocak 1634- 1635
34↑	Abdünnebi Efendi	1045/1635-1636 (Muharrem 1054'e kadar/Mart-Nisan 1644)

3.3. ANKARA

Anadolu eyaletindeki önemli sancak merkezlerinden birisi olan Ankara, 16. yüzyılda zaman zaman beylerbeyilerin de burada ikamet etmesiyle eyalet merkezi statüsünde olmuştur. Ayrıca Doğu-Batı arasındaki ticaret güzergâhında yer alması ve İç Anadolu'yu farklı bölgelere bağlayan bir kavşak noktası vazifesi görmesi Ankara'ya hem Selçuklular hem de Osmanlılar döneminde canlı bir hüviyet kazandırmış, ilim ve kültür yönünden de şehrin çeşitli kanallardan beslenmesine katkı sağlamıştır. 17. yüzyılın başlarında şehirde tespit edilebilen medreselerin ekseriyeti ilmiye hiyerarşisine yeni girmiş ulemanın görev yaptığı alt derece medreselerdi. Bunların içerisindeki Seyf/Seyfiye/Seyfeddin medresesi ise Ankara'ya fetva vazifesi ile atanan müftülere hariç ve üzeri payelerle verilmekteydi. Kim tarafından ve ne zaman inşa edildiğini tespit edemediğimiz Seyf medresesi, vakıf gelirleri itibariyle ya da banisinin önemli bir kişi olması hasebiyle diğer medreselerden ayrılmış olmalıdır.⁶²⁷

16. yüzyılın ortalarında Acem diyarından gelen bazı âlimlerin Ankara'da müftülük vazifesinde buldukları gözükmektedir. Yüzyılın başlarında İran topraklarında yükselen ve On İki İmam Şiiliğini resmî mezhep yaparak Sünni âlimlere baskı yapan Safeviler, buradaki âlimlerin Osmanlı topraklarına göç etmesine neden olmuşlardı. Bunlardan bir kısmı İstanbul'da çeşitli mansıplarda vazife alabilirken diğer bir kısmı da Anadolu'da çeşitli pozisyonlarda istihdam ediliyorlardı.⁶²⁸ Örneğin Abdulcebbar el-Acemî Karabağ'da dünyaya gelip ilimle meşgul olduktan sonra İstanbul'a gelmiş ve burada Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde Efendi'nin hizmetine girerek ondan mülâzemetini almıştı. Bursa Hamza Bey Medresesi ve Ağras fetvasından sonra paye-i erbain ile Ankara fetvasında bir süre vazife yaptı. Daha sonraki kariyerinde Sahn müderrisliği de yapan el-Acemî, 966/1558 tarihinde vefatından evvel Amasya'da Şehzâde Bayezid'in muallimliği vazifesinde de bulunmuştu.⁶²⁹ Acem diyarından hicret edip de Ankara'da müftü ve müderrislik yapan

⁶²⁷ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, c. 2, s. 680; Özer Ergenç, "17. Yüzyıl Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Gözlemler," *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 1 (1980): 102.

⁶²⁸ Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 115.

⁶²⁹ Atâyî, 276-78.

ve vazifesi sırasında vefat eden diğerk bir âlim de Mevlana Nizameddin'dir. Hangi tarihler arasında vazife yaptığını ve ilmiye sistemine girerken mülâzemet alıp almadığını bilmiyoruz. Ancak oğlu Kara Mahmud Efendi, İshak Efendi'den mülâzemetini aldıktan sonra Ankara'da Yeni Medrese ve Hatib Medresesi'nde kırk akçeye kadar vazife yaptı. Muhtemelen babasının vefatı üzerine elli akçe ile Seyfiye Medresesi ve Ankara fetvası kendisine verildi. 968/1560 tarihinde İstanbul'da Cafer Ağa Medresesi'ne tayin edilene kadar Ankara'daki vazifelerine devam ettiğini biliyoruz.⁶³⁰

Ankara'da müftülük yapmış âlimlerin bir kısmını da Ankara doğumlular oluşturmaktadır. Bunlar ilk eğitimlerini burada alıp ilmiye tarikine intisap ettikten sonra kariyerlerinin çeşitli kademlerinde memleketlerinde vazife almışlardır. Ankara yakınlarındaki Ayaş kasabasında doğması sebebiyle Ayaşî olarak anılan Mustafa Efendi, Sahn-ı Seman'da kısa bir süre bulunduktan sonra 992/1584 tarihinde altmış akçe ile Ankara fetvasına atandı. Yaklaşık sekiz sene boyunca doğduğu topraklarda talebe yetiştirip fetva hizmetinde bulundu.⁶³¹ Ankara doğumlu diğerk bir müftü Taceddin Efendi'dir. Mülâzemetini almış olduğu Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi ve daha sonra da Bostanzâde Mehmed Efendi'nin kazaskerlik kalemlerinde tezkireci olarak vazife yaptığı için Tezkireci Taceddin olarak anılmıştır. Müderrislik yolunda kariyerini sürdüren Taceddin Efendi iki defa atandığı Ankara fetvasında yaklaşık dört yıl vazife yapmış ve 1018/1609 yılında müftülük sırasında vefat etmiştir.⁶³² Yerine müftü olarak atanan Sefer Efendizâde Yahya Efendi de Ankaralıdır. Yahya Efendi Ankara'daki ilk müftülük vazifesinden sonra mollasının şeyhülislam olması üzerine fetva emini olarak İstanbul'da bulundu. Bir süre sonra Sahn payesine ulaşan Yahya Efendi memleketi Ankara'ya geri döndü. Sarı Hatip Medresesi'nde bir müddet müderris olarak çalıştıktan sonra 1018-1021/1609-1612 tarihleri arasında Ankara'da ifta vazifesini yürüttü.⁶³³ Yahya Efendi'nin vefatıyla müftülük vazifesini deruhte eden Sofcu Şeyhzâde Ali Efendi de yukarıda zikri geçen Mustafa Efendi gibi Ankara'nın Ayaş kasabasındandır. Mülâzemetini Zeynelabidin Efendi'den aldıktan sonra ilmiye

---

⁶³⁰ Atâyî, 582.

⁶³¹ A.g.e., 1192.

⁶³² A.g.e., 1384-5.

⁶³³ A.g.e., 1804.

basamaklarını hızla yükselmiş ve kısa bir süre içerisinde (tahille tarîkiyle) Sahn-ı Seman'a ulaşmıştır. Buradan atandığı Ankara fetvasında uzun bir süre vazife yapan Ali Efendi, kariyerini Kayseri ve Tire kadılıkları ile nihayete erdirmiştir.⁶³⁴

Taşrada bir bölgenin müftülüğünü uzun süre ya da farklı tarihlerde birden fazla olmak üzere yapan âlimlere çok sık rastlanmaktadır. Buradaki sürekliliğe katkı sağlayan en önemli faktörlerden birisi de bölge halkının takdiri ve yine bölgedeki âlimlerin müftülerin ilmî yeterlilikleri hususundaki hüsn-i şehadetleridir. Kızılca Hayreddinoğlu Abdullah Efendi de çeşitli tarihlerde Ankara'da yürütmüş olduğu müftülük, müderrislik ve kadılık vazifeleri ile bölge tarihinin önemli simalarından birisi olmuştur. İlmiye tarikinden bir babanın oğlu olarak 960/1553 tarihinde Bergama'da dünyaya gelen Abdullah Efendi, Sultan II. Selim'in hocası Ataullah Efendi'den mülâzemetini almıştır. Bursa ve İstanbul'da çeşitli medreselerde vazife yaptıktan sonra 1000-1010 tarihleri arasında iki sefer olmak üzere yaklaşık yedi sene Ankara fetvasında bulunmuştur. 22 Rebiülevvel 1006/2 Kasım 1597 tarihli ikinci atama kaydından Abdullah Efendi'nin ilim sahibi birisi olduğunu ve bu vazifeye uygunluğu hususunda ulemanın da şehadetlerinin olduğunu öğreniyoruz. Netice olarak müftülük ve Seyf Medresesi Sahn payesi ve altmış akçe ile ikinci defa kendisine verilmiştir.⁶³⁵ İkinci Ankara müftülüğünün akabinde Sahn-ı Seman'da bir süre müderrislik yapan Abdullah Efendi, ilmiye mesleği içerisinde değişikliğe giderek mevaliye tahsis edilen Manisa kadılığına geçmiştir. Ancak Manisa sonrasında kadılık kariyerine ara vermiş ve üçüncü defa yaklaşık dört sene vazife yaptığı Ankara müftülüğünde bulunmuştur. 1017/1608 tarihinden sonra Ankara, Konya, Belgrad ve tekrar Ankara kadılıkları ile kariyerini nihayete erdirmiştir. Abdullah Efendi'nin kariyeri incelendiğinde Ankara'da yaptığı vazifelerin önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Sahn-ı Seman sonrasında kadılık mesleğine geçerek üst düzey pozisyonlara ulaşabileceği bir yola girdiği, ancak Atâyî'nin ifadesiyle "fazîletine göre menâsıb-ı refiadan behremend" olamadığı anlaşılmaktadır.⁶³⁶

---

⁶³⁴ A.g.e., 1702.

⁶³⁵ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 280.

⁶³⁶ Atâyî, 1506.

Ruus kayıtlarından tespit edebildiğimiz 17. yüzyıl ortalarında Ankara müftülüğü ve Seyf medresesine atanmış âlimler çeşitli pozisyonlarda görev yaptıktan sonra buraya gelmişlerdir. Örneğin Ankara'daki Kara Medresesi müderrislerinden Abdülbaki Efendi 13 Muharrem 1063/14 Aralık 1652 tarihinde⁶³⁷ ve Hasan Efendi de 29 Safer 1069/26 Kasım 1658 tarihinde⁶³⁸ dahil payesiyle Seyf Medresesi ve ifta vazifesine atanmıştır. Amasya örneğinde de gördüğümüz gibi müftülük pozisyonu için o bölgenin yerel ulemasının ve şehirdeki diğer önemli medrese müderrislerinin istihdam edilmesine Ankara'da da rastlanmaktadır. Bunun dışında Nuh Efendi İstanbul'da Saniye-i Hüsrev Kethüda Medresesi'nden sonra,⁶³⁹ Şerhî Mehmed Efendi de ilki İznik'teki Sultan Orhan Medresesi, ikincisi de Kayseri kadılığında sonra olmak üzere iki sefer Ankara'da ifta vazifesinde bulunmuştur.⁶⁴⁰

Tablo 3.3: Ankara Müftüleri

	Ankara Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi
1	Mevlana Nizameddin Efendi	?
2↑	Kara Mahmud Efendi	968'e kadar/1560-1561
3→	Abdül Fettah Efendi	?
4↑	Şeyhi Efendi	Zilkade 983/Şubat-Mart 1576
5↑	Zeynelabidin Efendi	Muharrem 987/Şubat-Mart 1579
6↑	Ayaşi Mustafa Efendi	Ramazan 992/Eylül-Ekim 1584
7↑	Kızılca Hayreddinoğlu Abdullah Efendi	13 Şevval 1000/23 Temmuz 1592
8↑	Sefer Efendizâde Yahya Çelebi	Muharrem 1003/Eylül-Ekim 1594
9→	Habib Efendi	?
10↑	Mevla Muharrem	14 Zilhicce 1005/29 Temmuz 1597
11↑	Kızılca Hayreddinoğlu Abdullah Efendi	Safer 1006/Eylül-Ekim 1597
12↑	Tezkireci Taceddin Efendi	Şaban 1010/Ocak-Şubat 1602

⁶³⁷ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 107.

⁶³⁸ BOA, EV.d, nr. 38004, vr. 111b.

⁶³⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1529, s. 190.

⁶⁴⁰ Şeyhî, 835-36; BOA, A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 36.

13↑	Kızılca Hayreddinoğlu Abdullah Efendi	Şevval 1013/Şubat-Mart 1605
14↑	Tezkireci Taceddin Efendi	Cemaziyelevvel 1017/Ağustos-Eylül 1608
15↑	Sefer Efendizâde Yahya Çelebi	Rebiülahir 1018/ Temmuz-Ağustos 1609
16↑	Sofcî Şeyhzâde Ali Efendi	Cemaziyelahir 1021/ Temmuz-Ağustos 1612
17↑	Hüseyin Efendi	1027/1617-1618
18→	Postalıcı Ahmet Efendi	Cemaziyelahir 1035/ Şubat-Mart 1626
19→	Hüseyin Efendi	?
20↑	Şerhî Mehmed Efendi	Zilhicce 1039/ Temmuz-Ağustos 1630 (Rebiülevvel 1044'e kadar/Ağustos-Eylül 1634)
21→	Mahmud Efendi	?
22↑	Şerhî Mehmed Efendi	24 Şevval 1057/22 Kasım 1647
23↑	Abdülbaki Efendi	13 Muharrem 1063/14 Aralık 1652
24→	Nuh Efendi	Gurre-i Cemaziyelevvel 1066/26 Şubat 1656
25→	Hasan Efendi	29 Safer 1069/26 Kasım 1658
26→	Ali Efendi	?
27↑	Seyyid Ali Efendi	17 Şevval 1072/5 Haziran 1662

3.4. KEFE

Kefe, 1475 yılında Sultan II. Mehmet tarafından fethedildikten sonra Osmanlı merkezinin kuzey politikalarının belirlenmesinde önemli bir üs konumunda olmuştur. Osmanlı idaresi buraya gönderdiği sancakbeyi -bazı dönemlerde beylerbeyi-, kadı ve müftüler aracılığıyla hem bu politikalarını şekillendirmiş hem de Bahçesaray'da ikamet eden Kırım hanlarını gözetim altında tutmaya çalışmıştır. Kefe ayrıca 16. yüzyılın başlarında Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Mehmed ve Sultan Selim'in oğlu Şehzâde Süleyman'ın yöneticilik yaptığı şehzâde sancağı haline gelmiştir. Şehzâde Süleyman'ın sancakbeyi olarak görev yaptığı sırada Sultan Selim'in babası

II. Bayezid'e karşı yürüttüğü iktidar mücadelesinde de Kefe önemli bir merkez konumunda olmuştur.⁶⁴¹

Kefe'ye atanan Osmanlı müftüleri Kırım yarımadasının en önemli dinî otoritelerinden birisi olmuşlardır. Evliya Çelebi burada Hanefî mezhebi üzerine fetva vermekle vazifelendirilen müftülerin beş yüz akçelik mevleviyet payesinde olduğunu belirtir. Diğer mezheplerde müftülerin olmadığını, gerekmesi durumunda da Hanefî müftülerinin meseleleri çözüme kavuşturduğunu ekler. Kefe müftülerinin dışında, Bahçesaray'da Kırım hanlarının yanında yerel ulemadan oluşan dört mezhepten müftüler de bulunmaktadır.⁶⁴² 16. yüzyılın başından itibaren Kırım hanlığı kurumsal yapısını Osmanlı modeline göre şekillendirmeye çalışmış ve bu maksatla kendi otorite alanlarında yerel ulemadan kimseleri Osmanlı'daki isimleriyle müftü, kadı, kazasker olarak vazifelendirmiştir.⁶⁴³ Ancak Osmanlı şeyhülislamının tayin etmiş olduğu Kefe müftüleri daima yerel ulemanın önünde bir mevkide olmuştur. Bunu Kırım hanlarının kendilerine olan muamelelerinde de görmek mümkündür. Örneğin normal adetleri diğer melikler gibi yalnız yemek yemek olan Kırım hanları, sadece İstanbul'dan büyük bir misafir ya da Kefe müftüsü geldiğinde onlarla oturup beraber yemek yerlerdi.⁶⁴⁴ Ayrıca teşrifat sırasında da Kefe müftüleri sancakbeyinden hemen sonra gelmekte ve hanların çeşitli vesilelerle takdim ettikleri hediyelerde de bu sıraya riayet edilmekteydi.⁶⁴⁵

Kefe müftülerinin merkezi temsil eden dinî bir figür olarak yarımadaadaki bu konumları, Kırım hanları ve kabileler arasındaki mücadelelerde verdikleri fetvaların önemini daha da arttırmış ve hanlar müftüleri kendi yanlarında tutmaya çalışmışlardır. Örneğin Gazi Giray ile Fetih Giray arasındaki ihtilafın Gazi Giray lehine neticelenmesinde Kefe müftüsü Azakî Mehmed Efendi'nin vermiş olduğu fetva etkili olmuştur. 1596 Eğri seferinde ve Haçova meydan savaşının kazanılmasında gösterdiği başarılar üzerine veliaht Fetih Giray Sadrazam Cigalazâde Sinan Paşa'nın delaletiyle

---

⁶⁴¹ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000).

⁶⁴² Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 7. s. 254.

⁶⁴³ Natalia Królikowska-Jedlińska, *Law and Division of Power in the Crimean Khanate (1532-1774) with Special Reference to the Reign of Murad Giray (1678-1683)* (Leiden/Boston: Brill, 2019), 175.

⁶⁴⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân*, 170.

⁶⁴⁵ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe*, 158.

Kırım hanı olarak atanmış ve Gazi Giray hanlıktan azledilmişti. Ancak Damat İbrahim Paşa'nın sadarete gelmesiyle Gazi Giray üç ay sonra tekrar göreve iade edildi. Fakat Fetih Giray Han'ın taraftarları bu durumu kabullenmediler ve vezirin arzusu hilafına padişahattan hatt-ı hümayun aldılar. Hatt-ı hümayun Kırım'a gönderilince Tatar askerleri ikiye bölündü ve kadı huzurunda meselenin çözülmesi için toplandılar. Kadı efendi sonradan sadır olan hatt-ı hümayuna itimat edip Fetih Giray'ın han olması gerektiğini savunurken, Kefe Müftüsü Azakî Efendi hatt-ı hümayuna şüpheyle yaklaşmış ve sahte olabileceği yönünde fetva vermiştir. Bunun üzerine Gazi Giray'ın hanlığı tescillenmiş oldu. Tebrik için gelen kardeşi Fetih Giray da öldürüldü.⁶⁴⁶

Kefe müftülerinin hanların siyasetinde etkili olduğu diğer bir örnek de I. Bahadır Giray Han'ın yarımadaanın güçlü kabilelerinden Nogayların Mansuroğlu kabilesine karşı başlatmış olduğu mücadelede karşımıza çıkmaktadır. Mansuroğulları'nın sebep oldukları daimi huzursuzlukları kökünden çözmek için Bahadır Han, Kefe Müftüsü Abdullah Afifüddin Efendi'den fetva talebinde bulunur. Nogaylar her ne kadar asi bir topluluk olsalar da zaman zaman Osmanlı merkezi nezdinde nüfuz sahibi oldukları için Kefe müftüsünün vereceği fetva girişeceği mücadele öncesinde Bahadır Han'ın elini kuvvetlendirecekti. Aradığı desteği Afifüddin Efendi'nin fetvasıyla almış oldu: “zulm u fesâdı mutad iden ashab-ı bağy u inadin vücûd-ı bî-sûdın sahife-i rüzgardan ref` ve mekâyid ü mazarratların bendegân-ı Rabb-ı ibâddan def etmek imam-ı zamâne lâzımdır.”⁶⁴⁷

Kefe'ye fetva vazifesi ile atanan müftüler aynı zamanda Hacı Ferhad/Ferhadiye Medresesi'ne müderris olarak atanmaktaydılar. Cahid Baltacı, yapılış tarihini bilmediğimiz medresenin banisinin Kanuni devri ricalinden Hacı Ferhad isminde birisi olabileceğini tahmin etmektedir.⁶⁴⁸ Evliya Çelebi de Kefe'de bulunan beş medrese içerisinde, muhtemelen vakıf gelirlerinin yüksek olması sebebiyle, en mükemmel ve mükellefinin Hacı Ferhad medresesi olduğunu belirtir.⁶⁴⁹ Bazı durumlarda medrese

⁶⁴⁶ Atâyî, 1396; Halil İnalçık, “Gazi Giray II,” *DİA* 13, 451-2.

⁶⁴⁷ Yavuz Söylemez, “Es-Seb'ü's-Seyyâr Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar (Tenkitli Metin Neşri, İnceleme),” Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2016, s. 207; A.g.y., “I. Bahadır Giray: Han ve Şair (d. 1601? ölm. 1641),” *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2017).

⁶⁴⁸ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, c. 1, s. 438.

⁶⁴⁹ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 7, s. 258.

yerine Kefe kadılığının müftülere ilave vazife olarak verildiği de görülmektedir. Örneğin iç-il'de çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Sahn-ı Seman'a ulaşan Lütfü Beğzâde Neyli Efendi, ilk vazife olarak İzmir kazasına atanmıştı. Kefe müftülüğü kendisine teklif edildiğinde muhtemelen kadılık mesleğinden ayrılmak istemediği için Kefe kazası da mevleviyet olarak kendisine verilmiştir. Yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra Kefe'de müftülük ve kadılık tekrar ayrılmış, fetva Ramazan Efendi'ye, kadılık da kasaba kadılarına verilmiştir. Neyli Efendi de Yenişehir kadılığı ile kariyerine devam etmiştir.⁶⁵⁰ Kaza ve fetva vazifelerini uhdesinde toplayan diğer bir âlim de Kefe doğumlu Seyyid Musa Efendi'dir. İlim için İstanbul'a gelip mülâzemetini alana Musa Efendi çeşitli medreselerde vazife yapmış, ancak daha sonra kadılık mesleğine yönelmiştir. 1025 tarihinde Kefe kazasına atandığında fetva makamı boş olduğu için bir süre sonra müftülük de kendisine verilmiştir. Ancak daha sonra kadılıktan ayrılarak yüz yirmi akçe ile uzun müddet Kefe'de ifta vazifesini yürütmüştür.⁶⁵¹

Kefe müftülerinin dereceleri ve günlük olarak almış oldukları ücret hakkında Atâyî'de zikredilen ulema biyografilerinden pek fazla bilgi elde edemiyoruz. Çoğunluğu kariyerlerinin orta basamakları diyebileceğimiz kırk akçelik bir medreseden ayrıldıktan sonra Kefe fetvasına atanıyorlar. Yamalı Abdi, Abdülhâlim-i Acemî, Manav İhtiyar, Kara Taceddin, Gelibolulu Mahmud, Ramazan Efendi ve Azakî Mehmed Efendi bu gruba örnek verebileceğimiz müftülerdir. Muhtemelen Kefe fetvasına kırk akçenin bir üst derecesi olan hariç elli ile atanmışlardır. Bunların dışında kariyerlerinin daha ileri basamaklarında Kefe fetvasına atanan müftüler de bulunmaktadır. Ancak Kefe'yi üst düzey Osmanlı âlimlerinin gözünde daha az tercih edilir bir pozisyon kılan sebep Kefe'nin Osmanlı merkezinden ve merkezdeki pozisyonlardan uzak olması olmalıdır. Bunun yanında Osmanlı yönetiminin Kefe'ye verdiği ehemmiyeti hesaba katan ve kariyerlerinin henüz erken dönemlerinde olan âlimler de bölgede vazife yapmayı bir fırsat olarak düşünmüş olabilirler. Ayrıca müftülere verilen günlük yevmiyelerin sair müftülere göre daha fazla olması ve Kırım hanları nezdinde itibar görmeleri Kefe'yi bazı âlimler için cezbedici kılmış olabilir.

---

⁶⁵⁰ Atâyî, 899-900.

⁶⁵¹ Şeyhî, 621-22.

Örneğin 12 Ramazan 971/24 Nisan 1564 tarihinde Ankara’da Seyf medresesinden Kefe fetvası ve Ferhadiye medresesine atanan Mevlana Ekmeleddin’e doksan akçelik bir maaş bağlanmıştı. Bunun otuz akçesinin medrese gelirlerinden, geri kalan altmış akçesinin de Kefe mahsulünden ödeneceği belirtilmiştir.⁶⁵² Gazi Giray Han’ın mektubu üzerine ikinci defa Kefe fetvasına atanan Azakî Mehmed Efendi’nin ilk vazifesi sırasında yüz yirmi akçe aldığı, bu sefer de “üslûb-ı sâbık üzere” yüz yirmi akçe alacağı ruus kaydında belirtilmektedir.⁶⁵³

Kefe’de uzun yıllar müftülük yapan âlimlerden bazıları çeşitli alanlarda vermiş oldukları eserlerle diğerlerinden ayrılmaktadır. Bunların içerisinde en meşhuru ve en veludu Dede Efendi ve Kara Dede gibi lakaplarıyla da tanınan Dede Cöngî’dir. Diyarbakir ve Halep müftülüklerinde de bulunan Dede Cöngî, son vazife yeri olarak Kefe’de yaklaşık yedi sene medrese ve ifta vazifesini yürüttü. Fıkıh, kelam, mantık, sarf, siyasetname gibi çeşitli alanlarda telif ve haşiye türü eserleri bulunmaktadır. *es-Siyâsetü’ş-şer’iyye*, *Risâle fî emvâli beyti’l-mâl ve aksâmihâ ve ahkâmihâ ve masârifihâ*, *Hâşiye ‘alâ şerhi’l-‘İzzî fi’t-tasrîfli’t-Teftâzânî*, *Lüccetü’l-fevâ’id*, *Hâşiye ‘alâ Hâşiyeti’l-Hayâlî ‘alâ Şerhi’l-‘Akâ’id* eserlerinden bazılarıdır.⁶⁵⁴ Sahn payesiyle Kefe fetvasına atanmış ve yaklaşık dokuz sene burada vazife yapmış Abdurrahman Babakuşî de diğer eser sahibi müftülerdendir. *Bostanu Şakâkiki’n-Numan* ismini verdiği eser Hanefî mezhebinin muteber görüşlerinin derlendiği Arapça nukullü bir fetva mecmuasıdır.⁶⁵⁵ 17. Yüzyılın ilk yarısında uzun yıllar Kefe müftülüğü yapmış ve aslen Kefeli olan Seyyid Musa Efendi’nin de *Şemsü’t-tevârih* ismiyle bir tarih kitabı bulunmaktadır.⁶⁵⁶

Tablo 3.4: Kefe Müftüleri

⁶⁵² BOA, KK, nr. 218, s. 152.

⁶⁵³ BOA, A.RSK.d, nr. 1476-A, s. 2.

⁶⁵⁴ Atâyî, 503; Ahmet Akgündüz, “Dede Cöngî,” *DİA* 9, 76-7; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 318.

⁶⁵⁵ Ahmet Hamdi Furat, “Gözlerden Kaçmış Bir Fetâva Mecmûası: Bostânu Şekâ’iki’n-Nu‘man,” *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (2017): 1775-96.

⁶⁵⁶ Bursalı Mehmed Tahir, “Kırım Meşâhiri,” haz. Hasan Aksoy, *İslam Medeniyeti Mecmuası* V/4 (1982): 84.

	Kefe Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi
1	Abdullah Efendi (Yamalı Abdi)	960/1552-1553
2↑	Kemaleddin Efendi (Kara Dede / Dede Cöngî)	965/1557-1558
3↑	Ekmeleddin Efendi	12 Ramazan 971/24 Nisan 1564
4↑	Babakuşî Abdurrahman Efendi	Zilhicce 974/Haziran-Temmuz 1567
5↑	Kara Taceddin Efendi	Zilkade 983/Şubat-Mart 1576
6↑	Kara Süleyman Efendi	Safer 984/Nisan-Mayıs 1576
7↑	Manav İhtiyar Efendi	Rebiülahir 985/Haziran-Temmuz 1577
8↑	Abdülhâlim-i Acemi Efendi	Receb 985/Eylül-Ekim 1577
9↑	Gelibolulu Mahmud Efendi	Ramazan 987/Ekim-Kasım 1579
10↑	Küçük Lütfü Beğzâde Mehmed Efendi	Şaban 992/Ağustos-Eylül 1584
11↑	Ramazan Efendi	12 Ramazan 993/7 Eylül 1585
12↑	Azaki Mehmed Efendi	1008/1599-1600
13↑	Ramazan Efendi	Receb 1010/Aralık-Ocak 1601-1602
14↑	Azaki Mehmed Efendi	Receb 1011/Aralık-Ocak 1602-1603
15↑	Kefeli Mustafa Çelebi	Cemaziyelevvel 1017/Ağustos-Eylül 1608
16↑	Şeyh İbrahim Efendi mahdumu	1020/1611-1612
17→	Kefevi Seyyid Musa Efendi	1029/1619-1620 (1044'e kadar/1634-1635)
18→	Abdullah Afîfüddin Efendi	1046'lı yıllarda görevde/1636-1637
19→	Mevlana Yusuf	29 Cemaziyelahir 1054/2 Eylül 1644
20→	Abdüselam Efendi	14 Şevval 1067/26 Temmuz 1657

3.5. TRABZON

Trabzon, 1461 yılında Sultan II. Mehmed tarafından fethini müteakip Osmanlı merkezinin önem verdiği şehirlerden birisi olmuştur. Liman şehri olmasının sağladığı avantajla bölge ticaretinde etkin olurken aynı zamanda Osmanlı'nın doğu seferleri için de bir üs konumunda olmuştur. Osmanlı merkezinin Trabzon'daki en önemli gündemlerinden birisi de yerel halkın sürgünü ve yerlerine Türklerin yerleştirilmesiyle şehre Müslüman bir hüviyet kazandırmak olmuştur. Bu bağlamda kiliseden çevrilen camilerin yanı sıra yeni külliye, cami ve medreseler inşa edilmiştir.⁶⁵⁷ Örneğin şehzâdelik yıllarında yirmi dört yıl Trabzon'da yöneticilik yapmış olan Sultan I. Selim, annesi Gülbahar Hatun adına 920/1514-1515 yılında zengin vakıf gelirleri de olan Hatuniye Külliyesi'ni yaptırmıştır.⁶⁵⁸ Külliyenin bir parçası olarak inşa edilen Hatuniye/Sultaniye/Gülbahar Hatun Medresesi de Trabzon'da ifta vazifesi ile görevlendirilen âlimlere meşrut olarak verilmekteydi. Cemaziyelevvel 1031/Mart 1622 tarihli Müftü Yahya Efendi'nin ruus kaydında medresenin ismi açıkça zikredilmemişken (medrese-i Trabzon ma'a fetvâ-yı şerîf),⁶⁵⁹ 23 Şaban 1064/9 Temmuz 1654 tarihli Hacı Ali Efendi'ye ait ruus kaydında "medrese-i Hatuniyye der-Trabzon ma'a fetvâ" şeklinde Hatuniye Medresesi belirtilmektedir.⁶⁶⁰

17. yüzyılın ilk yıllarına kadar Trabzon'da müftülük yapmış âlimlerin biyografileri incelendiğinde, şeyhülislamlığın bu atamalara önem verdiği anlaşılmaktadır. Bölgedeki yerel ulema yerine yakinen tanıdıkları, ilmî ehliyetlerini ispat etmiş âlimlerin bu vazife için seçildikleri anlaşılmaktadır. Kariyerlerinin erken dönemlerinde olan ve İstanbul ve Bursa gibi merkezî yerlerdeki medreselerde ilmî tecrübelerini arttırarak hariç rütbesine kadar ulaşmış âlimler ifta vazifesi ile Trabzon'a gönderilmiştir. Örneğin Mimarzâde Bursa medreselerinden sonra,⁶⁶¹ Mevla Ali⁶⁶² ve Muharrem Efendi⁶⁶³ İstanbul'da Efdalzâde Medresesi'nden sonra, Manav Ali İnegöl

---

⁶⁵⁷ M. Hanefi Bostan, *XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002); Heath W. Lowry, Feridun Emecen, "Trabzon," *DİA* 41, 296-301.

⁶⁵⁸ Özkan Ertuğrul, "Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi," *DİA* 14, 231-2.

⁶⁵⁹ BOA, KK, nr. 257, s. 73.

⁶⁶⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 311.

⁶⁶¹ Atâyî, 329-35.

⁶⁶² Atâyî, 342.

⁶⁶³ Atâyî, 1112.

ve Davud Paşa medreselerinden sonra,⁶⁶⁴ Mevla Mehmed Beğ Cafer Ağa Medresesi'nden sonra,⁶⁶⁵ Yahya el-Canikî İstanbul'daki Merdümiye Medresesi'nden sonra hariç rütbesiyle Trabzon fetvası ve Sultaniye müderrisliğine atanmıştır.⁶⁶⁶ Bunun yanı sıra müftü olarak vazifelendirilen kişiler mülâzemetlerini de devirlerinin makam sahibi önemli âlimlerinden almışlardır. Şeyhülislam Kemalpaşazâde, Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Şeyhülislam Şeyhî Efendi, Hace-i Sultanî Hayreddin Efendi, Kazasker Abdurrahman Efendi gibi atama süreçlerini bizzat yürüten ya da bu süreçlerde etkisi muhtemel olan âlimler yakinen tanıdıkları talebelerini Trabzon fetvası için uygun görmüşlerdir.

Trabzon, müftülerin kısa süreliğine vazife yapıp başka mansıplara geçtiği bir yer olmamıştır. Müftülerin özellikle de merkezî yerlerden geldiği düşünüldüğünde burada vazife yaptıkları süreler görece uzun olarak gözükmektedir. Trabzon'da en uzun süreli müftülük yapanlardan birisi Deli Ali diye meşhur olmuş aslen İzmirli olan Mevla Ali Efendi'dir. Mülâzemetini devrin şeyhülislamı Ebussuud Efendi'den alan Ali Efendi, Efdalzâde Medresesi'ndeki vazifesinden sonra 963/1556 tarihinde Trabzon fetvasına gönderilmiştir. “Nice şuhûr u a'vâm itmâm-ı mehâmm-ı ifâde vü iftâya kıyâm itdükden sonra” Zilkade 972/Haziran 1565 tarihinde Trabzon'da vefat etmiştir.⁶⁶⁷ Ali Efendi'nin yerine atanan Zeytunîzâde Ali Efendi de yaklaşık yedi yıl Trabzon fetvasında bulunmuştur. Anadolu vilayetine bağlı Zeytun kasabasında kasaba kadısı bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Ali Efendi, İstanbul kadısı Karasili Hasan Efendi'den mülâzemetini aldıktan sonra iç-il'deki çeşitli medreselerde vazife yapmış ve akabinde hariç rütbesiyle Trabzon fetvasına gönderilmiştir. *Hidâye* ve *Miftâh* şerhlerine talikatı olan Ali Efendi fetvaları beğenilen (efâzıl-pesend) ilim ehli bir müftü olarak meşhur olmuştur.⁶⁶⁸

Trabzon'da uzun yıllar müftülük yapmış âlimlerden birisi de Karasili Şüca Efendi'dir. Kırk akçelik medreseden mazul bir müderris olarak Tokatlı Muharrem Efendi'nin yerine atandığı Trabzon fetvasında dört yıl kadar vazife yapmıştır.

---

⁶⁶⁴ Atâyî, 479-81.

⁶⁶⁵ Atâyî, 1236.

⁶⁶⁶ Atâyî, 1833.

⁶⁶⁷ Atâyî, 342.

⁶⁶⁸ Atâyî, 577-8.

Azledildikten sonra Manisa fetvasına terfi ettirilen Şüca Efendi'ye yaklaşık bir yıl sonra Trabzon fetvası tekrar teklif edildiğinde bu görevi kabul etmemiştir. Manisa fetvasından sonra daha alt derecede bir pozisyonun beklentilerini karşılamaması ya da 17. yüzyılın ilk yıllarında Celali ayaklanmaları sebebiyle şehirler arası seyahatin meşakkatli olması bu görevden kaçınmasında etkili olmuş olabilir. Ancak Rebiülevvel 1009/Eylül 1600 tarihinde Hatuniye medresesi altmış itibar olunarak teklif edildiğinde görevi kabul etmiş ve Trabzon fetvasındaki ikinci görevine başlamıştır. Yine uzun sayılabilecek bir süre, yaklaşık olarak beş yıl bu vazifede bulunmuştur. Rebiülevvel 1014/Ağustos 1605 tarihinde yeni atandığı Manisa fetvasındaki görevine giderken yolda çektiği sıkıntılar ve eşkıya saldırıları bir ay sonra hayatını kaybetmesine sebep oldu.⁶⁶⁹ Bunların dışında Manav Ali yaklaşık altı yıl, Mevla Akşeyh yedi yıl,⁶⁷⁰ Ayas Efendi altı yıl,⁶⁷¹ Mevla Mehmed Beğ altı yıl Trabzon'da müftü ve müderrislik yapmışlardır.

Trabzon, bazı müftülerin kariyerlerinin son basamağı olurken bir kısmı için de mevaliye tahsis edilen medrese ve kadılıklara geçiş aşaması olmuştur. Kemalpaşazâde'nin talebesi Manav Ali Efendi, Trabzon fetvasından sonra Manisa müftülüğüne tayin olunmuş ve oradan da Sahn-ı Seman'a ulaşmıştır. Bir müddet sonra altmış akçe ile Ayasofya Medresesi'ne terfi ettirilen Ali Efendi, daha sonra yüksek dereceli müderrislerin ilk uğrak yerlerinden olan Bağdat kadılığına geçmiştir.⁶⁷² Bağdat kadısı Kıvamuddin Yusuf Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi de Trabzon fetvasından sonra Sahn-ı Seman'a ulaşan müftülerdendir. Amasya ve Şam müftülüklerinde de bulunan Bağdadîzâde, yüksek dereceli mevaliye tahsis edilen mansıplardan birisi olan Medine kadılığı ile kariyerini nihayete erdirmiştir.⁶⁷³ Trabzon fetvası sonrası ilmiye mesleği içerisinde kulvar değiştirerek kadılık mesleğine geçen âlimlerden birisi de Emir Ali Efendi'dir. Aslen Adanalı olan Ali Efendi, İstanbul'daki Tuti Latif Medresesi'nden sonra geldiği Trabzon fetvasında diğer müftülerin aksine kısa bir süre vazife yapmıştır. Bu zamana kadarki kariyeri yeterli görülerek,

---

⁶⁶⁹ *Amasya Tarihi*, c. 3, s. 365; Atâyî, 1373.

⁶⁷⁰ Atâyî, 952.

⁶⁷¹ Atâyî, 1078-9.

⁶⁷² A.g.e., 479-80; Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 203-4.

⁶⁷³ Atâyî, 620; Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 203.

mevleviyet kadılığına tahvil edilen Tebriz kazası kendisine tevdi edilmiştir. İlerleyen yıllarda Gence, Nahcivan ve Tebriz’de çeşitli tarihlerde kadılık mesleğini sürdürmüştür. Ancak mevleviyetlerin kadılara verilmesi gerektiği kararınca Cemaziyelahir 1006 / Ocak 1598 tarihinde zaruri olarak görevinden alınmıştır.⁶⁷⁴

Tablo 3.5: Trabzon Müftüleri

	Trabzon Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi
1	Ruşenizâde Nimetullah Efendi	944/1537-1538
2↑	Manav Ali Efendi (Ebu'l-leys Alîsi)	949/1542-1543
3↑	Mimarzâde Mustafa Efendi	955/1548-1549
4↑	Baba Acem	957/1550-1551
5↑	Bağdadîzâde Ahmed Efendi	960/1552-1553
6↑	Deli Ali Efendi	963/1555-1556
7↑	Zeytunizâde Ali Efendi	Zilkade 972/Mayıs-Haziran 1565
8↑	Ayas Efendi	Cemaziyelevvel 979/Eylül-Ekim 1571
9↑	Seyyid Murteza	Zilhicce 985/Şubat-Mart 1578
10↑	Mehmed Beğ	Cemaziyelevvel 988/Haziran-Temmuz 1580
11↑	Mevla Akşeyh	Receb 994/Haziran-Temmuz 1586
12↑	Adanalı Emir Ali Efendi	Muharrem 1001/Ekim-Kasım 1592
13↑	Hızır Efendi	Muharrem 1002/Eylül-Ekim 1593
14↑	Muharrem Efendi	Zilhicce 1002/Ağustos-Eylül 1594
15↑	Karasili Şüca Efendi	Muharrem 1003/Eylül-Ekim 1594
16↑	Yunus Efendi	Rebiülahir 1007/Kasım 1598
17↑	Karasili Şüca Efendi	Rebiülevvel 1009/Eylül-Ekim 1600
18↑	Hızır Efendi	1014/1605-1606
19→	Canikî Yahya Efendi	Cemaziyelevvel 1031/Mart-Nisan 1622

⁶⁷⁴ Atâyî, 1352-53.

20→	Hacı Ali Efendi	13 Receb 1064/39 Mayıs 1654
-----	-----------------	-----------------------------

3.6. KIBRIS

1571 yılında Kıbrıs adasının fethini müteakip Osmanlı yönetimi burayı klasik Osmanlı eyalet sistemi modelinde teşkilatlandırmıştır. Ehl-i örften yöneticiler yanında ulema sınıfından kadı olarak Kamil Efendi, müftü olarak da Ekmeleddin Efendi ilk vazife alan kişilerdi. Adada Müslüman nüfusun arttırılmasında Rumlara karşı yürütülen istimalet siyaseti ve Anadolu'dan Türklerin buraya göç ettirilmesi önemli rol oynamıştır.⁶⁷⁵ Bunun yanında başta Sultan II. Selim ve devrin önemli paşalarının kurdukları vakıflar dini, siyasi, ekonomik ve kültürel hayatın canlanmasına önemli katkılar sunmuştur. Fethi müteakip Sultan II. Selim tarafından inşa ettirilen Sultan Selim ya da Sultan Medresesi olarak da anılan Büyük Medrese, Ekmeleddin Efendi'den itibaren Kıbrıs'ta ifta ile vazifelendirilen müftülerin tedris faaliyetlerini yürüttükleri yer olmuştur. Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin talebesi olan Ekmeleddin Efendi, Kefe ve Rodos fetvalarından sonra altmış akçe ile buraya atanmıştı.⁶⁷⁶ 1571-1572 yılına ait Kıbrıs'ın ilk yıl bütçesinde Ekmeleddin Efendi'ye günlük 136 akçe olmak üzere bir senede toplam 48960 akçe ücretin ödendiği belirtilmektedir. Bu ücretin içerisinde Ekmeleddin Efendi'nin müftü-müderreslik maaşının yanında medresedeki talebelerine verilen akçe ve yemek bedelleri de yer almaktadır.⁶⁷⁷ Ekmeleddin Efendi Rebiülahir 983/Temmuz 1575 tarihinde vefatına kadar burada görev yapmıştır.

Ekmeleddin Efendi'nin ailesinden ileriki yıllarda Kıbrıs'ta kadı ve müderres olarak görev yapmış âlimler çıkmıştır. Muhterem namıyla meşhur olmuş oğlu Saadeddin Efendi mülâzemetini aldıktan sonra kaza tarikinde ilerlemiş ve birçok defa Lefkoşa kadısı olarak Kıbrıs'ta vazife yapmıştır. Bunun yanında çeşitli dönemlerde de Kıbrıs müftülüğü görevini sürdürmüştür.⁶⁷⁸ Bu dönemlerden birinde sebepsiz yere görevden alınıp yerine Şam Müftüsü Cüvanî Mustafa Efendi atanmıştı. Mustafa

⁶⁷⁵ Kemal Çiçek, "Kıbrıs," *DİA* 25, 373-9.

⁶⁷⁶ Atâyî, 742-43.

⁶⁷⁷ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi," *Belgeler* IV/7-8 (1967): 17, 25.

⁶⁷⁸ Atâyî, 743.

Efendi'nin görevi kabul etmemesi üzerine Kapudan Sinan Paşa ile Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa mektup göndererek Sadeddin Efendi'nin ilmi ve faziletine dair hüsnüşehadette bulunmuşlar ve vazifeye iadesini rica etmişlerdir. 3 Rebiülahir 1013/29 Ağustos 1604 tarihli ruus kaydından müftülüğün tekrar Sadeddin Efendi'ye geri verildiğini öğreniyoruz.⁶⁷⁹ Sadeddin Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi de babası gibi Kıbrıs'ta kadılık ve müftülük görevlerinde bulunmuştur. Ahmed Efendi bu vazifelerinin yanında hayır hizmetlerine de önem vermiş ve 1642 tarihinde Sadeddin Efendizâde Ahmed Efendi ismiyle bir vakıf kurmuştur. Vakfiye metninden daha evvel burada kadılık yaptığı ve halihazırda da müftülük vazifesini yürüttüğü anlaşılmaktadır. Babasından miras kalan büyükçe bir arazi ve çeşitli taşınmazların gelirleriyle bir aile vakfi kuran Ahmed Efendi, babasının yaptırmış olduğu medresenin müderris ve talebeleri ve tamiri için de tahsisat ayırmıştır. Ayrıca ailesinden vakfa sahip çıkacak kimsenin kalmaması durumunda Kıbrıs müftüsünün günlük beş akçe ücretle vakfın nazırlığını yapmasını şart koşmuştur.⁶⁸⁰ Ekmeleddin Efendi ve neslinden gelen ilmiye zümresine mensup âlimler üstlendikleri resmî vazifelerle Kıbrıs'ın hem kazaî hem de ilmî hayatında önemli roller oynamışlardır. Bunun yanında ailenin yıllar içerisinde edindiği mülkler Ahmet Efendi'nin tesis etmiş olduğu vakıf aracılığıyla koruma altına alınmış ve gelirlerinden bir kısmıyla da hayır ve eğitim faaliyetleri desteklenmiştir.

Ekmeleddin Efendi ailesinin dışında erken dönemde Kıbrıs'ta ifta vazifesinde bulunan âlimlerin kariyerlerinde üst düzey görevlerin yer almadığı, daha çok taşranın diğer şehirlerinde müftülük pozisyonlarının öne çıktığı görülmektedir. Kıbrıs'ta uzun dönem müftülük yapmış âlimlerden Nurullah Efendi ilk vazifesi sonunda altmış akçe ile Bursa Muradiye Medresesi'ne gönderilmişti. İki yıl sonra Kıbrıs fetvası ve Sultan Selim Medresesi altmış akçe ile teklif edilince kabul etmemiş, ücreti yetmiş akçeye çıkarılınca görevi kabul etmişti.⁶⁸¹ Nurullah Efendi'nin bundan sonraki vazifesi vefatına kadar yaklaşık iki yıl görev yaptığı Rodos fetvası olmuştur.⁶⁸² Nurullah

⁶⁷⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1477, s. 17.

⁶⁸⁰ Ayhan Işık, "Şeyhülislamlik Belgelerinde Kıbrıs'ta Eğitim Alanında Kurulan Vakıflar: Kıbrıs Kadısı ve Müftüsü Sadeddin Efendizâde Ahmed Efendi Medresesi Vakfı," *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* IV/4 (2018): 45-76; Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)," *Turkish Studies* 8/7 (2013): 459-85.

⁶⁸¹ Atâyî, 890; BOA, KK, nr. 236, s. 351, 375.

⁶⁸² BOA, KK, nr. 246, s. 113.

Efendi'den sonra Kıbrıs'ta müftülük yapmış olan Seyyid Murteza ve Mevla Mehmed Beğ de öncesinde Trabzon fetvasında görev yapmış âlimlerdir.⁶⁸³ Marifetullah Efendi ise Rodos ve Şam müftülüklerinde bulunduktan sonra Kıbrıs fetvasına gönderilmiştir.⁶⁸⁴

Tablo 3.6: Kıbrıs Müftüleri

	Kıbrıs Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi
1	Ekmeleddin Efendi	978/1570-1571
2↑	Hüsam Efendi	Rebiülahir 983/ Temmuz-Ağustos 1575
3↑	Nurullah Efendi	Cemaziyelevvel 983/Ağustos-Eylül 1575
4↑	Manav İhtiyar Efendi	Muharrem 986/Mart-Nisan 1578
5↑	Ayas Efendi	Şevval 987/Kasım-Aralık 1579
6↑	Nurullah Efendi	16 Rebiülahir 988/31 Mayıs 1580
7↑	Seyyid Murteza Efendi	Safer 991/Şubat-Mart 1583
8↑	Mevla Mehmed Beğ	Receb 994/Haziran-Temmuz 1586
9↑	Müderriszâde	Zilkade 998/Eylül 1590
10↑	Ekmelzâde Saadeddin (Muhterem Efendi)	Şevval 1006/Mayıs-Haziran 1598
11↑	Müderriszâde	22 Şevval 1007/18 Mayıs 1599
12↑	Ekmelzâde Saadeddin (Muhterem Efendi)	Zilkade 1008 (Görevde)/Mayıs-Haziran 1600
13↑	Marifetullah Efendi	Muharrem 1009/ Temmuz-Ağustos 1600
14↑	Cüvanî Mustafa Efendi	Zilkade 1012/Nisan 1604
15↑	Ekmelzâde Saadeddin (Muhterem Efendi)	3 Rebiülahir 1013/29 Ağustos 1604

⁶⁸³ Atâyî, 915, 1236.

⁶⁸⁴ Atâyî, 1338.

17→	Abdülaziz Efendi	1017/1608-1609
18↑	Ekmelzâde Saadeddin (Muhterem Efendi)	1017/1608-1609
19↑	Abdülaziz Efendi	1025/1616-1617
20→	Mütevellizâde Ali Çelebi	20 Cemaziyelahir 1030/12 Mayıs 1621
21→	Abdurrahman Efendi	Cemaziyelevvel 1031/Mart-Nisan 1622
22→	Hâlimzâde Ali Efendi	1054'den önce/1644-1645
23→	Ahmed Efendi	26 Ramazan 1064/10 Ağustos 1654
24↑	Mesud Efendi	22 Ramazan 1068/23 Haziran 1658
25↑	Mehmed Efendi	4 Rebiülevvel 1070/19 Kasım 1659

3.7. RODOS

Rodos adası, Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarını ilhakından sonra İstanbul'un bölgeyle olan irtibatı açısından önemli bir konumda olmuştur. Sultan Süleyman bu güzergâhın güvenliğini temin gayesiyle Rodos seferini öncelikleri arasına almış ve uzun bir kuşatma neticesinde 1522 yılında civardaki diğer adalarla birlikte Rodos'u hâkimiyeti altına almıştır. Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı bir sancak olarak teşkilatlandırılan Rodos, merkezî yönetimin her zaman önem verdiği, üst düzey yöneticilerin idareci olarak gönderildiği bir yer olmuştur. Adanın şenlendirilmesinde ve adada Müslüman bir iklim oluşturulmasında iskân politikaları yanında vakıflar önemli bir rol oynamıştır. Önemli devlet ricalinin ve ulemanın oluşturduğu irili ufaklı vakıflar yanında Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulan ve Rodos ve civarındaki adaların gelirlerinin çoğunluğunun tahsis edildiği vakıf, adanın en önemli kurumsal yapısıdır. Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği külliyenin cami, imaret, hamam ve medrese harcamaları bu vakıf üzerinden karşılanmıştır. 1549 yılında tamamlanan medrese, Rodos'a müftü olarak atanan âlimlere bundan sonraki yıllarda tedris faaliyetleri için tahsis edilmiştir.⁶⁸⁵

⁶⁸⁵ Machiel Kiel, "Rodos," *DİA* 35, 155-58.

Sultan Süleyman Medresesi'nin ilk müderrisi olarak, Osmanlı merkezinin yakinen bildiği bir isim olan Martolos Efendi vazifelendirilmiştir. Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin mülazımlarından ve Şeyhülislam Hamid Efendi'nin de kardeşi olan Martolos Efendi'ye aynı zamanda Rodos müftülüğü de verilmiştir. Martolos Efendi daha evvelden de kurucu müderris olarak Bursa'daki Hanceriyye Medresesi'nde görev yapmıştı. Bir yıllık kısa süreli Rodos fetvası görevinden sonra Sahn-ı Seman ve Şehzâde Mehmed medreselerine terfi eden Martolos Efendi, ilmiye içerisinde müderrislikten kadılığa geçiş yapmıştır. Mevleviyet kadılıklarından Bağdat kadılığında bir süre vazife yapıp Mekke kadılığına atanmış, ancak hakkında çıkan bazı söylentiler sultan tarafından azline sebep olmuştur.⁶⁸⁶

Martolos Efendi'nin Rodos fetvası sonrası Sahn-ı Seman medresesine yükselmesi, sonraki müftülerin birçoğunda şahit olduğumuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da çoğunlukla dahil seviyesindeki âlimlerin bu vazife için seçildiğini ya da bu vazifeye talip olduklarını göstermektedir. "Müftî-i Arabî" lakabıyla meşhur olmuş ve aslen Halepli olan İbrahim Efendi, Halep'in meşhur ulemasından Hanbelîzâde Mehmed Efendi'den ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelmiş ve Ebussuud Efendi'den mülâzemetini almıştır. Elli akçe ile vazife yaptığı Kalendarhane Medresesi'nden sonra Rodos fetvasına oradan da Sahn-ı Seman'a ulaşmıştır.⁶⁸⁷ Aydın vilayetine bağlı Birgi kasabasında dünyaya gelen Yunuszâde Mustafa Efendi de Ataullah Efendi'den mülâzemetini alıp İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra hariç derecesi ile Gebze'deki Mustafa Paşa Medresesi'ne atanmıştır. Buradan geçtiği Rodos fetvası ve Sultan Süleyman Medresesi'nde yaklaşık altı yıl vazife yapan Yunuszâde, sonrasında Semaniye medreselerinden birine terfi etmiştir.⁶⁸⁸ Benzer şekilde Vankulu Mehmed Efendi,⁶⁸⁹

---

⁶⁸⁶ Atâyî, 486-8.

⁶⁸⁷ A.g.e., 739.

⁶⁸⁸ A.g.e., 927-8.

⁶⁸⁹ A.g.e., 925-6.

Bitlice Ali,⁶⁹⁰ Mehmed Atufi Efendi,⁶⁹¹ Karamanî Veli Efendi⁶⁹² ve Taceddin Efendi⁶⁹³ Rodos fetvası sonrası Sahn-ı Seman'a ulaşan âlimlerdir.

Rodos fetvası ilmiye tarikinde belli bir seviyeye gelmiş âlimlerin vazife yapmak istedikleri bir makam olarak gözükmektedir. Bunda Rodos sonrasında daha üst pozisyonlara ulaşabilme yollarının açık olması ve muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman vakfının gelirlerinin fazlalığı sebebiyle günlük ödenen ücretin görece fazlalığı etkili olmuş olabilir. Bu durum zaman zaman Rodos fetvası için birden fazla talibin olmasına sebep olmakta ve bunlar arasından ehliyetli olanın seçilebilmesi için de imtihan yapılmasını gerekli kılmaktadır. Örneğin Manav Taceddin Efendi Rodos fetvası sonrası Sahn-ı Seman'a gelince boşalan müftülük ve müderrislik vazifeleri için Ümmüveledzâde, Karaçi Sa'di ve Bozanzâde Efendiler talip olurlar. Sa'di Efendi talebinden vazgeçince diğer ikisi Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Hâmid Efendi ve Abdülkerimzâde Efendi'nin huzurunda imtihan edilirler. Adaylardan Hanefî fikhının temel metinlerinden ve Osmanlı ulemasının başucu kitabı Burhâneddin el-Merginânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidaye*'sinden "Kitabu'l-Gasb" bölümünü okumaları ve bu bölüm üzerine bir risale yazmaları istenir. Ümmüveledzâde imtihanda daha başarılı olmasına rağmen Bozanzâde'nin Şeyhülislam Ebussuud'un mülazımı olması sebebiyle onun önüne geçmek istemez, medrese, fetvası ile birlikte Bozanzâde'ye verilir. Ümmüveled'in bu kararında bilâd-ı selâsede kalma isteği de etkili olmuştur ve bir süre sonra Eyüp Medresesi'ne atanır.⁶⁹⁴

Rodos müftüleri arasından kariyerlerini yüksek dereceli pozisyonlarda tamamlayan âlimler olmuştur. Rodos'ta dört yıl kadar müftülük yapmış olan ve yukarıda Manisa müftüleri bahsinde de zikrettiğimiz Muallimzâde Ahmed Efendi, Halep ve Bursa kadılıklarından sonra Anadolu ve nihayetinde Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir.⁶⁹⁵ Benzer şekilde Sahn sonrası Manisa fetvasında bulunmuş ve iki yıl kadar da Rodos müftülüğü yapmış olan Vankulu Mehmed Efendi de Selanik ve

---

⁶⁹⁰ A.g.e., 926.

⁶⁹¹ A.g.e., 1368.

⁶⁹² A.g.e., 1381-2.

⁶⁹³ A.g.e., 1483.

⁶⁹⁴ A.g.e., 625, 748, 823.

⁶⁹⁵ A.g.e., 617-20.

Kütahya kadılıklarından sonra üst düzey mevaliye tahsis edilen Medine kadılığı ile kariyerini tamamlamıştır.⁶⁹⁶

Şeyhülislam Çivizâde Mehmed Efendi'nin yeğeni Bitlice Ali Efendi ise Abdurrahman Efendi'den mülâzemetini aldıktan sonra iç-il'de çeşitli medreselerde vazife yapmış ve oradan Rodos fetvasına terfi etmişti. İki yıllık vazifenin ardından Sahn-ı Seman'a gelen Ali Efendi, sonrasında İstanbul'un önemli medreselerinden Bayezid, Şehzâde ve Valide Sultan medreselerinde sırasıyla tedris faaliyetlerini yürütmüştü. Hiyerarşinin zirvesindeki medreselerde vazife yapmış âlimler bundan sonraki süreçte Arap topraklarındaki Mekke, Medine, Halep, Şam ve Kahire gibi kadılıklarda bulunarak kariyerlerini sürdürebiliyorlardı. Ancak Ali Efendi muhtemelen ilmî liyakati ve ulema ailesine mensubiyeti gibi sebeplerle bu kadılıklara uğramadan doğrudan Bursa ve İstanbul kadılıklarına tayin oldu.⁶⁹⁷

Şam ve Manisa müftülükleri Rodos'ta ifta vazifesinde bulunan âlimlerin sıklıkla uğradığı iki mansıp olarak dikkat çekmektedir. Her ne kadar taşra müftülükleri arasında hiyerarşik bir düzen olmasa da bu müftülüklerin Rodos müftülüğü üzerinde konumlandığı ve Rodos müftülerinin de bu iki mansıptan en az birine uğramalarının adet olduğu görülmektedir. Alaiyye diyarından Manav Taceddin Efendi bu üç müftülük pozisyonunda da görev yapan âlimlerdendir. Kemalpaşazâde'nin mülazımı olarak girdiği ilmiye tarikinde elli akçe ile Ramazanoğlu Pirî Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu medresenin ilk müderrisi ve Adana müftüsü olarak da vazife almıştı.⁶⁹⁸ Rodos müftülüğü sonrası doğrudan Manisa müftülüğüne terfi edenler olduğu gibi arada başka mansıplara uğrayan âlimler de olmuştur. Ancak ekseriyeti Sahn üzerinden Manisa iftasına geçmişlerdir. Örneğin Muallimzâde Efendi Rodos sonrası Manisa müftülüğüne gelmiş, ancak kısa bir süre sonra Sahn'a uğrayarak tekrar Manisa fetvasına gelmiştir. Vankulu Mehmed Efendi Sahn üzerinden; Bozanzâde Mahmud Efendi Sahn ve Yavuz Sultan Selim medreseleri üzerinden; Nazırzâde Ömeri Efendi de Sahn ve Edirne Darülhadisi üzerinden Manisa müftülüğüne terfi etmiştir.⁶⁹⁹ Şam müftülüğüne terfi eden âlimlerin geçişlerinde de benzer durumlar göze

---

⁶⁹⁶ A.g.e., 925-6.

⁶⁹⁷ A.g.e., 926-7.

⁶⁹⁸ A.g.e., 481-2.

⁶⁹⁹ A.g.e., 1374.

çarpmaktadır. Kara Taceddin Efendi,⁷⁰⁰ Marifetullah Efendi,⁷⁰¹ Mehmet Şani Efendi⁷⁰² ve Karamanî Bali Efendi⁷⁰³ Rodos müftülüğünden sonra doğrudan Şam müftülüğüne geçmiştir. Hüsam Efendi Bursa Muradiye medresesi üzerinden Şam müftülüğüne terfi alırken,⁷⁰⁴ Taceddin Efendi ise Sahn-ı Seman üzerinden bu vazifeye geçmiştir.

Tablo 3.7: Rodos Müftüleri

	Rodos Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi
1	Martolos Efendi	956/1549-1550
2↑	Muallimzâde Ahmed Efendi	957/1550-1551
3↑	Darib Muhyiddin Efendi	961/1553-1554
4↑	Manav Taceddin İbrahim Efendi	Rebiülahir 965/Ocak-Şubat 1558
5↑	Bozanzâde Mahmud Efendi	Muharrem 968/Eylül-Ekim 1560
6↑	Arab İbrahim Efendi	Ramazan 972/Nisan-Mayıs 1565
7↑	Ekmeleddin Efendi	Zilhicce 974/Haziran-Temmuz 1567
8↑	Kara Mahmud Efendi	Cemaziyelevvel 978/Ekim 1570
9↑	Vankulu Mehmed Efendi	Rebiülevvel 979/Temmuz-Ağustos 1571
10↑	Bitli Ali Efendi	Safer 981/Haziran 1573
11↑	Hüsam Efendi	Zilkade 983/Şubat-Mart 1576
12↑	Kara Taceddin Efendi	Şevval 984/Aralık-Ocak 1576-1577
13↑	Recebzâde Mehmed Efendi	Ramazan 986/Kasım 1578
14↑	Yunuszâde Mustafa Efendi	Şaban 988/Eylül-Ekim 1580
15↑	Nurullah Efendi	8 Muharrem 994/30 Aralık 1585
16↑	Güzelce Sinanoğlu Ahmed Efendi	Rebiülahir 996/Şubat-Mart 1588
17↑	Marifetullah Efendi	Şevval 996/Ağustos-Eylül 1588

⁷⁰⁰ A.g.e., 1483.

⁷⁰¹ A.g.e., 1338.

⁷⁰² A.g.e., 1386-8.

⁷⁰³ A.g.e., 1511-2.

⁷⁰⁴ A.g.e., 803-4.

18↑	Nazırzâde Ömer Efendi	Receb 998/Mayıs-Haziran 1590
19↑	Bağdadîzâde Mehmed Efendi	Receb 1003/Mart-Nisan 1595
20↑	Mehmed Şani Efendi	Zilkade 1004/Haziran-Temmuz 1596
21↑	Mehmed Atufî Efendi	Cemaziyelevvel 1006/Aralık-Ocak 1597-1598
22↑	Karamanî Veli Efendi	Zilhicce 1007/Haziran-Temmuz 1599
23↑	Karamanî Bali Efendi	Safer 1011/Temmuz-Ağustos 1602
24↑	Galatalı Hüsam Efendi	Rebiülevvel 1015/Temmuz-Ağustos 1606
25↑	Taceddin Efendi	Cemaziyelevvel 1017/Ağustos-Eylül 1608
26→	Abdülaziz Efendi	1024'ten önce/1615-1616
27↑	Mustafa Efendi	Ramazan 1025/Eylül-Ekim 1616
28→	Abdülaziz Efendi	1029'da görevde/1619-1620
29↑	Ramazan Efendi	1029//1619-1620
30→	Mustafa Efendi	Ramazan 1030/Temmuz-Ağustos 1621
31→	Abdülaziz Efendi	1032'da görevde/1622-1623
32↑	Halebî Yahya Efendi	Receb 1036/Mart-Nisan 1627
33→	Şer'î Hasan Efendi	3 Cemaziyelahir 1054/7 Ağustos 1644
34→	İbrahim Efendi	14 Rebiülevvel 1062/24 Şubat 1652

3.8. ŞAM

1516 yılında Osmanlı Devleti'nin Suriye topraklarını ilhakıyla birlikte bu bölgede İslamî kurumlar açısından yeni bir süreç başlamış oldu. Memlûkler döneminde dört Sünnî mezhebe mensup kadılar eşit şartlarda görev yapıyorlardı. Ayrıca geleneksel İslamî eğitim icazet sistemi üzerinden ilerliyor, eğitimlerini tamamlayan öğrenciler herhangi bir medreseye bağlı olma zorunluğu olmadan tedris

ve fetva verme hususunda hocalarından yetki alıyorlardı. Bu sebeple kurumsal olarak Memlûk Devleti'nin resmî atamasıyla görev yapan müftüler yerine, ilmî ehliyeti ve sahip olduğu icazet üzerinden fetva veren âlimler bulunmaktaydı.⁷⁰⁵ 1516 sonrası süreçte yerel ulemanın fetva hizmetlerini bir süre daha sürdürdüğü, resmî olarak İstanbul'dan atanmış müftülerin 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görev yapmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda Şam'a atanan ilk müftü Taceddin İbrahim Efendi'dir.⁷⁰⁶ İbrahim Efendi, 1554-1559 yılları arasında Mimar Sinan tarafından inşa edilen Süleymaniye Külliyesi'ne 1566 yılında eklenen medresesinin de ilk müderrisi olmuştur.⁷⁰⁷ Medrese geleneğinin güçlü olduğu ve Osmanlı öncesi inşa edilmiş medrese sayısının da çokça olduğu Şam şehrine nüfuz etmek Osmanlı merkezi için bir yarım yüzyıl sürmüştür.⁷⁰⁸ Süleymaniye Medresesi'nin inşasıyla merkezden atanan müftülerin Şam'da görev yapma süreci başlamış ve bundan sonraki atamalarda da medrese müftülere meşrut olarak verilmiştir.

Süleymaniye Medresesi zaman içerisinde Osmanlı merkezinin Şam'daki en önemli dinî kurumu olmuştur. Buraya atanan müftü-müderrisler Osmanlı ilmiyesi içerisinde yetişmiş, kariyerinin önemli bir noktasına gelmiş, Hanefî hukukunu iyi bilen âlimler arasından seçiliyordu. Bu sayede halkın ve ulemanın ekseriyetinin Şafî mezhebinden olduğu Şam'da Hanefî hukuk okulu devletin desteğiyle önemli bir güç elde etmeye başlamıştır.⁷⁰⁹ Bu bağlamda merkezin atadığı ilk müftü ve Süleymaniye Medresesi'nin ilk müderrisi olan İbrahim Efendi'nin itinayla seçildiği anlaşılmaktadır. Devrin önemli âlimlerinden Cürcan Efendi ve Sa'di Efendi'den ders aldıktan sonra Şeyhülislam Kemalpaşazâde'den mülâzemetini alan İbrahim Efendi, Şam'dan önce Adana, Rodos ve Manisa fetvalarında da vazife yapmış tecrübeli ve "ser-efrâz-ı ulemâ-yı Rûm"dan bir âlimdi.⁷¹⁰

Osmanlı Devleti yaklaşık olarak 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Şam müftülerini ilmiye hiyerarşisi içerisindeki âlimlerden seçerek göndermeye devam

---

⁷⁰⁵ Burak, *The Second Formation*, 21-58.

⁷⁰⁶ Atâyî, 481-2.

⁷⁰⁷ M. Baha Tanman, "Süleymaniye Külliyesi," *DİA* 38, 119-21.

⁷⁰⁸ Şam Medreseleri için bkz. Harun Yılmaz, "Medrese Nedir? XII. Ve XIII. Yüzyıllarda Dımaşk Medreseleri Üzerine Bir İnceleme," *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 21/40 (2016/1): 33-70.

⁷⁰⁹ Richard Van Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri: Şam Vakıfları ve Şehir* (İstanbul: Küre Yayınları, 2012), 114; Repp, *The Mufti of Istanbul*, 68.

⁷¹⁰ Atâyî, 481-2.

etmiştir. İlk müftü ve müderris olan İbrahim Efendi gibi taşranın diğer şehirlerinde ifta tecrübesi olan âlimlerin yanında önemli medreselerde ilmî ehliyetini ispat etmiş âlimler de bu görev için seçiliyordu. Ayrıca Şam fetvası, atanan müftülerin ekseriyetinin kariyerindeki son mansıptı. Örneğin Bağdadîzâde Ahmed Efendi Trabzon ve Amasya fetvasından sonra;⁷¹¹ Yahya el-Acemî Seyitgazi ve Halep fetvasından sonra;⁷¹² Kara Taceddin Kefe ve Rodos fetvasından sonra;⁷¹³ Abdüfettah Efendi Ankara fetvasından sonra;⁷¹⁴ Hüsam Efendi,⁷¹⁵ Marifetullah Efendi,⁷¹⁶ Mehmet Şani Efendi,⁷¹⁷ Taceddin Efendi⁷¹⁸ ve Karamanî Bali Efendi⁷¹⁹ de Rodos fetvasından sonra Şam'da müftü ve müderrislik yapmış âlimlerdir. Taşrada herhangi bir yerde müftülük yapmamış âlimlerden Fevri Efendi⁷²⁰ ve Abdullah-ı Belhi⁷²¹ Sahn-ı Seman'dan, Muidzâde Mehmed Efendi Edirne Darülhadisi'nden,⁷²² Saçlı Kerim Efendi İstanbul'daki Sinan Paşa medresesinden,⁷²³ Mantıki Ali Çelebi de Çorlu'daki Sultan Süleyman Medresesi'nden sonra Şam müftülüğüne atanmıştır.⁷²⁴

Şam müftülerinin merkezden gönderildiği dönemde kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla âlimlerin doğum yerlerinin çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Şam müftüleri arasında Alaiyye, Maraş, Hamid, Karaman, Akyazı gibi Anadolu topraklarında doğanların yanında Yenice-i Vardar, Arnavut Belgradı (Berat) ve Budin gibi Balkan diyarında dünyaya gelmiş âlimler de bulunmaktadır. Ayrıca, Acem diyarından gelip Osmanlı ilmiyesine intisap eden ve Şafiî mezhebinden ayrılarak Hanefî mezhebine geçen Acem Yahya Efendi, Seyitgazi ve Halep fetvasından sonra bir sene kadar Şam müftülüğünde bulunmuştur.⁷²⁵ Bunun yanında Hindistan taraflarından İstanbul'a gelen ve Hoca Sadeddin Efendi'den mülâzemetini alarak

---

⁷¹¹ A.g.e., 620.

⁷¹² A.g.e., 774.

⁷¹³ A.g.e., 839.

⁷¹⁴ A.g.e., 763.

⁷¹⁵ A.g.e., 803.

⁷¹⁶ A.g.e., 1338.

⁷¹⁷ A.g.e., 1387.

⁷¹⁸ A.g.e., 1483.

⁷¹⁹ A.g.e., 1512.

⁷²⁰ A.g.e., 552.

⁷²¹ A.g.e., 1452.

⁷²² A.g.e., 751.

⁷²³ A.g.e., 949.

⁷²⁴ A.g.e., 1113.

⁷²⁵ A.g.e., 774.

Osmanlı ilmiyesine intisap eden Abdullah-ı Belhi de kariyerinin son mansıbı olarak yaklaşık dört sene Şam fetvasında bulunmuştur.⁷²⁶ İlginç bir şekilde Şam doğumlu olarak sadece Derviş Mehmed Efendi doğduğu topraklarda müftülük yapmıştır. 950/1543-1544 senesinde dünyaya gelen Mehmed Efendi'nin babası aslen Rum diyarından olup Yavuz Sultan Selim ile birlikte Şam'a gelmiş ve Emir Ali b. Talu'nun kızıyla evlenmiştir. Mehmed Efendi, Şam'ın meşhur âlimlerinden İslamî ilimlerin çeşitli alanlarında dersler okumuş ve sonrasında İstanbul'a gelerek Hoca Sadeddin Efendi'ye intisap etmiştir. Burada çeşitli medreselerde vazife yaptıktan sonra Şam fetvası ve Süleymaniye müderrisliği ile ilim yolculuğunu doğduğu topraklarda tamamlamıştır.⁷²⁷

Süleymaniye müderrisliği ile birlikte Şam fetvası için vazifelendirilen âlimlerin almış oldukları günlük ücretler ilk zamanlarda seksen akçeyi bulurken, sonraki atamalarda altmış akçeye gerilediği görülmektedir. Medresenin ilk müderrisi ve şehrin İstanbul'dan atanmış ilk müftüsü İbrahim Efendi bu vazifeler için seksen akçe alıyordu.⁷²⁸ 29 Rebiülahir 998/7 Mart 1590 tarihinde Şam fetvasından Edirne Sultan Bayezid Medresesi'ne atanan Saçlı Kerim Efendi burada seksen akçe ile vazife yapıyordu.⁷²⁹ 15 Cemaziyelevvel 1004/16 Ocak 1596 tarihinde Edirne'deki Sultan Murad Medresesi'nden Şam fetvasına atanan Celeb Mehmed Efendi için de seksen akçe ödeniyordu.⁷³⁰ Ramazan 1030/Ağustos 1621'de Sahn payesiyle vazife yaptığı Edirne Üç Şerefeli Medresesi'nden Şam fetvası ve Süleymaniye müderrisliğine atanan Mevlana Yusuf Efendi için günlük altmış akçe takdir edilmişti.⁷³¹ Daha evvelden de Şam müftülüğü ve Süleymaniye müderrisliği yapan ancak sebepsiz yere görevinden azledilen İmadüddin Efendi 21 Ramazan 1062 / 26 Ağustos 1652 tarihinde altmış akçe ile tekrar vazifelerine geri dönmüştü.⁷³²

17. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Şam müftülerinin merkezden gönderilme uygulaması iyice azaldı. Bunun yerine yerel ulemanın ve eğitimlerini Şam ve

---

⁷²⁶ A.g.e., 1452.

⁷²⁷ A.g.e., 1338-9; Muradî, *Arfü'l-Beşâm*, 46-57; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, c. 2, s. 145-51.

⁷²⁸ Atâyî, 482.

⁷²⁹ BOA, KK, nr. 252, s. 240.

⁷³⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1474, s. 28.

⁷³¹ BOA, KK, nr. 257, s. 44.

⁷³² BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 47.

civarındaki önemli ilim merkezlerinde tamamlamış âlimlerin atandığı yeni bir döneme geçilmiş oldu. Burada İmadî'ler gibi Şamlı bazı ulema ailelerinin müftülük pozisyonunu elde etmede öne çıktıkları görülmektedir.⁷³³ Müftülerin ilmiye hiyerarşisinden atandığı ve ekseriyetinin ortalama iki üç sene gibi kısa süreli olarak vazife yaptığı Şam'da yeni dönemde âlimler daha uzun süreli görevde kalıyor hatta ömür boyu müftülük yapan âlimler de oluyordu. Müftü atamalarındaki bu değişikliğin sebepleri tam olarak belirgin olmasa da Amasya örneğinde olduğu gibi yerel dinamiklerin ve yerli ulemanın merkezden gelen âlimlere karşı tavırlarının bu dönüşümde etkili olduğu düşünülebilir. Bunun yanında Guy Burak'ın da ifade ettiği gibi Osmanlı merkezi yerel âlimlerin resmî müftü olarak atanmasıyla yeni fethedilmiş topraklardaki halkın desteğini kazanmayı ve böylece onların gözündeki meşruiyetini arttırmayı da hedeflemiş olabilir.⁷³⁴

Şam'daki müftülük pozisyonu ve Süleymaniye müderrisliği 17. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren uzun dönemler boyunca İmadî ailesine mensup âlimlerin uhdesinde oldu. Bazı dönemlerde de kısa aralıklarla yine Şam'ın yerel ulemasından kimselerin bu vazifelere atandığı görülmektedir. İmadî ailesinden resmî olarak Şam müftülüğüne atanan ilk kişi Abdurrahman İmadî'dir.⁷³⁵ İmadî'nin babası Şam'ın önemli âlimlerinden ve insanların fetva için kendisine danıştıkları kimselerdendi. 978/1570 tarihinde dünyaya gelen İmadî, ailesi ve civarındaki âlimlerden ilim tahsil ettikten sonra Şam'daki Şibliye ve Selimiye medreselerinde müderrislik yaptı. İmadî Efendinin hac yolculuğu sırasında Şam'a uğrayan Hocasâde Esad Efendi ile tanışması, ilmî meziyetlerini kendisine göstermesi sonraki kariyerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İstanbul'a döndükten sonra 1615 yılında şeyhülislam olan Esad Efendi, İmadî Efendi'yi kendisine mülazım olarak kaydetmiştir. Bir süre sonra Şam'daki Sultan Selim müderrisliğini yürütürken Zilhicce 1031 / Ekim 1622 tarihinde altmış akçe ile Şam müftülüğü ve Süleymaniye Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir.⁷³⁶ Cemaziyevvel 1051 / Ağustos 1641 tarihinde vefatına kadar müftülük ve müderrislik

---

⁷³³ Abdul Karem Rafeq, "Relations between the Syrian Ulama and the Ottoman State in the Eighteenth Century," *Oriente Moderno* 18/79 (1999): 67.

⁷³⁴ Burak, *The Second Formation*, 55.

⁷³⁵ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, c. 2, s. 368-77; Muradî, *Arfü'l-beşâm*, 66-72; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkah Alimleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 300.

⁷³⁶ BOA, KK, nr. 257, s. 132.

vazifelerini sürdüren İmadî Efendi'nin tefsir, fıkıh ve tabakat alanında eserleri ve birçok şiirleri vardır.

Abdurrahman İmadî'nin vefatıyla müftülük vazifesi aslen Budin'li olup 1014 tarihinde Şam'a gelip yerleşen ve burada müderrislik, nazırlık ve askerî kassamlık yapan Muhammed b. Kubad Efendi'ye verildi.⁷³⁷ Müftülük pozisyonunun İmadî ailesi dışında birine verilmesi üzerine Abdurrahman Efendi'nin oğulları Şihabüddin ve İbrahim efendiler İstanbul'a gelerek Şam fetvasının Şihabüddin Efendi'ye verilmesini talep ettiler. Dahil rütbesiyle Şam'da müderrislik yapan Şihabüddin Efendi talebine müsbet cevap alamadı. Ancak Rebiülahir 1053/Haziran 1643 tarihinde İbn Kubad'ın vefatıyla Şam müftülüğü Abdurrahman Efendi'nin büyük oğlu İmadüddin Efendi'ye tevdi edilerek tekrar İmadî ailesine geçti. İmadüddin Efendi, kısa bir dönem hariç müftülük ve müderrislik vazifelerini 15 Receb 1068/18 Nisan 1658 tarihindeki vefatına kadar sürdürdü.⁷³⁸ 17 Cemaziyelahir 1061/7 Haziran 1651 tarihli ruus kaydından Amasya müftüsü ve Sultan Bayezid müderrisi Dursunzâde Mustafa Efendi'nin altmış itibarı ile İmadüddin Efendi'nin yerine atandığını öğreniyoruz.⁷³⁹ Bir seneden fazla resmî olarak müftülük görevinde bulunmayan İmadüddin Efendi, 21 Ramazan 1062/26 Ağustos 1652 tarihinde Dursunzâde'nin başka bir mansıba geçmesiyle sebepsiz yere azledildiği (bî-vech ref') eski vazifelerine geri döndü.⁷⁴⁰ Her ne kadar Şam müftülüğü İmadüddin Efendi'de olsa da kardeşi Şihabüddin Efendi'ye de Selimiye müderrisliği yaptığı sırada fetva verme hususunda şeyhülislamlık tarafından yetki verilmişti.⁷⁴¹ Ağabeyinin vefatı üzerine Şam müftülüğü için tekrar devreye giren Şihabüddin Efendi Şam kadısının aracılığıyla bu mansıba tekrar talip oldu. Ancak Osmanlı merkezinin tercihinin Şam ulemasından Halil es-Sa'sa'âni'den yana kullandığı görülmektedir.⁷⁴² Halil Efendi Suriye ulemasından ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek mülâzemetini almış, Trablusşam ve Kayseri kadılıklarından sonra Kudüs kadılığı rütbesiyle Şam fetvasına atanmıştı.⁷⁴³

⁷³⁷ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, c. 4, s. 124-5; Muradî, *Arfü'l-beşâm*, 72-3.

⁷³⁸ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, c. 2, s. 223-4, c. 3, s. 194.

⁷³⁹ BOA, A.RSK.d, nr. 1522, s. 98.

⁷⁴⁰ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 47.

⁷⁴¹ BOA, A.RSK.d, nr. 1526, s. 296.

⁷⁴² Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, c. 2, s. 224.

⁷⁴³ A.g.e., c. 2, s. 130-1; Muradî, *Arfü'l-beşâm*, 80; Şeyhî, 1003.

Şihabüddin Efendi'nin Şam müftülüğü için Osmanlı merkezinden arayıp da bulamadığı desteği Halil Efendi sonrasında iki Şamlı âlimin bulduğuna şahit oluyoruz. Bunlardan biri Farfurîzâde Abdülvehhab Efendi'dir. Dahil rütbesiyle müderris olarak vazife yaptığı sırada, Şam valisi olan Vezir Ahmed Paşa'nın ilgisine mazhar olan Farfurîzâde, paşanın Veziriazam olmasıyla 24 Rebiülevvel 1072/17 Kasım 1661 tarihinde Şam fetvasına atanmıştır.⁷⁴⁴ Kısa bir süre sonra Muharrem 1073/Ağustos 1662 yılında Farfurîzâde'nin vefatıyla boşalan müftülük mansıbı uzun yıllardır bekleyen Şihabüddin Efendi'ye tevcih edildi.⁷⁴⁵ Ancak buradaki vazifesi uzun sürmedi ve 29 Receb 1073/9 Mart 1663 tarihinde müftülük vazifesi İstanbul'da görüştüğü Veziriazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın delaletiyle Suriyeli âlimlerden Alaeddin Haskefi'ye verildi.⁷⁴⁶ 17. yüzyılda Şam müftülüğünde yaşanan bu hareketlilik İmâdî ailesinin Şam fetvası için önemli bir konumda olduğunu ancak alternatifsiz olmadığını göstermektedir. Zaman zaman kendileriyle rekabet edebilecek ilmî yetkinlikteki yerel ulema merkezle kurdukları ilişkilerin de etkisiyle müftülük makamına güçlü birer aday olarak öne çıkmıştır.

Tablo 3.8: Şam Müftüleri

	Şam Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi
1	Taceddin Efendi el-Manavi	Şevval 973/Nisan-Mayıs 1566
2↑	Bağdadîzâde Ahmed Efendi	Muharrem 975/ Temmuz-Ağustos 1567
3↑	Fevri Ahmed Efendi	Receb 977/Aralık-Ocak 1569-1570
4↑	Akyazılı Sinan Çelebi	Zilhicce 978/Nisan-Mayıs 1571
5↑	Muidzâde Mehmed Efendi	Rebiülahir 980/Ağustos-Eylül 1572
6↑	Hace Biraderi Mehmed Efendi	Receb 983/ Ekim-Kasım 1575
7↑	Abdül Fettah Efendi	Zilkade 983/Şubat-Mart 1576
8↑	Acem Yahya Efendi	Zilkade 984/Ocak-Şubat 1577
9↑	Hüsam Efendi	Safer 986/Nisan-Mayıs 1578
10↑	Kara Taceddin Efendi	Rebiülahir 989/Mayıs-Haziran 1581

⁷⁴⁴ BOA, KK, nr. 217, s. 201; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, c. 3, s. 97-9; Muradî, *Arfü'l-beşâm*, 75-9.

⁷⁴⁵ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, c. 2, s. 224.

⁷⁴⁶ BOA, A.d, nr. 2937, s.46.

11↑	Kocalı Muhyiddin Efendi	Rebiülahir 991/Nisan-Mayıs 1583
12↑	Saçlı Kerim Efendi	Zilhicce 994/Kasım-Aralık 1586
13↑	Marifetullah Efendi	Receb 998/Mayıs-Haziran 1590
14↑	Nevali Biraderi Mahmud Efendi	Şevval 1003/Haziran-Temmuz 1595
15↑	Celeb Mehmed Efendi	Cemaziyelevvel 1004/Ocak 1596
16↑	Eminzâde Mantıki Ali Çelebi	Şevval 1004/Mayıs-Haziran 1596
17↑	Mehmed Şani Efendi	Rebiülahir 1006/Kasım-Aralık 1597
18↑	Marifetullah Efendi	Şevval 1007/Nisan- Mayıs 1599
19↑	Cüvanî Mustafa Efendi	Muharrem 1009/Temmuz-Ağustos 1600
20↑	Talevîzâde Derviş Efendi	Zilkade 1012/Nisan 1604
21↑	Karamanî Bali Efendi	Rebiülevvel 1015/Temmuz-Ağustos 1606
22↑	Abdullah-ı Belhî Efendi	Rebiülevvel 1018/Haziran-Temmuz 1609
23↑	Taceddin Efendi	1022/1613-1614
24↑	Hüsam Efendi	1025/1616-1617
25↑	Mustafa Budinî	Receb 1031/Mayıs-Haziran 1622
26↑	Abdurrahman el-İmadî	Zilhicce 1031/Ekim-Kasım 1622
27↑	Muhammed b. Kubad el-Budini	1051/1641-1642
28↑	İmadüddin b. Abdurrahman el-İmadî	1053/1643-1644
29↑	Halil esi-Sa'sa'âni	1068/1657-1658
30↑	Farfurizâde Abdülvehhab Efendi	24 Rebiülevvel 1072/17 Kasım 1661
31↑	Şihabüddin b. Abdurrahman el-İmadî	1073/1662-1663
32↑	Alaeddin el-Haskefi	29 Receb 1073/9 Mart 1663
33↑	Mihmandari Ahmed Efendi Halebi	Ramazan 1076/Mart-Nisan 1076

3.9. SARAYBOSNA, SELANİK, BELGRAD

Kaynakların düzensiz ve yetersiz bilgi sunması sebebiyle, yukarıda müstakil olarak incelediğimiz şehir müftülerinin aksine, Rumeli topraklarına daha genel perspektiften bakmaya çalışacağız. Bu bağlamda Saraybosna, Selanik ve Belgrad gibi bazı şehirler görece malumatın fazla olması sebebiyle daha fazla öne çıkarılacaktır. Diğer şehirlere de yeri geldikçe temas edilecektir. 17. yüzyılın ortalarında Rumeli coğrafyasının büyük bir bölümünü gezen Evliya Çelebi, önemli şehirlerde ve belli kazalarda müftülerin bulunduğunu belirtmektedir. Örneğin Rumeli eyaletindeki Sofya, Köstendil, İskenderiye (İşkodra), Tırhala, Ohri, Yanya, Elbasan, Selanik, Üsküb, Vidin, Yanbolu, Ferecik, Gümülcine, İştib, Alasonya, Arnavud Belgradı (Berat), Drama, Karasu Yenicesi, Siroz, Karaferye ve Filibe; Özi eyaletindeki Silistre, Niğbolu, Pravadi, Hezargrad, Şumnu, Rodoscuk, Kili, Babadağı ve Plevne; Bosna eyaletindeki Saraybosna, İzvornik, Banyaluka, Nevesin, Taşlıca, Foça ve Mostar; Kanije eyaletinde Pojega, Kanije, Sigetvar ve Ösek; Budin eyaletindeki Budin, Belgrad ve Estergon; Tımişvar eyaletindeki Tımişvar, Lipova, Çanad, Göle ve İrşova; Eğri eyaletindeki Eğri, Sonlok, Segedin ve Baç gibi sancak ya da kaza merkezlerinde müftüler vazife yapmaktaydı. Burada zikredilen yerleşim yerlerinin birçoğuna ait hem Evliya'nın seyahat ettiği dönemde hem de daha erken dönemlerde müftü atama kayıtlarına ruus defterlerinden de ulaşabiliyoruz. Bu bilgiler Rumeli topraklarında müftülerin geniş bir sahada hizmet verdiklerini ve yerel halkın da dinî meselelerine uzak diyarlara gitmeden çözüm bulabildiklerini göstermektedir.

Rumeli'de müftülük vazifesini yürüten âlimler diğer Osmanlı merkezlerinde olduğu gibi aynı zamanda buldukları şehirlerin en itibarlı medreselerinde müderris olarak eğitim hizmetlerini yürütüyorlardı. Balkan topraklarında Osmanlılar tarafından kurulan şehirlerden birisi olan Saraybosna da bundan istisna değildi. Kanuni döneminde burada sancak beyliği yapan Gazi Hüsrev Bey'in kurduğu vakıflar ve inşa ettiği külliye başta olmak üzere diğer yöneticilerin de katkılarıyla Saraybosna 16. yüzyılın ortalarından itibaren bir İslam şehri hüviyetine bürünmüştü. Hüsrev Bey'in inşa ettirdiği külliyenin 1537-8 yılında tamamlanan medrese kısmına atanan müderrisler ise aynı zamanda Saraybosna müftüsü olarak vazife yapmaktaydılar. Medresenin vakfiyesinde müderrislerin tedris hizmetlerinin yanı sıra fetva

kitaplarındaki muteber görüşlere göre insanların suallerini cevaplamaları da şart koşulmuştu.⁷⁴⁷

Bu bağlamda Saraybosna müftüsü olarak günlüğü elli akçe ile medreseye atanan ilk kişi Üsküplü Hüsameddin Efendi'dir. Kara Davud Efendi'den mülâzemetini aldıktan sonra çeşitli medreselerde görev yapan Hüsameddin Efendi, Saraybosna müftülüğüne atanmadan önce doğduğu topraklar olan Üsküp'teki İsa Beğ Medresesi'nde müderrislik yapıyordu.⁷⁴⁸ 17. yüzyılın ilk yıllarına kadar imparatorluğun farklı bölgelerinde doğmuş ve ilmiye hiyerarşisi içerisinde belli bir seviyeye gelmiş âlimler Saraybosna müftüsü ve Hüsrev Beğ müderrisi olarak atandılar. Görev süreleri çeşitlilik arz eden müftülerin bir kısmı kısa süre sonra başka pozisyonlara geçerken, bir kısmı da daha uzun süre müftülük yaparak Saraybosna'da vefat etmişlerdir. Örneğin Muslihuddin Efendi 1558-1560 yılları arasında iki yıl müftülük vazifesinde bulunurken,⁷⁴⁹ Şücaeddin Efendi 1584-1597 yılları arasında uzunca bir süre fetva hizmetlerini yürütmüştür.⁷⁵⁰ Kaynakların sınırlı olması sebebiyle bu dönemde müftülük yapan bütün âlimlerin sonraki kariyerlerine dair detaylı bilgilere sahip değiliz. Ancak mevcut bilgilerden yola çıkarak Saraybosna müftülüğünün buraya atanan âlimler için nihai bir kariyer basamağı olmadığı, özellikle de bazılarının daha üst pozisyonlarda vazifeler aldıkları görülmektedir. Örneğin 1546-1552 yılları arasında yaklaşık altı yıl müftülük yapan Ankaralı Çalık Yakub Efendi, sonrasında Edirne Darülhadisî ve Sahn-ı Seman'da müderris olarak bulunmuş ve nihayetinde mevaliye tahsis edilen Bağdat kadılığına ulaşmıştır.⁷⁵¹ Yakub Efendi'nin yerine geçen Antakyalı Ali Efendi ise Bostan Efendi'nin mülazımı olduktan sonra müderrislik kariyerine başlamıştı. Dört yıl vazife yaptığı Saraybosna'dan sonra Hezargrad'da müftü ve İbrahim Paşa Medresesi müderrisi olan Ali Efendi, Bostan Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'nin şeyhülislam olması üzerine İstanbul'a gelmiş ve fetva mukabelesi hizmetinde bulunmuştur. Bostanzâde'nin vefatından sonra Babadağ kasabasındaki Sultan Bayezid Medresesi kendisine tahsis edilmiş ve verdiği fetvalar Sultan'ın izni

---

⁷⁴⁷ Zecevic, "On the Margin of Text," 105-6.

⁷⁴⁸ Atâyî, 271.

⁷⁴⁹ Atâyî, 482-3.

⁷⁵⁰ Zecevic, "On the Margin of Text," 116.

⁷⁵¹ Atâyî, 485-6.

ile iç-il haricindeki Osmanlı topraklarında geçerli kabul edilmiştir. Tedris ve ifta vazifelerinin yanı sıra telif faaliyetleri ile de meşgul olan Ali Efendi'nin, İbrahim Halebî'nin meşhur eseri *Mülteka'l-ebhur*'a şerhi, bir fetva mecmuası ve edeb-i kazaya dair de bir eseri bulunmaktadır.⁷⁵²

17. yüzyılın başından itibaren Saraybosna müftülüğünde önemli değişiklikler yaşanmıştır. İmparatorluğun farklı bölgelerinde doğmuş ve yeterli ehliyetine sahip âlimler yerine artık Bosna doğumlu kişiler müftü olarak vazifelendirilmiştir. Bu şekilde bir dönüşümü kolaylaştıran etkenlerin başında 16. yüzyıl boyunca Bosna'da dinî eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve Bosnalı Müslümanların ekseriyetinin bu kurumlarda ilk eğitimlerini almaları gelmektedir. Böylece İslamî ilimlerin çeşitli alanlarıyla meşgul olan kişiler Bosna'da yetişmeye başlamıştır. Sonradan müftülük vazifesini yürüten Bosnalı âlimler de bu şekilde çeşitli eğitim kurumlarına devam ettikten sonra Saraybosna'nın en prestijli medresesi olan Hüsrev Bey Medresesi'ni tamamlayıp yüksek tahsil için İstanbul'a gelmişlerdir. Mülâzemetlerini aldıktan sonra çeşitli medrese ya da kadılıklarda vazife yapan Bosnalı âlimler memleketlerinde müftü olarak vazifelendirilmişlerdir. Bosnalı âlimlerin müftü olarak tercih edilmelerinde kendi taleplerinin yanı sıra bölgedeki yönetici ve ileri gelenlerin şeyhülislamlıktan ricacı olmaları da etkili olmuştur. 17. yüzyılda yaşanan önemli değişikliklerden birisi de müftülük vazifesini yürüten âlimlerin geçici olarak değil de ömürlerinin sonuna kadar burada kalmalarıdır. Böylece 16. yüzyıl boyunca değişik sürelerde vazife yapıp başka mansıplara geçen, kimi zaman daha üst pozisyonlarda vazife alan Saraybosna müftüleri artık kariyerlerini doğdukları topraklarda nihayete erdirmektedirler.⁷⁵³

Rumeli topraklarındaki diğer önemli bir merkez olan Selanik şehrinin müftülerine dair bilgilerimiz sınırlıdır. *Şakâik zeyillerindeki* âlim biyografilerinden 17. yüzyılın yaklaşık olarak ilk çeyreğine denk gelen dönemine ait müftüleri tespit edebiliyoruz. Bunun yanında 16. yüzyılın ikinci yarısına ait iki ruus kaydı da Selanik müftülüğü hakkında bize bilgi sunmaktadır. Selanik'e müftü olarak vazifelendirilen âlimler Sultan II. Murad tarafından yaptırılan medresenin müderrisi olarak da tedris faaliyetlerini yürütüyorlardı. 6 Şevval 988/15 Kasım 1580 tarihli ruus kaydında

⁷⁵² Atâyî, 1190-2.

⁷⁵³ Zecevic, "On the Margin of Text," 101-68.

Mevlana Mahmud'un elli akçe ile Selanik müftüsü olarak Sultan Murad Medresesi'nde müderrislik yaptığı belirtilmektedir. Ancak medresenin Sahn payesine yükseltilmesi üzerine Mahmud Efendi Belgrad müftüsü olarak Arslan Paşa Medresesi'ne tayin edildi. Belgrad'da elli akçeye ilave olarak kendisine iç-il hükmü de verildi. Selanik müftüsü Mahmud Efendi'nin yerine de İstanbul'da İbrahim Kethüda Medresesi müderrisi olan Mevlana Ahmed iç-il hükmü ve Sahn payesiyle atandı. Mahmud ve Ahmed efendiler hakkında detaylı bir bilgiye sahip değiliz, ancak atamaları Rumeli kazaskeri tarafından yapılmıştır.⁷⁵⁴ Ayrıca Selanik müftülüğünün 16. yüzyılın ikinci yarısında paye itibarıyla yüksek bir mevkide olmuştur. 1000/1591-92 yılında Selanik müftüsü Seyyid Ahmed Efendi de Anadolu'daki itibarlı müftülüklerden Amasya fetvasına atanmıştır.⁷⁵⁵ 17. yüzyılın ikinci yarısında şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, beş yüz akçeli mevleviyet payesiyle Hanefî müftüsü ve diğer üç mezhebe ait de müftülerin olduğunu belirtmektedir.⁷⁵⁶

17. yüzyılın ilk çeyreğinde Selanik fetvasında görevli âlimlerin farklı coğrafi bölgelerden geldikleri görülmektedir. Ekseriyeti kısa bir süre burada vazife yapıp başka mansıplara geçmiştir. Uzun süre Selanik müftülüğü yapmış isimlerden birisi Bilecik doğumlu Unkud Süleyman Efendi'dir. Abdülkerim Efendi'den mülâzemetini aldıktan sonra kadılık mesleğinde ilerleyerek yüz elli akçeye kadar ulaşmıştır. Ancak daha sonra meslek değişikliğine giderek Veziriazam Damat İbrahim Paşa'nın desteğiyle 1008/1599-1600 yılında Belgrad fetvasına Sahn payesi ve iç-il hükmü ile atanmıştır. Şaban 1010/Ocak 1602–28 Muharrem 1028/15 Ocak 1619 tarihleri arasında üç sefer atandığı Selanik fetvası ve Sultan Murad Medresesi müderrisliğinde yaklaşık olarak dokuz sene görev yapmıştır.⁷⁵⁷ Selanik'te uzun süre görev yapmış âlimlerden birisi de aslen Konyalı olan Kirli Mahmud Efendi'dir. Çeşitli medreselerde vazife yaptıktan sonra 1028-1037/1619-1628 yılları arasında uzun bir süre Selanik müftülüğünü yürütmüştür. Mahmud Efendi kariyerini doğduğu topraklarda Konya kadılığı ile tamamlamıştır.⁷⁵⁸ Selanik müftüsü olarak tespit edebildiğimiz son âlim

---

⁷⁵⁴ BOA, KK, nr. 238, s. 145; BOA, KK, nr. 238, s. 163.

⁷⁵⁵ Beyazıt, *Osmanlı İlmîye Mesleğinde İstihdam*, 193.

⁷⁵⁶ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 8, s. 65.

⁷⁵⁷ Atâyî, 1612-3.

⁷⁵⁸ Şeyhî, 222.

Ramazan 1040/Nisan 1631 yılında vazifelendirilen Solakzâde Ramazan Efendi'dir. Edirne doğumlu olan Solakzâde iki yıllık fetva vazifesinden sonra Edirne medreselerinde tedris faaliyetlerini devam ettirmiş ve Edirne Darülhadi'si'ne kadar yükselmiştir.⁷⁵⁹ Bundan sonraki süreçte Selanik müftülerinin biyografi kitaplarına yansımaması, vazifenin ilmiye içerisinde pek fazla hareket etmeyen bölgedeki âlimlere verilmesiyle ilgili olmalıdır.

17. yüzyılın ilk çeyreğine ait bazı örnekler Selanik fetvasının ilmiye hiyerarşisindeki âlimler için pek rağbet edilen bir pozisyon olmadığına da işaret etmektedir. Kendilerine müftülük vazifesi teklif edildiğinde kabul etmeyip bunun yerine daha muteber mansıplar için beklemeyi tercih etmişlerdir. Örneğin Ağras müftüsü iken Selanik müftülüğü teklifine isteksiz davranıp başka bir mansıba talip olan Karaca Ahmed Efendi Edirne'de Cami-i Atik müderrisliğine tayin olundu.⁷⁶⁰ Benzer şekilde Edirne'de Camiardı müderrisi olan Ali Çelebi'ye Selanik fetvası teklif edilince vazifeyi kabul etmek yerine Edirne'de kalarak Halebiye Medresesi'ne geçti.⁷⁶¹ Ramazan 1023/Ekim 1614–Receb 1027/Haziran 1618 tarihleri arasında Selanik müftülüğü yapmış Selanik doğumlu Çukacızâde Mehmed Efendi, Bosna kadılığından sonra tekrar müftülük vazifesi teklif edildiğinde bu görevi kabul etmemiştir. Muhtemelen kadılık mesleğinden ayrılmak istemeyen Mehmed Efendi'ye daha sonra Amid kazası verilmiştir.⁷⁶² İznik'te Sultan Orhan müderrisliğini yürütürken Selanik fetvasına gönderilen Şerhî Mehmed Efendi, birkaç ay sonra tekrar medreseye dönmek istemiş ve selefi olan Kirli Mahmud Efendi'nin vazifede kalmasını sağlamıştır.⁷⁶³

Müftülere ait kayıtların az ve düzensiz olduğu Rumeli şehirlerinden birisi de Belgrad'dır. Tespit edebildiğimiz en erken kayıt 18 Şevval 988/27 Kasım 1580 tarihinde Selanik müftülüğünden Belgrad'a tayin edilen Mevlana Mahmud'a aittir. Fetva görevine ilave olarak Budin Beylerbeyi Yahyalı Mehmed Paşa tarafından inşa edilen ve sonraki yıllarda da müftülere tahsis edilen medrese de elli akçe ve iç-il

---

⁷⁵⁹ Şeyhî, 631.

⁷⁶⁰ Atâyî, 1468-70.

⁷⁶¹ Atâyî, 1596.

⁷⁶² Atâyî, 1627.

⁷⁶³ Şeyhî, 835-6.

hükmü ile kendisine verilmişti.⁷⁶⁴ Yaklaşık dört yıl sonra 18 Rebiülahir 992/29 Nisan 1584 tarihinde Mahmud Efendi'nin tekrar Belgrad fetvasına atandığına dair bir kayda rastlıyoruz. Bu süre zarfında müftülük vazifesi sebepsiz yere alınıp başka birisine verilmiş, kendisi de Hüsrev Beğ müderrisliği ile birlikte Saraybosna müftülüğüne tayin edilmişti. Ancak iç-il hükmü ile müderris olanların sebepsiz yere azledilmeleri kanunlara aykırı olduğu için tekrar Belgrad'daki vazifelerine geri dönmüştür.⁷⁶⁵

17. yüzyılın ilk yarısında Belgrad'da müftülük yapmış âlimler Anadolu ya da Rumeli'nin farklı bölgelerinde dünyaya gelmişler ve çok çeşitli kariyer basamaklarında iken bu göreve atanmışlardır. 17. yüzyılın ilk yıllarında Belgrad fetvasına atanan Bosna asıllı Münirî Belgradî burada uzun yıllar sürdürdüğü müftülük vazifesinin yanı sıra talebe yetiştirip vaizlik yapmıştır. Ayrıca burada tasavvufa dair birçok risale yazmıştır.⁷⁶⁶ Belgrad fetvasına gönderilen üst düzey ulemadan iki kişi dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi Anadolu kazaskeri iken Muharrem 1048/Mayıs 1638 tarihinde Belgrad kazasına fetva vazifesi ile birlikte nefyedilen Muîd Ahmed Efendi'dir. Ahmed Efendi'nin Belgrad'a nefyedilmesinin sebebi IV. Murad'ın Bağdat seferi sırasında Şeyhülislam Yahya Efendi'nin mülazımlarından Molla Hüseyin ile medreseye tayin talebi hususunda yaşadığı tartışmadır. Ahmed Efendi'nin Mollayı azarlaması Sultan'ın kulağına gidince Sultan, musahibi Deli Hüseyin Paşa'yı göndererek meselenin suhuletle çözülmesini ister. Ancak Paşa'ya da sert bir üslupla mukabele eden Ahmed Efendi sonrasında görevden alınır. Yaklaşık iki sene sonra tekrar eski vazifesine geri dönen Ahmed Efendi 29 Zilkade 1055/16 Ocak 1646 tarihinde şeyhülislam olur.⁷⁶⁷ Belgrad fetvasına gönderilen üst düzey âlimlerden birisi de Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'dir. Receb 1059/Temmuz 1649 tarihinde şeyhülislamıktan azledildikten bir süre sonra Belgrad kadılığı ve fetvası kendisine verilir. Abdürrahim Efendi Şaban 1066/Haziran 1656 yılında vefatına kadar Belgrad'da kalır.⁷⁶⁸ Ancak bu süre zarfında Abdürrahim Efendi'nin mülazımı olan Fazıl Müfettiş Süleyman Efendi ve Kapudanzâde Mehmed Efendi de farklı tarihlerde

---

⁷⁶⁴ BOA, KK, nr. 238, s. 163.

⁷⁶⁵ BOA, KK, nr. 242, s. 265.

⁷⁶⁶ Atâyî, 1541.

⁷⁶⁷ Uşşakizâde, *Zeyl-i Şakâik*, 336-8; Şeyhî, 509-11; Mehmet İpşirli, "Muîd Ahmed Efendi," *DİA* 31, 87-8.

⁷⁶⁸ Şeyhî, 738-40.

Belgrad’da fetva hizmeti ile Mehmed Paşa müderrisliğini yürüttüler. Bu tarihlerde Belgrad’ı ziyaret eden Evliya Çelebi Kapudanzâde’nin “sâhibü’l-fetvâ” olduğunu, ancak Abdürrahim Efendi’nin de beş yüz akçeli molla ve şeyhülislam olarak daha üst mertebede olduğunu belirtir.⁷⁶⁹

Tablo 3.9: Selanik ve Belgrad Müftüleri

	Selanik Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi
1	Mevlana Mahmud	Şevval 988’den önce/Kasım 1580
2↑	Mevlana Ahmed	6 Şevval 988/14 Kasım 1580
3→	Emir-i Sahib-tac Ali Efendi	Rebiülahir 1009/Ekim-Kasım 1600
4↑	Selanikî Mahmud Efendi	Zilkade 1009/Mayıs-Haziran 1601
5↑	Kara Ahmed Efendi	Cemaziyelahir 1010/Kasım-Aralık 1601
6↑	Unkud Süleyman Efendi	Şaban 1010/Ocak-Şubat 1602
7↑	Menteşeli Abdülaziz Efendi	Zilhicce 1014/Nisan-Mayıs 1606
8↑	Kızıl Ömer Efendi	Cemaziyelevvel 1015/Eylül-Ekim 1606
9→	Zahirüddin-i Arabi	1019’dan önce/1610
10↑	Unkud Süleyman Efendi	Rebiülevvel 1019/Mayıs-Haziran 1610
11↑	Çukacızâde Mehmed Efendi	Ramazan 1023/Ekim-Kasım 1614
12↑	Unkud Süleyman Efendi	Receb 1027/Haziran-Temmuz 1618
13↑	Çukacızâde Mehmed Efendi	Muharrem 1028/Aralık-Ocak 1618-1619
14↑	Kirli Mahmud Efendi	Cemaziyelevvel 1028/Nisan-Mayıs 1619
15↑	Abdünnebi Efendi	Rebiülevvel 1037/Kasım-Aralık 1627
16↑	Solakzâde Ramazan Efendi	Ramazan 1040/Nisan-Mayıs 1631 (Rebiülevvel 1042’ye kadar/Eylül-Ekim 1632)
	Belgrad Müftüsü	Göreve Tayin Tarihi

⁷⁶⁹ Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 5, s. 195.

1	Mevlana Mahmud	18 Şevval 988/26 Kasım 1580
2→	Mevlana Mehmed	10 Zilhicce 1004/27 Temmuz 1596
3→	Unkud Süleyman Efendi	1008/1599-1600
4→	Budinî Mustafa Efendi	11 Şaban 1030/1 Temmuz 1621
5→	Budinî Mustafa Efendi	1035/1625-1626
6→	Şeyhülislam Muid Ahmed Efendi	Muharrem 1048/Mayıs-Haziran 1638
7→	Fazıl Müfettiş Süleyman Efendi	Rebiülahir 1058/Nisan-Mayıs 1648
8→	Şeyhülislam Abdürrahim Efendi	Şevval 1061/Eylül-Ekim 1651
9↑	Kapudanazâde Mehmed Efendi	8 Zilkade 1061/23 Ekim 1651
10↑	Fazıl Müfettiş Süleyman Efendi	21 Ramazan 1062/26 Ağustos 1652
11↑	Kapudanazâde Mehmed Efendi	Muharrem 1063/Aralık 1652 (Zilkade 1068'de görevde/Temmuz-Ağustos 1658)

3.10. SONUÇ

16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın sonlarına kadar taşranın belli şehirlerinde müftülük yapmış âlimleri merkeze alarak yaptığımız inceleme kaynakların sunduğu imkânlar çerçevesinde şekillenmiştir. *Şakâik* zeyilleri yaklaşık olarak 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, incelediğimiz şehirlerin müftülerini tespit hususunda en önemli kaynağımızı oluşturdu. Rumeli şehirlerinin müftüleri ise daha çok 16. yüzyılın sonlarına doğru zeyillerde görünmeye başlıyor. Bu dönemdeki müftüler çoğunlukla mülâzemetlerini aldıktan sonra merkezî yerlerde bulunan alt dereceli medreselerde vazife yaparak kırk akçeli medreseleri tamamlamış müderrislerden oluşmaktadır. İmparatorluğun farklı coğrafyalarından İstanbul'a gelmiş ve burayla irtibatı devam eden bu âlimler sonraki süreçte taşrada çeşitli müftülüklerde görevlendirilmişlerdir. Bu sebeple İstanbul merkezli ulema biyografilerinden oluşan *Şakâik* zeyillerinde bu müftülere rastlayabiliyoruz. Ancak 17. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra taşra müftülerinin *Şakâik* zeyillerindeki görünürlüğünün ciddi oranda azalması yerel ulemanın bu pozisyonları kendi ellerinde tutmasıyla ilgili olmalıdır. Amasya örneğinde gördüğümüz gibi yerel ulemanın merkezden gönderilen müftülere karşı tepki göstermesi ve bu makam için kendilerini öne çıkarmaları sonuç vermiş, 1620'li

yıllardan itibaren Amasya ve civarında yetişmiş ve o bölgede görev yapan âlimler müftü olarak atanmıştır. Benzer şekilde Şam müftülüğü de yaklaşık olarak aynı tarihlerden itibaren Şamlı âlimlere verilmeye başlanmıştır. Hatta İmadîler gibi bazı ulema aileleri bu pozisyon için en güçlü aday konumuna yükselmişlerdir. Saraybosna müftülüğünün de 17. yüzyılın başından itibaren Bosnalı âlimlere tevcih edildiği görülmektedir. Diğer şehirlerin müftülüklerinde de benzer süreçlerin yaşandığı düşünülebilir. Daha sonraki süreçte, özellikle de 17. yüzyılın ortalarında müftülük yapmış âlimleri tespit ederken biyografik malzemesi kısıtlı da olsa ruus kayıtları önemli bir işlev görüyor. Ruuslar yapısal özelliklerinden dolayı her ne kadar müftülerin kariyerlerine dair bilgiler vermeseler de atama ya da azil sebepleri, dereceleri, kimin yerine atandıkları, eski pozisyonları, medreselerin isimleri gibi hususlarda aydınlatıcı detaylar sunmaktadırlar. Bunun yanında bazı şehirler için özel kaynakların varlığı o şehirlere dair eksik bilgilerin tamamlanmasına ve daha detaylı ve bütüncül bir okuma yapma imkânına vesile olmuştur. Örneğin Amasya müftüleri için *Amasya Tarihi* ve Şam müftüleri için Muhibbî'nin *Hulâsatü'l-eser*'i ve Muradî'nin *Arfü'l-beşâm* ve *Silkü'd-dürer*'i isimli çalışmalar bu açıdan önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

İncelediğimiz şehirlerin bir kısmı özellikle de 16. yüzyılın ikinci yarısında üst düzey ulema için önemli bir uğrak yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehzâde şehirleri olması hasebiyle Osmanlı merkezinin de daha fazla ihtimam gösterdiği bilinen Amasya ve Manisa'ya fetva vazifesi ile gelen müftülerin önemli bir çoğunluğu öncesinde ya da sonrasında Sahn-ı Seman'da bulunmuşlardır. Amasya'ya kıyasla Manisa müftüleri sonraki kariyerlerinde daha üst düzey makamlara kadar geçiş yapabilmişlerdir. Aralarından bazıları ilmiye sınıfının en üstün iki pozisyonu olan şeyhülislamlık ve kazaskerlikte bulunurken bazıları da mevaliye tahsis edilen Bağdat, Mekke, Medine, Kudüs ve Bursa gibi şehirlerde kadılık vazifesini üstlenmişlerdir. İlmiye hiyerarşisindeki bu üst düzey hareketliliklerinin yanı sıra Amasya ve Manisa'da müftülük yapmış bazı âlimler İslamî ilimlerin çeşitli sahalarında vermiş oldukları eserlerle de göze çarpmaktadır. Rodos müftülüğü de sonrasında sunduğu kariyer imkânlarıyla diğer müftülükler arasında öne çıkmaktadır. Sahn-ı Seman bazı müftüler

için önemli bir uğrak yeri olurken bazıları da Rumeli kazaskerliği ile İstanbul, Bursa ve Halep kadılıklarına kadar yükselmişlerdir.

Taşra müftülerinin ilmiye içerisindeki hareketliliklerinde vazife yaptıkları şehrin dışında diğer şehirlerin müftülükleri de önemli bir yer oluşturmaktadır. İncelememize konu olan şehirlerin müftüleri ekseriyetle bir, bazı durumlarda da iki farklı şehirde daha müftü olarak bulunmuşlardır. Müftüler genellikle bu şehirler arasında hareket ederken bazıları da Seyitgazi, Balıkesir, Ağras, Vize, Halep, Diyarbakir, Karahisar gibi şehirlerde fetva vazifesini yürütmüşlerdir. Her ne kadar buradaki mansıplar arasında kaidelerle belirlenmiş hiyerarşik bir düzen olmasa da müftülere yeni görevler verilirken bazı hususlara dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Osmanlı merkezi, âlimleri ve köklü ilim geleneği ile meşhur olan Şam şehrine gönderilecek müftünün tecrübeli olmasına özen gösteriyordu. Bu sebeple yerel ulemanın müftülük mansıbını elinde tutmaya başladığı 17. yüzyılın ilk çeyreğinden önce buraya gönderilmiş müftüler genelde taşranın diğer şehirlerinde müftülük yapmış veya önemli medreselerde tedrisatla meşgul olmuş kimselerden oluşuyordu. Ayrıca Şam müftülüğü bu âlimlerin çoğunluğunun kariyerlerindeki son mansıplarıydı. Amasya ve Manisa müftülüğü de benzer şekilde diğer şehirlerin üzerinde konumlanmıştı ve bu şehirlerde müftülük yapmış âlimlerin ekseriyeti bir ya da iki şehirde de daha ifta vazifesini yürütmüşlerdi. Bazı müftülükler arasında daha sık bir hareketliliğin olması dikkat çeken önemli hususlardan birisidir. Örneğin Rodos müftüleri sonraki kariyerlerinde çoğunlukla Şam ya da Manisa müftülüklerine uğruyorlardı. Kıbrıs, Kefe ve Rodos müftülüklerinin de kendi aralarında hatırı sayılır bir oranda hareketlilik olduğu gözlenmektedir.

Müftülerin görev süreleri mukayese edildiğinde zamana ve şehirlere göre çeşitliliklerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Öncelikli olarak müftüler hariç ve üzerindeki derecelerde müderrislik vazifesini de yürüttükleri için görev sürelerini kısıtlayıcı bir durumla karşı karşıya değillerdi. Bu sebeple uzun yıllar görev yapması beklenen müftüler, daha iyi pozisyonlara geçme arzusu, buldukları şehirlerdeki yerel idareciler ve ulema ile yaşadıkları çekişmeler, ilmî liyakatsizlikleri ya da yerel halkın şikâyetleri üzerine azledilmeleri gibi sebeplerle görevden ayrılabiliyorlardı. Müftülerin görev sürelerine ve değişme sıklıklarına bakıldığında, bu şehirlerin

müftülükleri 16. yüzyılın ikinci yarısından kabaca 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemde Osmanlı ilmiyesi içerisindeki âlimlerin uğradıkları, ancak nihai olarak kariyerlerini burada sonlandırmak istemedikleri mansıplar olarak gözükmektedir. Müftüler ortalama dört-beş yıl görev yaptıktan sonra başka mansıplara geçiyorlardı. Çok kısa sürelerde mansıp değiştirenler olduğu gibi dokuz-on yıl aynı şehrin müftülüğünü sürdürenler de oluyordu. Rodos, Amasya, Manisa ve Şam müftüleri diğerlerine göre daha sık aralıklarla değişmekteydi. Örneğin 956-1030/1550-1620 yılları arasında Rodos'ta yaklaşık olarak otuz müftü değişimi yaşanırken, bu sayı Kefe ve Kıbrıs'ta on sekiz civarındaydı.

17. yüzyıl boyunca yerel ulemanın müftülük pozisyonlarına olan rağbetinin artmasıyla müftülerin merkezden gönderilme usulü de giderek zayıfladı. Bunun neticesi olarak daha uzun süreli hatta ömürlerinin nihayetine kadar görev yapan müftülerin sayısı çoğaldı. Örneğin Saraybosna'da müftülük yapan âlimler ömürlerinin sonuna kadar bu görevlerini sürdürüyorlardı. Şam'ın önemli ulema ailelerinden İmadîler'e mensup Abdurrahman ve İmadüddin Efendiler de yaklaşık olarak otuz beş sene resmî müftü olarak Şam'da vazife yaptılar. Bununla beraber yerel ulemanın çokça olduğu Amasya gibi şehirlerde ise müftülerin sık sık değişebildiği de gözlenmektedir. Bu süre zarfında çeşitli sebeplerle azledilen bazı âlimler müftülük makamına tekrar tekrar atanabiliyorlardı.

SONUÇ

Bu çalışmada 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın sonlarına kadar geçen dönemde Osmanlı Devleti'nde taşra müftülüğünün gelişimi incelendi. Bu amaçla başta *Şakâik* zeyilleri olmak üzere dönemin biyografi kitapları ve taşra müftülerinin atama kayıtlarının yer aldığı ruus defterleri çalışmamızın temel malzemesini oluşturdu. Her iki kaynak türü de sunduğu malzemenin muhtevası ve dönemi itibariyle hem birbirinden farklılaşmakta hem de birbirini tamamlamaktadır. *Şakâik* zeyilleri, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönem için taşranın özellikle belli şehirlerinde müftülük yapmış âlimleri tespit etme ve kariyerlerine dair detaylı bilgi edinme hususunda önemli bir veri kaynağı oldu. Bunun yanında ruus defterlerindeki müftülük kayıtları ise 16. yüzyılın sonlarından itibaren, ama özellikle de *Şakâik* zeyillerindeki bilgilerin azaldığı 17. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren artan bir şekilde, taşra müftülüğünün gelişimine ışık tuttu. Ruus kayıtlarındaki bilgiler *Şakâik* zeyillerine göre müftülerin kariyerlerine dair sınırlı bilgi sunmakla birlikte, müftülerin hareketleri, atanma tarihleri, vazife yaptıkları medreseler ve buralardaki rütbeleri, göreve atanma ve görevden azledilme sebepleri gibi hususlarda aydınlatıcı bilgiler sundu.

Osmanlı Devleti'nde taşra müftülüğünün yaygınlaşma süreci kabaca iki dönemde gerçekleşmiştir. Öncelikli olarak 16. yüzyılın ortalarından yüzyılın nihayetine kadar olan dönemde taşradaki bazı önemli şehirlere düzenli müftü atamaları yapılmıştır. Bu şehirlerin bir kısmı şehzadelerin sancağa çıktıkları yerler olması hasebiyle merkezle irtibatı kuvvetli olan yerlerdi. Bunun yanında stratejik öneme sahip, bölgesindeki diğer şehirler arasında öne çıkmış yerlere de müftü tayinlerinin ilk dönemlerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemin diğer bir hususiyeti de müftü olarak atanan âlimlerin ekseriyeti Osmanlı merkezindeki ulema ile irtibatlı, mülazemetlerini almış, merkezi pozisyonlarda görev yapmış kimselerdi. Amasya, Manisa ve Şam gibi bazı şehirlerin müftülükleri hem üst düzey ulemanın rağbet göstermesi hem de müftülük sonrası sunduğu kariyer imkânları açısından diğerleri

arasında öne çıkmıştı. Genel olarak müderrislik ile birlikte verilen bu mansıplarda müftüler çok uzun yıllar görev yapmıyorlardı. Ortalama üç ila beş yıl arasında değişen sürelerde müftülük yapan âlimler başka müftülük mansıplarına geçebiliyor, merkezde yeni vazifeler alabiliyor veyahut ilmiye içerisinde mevleviyet kadılıklarına geçebiliyorlardı.

Taşra müftülüğünün yaygınlaşma sürecinde ikinci dönemi kabaca 17. yüzyılın başından itibaren başlatabiliriz. Bu yeni dönemde resmi vazife ile müftü tayinlerinin yapıldığı yer sayısında ciddi bir artış yaşandı. Eyalet ve sancak merkezlerine ilave olarak birçok kazaya da müftü tayin edildi. Bu yeni dönemde merkezden gönderilen müftülerin sayısının azaldığı, müftülük mansıpları için yerel ulemanın ağırlığının gittikçe arttığı görülmektedir. Yerel ulema merkezden gönderilenlere göre müftülük vazifesini daha uzun süreli olarak yerine getirdiler. Taşradaki yerleşim yerlerinde müftülüğü önemli bir makam olarak gören ulema başka mansıplar için fazla hareket etme ihtiyacı hissetmediler. Ancak bununla beraber bazı bölgelerde siyasi, sosyal ve dini sebeplerle sık müftü değişikliklerinin de yaşandığı görülmektedir.

Müftü-müderrislik, Osmanlı ilmiyesinin istihdam ettiği âlim sayısının büyük artışlar gösterdiği 16. yüzyılın ortalarından itibaren artan mansıp ihtiyacına da önemli bir katkı sundu. Merkezî yerlerde vazife yapan ulema zorunlu olmadıkça iç-il haricindeki mansıplara pek iltifat etmiyordu. Ancak orta basamaklardaki medreselerde yoğunlaşan ulema için taşrada müftü-müderrislik önemli bir imkân olabiliyordu. Ancak bu durum pek uzun sürmedi ve 17. yüzyılın başından itibaren merkezden gönderilen âlimler yerine yerel ulema bu mansıpları elde etmek için daha istekli davrandı. Bu süreçte taşradaki birçok medrese de müftülere verilmek üzere hiyerarşiye dahil edildi. Bunun için Osmanlı yönetimi düzenli aralıklarla vakıf tahrirleri yaptırarak topraklarındaki medreselerle ilgili sağlıklı bilgiler elde etmeye ve medreselerin vakıf gelirleri üzerinde kontrol sağlamaya çalıştı. Böylece merkezî idare bir yandan kendi kontrolü dışındaki medrese mansıplarının sayısını azaltırken diğer yandan da birçok âlime istihdam sağlayan bir imkân elde etmiş oldu.

Taşrada müftülere tahsis edilen medreseler buldukları bölgenin en prestijli, vakıf gelirleri görece iyi durumda olan eğitim yerleriydi. Bu amaçla Osmanlılardan önce Anadolu topraklarında hükümlerlik sürmüş sultanlar ve beyler ile onların

hanedan üyeleri ve yöneticileri tarafından yaptırılan medreseler müftü-müdürrislik mansıpları için önemli bir işlev görmüştür. Osmanlı sultanları ve hanedan üyeleri ile ümera tarafından özellikle de Batı Anadolu ve Rumeli topraklarında inşa edilen medreselerin bir kısmı de yine bu amaçla kullanılmıştır. Arap topraklarında ise Osmanlılar tarafından inşa edilmiş medreselere öncelik verilmiş, ancak Osmanlı öncesi inşa edilmiş medreseler de müftülük mansıpları için değerlendirilmiştir. Osmanlı yönetimi müftü-müdürris mansıplarına âlimlerin atamasını medrese hiyerarşisindeki rütbelere göre yapmıştır. Bu medreseler genel olarak hariç veya dahil seviyelerindeydi. Ancak burada belirleyici olan faktörün müftü-müdürrislerin ilmiye içerisindeki hareketlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla buldukları pozisyonlarda terfi alan ya da yüksek dereceli pozisyonlardan müftü-müdürrislik pozisyonlarına gelen âlimlerin dereceleri medresenin konumuna bakılmaksızın yükseltilebiliyor ya da payeli olarak kendilerine tevcih olunabiliyordu. Bunun neticesi olarak hariç ve dahil derecelerinin üzerinde de musıla-i Sahn, Sahn, altmışlı, musıla-i Süleymaniye ve Süleymaniye payeli müftülere taşrada rastlanmaktaydı.

Taşra müftüleri, resmî mezhep uygulamasının bir aktörü olarak da önemli rol oynamıştır. 16. yüzyılın başından itibaren Osmanlı topraklarında Sünni düşünceye olan vurgu ve Hanefî mezhebini Anadolu ve Rumeli topraklarında resmî mezhep olarak uygulama girişimi âlim-bürokrat sınıfının devlet yönetiminde artan rolüyle önemli bir ivme kazanmıştı. Bu süreçte ilmiye içerisinde tedris, kaza ve ifta faaliyetlerini yürüten âlimler ortak bir program çerçevesinde hareket ettiler. İmparatorluk coğrafyasındaki mahkemelerde kadılar Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre hüküm verirken, devletin resmî vazifeli müftüleri de fetvalarını aynı şekilde vermişlerdir. *Esahh-ı akvâle* göre fetva verme ve fetvalar için nakil yazma şartı müftülerin beratlarında açıkça belirtilmiştir. Anadolu ve Rumeli topraklarında Hanefî mezhebine göre hüküm ve fetva sıkı bir şekilde uygulanırken, sair mezhep müntesiplerinin ekseriyeti oluşturduğu Arap topraklarında ise bu uygulama esnek tutulmuş, diğer mezheplere mensup kadı naipleri ve müftüler atanması yoluna gidilmiştir.

Taşra müftülerinin atanma süreçleri ilmiye bürokrasisinin başındaki kişi olarak şeyhülislam tarafından organize edildi. Şeyhülislamın hazırladığı teklif metinlerinin

sadrazam tarafından sultana arz edilmesiyle müftülerin atamaları gerçekleşiyordu. Ancak hariç ve üzerindeki müderrislerle mevaliye tahsis edilen kadılıkların atama işlemlerinin kazaskerden şeyhülislama geçişi bir süreç içerisinde gerçekleştiği için 16. yüzyılın sonlarına ait kayıtlarda her iki âlim-bürokrat grubunun da müftü atamalarında etkili olduğuna dair işaretler bulunmaktadır. Ancak sonraki süreçte şeyhülislam bu işlemler için tek yetkili merci olmuştur. Taşra müftülüklerini 17. yüzyılın başından itibaren çoğunlukla yerel ulemanın elinde bulundurması tayin, terfi ve azil süreçlerinde yerel unsurların da aktif rol oynamasına sebep olmuştur. Yerel halk, taşradaki idareciler ve ulema merkeze gönderdikleri mahzar, arz, arzuhal, mektup, istida gibi kanallarla müftülerle ilgili talep ve şikayetlerini şeyhülislama bildirmişlerdir. Bu süreçte merkezle sürekli iletişim halinde olan kadılar en aktif rolü oynamıştır. Taşradan gelen bu tür taleplerin merkezde güçlü bir karşılığının olduğu ve gerekli tahkikattan sonra hızlı bir şekilde neticelendirildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri;

Ali Emiri, Mehmed IV (AE.SMMD.IV), 5-528, 9-860.

Ali Emiri, Birinci Ahmed (AE.SAMD.I), 1-70, 9-853.

Bab-1 Asafî Defterleri (A.DVNS.MHM.d), nr. 28, 96.

Bab-1 Asafî Ruus Kalemi Defterleri (A.RSK.d), nr. 1461, 1473, 1474, 1477, 1482, 1502, 1516, 1517, 1519, 1522, 1523, 1524, 1526, 1529, 1531.

Cevdet Maarif (C.MF), 151-7537.

Evkaf Defterleri (EV.d), nr. 38004.

İbnülemin Tevcihat (İE.TCT), 1-107, 2-228, 3-357, 3-345, 4-432, 4-442, 4-470, 5-549, 5-606, 5-616, 6-734, 6-652, 6-670, 6-674, 6-675, 12-1376, 124-6160.

İbnülemin Vakıf (İE.EV), 2-137, 4-384, 10-1160, 11-1354, 18-2155, 20-2449, 25-2977, 34-3928.

Kamil Kepeci (KK), nr. 217, 218, 225, 236, 238, 242, 244, 246, 252, 253, 256, 257, 258, 270, 273, 7517.

Meşihat Defterleri (MŞH.ŞSC.d), nr. 13, 692.

Sadaret Defterleri (A.d), nr. 2934, 2935, 2937.

Araştırma ve Kaynak Eserleri

Akarlı, Engin Deniz. "The Ruler and Law Making in the Ottoman Empire", *Law and Empire: Ideas, Practices, Actors*, ed. Jeroen Duindam, Jill Harries, Caroline Humfress ve Nimrod Hurvitz, 87-109, Leiden: Brill, 2013.

Akçıl, Nesrin Çiçek. "Rüstem Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 35, 293-4.

Akifzâde. *el-Mecmû ' fi 'l-meşhûd ve 'l-mesmû '* , Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu 2527.

Akgündüz, Ahmet. “Dede Cöngî”, *DİA*, c. 9, 76-7.

Akgündüz, Ahmed. *Şeyhü'l-islâm Ebüssu'ûd Efendi Fetvâları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı: İstanbul, 2018.

Akgündüz, Murat. *XIX. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık*, İstanbul: Beyan, 2002.

Aktepe, M. Münir. “İzmir Şehri Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 26 (1972): 97-118.

Alan, Ercan. “Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi”, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2015.

Alan, Ercan ve Abdurrahman Atçıl. *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.

Arslan, Emine, “Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetvâ Mecmuaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 5 (2008): 131-153.

Arslanyürek, Yaşar. “Osmanlı Devleti'nde Maraş'ta Faaliyet Gösteren Medrese ve Buk'alar”, *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu 4-6 Ekim 2012*, c. 3, s. 353-366, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 2013.

Aslan, Nâsi. “İslam-Osmanlı Hukukunun Oluşumunda Fetva ve Kaza Münasebeti”, *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd., 227-42, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Atar, Fahrettin. “Fetva”, *DİA*, c. 12, 486-96.

Atçıl, Abdurrahman. “Osmanlı Devleti'nin Ulemâsı / Osmanlı Âlim Bürokratlar Sınıfı (1453-1600)”, *İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası*, ed. Ömer Mahir Alper ve Müstakim Arıcı, 265-82, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Atçıl, Abdurrahman. *Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu'nda Âlimler ve Sultanlar*, trc. Gürzat Kami, İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.

Aydın, Bilgin ve Rifat Günalan. “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mevleviyet Kadınları” *Prof. Dr. Şevki Nezihi Aykut Armağanı*, haz. Gülden Sarıyıldız vd., 19-34, İstanbul: Etkin Kitaplar, 2011.

Aydın, Bilgin. *XVI. Yüzyılda Dîvân-ı Hümayun ve Defter Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017.

Aydın, Mehmet Akif. *Osmanlı Hukuku: Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2020.

Aytekin, Arif. “Bâbertî”, *DİA*, c. 4, 377-8.

Baltacı, Cahid. “Kâdî-asker Rûz-nâmçeleri'nin Tarihî ve Kültürel Ehemmiyeti”, *İslâm Medeniyeti Mecmuası* IV/I (1980): 55-100.

Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2005.

Baltacı, Cahit. “Arpalık”, *DİA*, c. 3, 392-3.

Baltacı, Cahit. “Hâmid Efendi, Çivizâde Damadı”, *DİA*, c. 15, 460-1.

Başar, Fahameddin. “Evrenosoğulları”, *DİA*, c. 11, 539-41.

Beksaç, Engin – Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “İlhanlılar”, *DİA*, c. 22, 105-8.

Berekat, Beşir Abdülğani. *el-Müftûn el-Makdisiyyûn*, Filistin: Mektebetü's-Sabassi, 2021.

Beyazıt, Yasemin. “Osmanlı İlimiye Bürokrasisinde Merkez-Çevre İletişimine Dair Sorunlar (XVI. Yüzyıl)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXIX/47 (2010): 157-76.

Beyazıt, Yasemin. *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Bilge, Mustafa. *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.

Bilget, N. Burhan. “Sivas”, *DİA*, c. 37, 282-4.

Boran, Ali. “Hudâvendigâr Camii”, *DİA*, c. 18, 287.

Bostan, M. Hanefi. *XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.

Burak, Guy. “The Second Formation of Islamic Law: The Post-Mongol Context of the Ottoman Adoption of a School of Law”, *Comparative Studies in Society and History* 55/3 (2013): 579-602.

Burak, Guy. *The Second Formation of Islamic Law: The Hanafî School in the Early Modern Ottoman Empire*, New York: Cambridge University Press, 2014.

Bursalı Mehmed Tahir. “Kırım Meşâhiri”, haz. Hasan Aksoy, *İslam Medeniyeti Mecmuası* V/4 (1982): 67-87.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*, 2 cilt, haz. M. A. Yekta Saraç, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.

Canbakal, Hülya. “Birkaç Fetva Bir Soru: Bir Hukuk Haritasına Doğru”, *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd., 309-26, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Çakar, Enver. “16. Yüzyılda Halep’te Bir Osmanlı Vakfı: Hüsreviye Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi* 41 (2014): 67-95.

Çalık, Bünyamin. “Kadıızade Muhammed Arif Efendi’nin ‘Bahru’l-fetâvâ’ Adlı Eserinin Fetvâ Açısından Değerlendirilmesi”, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2012.

Çiçek, Kemal. “Kıbrıs”, *DİA*, c. 25, 373-9.

Çiftcioğlu, İsmail. “Germiyanoğulları Dönemi Kütahya Medreseleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2006): 161-80.

David, Geza. “Bögürdelen”, *DİA*, c. 6, 323-4.

Demiralp, Yekta. *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999.

Doğan, Fatih. “Lawmaking in an Ottoman Frontier Province at the Turn of the Sixteenth Century: The Mufti of Akkirman, His Fatwas and Authority”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2022.

Düzenli, Pehlul. *Ma‘rûzât: Şeyhülislam Ebussuûd Efendi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.

Emecen, Feridun. “Taraklıborlu'dan Safranbolu'ya: Bir Müze-Şehrin Doğuşu ve Yükselişi”, *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu 4-6 Mayıs 1999*, 15-22, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

Emecen, Feridun M. *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Ergenç, Özer. “17. Yüzyıl Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Gözlemler”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 1 (1980): 85-108.

Ergenç, Özer. “Toplumsal Düşünce Açıklama Kanalı Olarak ‘Cemm-i Gafir ve Cem‘-i Kesîr’”, *XVI. Türk Tarih Kongresi 20-24 Eylül 2010*, 1063-1071, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.

Ergene, Boğaç. *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652–1744)*, Leiden: Brill, 2003.

Ertuğrul, Ali ve Nurullah Turan. “Bolu Sancağında Yıldırım Bayezid'e Mahsus Yapılara Tayin Edilen Vakıflar”, *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu 27-29 Kasım 2015 Bursa*, 499-549, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.

Ertuğrul, Özkan. “Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi”, *DİA*, c. 14, 231-2.

Esemenli, Deniz. “Alâeddin Camii ve Medresesi”, *DİA*, c. 2, 328-9.

Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 10 cilt, haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Zekeriya Kurşun ve İbrahim Sezgin, İstanbul: YKY, 1999-2007.

Eyice, Semavi. “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, *DİA*, c. 6, 40-2.

Fotic, Aleksandar. “Yahyapaşa-oğlu Mehmed Pasha’a Evkaf in Belgrade”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 54/4 (2001): 437-52.

Furat, Ahmet Hamdi. “Gözlerden Kaçmış Bir Fetâva Mecmûası: Bostânu Şekâ’iki’n-Nu‘man”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (2017): 1775-96.

Furat, Ayşe Zişan. “Fetih Sonrası Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekilleniş: Klasik Dönem Müderrislik İmtihanları”, *İstanbul’un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası*, ed. Ömer Mahir Alper ve Müstakim Arıcı, 11-31, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Gedikli, Fethi. “Osmanlı Mahkemesinde Fetva Kullanımı ve Fetva-Kaza İlişkisi”, *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd., 201-26, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Gerber, Haim. *State, Society and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective*, Albany: State University of New York, 1994.

Göyünç, Nejat. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969.

Gürbüz, Osman. “Erzurum Çifte Minareli Medrese’nin Yapım Tarihi ve Bânîsi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (2004): 145-60.

Hallaq, Wael B. “From Fatwas to Furû’: Growth and Change in Islamic Substantive Law”, *Islamic Law and Society* 1 (1994): 29-65.

Hallaq, Wael B. “Ifa’ and Ijtihad in Sunni Legal Theory: A Developmental Account”, *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*, ed. Muhammed Khalid Masud vd., 33-43, Cambridge: Harvard University Press, 1996.

Heyd, Uriel. “Some Aspects of the Ottoman Fatwa,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 32 (1969): 35-56.

Hezarfen Hüseyin Efendi. *Telhîsü’l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

Hırzu'l-Mülûk, Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, haz. Yaşar Yücel, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Hoca Sadeddin. *Tâcü't-tevârih*, c. 2, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1280/1863.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 4 cilt, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1927 (3. cilt), 1928 (4. cilt).

Imber, Colin. *Şeriat ile Kanun Arasında Ebussuûd Efendi: Osmanlı'da İslami Hukuk*, trc. Mürteza Bedir, İstanbul: Ketebe, 2022.

Işık, Ayhan. "Şeyhülislamlık Belgelerinde Kıbrıs'ta Eğitim Alanında Kurulan Vakıflar: Kıbrıs Kadısı ve Müftüsü Sadeddin Efendizâde Ahmed Efendi Medresesi Vakfı", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* IV/4 (2018): 45-76.

Işık, Ayhan. "Seyyid Bilal, Çeçe Sultan ve Sinop Seyyidleri", *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 16 (2018): 80-1.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Medreseler Neydi, Ne Değildi?*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.

İnalcık, Halil. "Şikâyet Hakkı: 'Arz-i Hâl ve 'Arz-i Mahzar'lar", *Osmanlı Araştırmaları* VII-VIII (1988): 33-54.

İnalcık, Halil. "Gazi Giray II", *DİA*, c. 13, 451-2.

İnanır, Ahmet. "Hisâriye Medresesi Vakfiyesi Örneğinde Osmanlı Medreselerinin Hukukî Temelleri ve Finansmanı Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, ed. Fuat Aydın vd., 301-14, İstanbul: Mahya Yayınları, 2019.

İpşirli, Mehmet. "Abdürrahim Efendi, Hoca", *DİA*, c. 1, 289.

İpşirli, Mehmet. "Feyzullah Efendi, Ebûsaidzâde", *DİA*, c. 12, 526.

İpşirli, Mehmet. "İşâret-i Aliyye", *DİA*, c. 23, 423-4.

İpşirli, Mehmet. "Kayseri", *DİA*, c. 26, 96-101.

İpşirli, Mehmet. "Mahzar", *DİA*, c. 27, 398-401.

İpşirli, Mehmet. "Muîd Ahmed Efendi", *DİA*, c. 31, 87-8.

İpşirli, Mehmet. "Mustafa Efendi, Bolevî", *DİA*, c. 31, 295-6.

İpşirli, Mehmet. "Osmanlı Fetvaları Üzerine Değerlendirmeler ve Bazı Örnekler", *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd., 149-66, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislam mı İstanbul Müftüsü mü?", *Ağa Kapısından Şeyhülislâmlığa: İstanbul Müftülüğü*, ed. Ayhan Işık, Kâmil Büyüker, 147-57, Ankara: TDV Yayınları, 2019.

İpşirli, Mehmet. *Osmanlı İlmîyesi*, İstanbul: Kronik, 2021.

Jennings, Ronald J. "Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System", *Studia Islamica* 48 (1978): 133-172.

Kallek, Cengiz, "el-Hidâye," *DİA*, c.17, 471-3.

Kami, Gürzat. "Understanding a Sixteenth-Century Ottoman Scholar-Bureaucrat: Ali b. Bali (1527-1584) and his Biographical Dictionary el-İkdü'l-Manzûm fî Zikri Efâdili'r-Rûm", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2015.

Kanunnâme-i Âl-i Osman, haz. Abdülkadir Özcan, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2012.

Kara, Ahmet Sinan. "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Müftülük: Müftülerin Eğitim, Tayin, Azl ve Sosyal Hayattaki Konumları", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Karakaya, Enis. "Muradiye Külliyesi", *DİA*, c. 31, 201-3.

Kaya, Süleyman. "Osmanlı Tatbikatında Tek Mezhebe Bağlılık", *Uluslararası Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu Bildirileri 25-27 Mart 2016 Karaman*, ed. Halit Çalış, Ali Bayer ve Duran Ali Yıldırım, 105-20, Konya: Karaman İslami İlimler Derneği Yayınları, 2017.

Kaya, Süleyman. "Osmanlı Fetvası Üzerine", *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd., 395-451, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Kaya, Süleyman, Yunus Uğur ve Mustafa Demiray, ed. *Osmanlı Hukukunda Fetva*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Keskin, Nuray. “Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014.

Key, Muhammed. “Nisâri Ali bin Mehmed Efendi'nin el-Fevâidü'l-Aliyye Mine'l-Mesâili's-Şer'iyye Adlı Eseri ve Değerlendirilmesi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2019.

Kılıç, Cihan. “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İlmiye Teşkilatında İstihdam ve Hareket (Anadolu Kadıaskerliği Örneği)”, Basılmamış Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2017.

Kılıç, Cihan. “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Müderrislerin Merâtibi (1245/1829 Tarihli Tarîk Defterine Göre)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 65 (2019): 265-87.

Kılıç, Cihan, *Osmanlı Devleti'nde Müftülük: Taşra Teşkilatı*, Ankara: Nobel, 2023.

Kılıç, Orhan. “Budin ve Tımışvar Eyaletlerinin Paşaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *OTAM* 46 (2019): 191-229.

Kızıltan, Yılmaz. “1591 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre Erzincan'da Bulunan Tarihi Eserler”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1993): 129-33.

Kiel, Machiel. “Rodos”, *DIA*, c. 35, 155-58.

Kolçak, Özgür. “Şahinler”in Pençesinde Bir Erdel Hükümdarı: Köprülü İktidarı ve II. György Rakoczi”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 23 (2013): 25-52.

Köse, Ömer Faruk. “The Fatwa Collection of an Ottoman Provincial Mufti, Vani Mehmed Efendi (d. 1685)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2015.

Królikowska-Jedlińska, Natalia. *Law and Division of Power in the Crimean Khanate (1532-1774) with Special Reference to the Reign of Murad Giray (1678-1683)*, Leiden/Boston: Brill, 2019.

Kuran, Aptullah. *Anadolu Medreseleri*, c. 1, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 1969.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Leeuwen, Richard Van. *Bir Osmanlı Şehri: Şam Vakıflar ve Şehir*, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.

Lowry, Heath W. Ve Feridun Emecen. “Trabzon”, *DİA*, c. 41, 296-301.

Masud, Muhammed Khalid, Brinkley Messick ve David S. Powers, “Muftis, Fatwas, and Islamic Legal Interpretation”, *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*, ed. Muhammed Khalid Masud vd., 3-32, Cambridge: Harvard University Press, 1996.

Masud, Muhammed Khalid, Brinkley Messick ve David S. Powers, ed. *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*, Cambridge: Harvard University Press, 1996.

el-Muhibbî, Muhammed Emin bin Fazlullah. *Hulâsatü'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer*, 4 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

el-Muradî, Muhammed Halil bin Ali bin Muhammed. *Arfü'l-beşâm fî men veliye fetvâ Dımeşki 'ş-Şâm*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1988.

el-Muradî, Muhammed Halil bin Ali bin Muhammed. *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 4 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Tenkidli Metin haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Künhü'l-Ahbârı'nda Medrese ve İlmiye (Metin Tesisi, Tahlili ve Tenkidi)* içinde, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020.

Mülayim, Selçuk. “Karatay Medresesi”, *DİA*, c. 24, 475-6.

Nevizâde Atâyî. *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti's-Şakâik*, haz. Suat Donuk, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2017.

Ocak, Ahmet Yaşar ve Süreyya Faruki. "Zaviye", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 13, 468-76.

Oflaz, Mustafa. "İskender Paşa Vakıfları", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* XI/21 (2009): 75-93.

Ortaylı, İlber. "Kadı", *DİA*, c. 24, 69-73.

Özcan, Abdülkadir. "Kanuni Devri Vezirlerinden Sofu Mehmed Paşa'ya ve Sofya'daki Külliyesine Dair", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri 21-23 Nisan 2000 Sofya*, 267-76, İstanbul: IRCICA, 2002.

Özcan, Abdülkadir. "Hüsrev Paşa, Deli", *DİA*, c. 19, 40-1.

Özcan, Abdülkadir. "İskender Paşa", *DİA*, c. 22, 265-6.

Özel, Ahmet. *Haneî Fıkıh Âlimleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

Özen, Şükrü. "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *TALİD Türk Hukuk Tarihi* 5 (2005): 249-378.

Özkul, Ali Efdal. "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)", *Turkish Studies* 8/7 (2013): 459-85.

Öztürk, Yücel. *Osmanlı Hakimiyetinde Keefe (1475-1600)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Peters, Rudolph. "What Does It Mean to Be an Official Madhhab? Hanafism and the Ottoman Empire", *The Islamic School of Law: Evolution, Devolution, and Progress*, ed. Peri Bearman, Rudolph Peters ve Frank E. Vogel, 147-58, Cambridge: Harvard University Press, 2005.

Powers, David S. "Fatwâ, premodern", *The Encyclopedia of Islam, Third Edition*, (https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-3/fatwa-premodern-COM_27048).

Rafeq, Abdul Karem. "Relations between the Syrian Ulama and the Ottoman State in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno* 18/79 (1999): 67-95.

Repp, R.C. *The Mufti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London: Ithaca Press, 1986.

Sahillioğlu, Halil. "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler* IV/7-8 (1967): 1-33.

Say, Yağmur. "Seyyid Battal Gazi Kültü ve Seyyid Battal Gazi Külliyesi", *Tarihte Eskişehir Sempozyumu - I, 2-4 Kasım 1998*, 151-208, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001.

Söylemez, Yavuz. "Es-Seb'ü's-Seyyâr Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar (Tenkitli Metin Neşri, İnceleme)", Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2016.

Söylemez, Yavuz. "I. Bahadır Giray: Han ve Şair (d. 1601? ölm. 1641)", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* II/2 (2017): 129-54.

Sözen, Metin. *Anadolu Medreseleri: Selçuklular ve Beylikler Devri*, c. I-II, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi, 1972.

Stewart, Devin. "Memlük Mısır'ı ve Suriyesi'nde Fıkıh Doktorası", *İslam'ın Klasik Çağında Hukuk ve Eğitim: George Makdisi Anısına*, ed. Joseph E. Lowry, Devin J. Stewart, Shawkat M. Toorawa, trc. Hasan Tuncay Başoğlu, 33-97, İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.

Sütçü, Mehmet Sait. "Osmanlı Anadolu'sunda Müftülük Kurumu", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2013.

Şahin, İlhan ve Feridun Emecen. "Amasya", *DİA*, c. 3, 1-4.

Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyiü'l-fuzalâ*, haz. Ramazan Ekinci, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2018.

Tanman, M. Baha. "Süleymaniye Külliyesi", *DİA*, c. 38, 119-21.

Târih-i Silsile-i Ulemâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2142.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, haz. Muhammet Hekimoğlu, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2019.

Tucker, Judith. *In the House of the Law: Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine*, Berkeley: University of California Press, 1998.

Turgut, Vedat. “Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa”, *Osmanlı Araştırmaları* 53 (2019): 51-120.

Unan, Fahri. “Osmanlı İlmiye Tarîkinde ‘Pâyeli’ Tâyinler Yahut Devlette Kazanç Kapısı”, *Bellekten* LXII/233 (1998): 41-64.

Uşşakizâde İbrahim Hasib Efendi. *Zeyl-i Şakâik*, haz. Ramazan Ekinci, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2017.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Walsh, J.R. “Fatwâ”, *The Encyclopedia of Islam, Second Edition*, c.3, 866-7.

Yakupoğlu, Cevdet. “Sinop Zaviyeleri (XIII-XV. Yüzyıllar)”, *Sinop İli Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 15-18 Mayıs 2013 Sinop*, ed. Alpay Tırıl vd., 102-8, Ankara: HTC Matbaacılık, 2015.

Yakupoğlu, Cevdet. “Kastamonu-Taşköprü’de Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXVI/61 (2017): 41-74.

Yaman, Ahmet. *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, İstanbul: İFAV, 2017.

Yavaş, Doğan. “Hafsa Sultan Külliyesi”, *DİA*, c. 15, 123-4.

Yılmaz, Harun. “Medrese Nedir? XII. Ve XIII. Yüzyıllarda Dımaşk Medreseleri Üzerine Bir İnceleme”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 21/40 (2016/1): 33-70.

Zecevic, Selma. “On the Margin of Text, on the Margin of Empire: Geography, Identity and Fatwa-text in Ottoman Bosnia”, Basılmamış Doktora Tezi, Columbia Üniversitesi, 2007.

EKLER

Ek A: Ruus Defterlerine Göre Müftü Atama Kayıtları (1563-1674)

AĞRAS/AĞROS	
8 Receb 1042 A.RSK.d, nr. 1502, s. 44	Medrese-i Atabek Gazi ma'a'l-fetvâ der-Ağros Kanlıcık'da İskender Paşa Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ Mehmed Efendi'ye izn bi'l-iftâ ve pâyelik ile verile buyuruldu. Bâ-hatt
8 Cemâziyelâhir 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 102	Medrese-i Atabek Medrese-i mezbûrda izn bi'l-iftâ ile müderris olan Derviş Mehmed'in şâkileri gelmekle Seyyidgazi'de merhûm Sultan Süleyman Han hazretlerinin medresesine nakl olunup ve medrese-i mezbûrede hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile müderris olan Seyyid Mehmed Efendi'ye Atabek Medresesi dâhil elli ve izn bi'l-iftâ ile fazîletlü şeyhüislâm hazretlerinin tayinleri üzere verilmek buyuruldu.
8 Zilhicce 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 141	Medrese-i Atabek der-Ağras Seyyidgazi müderrisi olan Mevlânâ Derviş Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile şeyhüislâm hazretleri tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
25 Rebiülâhir 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 186	Medrese-i Atabek Gazi der-Ağras İzn bi'l-iftâ ile medrese-i mezbûre müderrisi olan Derviş Mehmed'in defaatle şikâyetçileri .... olmağın kırkdan ma'zûl Seyyid Hüseyin'e izn bi'l-iftâ ve hâric elli ile fazîletlü şeyhüislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
12 Ramazan 1061 A.RSK.d, nr. 1522, s. 130	Medrese-i Atabek der-Ağras Medrese-i mezbûrdan ma'zûl Seyyid Hüseyin'e izn bi'l-iftâ ile ibka olmak
19 Muharrem 1062 A.RSK.d, nr. 1522, s. 202	Medrese-i Atabek Gazi der-Ağras Müderris olan Hasan izn bi'l-iftâ ve dâhil ile mutasarrıf olmak buyuruldu.
15 Rebiülevvel 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 13b	Medrese-i Gazi Atabek ma'a fetvâ der-Ağros Medrese-i mezbûre Ağros fetvâsıyla şeyhüislâm işâretiyle Sahn pâyesiyle Mehmed'e verilmek buyuruldu.
14 Cemâziyelâhir 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 34a	Medrese-i Gazi Atabek ma'a fetvâ-yı Ağras Muvakkaten Tırhala kadısı olup kazâdan ferâgat eden

	Seyyid Ahmed Efendi ehl-i ilim olmağla şeyhülislâm işâretiyle dâhil ile verilmek buyuruldu.
23 Zilhicce 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 170a	Medrese-i Atabek Gazi der-Ağros Medrese-i mezbûrda dâhil ile müderris ve me'zûn bi'l-iftâ olan Seyyid Hüzeyin Efendi hizmet-i lâzimesi üzerinde iken kudâttan olan Seyyid Ahmed'e verilüp mezbûr Seyyid Hüseyin mağdur olmağın Seyyid Ahmed ref' ve medrese-i merkûmeye dâhil ve izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
AHISKA	
Evahir-i Şaban 1074 KK, nr. 273, s. 32	Müftilik der-Ahıska Mevlânâ Abdülaziz'e hüküm ki Ahıska'da ...-yerde müfti olmayup istiftâyâ muhtac olan hususlarda ahâlisin 'usret çekmekle iftâyâ izin verilmek lâzım olmağla iftâ eylemek bâbında bi'l-fiil şeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince yazıldı.
AKHİSAR	
10 Cemâziyelâhir 1062 A.RSK.d, nr. 1522, s. 260	Medrese-i Umur Beğ der-Bergama Akhisar'da fetvâ hizmetinde olan Mehmed Efendi'ye şeyhülislâm tertibleri ile hâric elli ile verilmek buyuruldu.
Evahir-i Muharrem 1074 KK, nr. 273, s. 15	Müftilik-i kazâ-i Akhisar der-Rumeli Kazâ-i mezbûrda sâbıkâ me'zûn bi'l-iftâ olan Mevlânâ Hacı İbrahim'e hüküm ki kazâ-i mezbûrda yine kemâ-kân iftâ eylemek üzere şeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince yazıldı.
AKKİRMAN	
26 Şevval 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 134	Medrese-i Hacı İbrahim ma'a fetvâ der-kasaba-i Akkirman ... kadısı mektub gönderüp kasaba-i Akkirman'da yevmî elli akçe ile ve fetvâ ile müteveffa Hacı İbrahim Medresesi mukaddemâ küffâr-ı hâksâr ... oldukça umumen evkafı ile idare olunup ... kalmağla müderris ... etmişdi. Hâlâ medrese-i mezbûre ve evkafı tamir ve ihya ettirmekle mübaşeret olunup iç-il medresesinden yevmî kırk akçe ile Üsküdar'da Abdullah Ağa Medresesi'nden munfasıl olan Mevlânâ Ali'ye yevmî elli akçe ile ve fetvâ ile ber-vech-i tekâüd ve te'bîd tevcîh olunmak recâsına arz etmeğın verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
15 Cemâziyelâhir 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 86a	Medrese-i Hacı İbrahim ma'a fetvâ der-Akkirman Dâhil ile müderris olan Abdülbaki'ye şeyhülislâm tertibleri üzere Sahn ile verilmek buyuruldu.

17 Zilhicce 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 169a	Medrese-i Hacı İbrahim der-Akkirman İzn bi'l-iftâ ile medrese-i mezbûre müderrisi olan Mehmed tarîkde olmadığından mâ'adâ kendü halinde durmayup ve edâ-i hizmet etmeyüp fitne vü fesada sâ'î olmağla ref' olunup medrese-i mezbûre Özi kazâsından ma'zûl İvaz'a buk'alık ile ber-vech-i te'bîd ve tekâüd izn bi'l-iftâ ile şeyhüislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
11 Ramazan 1072 A.RSK.d, nr. 1534-A, s. 36	Medrese-i Hacı İbrahim der-kasaba-i Akkirman Medrese-i mezbûre İstanbul'da hâric elli ile Molla Kestelli Mehmed Efendi'ye izn bi'l-iftâ ve mûsıla-i Sahn olmak üzere şeyhüislâm tertibleri üzere verilmek.
AKSARAY	
Muharrem 1032 KK, nr. 257, s. 138	Medrese-i Zinciriyye der-Aksaray Emir müftisi olmak ve dâhil olmak üzere kırkdan ma'zûl Abdülcelil'e verilmek buyuruldu.
29 Safer 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 68b	Medrese-i Zinciriyye der-Aksaray ma'a fetvâ Medrese-i mezbûrenin müderrisi Şaban'ın azle? dâhil olmağla dâhil ile Seyyid Hüseyin'e şeyhüislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
3 Rebiülâhir 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 73b	Medrese-i Zinciriyye der-Aksaray Mahlûle olmağla izn bi'l-iftâ ile eşrâf-ı kudâttan Seyyid Yahya'ya şeyhüislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
AKŞEHİR	
5 Rebiülâhir 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 19b	Medrese-i Sahib Ata der-Akşehir Medrese-i mezbûre mahlûle olmağla hareket-i misliyye ile Kayseriyye'de Melik Gazi müderrisi Ebubekir Efendi izn bi'l-iftâ ile şeyhüislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
5 Ramazan 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 159b	Medrese-i Sahib Ata der-Akşehir Medrese-i mezbûrda müderris ve me'zûn bi'l-iftâ olan Ebubekir'den ahâlî-i vilâyet şikâyet etmekle ref' olıcak medrese-i mezbûre Yenişehir'de İsmail Beğ Medresesi'nden ma'zûl ... zâde Mehmed Efendi'ye buk'alık üzere ber-vech-i te'bîd şeyhüislâm tertibleri ile verilmek buyuruldu.
7 Zilkade 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 165a	Medrese-i Sahib Ata der-Akşehir Medrese-i mezbûra dâhil ve izn-i iftâ ile müderris olan Ebubekir ref' ve medrese-i mezbûre buk'alık ile ..... zâde Mehmed'e verilüp iftâyâ izin verilmemeğin muhît ve nâ-meşrû' fetvâlar verüp cihâta adem-i istihkakı zuhûrundan mâ'adâ ahâlî-i vilâyetden ve nâhiyeden mahzar ve arz gelmekle yine mezkûr Ebubekir'e izn bi'l-iftâ ile şeyhüislâm tertibleri üzere mukarrer olmak buyuruldu.

19 Cemâziyelevvel 1076 A.d, nr. 2937, s.166	Medrese-i Atabek der-Akşehir İzn bi'l-iftâ ile kırkdan ma'zûl İbrahim Efendi'ye fazîletlü şeyhülislâm tertibleri ile verilmek buyuruldu.
ALAIYYE	
Evâhir-i Cemâziyelâhir 1052 A.RSK.d, nr. 1514-B, s. 6	Müftilik-i kazâ-i Alaiyye Hazret-i şeyhülislâm ve müfti'l-enâm Mevlânâ Yahya edâmallahu teâlâ fezâilehû ... dârende Mevlânâ Mustafa Efendi zîde fazluhû için ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlettir deyu kazâ-i mezbûrda fetvâ vermek için izinnâme-i ... vermeğin müstefîye fetvâ vermek bâbında hükm-i şerîf yazılmıştır.
ALAŞEHİR	
10 Cemâziyelevvel 1013 A.RSK.d, nr. 1477, s. 29	Medrese-i Yıldırım Han der-Alaşehir ma'a fetvâ Müderresi bir buçuk yıldan ziyade varmayup derse muktedir olmamağla mukaddema fetvâ ile elli akçe medreseden ma'zûl Mevlânâ Abdülkadir Efendi'ye hâric elli hükmü ve fetvâ ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
6 Cemâziyelevvel 1014 KK, nr. 256, s. 20	Medrese-i Merhûm Yıldırım Han der-Alaşehir Medrese-i mezbûrede hâric elli ile müderres ve müfti olan Abdülkadir yerinde pâye-i Sahn olmak üzere girü Mevlânâ-yı mûmâileyhe verilmek. Bâ-hatt-ı hümâyun
29 Şevval 1067 KK, nr. 270, s. 50	Medrese-i Yıldırım Han der-Alaşehir Medrese-i mezbûre (Tire'de Molla Arab Medresesi'nden ma'zûl [üstü çizilmiş]) kıdvetü'l- ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ Receb zîde fazluhûnun üzerinde iken şükâtı gelmekle azl olunmuştu, hâlâ iftira olduğu zâhir olmağla fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle ifa ve mukarrer olmak -[Derkenar] Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile müderres olan Mevlânâ-yı mûmâileyhe
AMASYA	
15 Muharrem 980 KK, nr. 225, s. 20	Amasya müftisi Mevlânâ Zeynelibad mektub gönderüp kadîmü'l-eyyâmdan Amasya müftisi olanlar seksen akçe ile riâyet olunup oğullarına dahi ulufe tayin oluna gelmeğin kendünün dahi ulufesi seksen akçe olup ve oğullarına vazife tayin olunmak recâsına arz etmeğin kendüye on akçe terakki ve oğulları iki ise birine on akçe vazife ve birine on akçe ulufe tayin olunup eğer oğlu bir olursa on bir akçe vazife verilmek buyuruldu.
18 Şaban 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 80	Medrese-i Sultan Bayezid Han ma'a fetvâ der-Amasya Dâhil pâyesiyle Seyyidgazi Medresesi'nden munfasıl Mevlânâ Ahmed'e fetvâ ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt

16 Zilhicce 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 154	Medrese-i Sultan Bayezid Han der-Amasya ma'a fetvâ Sâbıkâ müfti ve müderris olan Taceddin'e mukarrer olmak buyuruldu. Seksen akçe tekâudî Ahmed'e verile deyu arz olunmuştur. Bâ-hatt-ı hümâyun
3 Ramazan 1005 A.RSK.d, nr. 1474, s. 226	Hidmet-i fetvâ-yı şerîfe der-Amasya Sâbıkâ müfti olan Taceddin'e buyuruldu. Bâ-hatt
21 Zilhicce 1005 A.RSK.d, nr. 1474, s. 249	Medrese-i Sultan Bayezid Han der-Amasya ma'a fetvâ Sâbıkâ müderris ve müfti olan Mevlânâ Ahmed'e mukarrer buyuruldu. Bâ-hatt
6 Cemâziyelevvel 1014 KK, nr. 256, s. 20	Medrese-i Sultan Bayezid Han der-Amasya Balıkesri Medresesi'nde elli akçe ile pâye-i Sahn olmak üzere müderris ve müfti olan Mevlânâ Ahmed'e misli ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
2 Muharrem 1032 KK, nr. 257, s. 138	Medrese-i Sultan Bayezid der-Amasya ma'a fetvâ-yı şerîf Kastamonu ... ma'zûl Dursunzâde olan Mehmed Efendi'ye verilmek altmışlu pâyesiyle verilmek buyuruldu.
24 Rebiülahir 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 267	Medrese-i Sultan Bayezid ve fetvâ der-Amasya Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm işâretiyle Hızır Efendi'ye verilmek.
28 Rebiülahir 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 269	Medrese-i Sultan Bayezid der-Amasya ma'a fetvâ Medrese-i mezbûreye mûsıla-i Sahn itibariyle mutasarrıf olan Hızır Efendi'ye altmış itibariyle şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
9 Ramazan 1070 KK, nr. 217, s. 44	Medrese-i Sultan Bayezid Han der-Amasya Medrese-i mezbûrda müderris ve me'zûn bi'l-iftâ olan Hızır müezzî ve şirrîr ve ibâdullahı bi-gayrı hakkın ehl-i örfe gamz etmekle azl-i ebed ile azl ve yeri Vize'de hâric hareket-i misliyyesiyle Selçukiye müderrisi Ebussuud Efendi'ye dâhil ve izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
ANKARA	
17 Ramazan 992 KK, nr. 244, s. 99	Medrese-i Sultan der-Bursa Ankara'da fetvâ hizmetinde olan Mevlânâ Zeynelabidin'e buyuruldu. Hatt-ı hümâyun
25 Receb 1001 KK, nr. 253, s. 43	Medrese-i Seyf der-Ankara Mevlânâ Habib rikâb-ı hümâyuna arz-ı hâl sunup Karaca Ahmed evladından olup ... İstanbul'da kırk akçe

	ile müderris olmağla medrese-i mezbûru sâbika hâric elli hükmü ile verilegelmiştir deyu kendüye dahi elli ile verilmesin recâ etmeğın verilsün deyu buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
22 Rebiülevvel 1006 A.RSK.d, nr. 1474, s. 280	Medrese-i Seyf der-Ankara ma‘a fetvâ-yı şerîf Medrese-i mezbûrede müderris olan Muharrem Efendi fevt olup medresesi mahlûle olmağın bundan akdem medrese-i mezbûra pâye-i Sahn olmak üzere mutasarrıf olan Mevlânâ Abdullah Efendi ehl-i ilim olup her vechile ... layık olduğun ulemâ-i ‘izâm şehâdet ettiklerine binâen mezbûr Abdullah Efendi medrese-i mezbûra Sahn tarîkiyle verilüp ... her vechile .... olduğun ... hükmünde yevmî altmış akçe ile verilmek buyuruldu.
24 Şevval 1057 A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 36	Medrese-i Seyfiyye der-Ankara Medrese-i mezbûreye izn bi'l-iftâ ile müderris olan Mahmud fevt olup yeri mahlûl olmağın Kayseriyye kazâsından munfasıl Şerhî Mevlânâ Mehmed Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile mukarrer olunmak fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
13 Muharrem 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 107	Medrese-i Seyf ma‘a fetvâ der-Ankara İzn bi'l-iftâ ile medrese-i mezbûre müderrisi olan Şerhî kasr-ı yed edüp hizmeti hâliye olmağın medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile yine kasaba-i mezbûrda dâhil ile Kara müderrisi olan Abdülbaki'ye misli ile şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
Gurre-i Cemâziyelevvel 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 190	Medrese-i Seyf ve iftâ-i Ankara İstanbul'da Saniye-i Hüsrev Kethüda müderrisi olan Nuh Efendi'ye Sahn pâyesiyle şeyhülislâm tertibleri ile verilmek.
29 Safer 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 111b	Medrese-i Seyf der-Ankara Dâhil ile medine-i mezbûrede Kara Medresesi müderrisi olan Hasan Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
17 Şevval 1072 A.RSK.d, nr. 1534-A, s. 49	Medrese-i Seyf der-Ankara İzn bi'l-iftâ ile müderris olan Ali Efendi fevt olmağla eşrâf-ı kudâttan Seyyid Ali Efendi'ye hâric elli ve izn bi'l-iftâ ve şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
ANTALYA	
Gurre-i Cemâziyelevvel 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 78b	Medrese-i Hatuniyye der-Antalya Medrese-i mezbûre sâbıkâ Ağras'da Atabek Medresesi'nde izn bi'l-iftâ ve dâhil ile Seyyid Hüseyin üzerinde iken âhara verilmekle şeyhülislâm işâretiyle girü izn bi'l-iftâ ve mûsıla-ı Sahn itibariyle verilmek buyuruldu.
12 Cemâziyelevvel 1073	Medrese-i Hatuniyye der-Antalya İzn bi'l-iftâ ile müderris olan Resul fevtinden ba‘de'l-

A.d, nr. 2937, s.11	imtihan istihkâkı zâhir olan Abdülgaŧfar Efendi'ye ŧeyhülislâm iŧâretiyle verilmek.
ANTEP	
18 Rebiülahir 1042 A.RSK.d, nr. 1502, s. 33	Fetvâ-yı Ayıntab Zikr olunan fetvâ hizmeti mahlûle olmağın girü müfti-i sâbık Mevlânâ Mehmed Efendi'ye ibka olunmak buyuruldu. Bâ-hatt
16 Receb 1054 A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 56	Medrese-i Mihaliye ma'a'l-fetvâ der-Ayıntab Sultaniye müderrisi olan Mevlânâ Mustafa'ya Sahn itibariyle verilmek buyuruldu.
Ramazan 1054 KK, nr. 258, s. 56	Medrese-i Mihaliye der-Ayıntab Sultaniye müderrisi olan Mevlânâ Mustafa'ya Sahn itibariyle verilmek buyuruldu.
Selh-i Receb 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 35	Medrese-i Mihaliye der-Ayıntab Medrese-i mezbûre buk'alık ve izn bi'l-iftâ ile Osman Efendi üzerinde olmağla ŧeyhülislâm iŧâretiyle verilmek buyuruldu.
Selh-i ŧaban 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 56	Medrese-i Mihaliye ma'a fetvâ-yı Ayıntab ŧeyhülislâm hazretlerinin iŧâretiyle Osman Çelebi'ye verilmek buyuruldu.
8 Zilhicce 1067 KK, nr. 270, s. 88	Medrese der-Ayıntab Medrese-i mezbûre mahlûle olmağla Kayseriyye'de dâhil ile Sahibiyye müderrisi olan kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkın Mevlânâ İlyas Efendi zîde fazluhûya fazîletlü ŧeyhülislâm hazretlerinin iŧâretleriyle izn bi'l-iftâ ile verilmek.
21 Cemâziyelâhir 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 88a	Medrese-i Mihaliye ma'a'l-fetvâ der-Ayıntab Mahlûle olmağla ulemâdan olup müstahık olan İbrahim Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile ŧeyhülislâm iŧâretiyle verilmek buyuruldu.
20 Zilhicce 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 169a	Medrese-i Mihaliye der-Ayıntab Medrese-i mezbûre İbrahim ... me'zûn bi'l-iftâ olup medrese-i mezbûre buk'alık ve izn bi'l-iftâ ile ulemâdan ihtiyar Abdurrahman'a ber-vech-i te'bîd ŧeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
ARDAHAN	
Evahir-i ŧaban 1074 KK, nr. 273, s. 32	Müftilik-i kal'a-i Ardahan Mevlânâ Seyyid Salih'e hüküm ki, Erzurum kal'ası ... kazâsında iftâyâ me'zûn kimesne olmamağla ahâlisi küllî 'usret çekdikleri ecilden iftâ eylemek bâbında bi'l-fiil ŧeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince yazıldı.
ARDANUÇ	

8 Rebiülahir 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 137	Medrese-i Sefer Paşa der-Ardanuç Müdürris olan Receb'e izn bi'l-iftâ ve dâhil pâyesiyle şeyhülislâm işâretiyle mukarrer olmak buyuruldu.
ARNAVUD BELGRADI	
Evasıt-ı Receb 1075 KK, nr. 273, s. 58	Hidmet-i fetvâ-yı kazâ-i Arnavud Belgradı Sâbıkâ Elbasan müftisi olup hâlen Arnavud Belgradı kadısı Mevlânâ Mehmed Nabi'ye hüküm ki sen ehl-i ilim ve Arnavud Belgradı Elbasan'a akreb olmağla kazâda iftâ eylemek bâbında şeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince yazıldı.
AYASULUĞ	
26 Zilhicce 1005 A.RSK.d, nr. 1474, s. 250	Medrese-i Yahşi Beğ der-Ayasuluğ Elli akçe ve fetvâ ve hâric hükmüyle müdürris olan Mevlânâ Muhyiddin ehl-i ilim olduğun Tire kadısı arz etmeğın dâhil hükmüyle verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
24 Receb 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 115	Medrese-i Yahşi Beğ der-Ayasuluğ Hâric elli ile Güzelhisar'da Koca Nazır müdürrisi olan Ahmed Efendi'ye dâhil ile ve izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
27 Zilhicce 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 138	Medrese-i Yahşi Beğ der-Ayasuluğ Medrese-i mezbûre mahlûle olmağla Güzelhisar müftisi olan Sinan Efendi şeyhülislâm hazretlerinin işâretleri ile mukarrer olmak buyuruldu.
20 Ramazan 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 160a	Medrese-i Toyran Beğ der-Ayasuluğ Medrese-i mezbûre ... ulemâdan me'zûn bi'l-iftâ olup Derviş Mehmed Efendi üzerinde iken Halil İbrahim? ... mezbûr Halil Efendi? fevt olmağla bir medrese ile bir zâviyeye mutasarrıf olan ... medrese-i mezbûre ber-vech-i te'bîd ve tekâüd buk'alık ile şeyhülislâm tertibleri üzere mukarrer olmak buyuruldu.
2 Şevval 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 163a	Medrese-i Toyran Beğ der-Ayasuluğ Medrese-i mezbûreye mutasarrıf Mehmed ref' ve Derviş Mehmed Efendi'ye layık olunup fevt olmağla medrese-i mezbûre Mentşe'de Nebi nâm karyede me'zûn bi'l-iftâ olan ... zâde Mevlânâ Abdullah Efendi'ye ber-vech-i te'bîd ve tekâüd buk'alık üzere şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
AZDAVAY	
23 Cemâziyelevvel 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 203	Medrese-i Hacı Mehmed der-kazâ-i Azdavay Yüz elli akçe kazâdan tekâüd ihtiyar eden Hacı Resul'e izn bi'l-iftâ ile ber-vech-i te'bîd tevcîh ve hacc-ı şerîfde iken fevt oldu deyu serveti alup dahl etmekle şeyhülislâm işâreti ile ber-vech-i tekâüd verilmek.

15 Cemâziyelevvel 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 80a	Medrese-i Hâce Mehmed der-kazâ-i Azdavay Medrese-i mezbûre yüz elli akçe kazâdan tekâüd ihtiyar eden Hacı Resûl'e ber-vech-i te'bîd yevmî elli akçe ve izn bi'l-iftâ ile üzerinde iken fevt oldu deyu âhara verilmekle şeyhülislâm işâretiyle üslûb-ı sâbık üzere mukarrer olmak.
2 Rebiülahir 1073 A.d, nr. 2937, s.3	Medrese-i Hâce Mehmed der-Azdavay İzn bi'l-iftâ ile Mesud Efendi'ye hâric ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek.
BAFRA	
8 Muharrem 1061 A.RSK.d, nr. 1519, s. 159	Medrese-i Ârız Çelebi ve Vakf-ı Emirü'l-Hac der-Bafra Bafra müftisi Mehmed Efendi'nin buk'alık üzere ... üzerinde iken Ârız Çelebi Medresesi'nin mahsulü kalîl olmağla mutasarrıf olduğu Emirü'l-Hac vakfı ilhâkıyla ber-vech-i iftâ verilmek recâ etmeğın Ârız Çelebi Medresesi'nde izn-i iftâ ile müderris olan mûmâileyhe ber-vech-i te'bîd mutasarrıf olmak üzere şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
Evahir-i Cemâziyelevvel 1018 A.RSK.d, nr. 1548, s. 9	Fetvâ-yı kazâ-i Bafra Kazâ-i mezbûrda mukaddemâ iftâ eden Mehmed Efendi'ye hüküm ki sû-i halin ihbar olunmağla kazâ-i mezbûrda iftâ eylemek üzere bi'l-fiil şeyhülislâm olan Mevlânâ Mehmed tarafından verilen mühürlü mektub mûcibince hüküm yazıldı.
22 Ramazan 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 101b	Müftilik-i Bafra Müftisi olan (boş) azli ferman olunmağla ref' olunup yeri ulemâdan yine izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
Evahir-i Zilkade 1073 KK, nr. 273, s. 9	Müftilik-i kazâ-i Bafra Samsun'da Ârız Çelebi müderrisi Mevlânâ Mehmed'e hüküm ki civarında olan Bafra kazâsında iftâ eylemek bâbında bi'l-fiil şeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince hüküm yazıldı.
BAĞDAT	
Gurre-i Muharrem 1061 A.RSK.d, nr. 1519, s. 154	Medrese-i Mercaniyye der-Bağdad Medrese-i mezbûre şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere Bağdad kadılarına müteallik olup tasarruf ede gelmiş iken hâliya ....-şahan kazâsı Bağdad kazâsına ilhâk olunmağla medrese-i mezbûre ulemâdan Mevlânâ Zeynelabidin Efendi'ye izn-i iftâ ve dâhil pâyesiyle verilmek.
7 Ramazan 1061 A.RSK.d, nr. 1524, s. 12	Medrese-i Mercaniyye ma'a fetvâ-yı Bağdad Medrese-i mezbûre Bağdad fetvâsıyla Bağdad kadısı Mehmed Efendi'ye verilmek.

6 Cemâziyelâhir 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 15	Medrese-i Mercaniyye der-Bağdad Medrese-i mezbûreye mutasarrıf olan Mustafa Bağdad fetvâsıyla şeyhülislâm işâretiyle tevcîh olunmağla selefi mutasarrıf olduğı üzere mutasarrıf olmak buyuruldu.
7 Şaban 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 57	Medrese-i Mercaniyye ve fetvâ der-Bağdad Mercaniye Medresesi'yle Bağdad müftiliğı üzerinde ve tedrîs-i ulûmda ..... ve din ü diyâneti sâbit-kadem iken medrese-i mezbûre ve fetvâ hizmeti erbâb-ı tarîkden olmayan Mustafa alup dahl etmekle ... fuzalâdan ehl-i ilim olduğundan mâ'adâ Darü'l-hilâfeti'l-Bağdad'ın vâlisi ve hâkimu'ş-şer' ve eşraf ve ulemâ şükran üzere olmalarıyla Bağdad kadısı Süleyman Efendi arzı ile şeyhülislâm işâretiyle ruûs verilmek buyuruldu.
2 Rebiülevvel 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 15a	Kazâ-i Bağdad ma'a medrese-i Mercaniyye ve fetvâ-yı Bağdad Sâbıkâ Mekke-i Mükerrreme kadısı olan Seyyid Ebu'l-Beka'ya dört ay tevkîtle hatt-ı hümâyunla verilmek buyuruldu.
29 Rebiülahir 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 24b	Kazâ-i Bağdad ma'a ilhâk-ı kazâ-i Şehriban ve Rumahiye ve fetvâ-yı Bağdad ve Medrese-i Mercaniyye Hâlâ Bağdad kadısı olan Seyyid Ebu'l-Beka Efendi'ye Şehriban ve Rumahiye kazâları ve Bağdad fetvâsı medrese-i Mercaniyye ilhâkıyla tekrar emir verilmek buyuruldu.
28 Cemâziyelevvel 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 82b	Medrese-i Mercaniyye ma'a'l-izn bi'l-iftâ der-Bağdad Medrese-i mezbûre Diyarbekir'de Diyarbekir pâyesiyle Mesudiye Medresesi'nden ma'zül Zeynelabidin Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
22 Şaban 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 100a	Kazâ-i Bağdad ma'a fetvâ ve medrese-i Mercaniyye der-Bağdad Mûsıla-i Süleymaniye olmak üzere Ayşe Sultan müderrisi Seyyid Abdullah Efendi'ye bin altmış dokuz Muharremi guresinden zabt etmek üzere verilmek buyuruldu.
BALAT	
8 Receb 1054 A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 50	Medrese-i İlyas Beğ der-Balat Medrese-i mezbûre mahlûle olmağla Hâce Mehmed Efendi müstahıkk-ı inâyet olmağla şeyhülislâm hazretleri tertibi üzere Güzelhisar'da izn bi'l-iftâ ile mezkûra verilmek buyuruldu.
BALIKESİR	
6 Cemâziyelevvel 1014 KK, nr. 256, s. 20	Medrese-i Balıkesri Tire'de Molla Arabzâde Medresesi'nde elli akçe ve pâye-i Sahn olmak üzere müderris ve müfti olan Mevlânâ Yakub'a misli ile verilmek buyuruldu

21 Receb 1030 KK, nr. 257, s. 40	Fetvâ-yı şerîf der-Balıkesri Mahlûl olmağın İstanbul'da dâhil medreselerinden Mustafa Paşa müderrisi olan ser-mahfilzâde Mevlânâ Mehmed Efendi'ye verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
21 Receb 1030 KK, nr. 257, s. 41	Hidmet-i fetvâ-yı şerîf der-Balıkesri İstanbul dâhillerinden Mustafa Paşa Medresesi Ser- mahfilzâde Mevlânâ Mehmed'e verilmek buyuruldu.
20 Cemâziyelevvel 1031 KK, nr. 257, s. 71	Medrese-i Yıldırım Han ma'a fetvâ-yı Balıkesri Medrese-i mezbûre ile zikr olunan fetvâ-yı şerîf mahlûl olmağın Hasan Paşa Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ Hürrem Efendi'ye dâhil pâyesiyle verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
Cemâziyelevvel 1031 KK, nr. 257, s. 73	Hidmet-i fetvâ-yı şerîf-i Balıkesri ma'a medrese-i Yıldırım Han Medrese-i mezbûre ile zikr olunan fetvâ-yı şerîf mahlûle olmağın Hasan Paşa Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ Hürrem Efendi'ye dâhil pâyesiyle verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
11 Ramazan 1067 KK, nr. 270, s. 18	Medrese-i Yıldırım Han der-Balıkesri Medrese-i mezbûre Kütahya'da Timurtaş Medresesi'nden ma'zûl kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ Şeyh Mehmed Efendi ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlet olmağla fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere izn bi'l-iftâ ile verilmek.
BELGRAD	
18 Şevval 988 KK, nr. 238, s. 163	Medrese-i Arslan Paşa der-Belgrad Yevmî elli akçe ile Selanik'de Sultan Murad Han hazretlerinin medrese-i şerîfeleri pâye-i Sahn olmak ferman olup medrese-i mezbûrede elli akçe ile müderris ve müfti olan Mevlânâ Mahmud'a yevmî elli akçe ile ve iç-il hükmü ile ve fetvâ ile Belgrad'da Arslan Paşa Medresesi verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı Kadıasker Efendi
18 Rebiülahir 992 KK, nr. 242, s. 265	Medrese-i Arslan Paşa der-Belgrad Medrese-i mezbûre pâye-i Sahn olmak üzere müderris ve müfti olmak üzere elli akçe ile Mevlânâ Mahmud'a verilmiş iken ba'dehû Belgrad'da Arslan Paşa Medresesi verilmiş bu makule iç-il hükmü ile müderris olanlara bilâ-sebeb azil târî olmak hilâf-ı kanun iken mezkûrun medrese ve fetvâsı âhara verilmiş haliya yine mukarrer olmak Arslan Paşa Medresesi alınup Saray'da Hüsrev Beğ Medresesi altmış akçe ve fetvâ ve pâye-i Sahn ve iç-il hükmü ile verildikten sonra bilâ-sebeb alınduğın ilam etmeğın medrese-i Arslan Paşa vech-i

	meşrûh üzere verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
10 Zilhicce 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 153	Medrese-i Arslan Paşa der-Belgrad ma‘a fetvâ Belgrad müfti ve müderrisi olan Mehmed fevt olup mahlûl olmağın İstanbul’da Hacı Hürrem Medresesi’nde elli akçe ile müderris olan Mevlânâ Mehmed’e iç-il ve dâhil hükmü ile fetvâ ile verilmek buyuruldu. Vezir Mehmed Paşa arzıyla Bâ-hatt-ı hümâyun
11 Şaban 1030 KK, nr. 257, s. 42	Medrese-i Mehmed Paşa der-Belgrad ma‘a fetvâ-yı şerîf Medrese-i mezbûre bundan akdem Belgrad kadısına ilhâk olmağla ref‘ olundu. Şam-ı şerîfde vâki merhûm Sultan Selim Han Medresesi’ne dâhil hükmü ile müderris iken azl olunan Mevlânâ Budinî Mustafa Efendi’ye hareket-i misliyyesi ve izn bi’l-fetvâ ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
12 Şaban 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 68	Medrese-i Mehmed Paşa der-Belgrad Medrese-i mezbûre dâhil pâyesiyle Belgrad fetvâsıyla medrese-i mezbûreden mağduren ma‘zûl olan Mevlânâ Süleyman Efendi’ye Böğürdelen kazâsı ilhâkıyla şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
12 Şaban 1060 A.RSK.d, nr. 1522, s. 8	Medrese-i Mehmed Paşa der-Belgrad Medrese-i mezbûre dâhil pâyesiyle Belgrad fetvâsıyla medrese-i mezbûreden mağduren ma‘zûl olan Süleyman Efendi’ye Böğürdelen kazâsı ilhâkıyla fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
14 Şaban 1060 A.RSK.d, nr. 1522, s. 11	Belgrad fetvâsı medresesiyle yine medrese-i mezbûreden mağduren ma‘zûl olan Süleyman Efendi’ye hatt-ı hümâyun ve şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
8 Zilkade 1061 A.RSK.d, nr. 1522, s. 155	Medrese-i Yahyalu Mehmed Paşa der-Belgrad Medrese-i mezbûre izn bi’l-iftâ ile ve selefî mutasarrıf olduğu Böğürdelen kazâsıyla ber-vech-i arpalık yine Belgrad Karaca Ağa Medresesi’nde hâric elli ile müderris olan Kapudanzâde Mehmed’e dâhil elli ile verilmek buyuruldu.
20 Cemâziyelevvel 1062 A.RSK.d, nr. 1522, s. 253	Medrese-i Yahyalu Mehmed Paşa der-Belgrad Hidmet-i iftâ mutasarrıf olduğu Böğürdelen arpalığı ile yerinde Sahn itibar olmak üzere verilmek buyuruldu.
21 Ramazan 1062 A.RSK.d, nr. 1526, s. 47	Medrese-i Yahyalu Mehmed Paşa ve izn bi’l-iftâ ve kazâ-i Böğürdelen Medrese-i mezbûre Karaferye’de hareket-i misliyye ile Mehmed Beğ Medresesi müderrisi olan Süleyman’a izn

	bi'l-iftâ ve mülhakı olan Böğürdelen kazâsıyla dâhil elli ile verilmek buyuruldu.
25 Şevval 1067 KK, nr. 270, s. 49	Medrese der-Belgrad Medrese-i mezbûrenin Sahn pâyesiyle izn bi'l-iftâ ile müderrisi olan Kapudanzâde kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ (boş) Efendi zîde fazluhû ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlet ve müstahıkk-ı âtıfet olmak ile altmış pâyesiyle medrese-i mezbûra mutasarrıf olmak üzere fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle verilmek.
Zilkade 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 105b	Medrese-i Yahyalu Mehmed Paşa ma'a fetvâ-yı Belgrad der-kazâ-i Belgrad Altmışlu pâyesiyle Belgrad'da Yahyalu Mehmed Paşa müderrisi ve Belgrad müftisi ve Böğürdelen kadısı olan Mehmed Efendi hâlâ asâkir-i İslâmın zahîresi hususunda ..... iktiza eyleyen cisrin tamiri hususunda hizmette bulunmağla Süleymaniye Medresesi itibariyle verilmek buyuruldu.
BERGAMA	
Evahir-i Cemâziyelâhir 1066 A.RSK.d, nr. 1531-A, s. 25	Hidmet-i fetvâ der-Bergama Ulemâdan Mevlânâ Hacı Yusuf zîde fazluhûya hüküm ki ehl-i ilim olduğun ecilden Şeyhülislâm Mevlânâ Mesud Efendi tarafından hizmet-i fetvâda olman için mektub verilmekle şurûtuyla mektub mûcibince hükm-i şerîf yazılmıştır.
BİRGİ	
10 Ramazan 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 199	Medrese-i Zeyneddin Efendi der-Birgi Kimesnenin üzerinde olmayup mahlûl olmağla bi'l-fiil Birgi müftisi olan Mehmed Efendi'ye askerî tarafından te'yid mektubu ile kimesnenin tasarrufunda değil ise hâric elli ve şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
23 Şaban 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 311	Medrese-i Nurullah Efendi der-Birgi Medrese-i mezbûrede izn bi'l-iftâ ve hâric elli ile müderris olan Arif Mehmed Efendi'ye üzerinde dâhil itibar olunmak üzere şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
BOLU	
29 Cemâziyelâhir 1031 KK, nr. 257, s. 78	Medrese-i Yıldırım Han der-Bolu ma'a fetvâ-yı şerîf Kazâ-i Bolu'da sâkin olan kudât mahzar gönderüp bundan akdem dokuz yüz doksan dokuz tarihinde hâric müderrisi iken tarîk-i kazâyâ sâlik ve hâliyâ yevmî yüz elli akçe ile Kastamonu kazâsından munfasıl olan sâdât-ı kiramdan Mevlânâ Şerîf Ahmed Efendi için pîr ü ihtiyar ve ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlet olmağla hâlâ tarîk-i kazâdan fâriğ olup mukaddema yevmî otuz akçe ile dâhil pâyesiyle ihtiyar eylemişdir deyu istidâ-yı inâyet eyledikleri ecilden mutasarrıf oluna gelen medrese-i

	mezbûre fetvâ-yı şerîf ile vech-i meşrûh üzere verilmek buyuruldu.
Şevval 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 132	Medrese-i Yıldırım Han der-Bolu Mahlûl olmağla Kürkçübaşı müderrisi Seyyid Mustafa Efendi'ye izn bi'l-iftâ ve dâhil ile verilmek buyuruldu.
Zilhicce 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 140	Medrese-i Yıldırım Han der-Bolu Mahlûl olmağla dâhil ile ve izn bi'l-iftâ ile Niksar'da Darü'l-hadis müderrisi olan Seyyid Hasan'a şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri ile verilmek buyuruldu.
Şaban 1057 A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 16	Medrese-i Yıldırım Han der-Bolu Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile Habbâziye müderrisi Mustafa Efendi'ye
19 Ramazan 1070 KK, nr. 217, s. 43	Medrese-i Süleyman Paşa der-Bolu Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile kudemâ-i tarîkden Mustafa Efendi üzerinde iken Hüseyin alup mezbûr Hüseyin ref' ve mezkûra mukarrer olup lakin tekrar dahletmekle şeyhülislâm tertibleri üzere mukarrer olmak buyuruldu.
4 Rebiülevvel 1072 KK, nr. 217, s. 201	Medrese-i Yıldırım Bayezid Han der-Bolu Medrese-i mezbûrede müderris ve me'zûn bi'l-iftâ olan Ali Efendi fevtinde Müftizâde İbrahim Efendi'ye izn bi'l-iftâ ve medrese-i mezbûre ile şeyhülislâm tertibleri ile verilmek.
BOSNA	
25 Şaban 993 KK, nr. 246, s. 39	Medrese-i Hüsrev Beğ ma'a fetvâ der-Bosna Bursa'da Molla Yegan müderrisi olan Şemseddin'e dâhil hükmü ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun Nasuh Beğ'e verildi.
27 Şevval 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 331	Kazâ-i Bosna Kuds-i şerîf pâyesiyle Sofya'dan ma'zûl Bağdadî Ahmed Efendi'ye cümle tevabi'i ve mülhakat-ı kadîme ve fetvâsı ile hatt-ı hümâyun ile verilmek.
BUDİN	
18 Safer 1065 A.RSK.d, nr. 1526, s. 376	Medrese-i Mustafa Paşa der-Budin Dâhil ile sâbıkâ Belgrad müftisi olup Budin'de fetvâ hidmetiyle şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
6 Zilhicce 1066 A.RSK.d, nr. 1531, s. 4	Medrese-i Mustafa Paşa ve iftâ-yı Budin ve kazâ-i Kopan Mezbûra Sahn pâyesiyle ve izn bi'l-iftâ ile Kopan kazâsına ber-vech-i te'bîd ve tekâüd hatt-ı hümâyun .... emr-i şerîfle Abdullah Efendi üzerinde iken kazâ-i mezbûr âhara verilmekle Budin Valisi Vezir Fazlı Paşa

	arzı ile mühürlü hatt-ı hümâyun ile verilmeğin mukarrer olmak buyuruldu.
CEZAYİR-İ GARB	
28 Muharrem 1013 A.RSK.d, nr. 1477, s. 5	Fetvâ-yı Cezayir-i Garb Cezayir-i Garb Beğlerbeğisi Hızır Paşa arzıyla vilayet-i mezbûrede Malikî müftisi olan Mevlânâ Ammar'ın yeri bilâ-sebeb nâ-ehil olan Mehmed'e verilmişdir deyu mukarrer olmak buyuruldu.
28 Muharrem 1013 A.RSK.d, nr. 1477, s. 5	Fetvâ-yı Cezayir-i Garb der-mezheb-i Hanefî Müşarunileyh arzıyla Cezayir müfti-i Hanefî Kıbrıs camiinde İmam ve Hatib olan Mehmed Hüsameddin'in fetvâ ve cihâtı bilâ-sebeb Mahmud'a verilmişdir deyu girü mûmâileyh Mevlânâ Mehmed'e mukarrer buyuruldu.
ÇANKIRI	
22 Zilkade 1005 A.RSK.d, nr. 1474, s. 244	Medrese-i Cemaleddin der-Kangırı Sâbıkâ Kastamonu'da Gazi Atabek müderrisi Mevlânâ Mehmed'e hâric hükmü ve fetvâ ile verilmek buyuruldu. Medrese-i mezbûre dâhil elli hükmü ve fetvâ ile Şeyh Bahaeddin evkafı zamîmesiyle mûmâileyhe verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
4 Receb 1013 A.RSK.d, nr. 1477, s. 38	Medrese-i Cemaleddin der-Kangırı ma'a fetvâ ve İç-il hükmü Müderris Mevlânâ Mehmed arz-ı hâl sunup Taşköpri'de Mevlânâ Muzafferüddin Medresesi'nde iç-il hükmü ve fetvâ ile müderris iken medrese-i mezbûre pâye-i Sahn ve fetvâ ile Mevlânâ İbrahim'e verilip sıfrü'l-yed kalmağın kadıasker önünde imtihan oldukda rüchanı zâhir olmağla medrese-i mezbûre mûmâileyhe verilmek buyuruldu.
23 Rebiülevvel 1032 KK, nr. 257, s. 147	Medrese-i Celaliyye der-Kangırı ma'a fetvâ-yı şerîf Sâbıkâ ... müftisi olan Mevlânâ ... verilmek buyuruldu.
11 Ramazan 1067 KK, nr. 270, s. 18	Medrese-i Cemaleddin der-Kangırı Medrese-i mezbûre müderrisi kîdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ Mustafa Efendi zîde fazlühûnun azlin îcâb eder hali yoğiken Ahmed alup gadretmekle fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere ibka ve mukarrer olmak.
22 Ramazan 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 101b	Müftilik-i Kangırı Müftisi Seyyid Mehmed'in daima muharrik-i fitne vü fesad olmağla ref' olunup ve min-ba'd fetvâ vermemek üzere emir verilmek buyuruldu.
ÇARDAK	

4 Receb 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 89b	Medrese-i Yakup Paşa der-Çardak Medrese-i mezbûre Sadık Mehmed fevtinden ulemâdan Seyyid Mustafa'ya şeyhülislâm işâretiyle ve izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu.
DİYARBEKİR	
13 Cemâziyelevvel 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 27a	Medrese-i Hüsreviyye der-Diyarbakir Medrese-i mezbûre Van'da fetvâ ve İskenderpaşa Medresesi'nde mutasarrıf olan Ebubekir Efendi'ye Sahn pâyesiyle şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
Selh-i Şaban 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 99a	Medrese-i Mesudiyye der-Diyarbakir Medrese-i mezbûre daima müftilere verilegelmişken bir tarikle âhara verilmekle yine üslûb-ı kadîm üzere hâlâ Diyarbakir kadısı olup ba'dehû fetvâ ve Ergani ilhâkıyla tekâüd ihtiyar eden İbrahim'e şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
ELBİSTAN	
Gurre-i Muharrem 1068 KK, nr. 270, s. 101	Medrese-i Ashabu'l-Kehf Medrese-i mezbûreye izn bi'l-iftâ ile mutasarrıf olan Mevlânâ Ali Efendi bî-vech azl olunmağla fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle dâhil ile yine ibka ve mukarrer olmak.
10 Ramazan 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 159b	Medrese-i Ashab-ı Kehf der-Elbistan Medrese-i mezbûreye dâhil ve izn bi'l-iftâ ile Elbistanlı Ali Efendi'ye tevcih ..... Şerîfle Ali Efendi'ye ... olunup merkûm Ali'ye gadr olunmağla? .... ref' ve medrese-i mezbûre ...ke'l-evvel dâhil ve izn-i iftâ ile Ali Efendi'ye şeyhülislâm tertibleri üzere mukarrer olmak buyuruldu
22 Rebiülahir 1073 A.d, nr. 2937, s.9	Medrese-i Ashabu'l-kehf kazâ-i Elbistan Medrese-i mezbûreye izn bi'l-iftâ ve dâhil pâyesiyle müderris olan Ali Efendi on iki seneden mütecaviz ifade ve istifade üzere iken bazı kimesne ... aldıkda vazifeye kanaat etmemekle ... müdahale? etmekle Maraş kadısı arzu ile şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
EREĞLİ-KARAMAN	
18 Rebiülahir 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 22b	Ereğli Karamanı'nda müfti olan Mustafa Efendi'nin medârisden gayrı fetvâya bağlı bir şeyi olmayup ve bundan akdem meşihat tarikiyle mutasarrıf olduğu Şeyh Şehabeddin-i Makbûl Zâviyesin ecnebiden bazı kimesne zâviye olmağla elinden alup rencide etmekden hâlî olmamağla cihet-i maişetinde muzayaka çekilmekle zâviye-i mezbûrda sonradan ihdas olunan cihat ref' olunup fetvâyı ilhâk ve kayd-ı hayatıyla mutasarrıf olmak üzere kadısı Mehmed Efendi arz etmekle şeyhülislâm işâretiyle fetvâya te'bîden ilhâk olunmak buyuruldu.
ERGANİ	

28 Cemâziyelevvel 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 82b	Kazâ-i Ergani Kazâ-i mezbûr Diyarbekir kazâsından munfasıl olup ....müstakillen müfti olan İbrahim kazâ-yı mezbûrda tekmil-i müddet ettikten sonra ber-vech-i te'bîd ve tekâüd verilmek buyuruldu.
ERZİNCAN	
17 Rebiülahir 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 186	Medrese-i Melik Fahreddin Gazi der-Erzincan Medrese-i mezbûre hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile es- Seyyid Mehmed'in ruusu üzerinde olmağla mûcibince şeyhülislâm hazretlerinin işâretleri üzere tecdid olmak.
7 Safer 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 147	Medrese-i Melik Fahreddin Gazi der-Erzincan Medrese-i mezbûra kırk seneden mütecaviz izn bi'l-iftâ ile Seyyidgazi evladından Seyyid Mehmed mutasarrıf iken fevt olmağla girü izn bi'l-iftâ ve hâric elli ile oğlu Seyyid Mustafa'ya şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
ERZURUM	
27 Şaban 1054 KK, nr. 258, s. 63	Medrese-i Hundi Hatun der-Erzurum Medrese-i mezbûre mukaddemâ ulemâdan Mevlânâ Mehmed'e izn bi'l-iftâ ile verilüp üzerinde iken hilâf-ı inhâ müderrisinden Seyyid Sinan'a verilüp gadr olmağla şeyhülislâm tertibleri üzere girü izn bi'l-iftâ ile mûmâileyh Mevlânâ Mehmed'e verilmek.
Gurre-i Muharrem 1068 KK, nr. 270, s. 101	Medrese-i Yakutiyye der-Erzurum Medrese-i mezbûrenin müderrisi olan Veli Mehmed Efendi ehl-i ilim ve ehl-i fazl olmağla medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle fetvâya izin verilmek.
FİLİBE	
19 Rebiülevvel 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 173	Medrese-i Şehabeddin Paşa der-Filibe İzn bi'l-iftâ ve hâric ile medrese-i mezbûrede müderris olan Mevlânâ Abdülaziz fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere yerinde dâhil olmak.
Gurre-i Rebiülahir 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 73b	Medrese-i Şehabeddin Paşa der-Filibe Medrese-i mezbûre dâhil ile ve izn bi'l-iftâ olmak üzere Abdülaziz Efendi'ye şeyhülislâm işâretleri üzere Sahn pâyesi itibariyle verilmek buyuruldu.
18 Şevval 1070 KK, nr. 217, s. 51	Medrese-i Şehabeddin Paşa der-Filibe Medrese-i mezbûre Sahn pâyesiyle me'zûn bi'l-iftâ olan Abdülaziz Efendi'ye şeyhülislâm tertibleri üzere yerinde altmış itibar olunmak.
22 Cemâziyelevvel 1073 A.d, nr. 2937, s.18	Medrese-i Şehabeddin der-Filibe Filibe'de izn bi'l-iftâ ile medrese-i mezbûre müderrisi olan Abdülaziz fevt olmağın yeri İstanbul'da hâric elli ile Canbaziyye müderrisi Hacı Mustafa Efendi'ye şeyhülislâm işâretiyle ve dâhil ile verilmek.
GAZZE	

Evasıt-ı Receb 1020 A.RSK.d, nr. 1482, s. 224	Fetvâ-yı şerîf-i Gazze Gazze müftisi ve kadısına hüküm ki mektub gönderüp senin için ehl-i ilim ve sâhib-i fazl olduğundan gayrı her vechile hizmet-i iftâda mücidd ü sâ'î iken hâricden dahl olunmağla küllî gadr olup ve bundan mâ'adâ ahâlî-i vilâyet rıza ve şükran üzere olup hüsn-i hâlınden rıza üzere olmağla fetvâ-gir hâricden dahl olunmamak bâbında inayet recâsına Gazze kadısı arz etmeğın zıkr olunan fetvâya âhardan dahl olunmayup sen mutasarrıf olman emrim olmuştur, zıkr olunan fetvâya sen mutasarrıf olup hizmet-i fetvâda mücidd ü sâ'î olup âharı dahl ettirmeyesin.
GELİBOLU	
Cemâziyelevvel 1031 KK, nr. 257, s. 73	Medrese-i Saruca Paşa ma'a fetvâ-yı şerîf-i Gelibolu Mahlûl olmağın Hacı Hasan müderrisi olan Mevlânâ Derviş Efendi'ye verilmek buyuruldu Bâ-hatt
Receb 1031 KK, nr. 257, s. 94	Medrese-i Saruca Paşa ma'a fetvâ-yı şerîf Mahlûle olmağın İstanbul'da Perviz Efendi'ye müderris olan Mevlânâ Ahmed Efendi'ye dâhil pâyesiyle verilmek buyuruldu.
16 Zilkade 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 337	Medrese-i Saruca Paşa ma'a fetvâ der-Gelibolu Hâric elli ile şeyhülislâm işâretiyle Mehmed Buharî'ye verilmek.
2 Muharrem 1072 KK, nr. 217, s. 186	Medrese-i Saruca Paşa der-Gelibolu Medrese-i mezbûrda hâric ve izn bi'l-iftâ ile müderris olan Mehmed el-Buharî müstahık olmağla yeri dâhil itibariyle olunmak üzere şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
12 Rebiülevvel 1076 A.d, nr. 2937, s.151	Medrese-i Saruca Paşa der-Gelibolu İzn bi'l-iftâ ve hâric hareket-i misliyyesiyle müderris olan Süleyman Efendi ehl-i ilim olmağla yerinde dâhil itibar olunmak üzere şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
GÜZELHİSAR	
16 Receb 1054 A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 56	Medrese-i Üveys Paşa der-Güzelhisar Medrese-i mezbûre Mevlânâ Mehmed'e izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu.
Ramazan 1054 KK, nr. 258, s. 56	Medrese-i Üveys Paşa der-Güzelhisar Medrese-i mezbûre Mevlânâ Mehmed'e izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu.
HALEB	
7 Cemâziyelâhir 981 KK, nr. 225, s. 336	Fetvâ-yı şerîf-i mahrûse-i Halep Hâliyâ olan müfti vefat edüp Seydigazi Medresesi'nde

	müderriş olan Mevlânâ Yahya'ya verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
15 Cemâziyelâhir 1061 A.RSK.d, nr. 1522, s. 97	Medrese der-Haleb ma'a'l-fetvâ ve kazâ-i Ma'arratu'n- Numan Dâhil ile Rodos'da Süleyman müderriş ve müftisi olan Şer'î Hasan Efendi'ye şeyhülişlâm hazretlerinin işâretleri üzere verilmek.
7 Muharrem 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 104	Medrese-i Hüsreviyye ma'a fetvâ-yı Haleb ve kazâ-i İdlib-i Suğra Fetvâ-yı şerîfi meşrûta olan medrese-i mezbûre ile Kuds-i şerîf pâyesiyle sâbıkâ müfti olan Kevakibîzâde (boş) şeyhülişlâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
7 Rebiülevvel 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 254	Medrese-i Hüsreviyye ve izn bi'l-iftâ der-Haleb Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile müstahık olan Mehmed'e şeyhülişlâm tertibleri üzere verilmek.
Evasıt-ı Cemâziyelâhir 1066 A.RSK.d, nr. 1531-A, s. 24	Medrese-i Hüsreviyye der-Haleb ma'a fetvâ Hüküm ki, kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Kevakibîzâde Mevlânâ Mehmed zîde ilmuhu südde-i saadetime gelüp Haleb fetvâsı meşrûta olan medrese-i mezbûre ile fetvâ- yı şerîfe hidmeti şeyhülişlâm mektubu mûcibince sûret-i ruûs verilmekle mûcibince yazılmıştır.
21 Şaban 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 55b	Müftilik-i Haleb Kevakibîzâde Mehmed Efendi üzerinde olup tevcîh... verilmekle şeyhülişlâm tertibleri üzere mukarrer olmak buyuruldu.
HAREMEYN-İ ŞERİFEYN	
14 Şevval 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 125	Fetvâ-yı Malikî der-Haremeyn-i Şerîfeyn Sâbıkâ Tunus'da müfti olan Mevlânâ Ali arz-ı hâl sunup mukaddemâ Fas canibine gönderilüp hidmet etmekle Mısır havalisinde elli pâre vazife ile Malikî fetvâsın recâ etmeğın kanun üzere verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
HEZARGRAD	
23 Ramazan 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 203	Medrese-i İbrahim Paşa der-Hezargrad Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ve hâric elli ile müderrişisi olan İvaz Efendi'ye yerinde dâhil itibar olunmak üzere şeyhülişlâm işâretiyle verilmek.
17 Receb 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 49b	Medrese-i İbrahim Paşa ma'a'l-fetvâ der-Hezargrad Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ve kadimde Çardak kazâsı ilhâkıyla mutasarrıf olan İvaz Efendi fevt olup mahlûle olmağla sâbıkâ Niğbolu'da Kadı İvaz ve Gazi Ali Beğ medreselerinde fetvâ ile mutasarrıf olan Mevlânâ Ali Efendi'ye şeyhülişlâm işâretiyle ve dâhil ve izn bi'l-iftâ ve mülhak olan nâhiye ile verilmek buyuruldu.

27 Şaban 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 57b	Medrese-i İbrahim Paşa ma'a fetvâ ve kazâ-i Çardak der-Hezargrad Medrese-i mezbûra Hezargrad fetvâsı ve Çardak nâhiyesi ilhâkıyla mutasarrıf olan (boş) üzerinde olmağla mukarrer olmak buyuruldu.
26 Şevval 1067 KK, nr. 270, s. 47	Medrese-i Maktul İbrahim Paşa der-Hezargrad ma'a'l-iftâ ve nâhiye-i Çardak Medrese-i mezbûre müderris olan kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkın Mevlânâ İvaz Efendi zîde fazlühü üzerinde iken sâbıkâ şeyhülislâm olan Balizâde Efendi fevt oldu deyu medrese ve fetvâ ve ilhâkı âhara verilmekle pîr ü ihtiyar ve el-vâcibu'r-riâye olmağla fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle ibka ve mukarrer olmak
28 Cemâziyelevvel 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 82b	Sâbıkâ fetvâ ve dâhil ve Çardak kazâsı ilhâkı ile Hezargrad'da İbrahim Paşa müderrisi olan Ali Efendi'ye izn bi'l-iftâ ve Sahn pâyesiyle Niğbolu'da Kadı İvaz Medresesi ve tevliyeti mülhakı olan Plevne'de Gazi Ali Beğ Medresesi'nin vazifesi yevmî elli akçe ile vakıf zevâidinden teknil olmak üzere şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
22 Safer 1072 KK, nr. 217, s. 196	Medrese-i İbrahim Paşa der-Hezargrad Medrese-i mezbûrede müderris ve me'zûn bi'l-iftâ olan İvaz fevtinden Hezargrad'da ma'zûl pîr ve ehl-i ilim olan Mehmed Efendi'ye şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
HISNIMANSUR	
Evahir-i Cemâziyelevvel 1075 KK, nr. 273, s. 54	Hidmet-i fetvâ der-kasaba-i Hisnımansur Mevlânâ İbrahim'e hüküm ki, kazâ-i mezbûrda müfti olan Molla Veli fevt olmağla müstakillen fetvâ vermek üzere tevcih olunup bi'l-fiil şeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince yazıldı.
İZMİR	
17 Rebiülahir 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 186	Medrese-i Sultan Selim Han der-medine-i İzmir Mahlûl olmağla zümre-i kudâttan olan Mevlânâ Mehmed hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
5 Zilhicce 1061 A.RSK.d, nr. 1523, s. 69	Fetvâ-yı İzmir ma'a medrese Manisa'da dâhil ile Tekke müderrisi Akkörzâde? (BOŞ) Efendi'ye verilmek.
21 Şaban 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 55b	Medrese-i Sultan Selim der-İzmir İzn bi'l-iftâ ile müderris olan Akkörzâde? Efendi'ye Sahn pâyesiyle şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.

Gurre-i Rebiülahir 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 73b	Medrese-i Sultan Selim Han der-İzmir Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ve Sahn pâyesiyle müderris olan Akkörzâde? Mustafa Efendi üzerinde altmış itibariyle şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
Evahir-i Şevval 1073 KK, nr. 273, s. 5	Medrese-i Sultan Selim Han ma'a zâviye-i Seyyid Mûkerremüddin der-İzmir Hüküm ki izn bi'l-iftâ ile müderris olan Mevlânâ Seyyid Ahmed gelüp bundan akdem medrese-i mezbûru zâviye-i merkûme ilhâkıyla kendüye tevcîh olunup üzerinde iken âhardan Seyyid Ali zâviye-i mezkûru ben aldım deyu tarafından ..... medrese-i mezbûr Mûkerremüddin zâviyesiyle ma'an zabt etmek üzere şeyhülislâm işâretiyle ibka ve mukarrer kılındı. Şevval'in yirmi dokuzuncu gününde sûret-i ruûs verilmekle.....
KARAHİSAR-I SAHİB	
29 Muharrem 1030 KK, nr. 257, s. 18	Medrese-i Gedik Ahmed Paşa der-Karahisar ma'a fetvâ-yı şerîf Hâric olmak üzere hâricden ... Mevlânâ Mehmed Efendi'ye verilmek buyuruldu.
Zilhicce 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 140	Medrese-i Gedik Ahmed Paşa der-Karahisar-ı sahib Medrese-i mezbûrede izn bi'l-iftâ ve dâhil ile on seneden beridir müderris olan Ali Efendi'ye pâye-i Sahn itibar olmak üzere verilmek buyuruldu.
KARS	
Evasit-ı Ramazan 1075 KK, nr. 273, s. 63	Hidmet-i fetvâ-i Kars Zü'l-kadriye Mevlânâ Mahmud'a hüküm ki kazâ-i mezbûrda me'zûn bi'l-iftâ olan Osman fevt olmağla ve sen ehl-i ilim olduğun ecilden kazâ-i mezbûrda iftâ eylemek bâbında bi'l-fiil şeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehu tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince yazıldı.
KASABA-İ AKDENİZ	
29 Rebiülevvel 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 178	Medrese-i el-Hac İbrahim der-kasaba-i Akdeniz İzn bi'l-iftâ ile müderris olan Süleyman fevt olup yeri mahlûl olmağın kırkdan ma'zûl Mevlânâ Abdülbaki'ye yevmî elli akçe ve hâric ile ve izn bi'l-iftâ ile fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
KASABA-İ MALKARA	
29 Rebiülevvel 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 178	Medrese-i Turhan Beğ der-kasaba-i Malkara İzn bi'l-iftâ ile müderris olan Mevlânâ Mehmed müstahıkk-ı inâyet olmağın yerinde hâric elli ile fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
KASTAMONU	

3 Cemâziyelâhir 1005 A.RSK.d, nr. 1474, s. 194	Medrese-i Atabek Gazi der-Kastamonu Kastamonu kadısı mektub gönderüp medrese-i mezbûreye elli akçe ile hâric hükmü ve fetvâ ile mutasarrıf olan Mevlânâ Mehmed için ehl-i ilimdir deyu medrese-i mezbûre dâhil olmak recâsına arz etmeğin verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
12 Receb 1005 A.RSK.d, nr. 1474, s. 211	Medrese-i Atabek der-Kastamonu Sâbıkâ müderris Mehmed arz-ı hâl sunup dâhil pâyesi ve fetvâ ile kendüye verilmeğin Bıyık Muhyiddin demekle maruf kimesne istihkakı yoğiken almağla giru kendüye recâ etmeğin verilsin deyu buyuruldu. Bâ-hatt
23 Cemâziyelâhir 1042 A.RSK.d, nr. 1502, s. 41	Medrese-i Atabek Gazi der-Kastamonu Taşköpri'de vâki Muzafferiye Medresesi'nde dâhil elli ile müderris olan Mevlânâ Kemal Efendi'ye izn bi'l-iftâyla ber-vech-i mübadele verile deyu buyuruldu. Bâ-hatt
24 Rebiülahir 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 23a	Kazâ-i Edirne Kastamonu'da Atabek Medresesi'yle müfti olan İsmail Efendi'ye ... pâyesi ihsan olunup hâlâ Edirne kazâsı pâyesi verilmek buyuruldu.
8 Şevval 1074 KK, nr. 273, s. 36	Hidmet-i fetvâ-yı kazâ-i Kastamonu ma'a medrese-i Atabek Gazi ve Efendi Kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ sâbıkâ.... Hafız Ömer Efendi zîde fazluhûya hüküm ki zikr olunan medreseler ilhâkıyla kazâ-i mezbûrda iftâ eylemek üzere bi'l-fiil Şeyhülişlâm Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından mektub verilmekle mûcibince yazıldı. Bâ-işâret-i şeyhülişlâm
Evahir-i Zilhicce 1074 KK, nr. 273, s. 43	Hidmet-i fetvâ ma'a medrese-i Atabek Gazi der-Kastamonu Mevlânâ Hasan zîde fazluhûya hüküm ki Kastamonu'da medrese-i mezbûr ile me'zûn bi'l-iftâ olan ...zâde Hafız Ömer ref' olunup medrese-i mezbûre ile Kastamonu'da iftâ eylemek bâbında bi'l-fiil şeyhülişlâm olan Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından mektub gönderilmekle mûcibince yazıldı. Bâ-işâret-i şeyhülişlâm
KAYSERİYYE	
29 Cemâziyelâhir 1005 A.RSK.d, nr. 1474, s. 203	Medrese-i Sultan Eretna der-Kayseriyye Dâhil pâyesiyle müderris ve müfti olan Muslihuddin için ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlet olup azlin icap eder husus yoğiken âhara verilmiştir deyu mukarrer olmak recâ etmeğin buyuruldu. Bâ-hatt

20 Zilhicce 1005 A.RSK.d, nr. 1474, s. 248	Medrese-i Köşk ma‘a Şifaiyye Sâbıkâ Köşk müderrisi Mevlânâ Mustafa‘ya mevleviyet ile Gence kazâsı verilmeğin müyesser olmamağla hâlâ zikr olan medreseler fetvâ-yı şerîfe ile ber-vech-i tekâüd verilmek buyuruldu.
Evahir-i Muharrem 1018 A.RSK.d, nr. 1482, s. 38	Medrese-i Gıyasiyye der-Kayseriyye Kayseriyye mollasına hüküm ki medrese-i mezbûre müderrisi olan dârende Mevlânâ Veli zîdet fezâiluhûya gelüp Mevlânâ Celaleddin-i Rumî kuddise sırruhû evladından olup ehl-i ilim ve sâhib-i fazl olmağla medrese-i mezbûra gelüp zâviyeyi ilhâk iç-il‘den hâric elli hükmü ile tevcih olunup iftâya dahi me‘zûn olmağla talim-i ulum ve hidmet-i fetvâ ile .... kusuru yoğiken medrese-i mezbûra yirmi beş akçe ile .... Mevlânâ Mehmed’e verilüp gadr olunmağla girü kendüye mukarrer kılınup bi‘l-fiil üzerinde olup lakin dahl ve nizadan hâli olmamağın medrese-i mezbûreye Mevlânâ-yı mûmâileyh tevcih ve ibka olunduğundan? mutasarrıf olup mezbûr Mehmed‘i ve âharı dahlettirmeyesin?
28 Şevval 1057 A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 73	Medrese-i Huand Hatun der-Kayseriyye Medrese-i mezbûre izn bi‘l-iftâ ve hâric ile .... kazâsından munfasıl ehl-i ilim ve müstahik olan es-Seyyid Mehmed Efendi‘ye verilmek
24 Şaban 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 79	Medrese-i Hundi Hatun der-Kayseriyye Hâric elli ve izn bi‘l-iftâ ile müderris olan Seyyid Mehmed Efendi ehl-i ilim ve tarîk eskisi olmakla yerinde dâhil itibar olunmak üzere şeyhülislâm hazretleri tertibleri üzere verilmek.
24 Şaban 1060 A.RSK.d, nr. 1522, s. 16	Medrese-i Hundi Hatun der-Kayseriyye Hâric elli ve izn bi‘l-iftâ ile müderris olan Seyyid Mehmed Efendi ehl-i ilim ve tarîk eskisi olmağla yerinde dâhil itibar olunmak üzere şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
20 Cemâziyelâhir 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 225	Medrese-i Kenaniyye der-Kayseriyye Hâlâ Kayseriyye‘de me‘zûn bi‘l-iftâ olan Seyyid Mehmed’e şeyhülislâm tertibleri ile verilmek.
23 Şevval 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 294	Medrese-i Melik Eretna ve iftâ-yı Kayseriyye Medrese-i mezbûre Kayseriyye fetvâsıyla Kayseriyye‘de Şaban müderrisi ve izn bi‘l-iftâ üzere Seyyid Mehmed’e şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
8 Zilhicce 1067 KK, nr. 270, s. 88	Medrese-i Sahibiyye der-Kayseriyye Medrese-i mezbûre mahlûle olmağla Kayseriyye‘de Handi Medresesi‘nden ma‘zûl olan Mevlânâ es-Seyyid (boş) Efendi zide fazluhûya fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle kema-fi‘l-evvel izn bi‘l-iftâ ile verilmek.

Gurre-i Muharrem 1068 KK, nr. 270, s. 101	Medrese-i Handi der-Kayseriyye Medrese-i mezbûrenin izn bi'l-iftâ ile mutasarrıfı olan kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ Seyyid (boş) Efendi zîde fazluhûnun üzerinde iken hilâf-ı inhâ ile azl olunmak ile fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle yine tevcîh-i sâbık üzere ibka ve mukarrer olmak.
25 Safer 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 68b	Medrese-i Handi Hatun der-Kayseriyye Medrese-i mezbûrenin izn bi'l-iftâ ile müderrisi olan Şaban Efendi'nin yeri âhara verilmekle şeyhülislâm tertibleri ile mukarrer olmak buyuruldu.
KEFE	
12 Cemâziyelevvel 971 KK, nr. 218, s. 36	Fetvâ-i Kefe Mahrûse-i mezbûre müftisi ferâgat etmekle Eyüp Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ Muslihuddin'e buyuruldu.
12 Ramazan 971 KK, nr. 218, s. 152	Medrese-i Kefe ma'a fetvâ Doksan akçe ile Ankara'da elli akçe ile Seyf müderrisi olan Mevlânâ Ekmel'e otuz akçesi medreseden ve altmış Osmanî Kefe mahsulünden buyuruldu.
6 Şaban 987 KK, nr. 236, s. 118	Fetvâ-yı Kefe ma'a medrese İstanbul'da elli akçe ile Koca Mustafa Paşa müderrisi olan Mevlânâ Muhyiddin'e verilmek buyuruldu.
12 Ramazan 993 KK, nr. 246, s. 47	Fetvâ der-Kefe Kefe fetvâsı hâlâ mahlûl olmağın mahrûse-i İstanbul'da Sekban Ali Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ Ramazan'a verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
Gurre-i Recebü'l-mürecceb 1011 A.RSK.d, nr. 1476-A, s. 2	Hidmet-i fetvâ der-Kefe Sâbıkâ Kefe müftisi olan Azakî Mevlânâ Muhyiddin'e hüküm ki Gazi Giray Han dâmet meâlîhi mektub gönderüp senin için ehl-i ilim ve sâhib-i fazilet olup Kefe hazinesinden yüz yirmi akçe ... hizmet-i fetvâdan ... bilâ-sebebe âhara verilmiştir deyu üslûb-ı sâbık üzere mukarrer olmak recâsına arz etmeğın üslûb-ı sâbık üzere mukarrer olmuştur.
29 Cemâziyelâhir 1054 A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 47	Medrese-i Ferhadiyye der-Kefe Kefe'de vâki Cezerî Kasım Paşa müderrisi olan Mevlânâ Yusuf ehl-i ilim olmağla şeyhülislâm hazretleri tertibi üzere izn bi'l-iftâ dâhil ile verilmek buyuruldu.
29 Cemâziyelâhir 1054 KK, nr. 258, s. 51	Medrese-i Ferhadiyye der-Kefe Kefe'de vâki Cezerî Kasım Paşa müderrisi olan Mevlânâ Yusuf ehl-i ilim olmağla medrese izn bi'l-iftâ ve dâhil elli ile verilmek buyuruldu.
14 Şevval 1067 KK, nr. 270, s. 37	Medrese-i Ferhadiyye der-Kefe Kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ Abdüsselam Efendi zîde fazluhû arz-ı hâl sunup Kefe'de Ferhadiyye

	Medresesi'ne dâhil ile hareket-i misliyye olmak üzere izn-i iftâ ile mutasarrıf olup ehl-i ilim olmağla inayet recâ etmeğin fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle yerinde mûsıla-i Sahn itibar olunmak.
KIBRIS	
Gurre-i Rebiülahir 988 KK, nr. 236, s. 351	Medrese-i Muradiyye der-Bursa Sâbıkâ Kıbrıs'da müfti olan Mevlânâ Nurullah'a verilmek buyuruldu. Kabul etmemeğin aşağıda tekrar arz olunup buyuruldu. Tekrar arz olunup altmış akçe buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
16 Rebiülahir 988 KK, nr. 236, s. 375	Medrese-i Sultan Selim Han der-Cezire-i Kıbrıs ma'a fetvâ-yı şerîf Bursa'da Muradiye müderrisi olan Mevlânâ Nurullah'a yetmiş akçe ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
3 Rebiülahir 1013 A.RSK.d, nr. 1477, s. 17	Fetvâ-yı Cezîre-i Kıbrıs Kapudan Sinan Paşa hazretleri ve Kıbrıs Beğlerbeğisi Cafer Paşa mektub gönderüp Cezîre-i mezbûre müftisi olan Mevlânâ Sadeddin ehl-i ilim ve sâhib-i fazl iken fetvâsı bilâ-sebeb Şam müftisi Mevlânâ Mustafa'ya verilüp kabul etmemekle girü mûmâileyhe mukarrer olmasın recâ eyledikleri ecilden arz olundukda girü mûmâileyhe verilmek buyuruldu. Bâ-telhis
28 Cemâziyelâhir 1030 KK, nr. 257, s. 39	Fetvâ-yı şerîf der-Kıbrıs İstanbul'da Merdumiye müderrisi ... Mevlânâ Ali Efendi'ye verilmek buyuruldu.
Cemâziyelevvel 1031 KK, nr. 257, s. 73	Hidmet-i fetvâ-yı şerîf der-Kıbrıs ma'a medrese-i Sultan Selim Han Zikr olunan fetvâ-yı şerîf mahlûl olmağın sâbıkâ fetvâ-yı şerîf hidmetinde olan Mevlânâ Abdurrahman Efendi'ye verilmek dâhil pâyesiyle buyuruldu. Bâ-hatt
8 Şaban 1054 KK, nr. 258, s. 63	Medrese-i Darü'l-hidaye der-Lefkoşiyeye tâbi'-i Kıbrıs Mukaddema emr-i şerîf ile Kıbrıs müftisi olan Halimzâde Mevlânâ Ali zîde fazlûhû emr-i âlî olmağla mûmâileyhe verilmek.
26 Ramazan 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 322	Medrese-i Sultan Selim der-Kıbrıs ma'a izn bi'l-iftâ şeyhülislâm işâretiyle Ahmed'e verilmek.
22 Ramazan 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 101b	Müftilik-i Kıbrıs ma'a medrese Kıbrıs müftisi olan Ahmed fevt olmağla yeri ulemâdan Mesud'a izn bi'l-iftâ ve medresesiyle sair müftiler nice tasarruf edegeldilerse ol vech üzere tasarruf etmeğe şeyhülislâm tertibleri ile verilmek buyuruldu.

4 Rebiülevvel 1070 EV.d, nr. 38004, vr. 177a	Medrese-i Sultan Selim Han der-Lefkoşa Medrese-i mezbûreye izn bi'l-iftâ ile mutasarrıf olan Mesud nâ-ehil olmağın ref` olunup medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile kudâttan ehliyeti ve istihkakı olan .... zâde Mehmed Efendi'ye şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
KIRKKİLİSE	
17 Ramazan 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 102a	Medrese-i Çavuşbaşı der-Kırkkilise Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ve Çavuşbaşı Mustafa Ağa vakfından on akçe vazifeye meşrutatı .....ve Ahmed Paşa vakfından on akçe vazife dahi ber-vech-i te'bîd dâhil pâyesiyle mutasarrıf olan Halil ehl-i ilim olmağla Sofular..... nâm vakf-ı mezraa dahi medreseye ilhâk olunup şeyhülislâm işâretiyle Sahn itibariyle verilmek buyuruldu.
KIZILCA TUZLA	
23 Ramazan 1005 A.RSK.d, nr. 1474, s. 231	Medrese-i Gazi Hüdavendigâr der-Kızılca Tuzla Medrese-i mezbûrede yevmî elli akçe ile müderris olan (boş) ... olup tecdîd-i berat dahi etmemenin Beğşehri'nde İsmail Beğ Medresesi'nden iki yıl ziyade infisali olan Mevlânâ Mehmed'e yevmî altmış akçe ve fetvâ ile ve iç-il şartıyla verilmesi arz olundukda buyuruldu.
KİLİS	
Evasit-ı Rebiülevvel 1019 A.RSK.d, nr. 1482, s. 131	Medrese-i ... der-Kilis ma'a hizmet-i fetvâ Halep Beğlerbeğisi Vezir Sinan Paşa'ya ve Kilis kadısına, Kilis kadısı mektub gönderüp zikir olunan medrese fetvâ hizmeti ile dârende Emrullah zîde fazluhû üzerinde ve beratla tasarrufunda iken Kürd Hüseyin ve Halepli Süleyman dahl edüp lakin mezbûrlar kendi hallerinde olmayup şirret u şeka ile ..... olup muşârunileyh emr etmeğın mukarrer olmak recâsına arz etmeğın mukarrer olup emr yazılmıştır.
KONYA	
25 Ramazan 998 A.RSK.d, nr. 1621, s. 13	Medrese-i Hazret-i Mevlânâ der-Konya Konya kadısı mektub gönderüp Konya'da âsûde olan Hazret-i Mevlânâ evladından olup kendü medreselerinde müderris ve müfti olan Baha/Yahya Veled? fevt olup yeri mahlûl olmağın girü kazâ-i mezbûrda sâbıkâ müfti olan Mevlânâ Mahmud'a arz edüp fetvâya layıkdır deyu bildirmeğın mukaddema altmış akçe ile imiş hâlâ mezbûra elli akçe ile verilmek buyuruldu.
18 Rebiülahir 1042 A.RSK.d, nr. 1502, s. 33	Medrese der-Konya Seyyidgazi Medresesi'nde iftâ ile müderris olan Çavuşzâde Mevlânâ (boş) Efendi'ye ber-vech-i

	mübadele verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
20 Rebiülevvel 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 173	Medrese-i Karatay-ı Kebîr der-Konya Medrese-i mezbûrede hâric ve izn bi'l-iftâ ile müderris olan Mevlânâ fevt olup yeri mahlûl olmağın kırkdan ma'zûl Mevlânâ Mustafa'ya hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
5 Zilhicce 1061 A.RSK.d, nr. 1523, s. 70	Fetvâ-yı Konya ma'a medrese-i Karatay-ı Kebîr Kırkdan ma'zûl Mahmud Efendi'ye hâric elli ile verilmek.
10 Receb 1061 A.RSK.d, nr. 1522, s. 106	Medrese-i Karatay-ı Kebîr ma'a fetvâ der-Konya Medrese-i mezbûreden ma'zûl Mustafa Efendi'ye dâhil ile verilmek.
20 Safer 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 249	Medrese-i Karatay-ı Kebîr der-Konya Hâric elli ile Yenişehir'de İsmail Beğ müderrisi Mahmud'a dâhil ve izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek.
24 Rebiülahir 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 267	Medrese-i Karatay-ı Kebîr ma'a fetvâ der-Konya Mukaddema mutasarrıf olan Mustafa'ya şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
(Selh) Cemâziyelevvel 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 278	Medrese-i Karatay-ı Kebîr ma'a fetvâ der-Konya Medrese-i mezbûreye Konya fetvâsıyla dâhil ile mutasarrıf olan Mustafa'ya şeyhülislâm işâretiyle Sahn itibariyle mutasarrıf olmak.
26 Zilkade 1084 KK, nr. 7517, s. 21	Medrese Karatay-ı Kebîr der-Konya Medrese-i mezbûre mahlûl olmağla Konya'da izn bi'l-iftâ ile kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ es-Seyyid Ahmed zîde ilmuhû için mahall u müstahıktır deyu verilmek recâsına bi'l-fiil şeyhülislâm olan fazîletlü Ali Efendi hazretlerinin işâretleri mûcibince verilmek. [Derkenar: İzn-i iftâ için emr-i şerîf dahi verilmek buyuruldu. (Evahir-i Zilkade 1084)]
KUDÛS	
15 Cemâziyelevvel 1062 A.RSK.d, nr. 1522, s. 251	Medrese-i Osmaniyye ve Medrese-i Cevheriyye ma'a tevliyet ve nezâret der-Kuds-i şerîf Kuds-i şerîfde izn bi'l-iftâ ile Osmaniye Medresesi'ne mutasarrıf olanlar ve Cevheriye Medresesi'ne mutasarrıf olanlar Cevheriye Medresesi'ne ma'an mutasarrıf olagelmekle Mustafa Efendi'ye Cevheriye Medresesi'ne tevliyet ve nezâretleriyle mutasarrıf olmak üzere şeyhülislâm işâretleriyle verilmek buyuruldu.

11 Zilkade 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 217	Medrese-i Salahiyye der-Kuds-i şerîf Mezheb-i İmam Şafîî hazretleri üzere iftâya izn ile Seyyid Ebü'l-Lutf'a şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
26 Zilhicce 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 230	Medrese-i Osmaniyye ve tevliyet-i Cevheriyye ve ifta-i Hanefiyye der-Kuds-i şerîf Kuds-i şerîfde Hanefiyye müftisi olan anda murad etmeyüp hizmet-i lâzimesin tatil itdüğünden gayrı Cevheriyye vakfının mahsulün ekl u kal' edüp mürtezikaya vermemekle şikâyete mutazammın arz-ı mahzar gelmeğın hâric medresesinden ma'zûl Ali'ye Osmaniye Medresesi ve Cevheriye tevliyeti ile şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
25 Rebiülevvel 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 258	Medrese-i Osmaniyye ma'a'l-fetvâ der-Kuds-i şerîf Şeyhülislâm işâretiyle Ali'ye verilmek.
5 Şaban 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 299	Medrese-i Osmaniyye ve tevliyet-i Cevheriyye ve iftâ-i Hanefiyye der-Kuds-i şerîf Dâhil ile Ali Efendi üzerinde olmağla mukarrer olmak.
25 Şaban 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 311	Medrese-i Salahiyye ma'a fetvâ-yı Şafiiyye der-Kuds-i şerîf Medrese-i mezbûre fetvâsı ile Abdüllatif'e şeyhülislâm işâretiyle mukarrer olmak.
17 Zilhicce 1066 A.RSK.d, nr. 1531, s. 8	Medrese ve izn bi'l-iftâ der-Kuds-i şerîf Kuds-i şerîfde mukaddemâ me'zûn bi'l-iftâ olan Ali Efendi'ye şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
19 Ramazan 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 101b	Medrese-i Osmaniyye der-Kuds-i şerîf Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile kırkdan ma'zûl Seyyid Abdurrahim'e hâric elli ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
15 Zilhicce 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 169a	Medrese-i Salahiyye der-Kuds-i şerîf Medrese-i mezbûra Kuds-i şerîfde Şafîî müftisi olanlar tasarruf edegelim Şafîî müftisi Seyyid Ebü'l-Lutf mutasarrıfken Şeyh Ali şirrîr u şakî bir tarîk ile alup dahletmekle şeyhülislâm tertibleri üzere mukarrer olmak buyuruldu.
10 Cemâziyelevvel 1070 KK, nr. 217, s. 1	Medrese-i Salahiyye der-Kuds-i şerîf Medrese-i mezbûre ulemâ-i Şafiiyye'den bir âlime meşrûta olmağla avâmu'n-nasdan olup nefy olunan Şeyh Ebü'l-Lutf medreseden ref' ve iftâdan men' olunup ulemâ-i Şafiiyye'den Şeyh Muhammed... el-Eş'arî'ye buk'alık ve mezheb-i Şafîî üzere fetvâ vermek için şeyhülislâm tertibleri üzere ruûs ve emir verilmek buyuruldu.

KÜTAHYA	
3 Muharrem 1000 A.RSK.d, nr. 1473, s. 16	Medrese-i Germiyanoglu ma'a fetvâ der-Kütahya Sâbıkâ medrese-i mezbûreye müftilik üzere ber-vech-i tekâüd seksen akçe ile mutasarrıf olup Vacidiyye Medresesi'ne tebdil olunan Mevlânâ Mehmed arz-ı hâl sunup girü medresesi on akçe terfi kendüye verilmek recâ etmeğin medresesi ve fetvâsı mukarrer olunsun deyu buyuruldu. [Derkenar: Hâlen müşarunileyh gelip medrese-i mezbûreyi talep etmeğin verildi.] Bâ-hatt
4 Muharrem 1000 A.RSK.d, nr. 1473, s. 179	Medrese-i Vâcidiyye Nefs-i Kütahya'da vâki Germiyanoglu Medresesi'nde Sahn pâyesiyle muîd ve mülâzım vermek üzere yevmî altmış akçe ulufe ile müfti ve müderris olan Kasım'a Kütahya'da Vâcidiye Medresesi üslûb-ı sâbık üzere istibdal tarîkiyle verilüp lakin kendü hazır olmamağla kabul etmemiş kaydolunmasın? Ruûs-ı kazâyaya kaydolunmayıp hâlen âsitane-i saadete gelüp medrese-i mezbûreyi kabul edip ve üslûb-ı sâbık üzere Sahn pâyesiyle muîd ve mülâzım verüp müfti ve müderris olmak üzere ruûsa kaydolunmasın recâ etmeğin kanun üzere buyuruldu.
14 Cemâziyelâhir 1054 KK, nr. 258, s. 50	Medrese-i Vacidiyye der-Kütahya Medrese-i mezbûre mahlûl olmağla sâbıkâ mevleviyet ile Eskişehir kadısı olan Mevlânâ Ramazan'a izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
14 Cemâziyelâhir 1054 A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 44	Medrese-i Vâcidiyye der-Kütahya Sâbıkâ mevleviyet ile Eskişehir kadısı olan Mevlânâ Ramazan'a izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt Bâ-tertib-i şeyhülislâm
Receb 1055 A.RSK.d, nr. 1517, s. 36	Medrese-i Vâcidiyye ma'a'l-fetvâ der-Kütahya Mahlûle olmağla dâhil elli ile İstanbul'da Hacı Hasan müderrisi Hasan Efendi'ye verilmek buyuruldu.
4 Muharrem 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 68	Medrese-i Vâcidiyye İstanbul'da Behramiye müderrisi olan Abdurrahman zîde fazlühüya Kütahya'da vâki Vâcidiye Medresesi'yle fetvâsı faziletli şeyhülislâm hazretlerinin işâretleri üzere hâric ile verilmek buyuruldu.
10 Şevval 1057 A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 18	Medrese-i Vahid Paşa der-Kütahya Seyyidgazi'de dâhil ve izn bi'l-iftâ ile Sultan Süleyman Han müderrisi olan kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Hacızâde? Mevlânâ Seyyid Mehmed Efendi zîde

	fazluhûya misli ve yine izn bi'l-iftâ ile medrese-i mezbûre fazîletlü şeyhüislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
LARENDE	
23 Şaban 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 78	Medrese-i Emir Musa der-Larende Medrese-i mezbûrede izn bi'l-iftâ ve müderris olan Nasuh'un fevtinden sâbıkâ ol câniblerde müfti olan Mustafa Efendi'ye hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile mahzar mûcibince şeyhüislâm hazretlerinin işâretleri üzere verilmek.
23 Şaban 1060 A.RSK.d, nr. 1522, s. 16	Medrese-i Emir Musa der-Larende Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile müderris olan Nasuh'un fevtinde sâbıkâ ol caniblerde müfti olan Mustafa Efendi'ye hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile mahzar mûcibince şeyhüislâm hazretlerinin işâretleri üzere verilmek buyuruldu.
Gurre-i Şaban 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 47	Medrese-i Emir Musa der-Larende ma'a fetvâ-i Larende Konya'da Sırçalı Medresesi'ne hâric elli ile müderris olan Mevlânâ Seyyid Mahmud Efendi ehl-i ilim ve müstahkk-ı inâyet olmağla Larende fetvâsı ile medrese-i mezbûre şeyhüislâm hazretlerinin işâreti ile verilmek buyuruldu.
10 Cemâziyelâhir 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 219	Medrese-i Emir Musa der-Larende Mahlûl olmağla izn bi'l-iftâ ile kırkdan ma'zûl Mehmed Efendi'ye şeyhüislâm tertibleri ve hatt-ı hümâyun ile verilmek.
MANASTIR	
28 Zilkade 1062 A.RSK.d, nr. 1526, s. 86	Medrese-i Ahmed Paşa ve Hacı Mahmud Beğ der-Manastır Müderris Şah Mehmed'in fevtinde izn bi'l-iftâ ile kazâdan fâriğ olup ...u'l-asl ve'dîn olan İbrahim'e hâric elli ile verilmek buyuruldu.
MANİSA	
24 Rebiülevvel 998 KK, nr. 252, s. 205	Müftilik-i Manisa İstanbul'da Şah Sultan müderrisi olan Mevlânâ Mahmud'a buyuruldu. Bâ-hatt
14 Şaban 988 KK, nr. 238, s. 92	Medrese der-Manisa Semaniye müderrislerinden Mevlânâ Seyfi Çelebi'ye fetvâ hizmeti ile verilmek buyuruldu.
Gurre-i Ramazan 988 KK, nr. 238, s. 117	Medrese der-Manisa bâ-fetvâ Semaniye müderrislerinden Mevlânâ Ali'ye verilmek buyuruldu seksen akçe ile buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
3 Cemâziyelâhir 1013 A.d, nr. 2935, s.22	Medrese-i Sultaniye der-Manisa Sahn müderrislerinden Mevlânâ Veli'ye yevmî altmış akçe vazife ve fetvâ ile verildi.

3 Safer 1014 KK, nr. 256, s. 4	Medrese-i Sultan Süleyman Han ma'a fetvâ der-Manisa Medrese-i mezbûre hâric ile müderris olan Osman'a kazâ verilmekle mahlûle olmağın Bağdad kazâsından munfasıl olup yevmî seksen akçe ile Tekye Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ Muslihuddin'e yevmî doksan akçe ve fetvâ ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
Gurre-i Zilkade 1042 A.RSK.d, nr. 1502, s. 60	Medrese-i Sultaniye ma'a'l-fetvâ der-Manisa Medrese-i mezbûre mahlûle olmağın Sahn müderrislerinden Mevlânâ Osman Efendi'ye verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
MARAŞ	
16 Rebiülahir 1001 KK, nr. 253, s. 34	Medrese-i Mektubiyye der-Maraş Maraş Mektubiye müderrisinin müddet-i örfiyyesi tamam olup ... sâbıkâ Ashab-ı Kehf Medresesi'nden doksan akçeden munfasıl olan Mevlânâ Lütfullah imtihan olundukda istihkakı zâhir olmağın misli ile ve fetvâ ile verilmek recâsına arz olundukda sene elf Ramazan'ı ..... ferman olunduğuna sâbıkâ Anadolu kadıaskeri olan Ahmed Efendi'nin mühürlü sûret-i ruûs nâmesi mûcibince buyuruldu.
4 Safer 1006 A.RSK.d, nr. 1474, s. 255	Medrese-i şerîfe der-Maraş Maraş müftisi olan Mevlânâ Abdurrahman Efendi mariz olup ihtiyarıyla fetvâ-yı şerîf hizmetinden ferâgat etmeğın Maraş kadısına verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
9 Şevval 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 102	Medrese-i Şadiye der-Maraş İzn bi'l-iftâ ve hâric ile müderris olan Derviş ehl-i ilim olup risale-i makbûlesi olmağla yerinde dâhil itibar olunmak üzere şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere ruûs verilmek.
Gurre-i Şaban 1061 A.RSK.d, nr. 1522, s. 118	Medrese-i Taş ma'a fetvâ der-Maraş Kırkdan ma'zül Hacı Mehmed'e hâric ile verilmek
20 Safer 1062 A.RSK.d, nr. 1522, s. 217	Medrese-i Taş ma'a fetvâ der-Maraş Hâric elli ile Hacı Mehmed'in üzerinde olmağla tecdid olunmak buyuruldu.
5 Rebiülevvel 1062 A.RSK.d, nr. 1524, s. 204	Medrese-i Taş der-Maraş ma'a fetvâ Sâbıkâ mutasarrıf olan müderrise mukarrer olmak.
10 Safer 1063	Medrese-i Mektube Hâric ile Taş ma'a Şadiye müderrisi olan Derviş dâhil

A.RSK.d, nr. 1526, s. 117	ve izn bi'l-iftâ ile şeyhülslâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
18 Safer 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 248	Medrese-i Mektube der-Maraş Dâhil ve izn bi'l-iftâ ile Derviş'in üzerinde olmağla müceddeden sûret-i ruûs verilmek.
25 Şevval 1067 KK, nr. 270, s. 49	Medrese-i Taş ma'a-Şadiye Medrese-i mezbûre dâhil-i Maraş'da Bağdadiye Medresesi'nden ma'zûl olan kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ Ahmed zîdet fezâiluhû ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlet olmağla mûsıla-i Sahn olmak üzere izn bi'l-iftâ ile fazîletlü şeyhülslâm hazretlerinin işâretleriyle verilmek.
15 Safer 1081 A.d, nr. 2937, s.310	Medrese-i Bağdadiyye-i suğra der-Maraş Medrese-i mezbûre müderrisi olan Hatiboğlu Mehmed ve Maraş müftisi olan Ali haslar zâbitinden haslar iltizam edüp ve mesâlih-i mirîye müdahale ve reayaya gadrleri olmağla Ali fetvâdan ve Hatiboğlu medreseden medrese ve fetvâsı Gaffarzâde Mehmed Efendi'ye fetvâya emr ve medreseye ruûs verilmek.
MARDİN	
15 Şaban 1070 KK, nr. 217, s. 36	Medrese-i Şehidiyye ma'a medrese-i Cihangiriyye der-Mardin Medrese-i mezbûra mülhakı ve izn bi'l-iftâ ile nice zamandan beri Molla Mehmed mutasarrıfken âhara verilmekle medrese-i mezbûre mülhakı ve izn bi'l-iftâ ile şeyhülslâm tertibleri üzere mukarrer olmak buyuruldu.
MEKKE	
6 Safer 1069 A.RSK.d, nr. 1532-C, s. 15	Hidmet-i fetvâ-yı Hanefiyye der-Mekke-i Mükerreme Mahlûle olmağla Mütevellizâde? Mevlânâ Abdülcevad? Efendi'ye verilmek recâsına Mekke-i Mükerreme şerîfi olan Zeyd bin Muhsin zâdet meâlîhi arz etmeğın şeyhülslâm işâretiyle dâhil ile verilmek.
6 Safer 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 111b	Medrese fetvâ-yı Hanefiyye der-Mekke-i Mükerreme Mahlûle olmağla Mütevellizâde Mevlânâ Abdülcevad? Efendi'ye verilmek recâsına Mekke-i Mükerreme şerîfi Zeyd bin Muhsin dâmet meâlîhi arz etmeğın şeyhülslâm işâretiyle dâhil ile verilmek buyuruldu.
MENEMEN	
3 Receb 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 233	Medrese-i Mehmed Paşa der-Menemen Yine Menemen'de Emre Kadı müderrisi olan Mustafa Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile şeyhülslâm tertibleri üzere hatt-ı hümâyunla verilmek.
3 Receb 1066	Medrese-i Emre Kadı der-Menemen Yine Menemen'de Mehmed Paşa müderrisi ve izn bi'l-

A.RSK.d, nr. 1529, s. 233	iftâ ile Şeyh Mahmud Efendi'ye şeyhülislâm tertibleri ve hatt-ı hümâyunla verilmek.
2 Muharrem 1067 A.RSK.d, nr. 1531, s. 11	Medrese-i Mehmed Paşa der-Menemen ma'a'l-fetvâ Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile Mustafa Efendi'nin üzerinde iken âhara verilmekle şeyhülislâm işâretiyle mukarrer olmak buyuruldu.
22 Receb 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 51a	Medrese-i Mehmed Paşa der-Menemen ma'a'l-fetvâ Medrese Mustafa Efendi'ye şeyhülislâm işâretiyle Sahn pâyesiyle verilmek buyuruldu.
MERZİFON	
15 Cemâziyelâhir 1061 A.RSK.d, nr. 1522, s. 97	Medrese-i Sultan Bayezid Han der-Amasya Merzifon'da müfti ve Sultan Mehmed Han müderrisi olan Hızır Efendi'ye şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek
28 Zilhicce 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 230	Medrese-i Sultan Mehmed Han Merzifon ve izn bi'l-iftâ ma'a ilhâk-ı kazâ-i Ladik Kadı ve müfti ve müderris olan Mehmed'in fevtinde Amasya fetvâsından ma'zûl Hızır'a Sahn pâyesiyle şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
24 Rebiülahir 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 267	Medrese-i Sultan Mehmed ma'a fetvâ der-Merzifon Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile Mahmud Efendi'ye şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
2 Receb 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 287	Medrese-i Sultan Mehmed Han ma'a fetvâ der-Merzifon şeyhülislâm tertibleri üzere dâhil ile Ali'ye verilmek.
5 Ramazan 1067 KK, nr. 270, s. 5	Medrese-i Merhûm Sultan Mehmed Han der-Merzifon Medrese-i mezbûre fetvâ hizmetiyle ma'an sâbıkâ müfti olan Mevlânâ Mehmed Efendi zîde fazluhû üzerinde iken âhara verilüp lakin ehl-i ilim ve sâhib-i fazl olmağla şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle mukarrer olmak.
7 Şevval 1067 KK, nr. 270, s. 31	Medrese-i Merhûm Sultan Mehmed Han der-Merzifon Medrese-i mezbûre fetvâ hizmetiyle ma'an sâbıkâ müfti olan kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ Mehmed Efendi zîde fazluhûnun üzerinde iken bî-vech âhara verilüp lakin ehl-i ilim ve sâhib-i fazilet olmağla fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle dâhil olmak üzere ibka ve mukarrer olmak.
3 Zilhicce 1071 KK, nr. 217, s. 180	Medrese-i Sultan Mehmed Han der-Merzifon Medrese-i mezbûrede izn bi'l-iftâ ve dâhil ile müderris olan Vaiz Yusuf müstahik olmağla şeyhülislâm tertibleri üzere ber-vech-i te'bîd mutasarrif olmak.
MISIR	
Gurre-i Şevval 1004	Fetvâ-yı mezheb-i Malikî der-Mısır Sâbıkâ Mısır kadısı olan Mevlânâ Hasan Efendi arzıyla

A.RSK.d, nr. 1474, s. 111	yevmî otuz akçe ile Şeyh Muhyiddin'e verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
MUDURNU	
27 Receb 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 51a	Medrese-i Yıldırım Han der-Mudurnu ma'a Geçidviran der-Bolu ve izn bi'l-iftâ Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ve dâhil itibariyle şeyhülislâm işâretiyle Müftizâde Mevlânâ İbrahim Efendi'ye verilmek buyuruldu.
17 Ramazan 1067 KK, nr. 270, s. 16	Medrese-i Merhûm Yıldırım Han der-Mudurnu ma'a ilhâk-ı Geçidviran der-Bolu ve izn bi'l-iftâ Medrese-i mezbûre sâbıkâ Bolu'da Geçidviran Zâviyesi'ne mûsıla-i Sahn itibarı ve izn bi'l-iftâ ile mutasarrıf olan kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkikîn Mevlânâ İbrahim Efendi zîde fazlühü ehl-i ilim ve sâhib-i fazîlet olmağla fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle Sahn pâyesiyle zâviye-i merkûme ilhâkı ve ke'l-evvel izn bi'l-iftâ ile verilmek.
MUSUL	
6 Cemâziyelâhir 1073 A.d, nr. 2937, s.23	Medrese-i Togay der-Musul İftâ izniyle yevmî otuz akçe ile Togay Medresesi müderrisi olan Ziyaeddin fevtinde ulemâdan Mahmud Efendi'ye kadısı Ahmed'in arzıyla ve şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
9 Şevval 1076 A.d, nr. 2937, s.209	Medrese-i Togay der-Musul Dâhil ile müderris olan Yasin Efendi ibn el-Mevla Mahmud Efendi izn bi'l-iftâ ve mûsıla-i Sahn itibarıyla mutasarrıf olmak üzere şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
NİĞBOLU	
17 Receb 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 41a	İbrahim Paşa medresesine fetvâ ile müderris olan İvaz fevtinden şeyhülislâm arzıyla Niğbolu'da Kadı İvaz ve Gazi Ali Beğ medreselerinde fetvâ ile müderris olan İbrahim'e şeyhülislâm işâretiyle Çardak kazâsı ilhâkıyla verilmek buyuruldu.
NİĞDE	
23 Şevval 1057 A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 69	Medrese-i Beyza der-Niğde Niğde'de Beyza Medresesi'nde müderris olanlar izn bi'l-iftâ ile olagelüp hâlâ müderris olan iftâyâ kadir olmamağla medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile kazâdan fâriğ ehl-i ilim ve müstahık olan Mustafa Efendi'ye verilmek fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere.
27 Zilhicce 1071 KK, nr. 217, s. 181	Medrese-i Beyza der-Niğde Medrese-i mezbûrda izn bi'l-iftâ ile müderris olan (boş) fevt olmağla kudâttan ferağ ihtiyarıyla Mesud'a izn bi'l-iftâ şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek.

NIKSAR	
Rebiülevvel 1030 KK, nr. 257, s. 26	Medrese-i Darü'l-hayr der-Niksar izn bi'l-[iftâ] Hisariye müderrisi olan Mevlânâ Mehmed Efendi'ye izn bi'l-iftâyyla mukarrer olmak üzere verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
Gurre-i Receb 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 107	Medrese-i Darü'l-hayr der-Niksar Medrese-i mezbûrda müderris ve müfti olan Seyyid Mehmed'in azli lâzım olmağın yerine Ankara'da ... Medresesi'nde hâric elli ile müderris olan Seyyid Hasan Efendi'ye dâhil pâyesi ve izn bi'l-iftâ ile şeyhüislâm hazretlerinin tayinleri üzere verilmek buyuruldu.
19 Ramazan 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 91	Medrese-i Darü'l-hayr der-Niksar Müderris olan Sıyami iftâyâ kâdir değildir deyu kadısından arz ve ehl-i vilâyetden mahzar gelüp sâbıkâ Nalcı? kazâsı müderrisi Seyyid Ahmed umur-ı iftâyâ kâdirdir demeleriyle Seyyid Ahmed'e izn-i iftâ ile ber-vech-i te'bîd şeyhüislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
21 Muharrem 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 142	Medrese-i Darü'l-hayr ma'a fetvâ der-Niksar Medrese-i mezbûre meşrutası olan Niksar fetvâsıyla ma'an Yahya Efendi'ye şeyhüislâm işâretiyle verilmek.
10 Şaban 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 261	Medrese-i Darü'l-hayr ma'a fetvâ-yı Niksar Medrese-i mezbûra izn bi'l-iftâ ile müderrisi olan Yahya Efendi şeyhüislâm tertibleri üzere kemâ-kân mutasarrıf olmak.
22? Şevval 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 294	Medrese-i Darü'l-hayr der-Niksar Mezbûre izn bi'l-iftâ ile ber-vech-i te'bîd Ahmed'e tevcîh olunmuş iken âhara verilmekle şeyhüislâm işâretiyle mukarrer olmak.
17 Cemâziyelâhir 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 35a	Medrese-i Darü'l-hayr der-Niksar Medrese-i mezbûre meşrutası olan Yahya'ya ehl-i ilim olmağla ma'an verilüp üzerinde iken Seyyid Ahmed alup dahletmekle şeyhüislâm işâretiyle mukarrer olmak buyuruldu.
25 Rebiülevvel 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 71b	Kazâ-i Niksar Erzurum'dan ma'zûl Seyyid Mehmed Efendi'ye izn bi'l-iftâ ve Dârü'l-hayr Medresesi ilhâkıyla ber-vech-i arpalık ve te'bîd ve tekâüd verilmek buyuruldu.
23 Cemâziyelevvel 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 82a	Medrese-i Yağıbasan der-Niksar Müderris olan Abdurrezzak fevtinden iftâyâ izn olmak üzere Seyyid Ahmed'e şeyhüislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
ÖRENCE	
Evahir-i Rebiülevvel 1075	Hidmet-i fetvâ-i kazâ-i Uzunca? ma'a kazâ-i Osad ..... kadısı olan Mevlânâ Ahmed'e hüküm ki Örence kazâsında müftisi fetvâ vermek üzere ..... kazâsı

KK, nr. 273, s. 51	arpalık tarîkiyle sana tevcîh olunup bi'l-fiil şeyhülislâm olan a'lemu'l-ulemâi'l-mütebahhirîn Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından işâret olunmağla kazâ-i mezbûra ma'a'l-fetvâ mutasarrif olmak üzere yazıldı.
PAYAS	
15 Receb 1061 A.RSK.d, nr. 1522, s. 107	Vaizlik-i Mehmed Paşa ma'a fetvâ der-Payas Sâbıkâ Amed'e vaiz ve müfti olan Yusuf Efendi'ye mukarrer olmak
Gurre-i Muharrem 1074 KK, nr. 273, s. 11	Müftilik-i kazâ-i Payas Payasî Mevlânâ Ali'ye hüküm ki Payas'da me'zûn bi'l-iftâ olan Abdullah'ın iftâya adem-i kudreti mütehakkık olmağın kazâ-i mezbûrda iftâ eylemek babında şeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince yazıldı.
Evahir-i Şevval 1074 KK, nr. 273, s. 37	Hidmet-i fetvâ-yı kazâ-i Payas Sâbıkâ me'zûn bi'l-iftâ olan Mevlânâ Ali'ye hüküm ki dergâh-ı muallama adam gönderüp kazâ-i mezbûrda müfti olan Abdullah'ın şükâtı gelüp sû-i hâli ihbar olunmağın kazâ-i mezbûrda iftâ eylemek babında bi'l-fiil şeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince yazıldı.
PEÇİN	
8 Zilkade 1062 A.RSK.d, nr. 1526, s. 71	Medrese-i Ahmed Ağa der-Peçin İzn bi'l-iftâ ve şeyhülislâm işâretleriyle Mehmed'e verilmek buyuruldu.
16 Zilhicce 1062 A.RSK.d, nr. 1526, s. 94	Medrese-i Ahmed Ağa der-Peçin ve izn bi'l-iftâ Medrese-i mezbûrede müderris olan Mehmed ehl-i ilim olmağla ol taraflarda izn bi'l-iftâ ve hâric elli ile medrese-i mezbûre mukarrer olmak buyuruldu.
PLEVNE	
29 Cemâziyelevvel 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 83a	Medrese-i Kadı İvaz der-Niğbolu ve Medrese-i Gazi Ali Beğ der-Plevne Hâric elli ile Kadı İvaz müderrisi Ali Beğ, medresesine Plevne'de Gazi Ali Beğ Medresesi ilhâk olunup ve Niğbolu kazâsında iftâya izin verilmişken âhara verilmekle fetvâsı ve medresesiyle şeyhülislâm işâretiyle mukarrer olmak buyuruldu.
RODOS	
8 Muharrem 994 KK, nr. 246, s. 113	Medrese ve fetvâ-yı Rodos Rodod'da merhûm Sultan Süleyman Han tâbe serâhu Medresesi'nde fetvâ-yı şerîf hidmeti ile müderris olan Mevlânâ Yunuszâde ihtiyarıyla fetvâ ve medreseden ferâgat eylemeğın medreseden ma'zûl olan Mevlânâ

	Nurullah'a yevmî seksen akçe verilmesin recâ etmeğin temessük olundukda verilsin deyu buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
7 Zilkade 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 142	Fetvâ-yı Rodos İstanbul'da Mehmed Paşa'nın Fethiye Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ (boş) verilmek buyuruldu Bâ-hatt-ı hümâyun
Ramazan 1030 KK, nr. 257, s. 44	Hidmet-i fetvâ-yı şerîf der-Rodos Şam'da fetvâ ile Sultan Süleyman Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ Mustafa Efendi'ye verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
3 Cemâziyelâhir 1054 A.RSK.d, nr. 1516-B, s. 45	Medrese-i Sultan Süleyman der-Rodos Sâbıkâ Merzifon'da Sultan Mehmed Han müderrisi olan Şer'î Hasan Efendi izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu.
3 Cemâziyelâhir 1054 KK, nr. 258, s. 52	Medrese-i Sultan Süleyman der-Rodos Merzifon'da Sultan Mehmed Han müderrisi olan Şer'î Hasan Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu.
14 Rebiülevvel 1062 A.RSK.d, nr. 1522, s. 227	Medrese-i Sultan Süleyman Han ve fetvâ der-Rodos ve kazâ-i Gökçeker der-Anadolu ve kazâ-i Meyis der-Rodos Medrese-i mezbûrda Rodos fetvâsı ile müderris olan İbrahim Efendi ber-vech-i te'bîd vakıf harab olmağla hatt-ı hümâyunla Gökçeker kazâsı medresesine ilhâk olunup ve Meyis kazâsı medrese tamirine sâdır olan hatt-ı hümâyun mûcibince verilmek buyuruldu.
RODOSCUK	
20 Zilhicce 1066 A.RSK.d, nr. 1531, s. 4	Medrese-i Rüstem Paşa der-Rodoscuk Medrese-i mezbûre Vize'de dâhil ve izn bi'l-iftâ ile Selçuk Sultan müderrisi olan Ali Efendi'ye misli dâhil ve izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
13 Cemâziyelâhir 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 33b	Medrese-i Rüstem Paşa der-Rodoscuk Medrese-i mezbûreye dâhil ile mutasarrıf olan müfti ve müderris Ali Efendi şeyhülislâm işâretiyle Sahn itibar olunmak buyuruldu.
SAMSUN	
13 Şaban 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 306	Medrese-i Ârız Çelebi der-Samsun Medrese-i mezbûre bundan akdem izn bi'l-iftâ ile Mehmed Efendi'ye ber-vech-i te'bîd tevcih ve üzerinde iken âhara verilmekle şeyhülislâm işâretiyle mukarrer olmak.
7 Ramazan 1070 KK, nr. 217, s. 40	Medrese-i Ârız Çelebi der-Samsun Medrese-i mezbûrda müderris ve me'zûn bi'l-iftâ olan Mehmed'in nâ-müstahak olduğundan Müftizâde

	Mehmed'e izn bi'l-iftâ ve hâric ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
SELANİK	
6 Şevval 988 KK, nr. 238, s. 145	Medrese-i Sultan Murad Han der-Selanik Yevmî elli akçe ile müderris ve müfti olan Mevlânâ Mahmud'a âhar medrese inayet buyurulup medrese-i selâtin-i 'izâm medârisinden İstanbul'da İbrahim Kethüda Medresesi'nde elli akçe ile müderris olan Mevlânâ Ahmed'e iç-il hükmü ve fetvâ ve pâye itibariyle verilmek buyuruldu Fi 4 Receb bâ-tezkire-i Kadıasker-i Rumeli
SEYİTGAZİ	
12 Ramazan 985 A.RSK.d, nr. 1461, s. 172	Medrese ma'a fetvâ der-Seyyidgazi Hâlâ Edirne'de Cami Ardı müderrisi olan Yakub Efendi'ye pâye olmak üzere buyuruldu.
29 Rebiülahir 998 KK, nr. 252, s. 240	Medrese-i Seydigazi ma'a fetvâ Medrese-i mezbûre mahlûl olmağın Ümmülveled Medresesi'nden munfasıl olan Ahmed'e hizmet-i fetvâ ile medrese-i mezbûre verilmek buyuruldu.
22 Zilkade 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 151	Medrese-i Seydigazi Elli akçe ile Molla Hüsrev Medresesi'nden munfasıl Mevlânâ Atufiye verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
18 Rebiülahir 1042 A.RSK.d, nr. 1502, s. 33	Medrese-i Seyyidgazi ma'a'l-fetvâ Konya'da müderris olan Mevlânâ Burhaneddin Efendi'ye ber-vech-i mübadele verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
8 Cemâziyelâhir 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 102	Medrese-i Sultan Süleyman Han der-Seydigazi Medrese-i mezbûre Ağros'da izn bi'l-iftâ ile Atabek müderrisi olan Derviş Mehmed Efendi'ye şeyhülislâm hazretlerinin tayinleri üzere verilüp misli ve izn bi'l-iftâ ile mutasarrıf olmak buyuruldu.
8 Zilhicce 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 141	Medrese-i Seyyidgazi Atabek müderrisi olan Seyyid Mehmed Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
10 Şevval 1057 A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 18	Medrese-i Sultan Süleyman Han der-Seyyidgazi Medrese-i mezbûre Kütahya'da dâhil ve izn bi'l-iftâ ile Vahid Paşa müderrisi olan kıldvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn Mevlânâ Abdurrahman Efendi zîde fazluhûya misli ve yine izn bi'l-iftâ ile Şücâ' Baba Medresesi zamîmesiyle mukarrer olunup fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
Gurre-i Zilkade 1057	Medrese-i Sultan Süleyman Han der-Seyyidgazi ma'a medrese-i Şücâ' Baba

A.RSK.d, nr. 1517-B, s. 81	Medrese-i mezbûreye dâhil ve izn bi'l-iftâ ile Mevlânâ Seyyid Mehmed zîde fezâiluhûya Kütahya'da Vahid Paşa medresesi verilmişken müderris olan Abdurrahman âsitane-i saadete gelüp .... Mevlânâ-yı mûmâileyh Abdurrahman yine medrese-i mezbûra Şücâ' Baba zamîmesiyle ve izn bi'l-iftâ ile mûmâileyh Seyyid Mehmed'e dâhil ile mukarrer kılınup kemâ-kân mutasarrıf olmak
12 Cemâziyelâhir 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 167	Medrese-i Seyyidgazi Mahlûl olmağın kırkdan ma'zûl istihkakı olan Ali'ye izn bi'l-iftâ ve hâric elli ile şeyhüislâm işâretiyle verilmek.
2 Receb 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 287	Medrese-i Sultan Süleyman Han ma'a fetvâ der-Seydigazi Şeyhüislâm tertibleri üzere Mahmud'a verilmek
17 Receb 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 292	Medrese-i Sultan Süleyman Han ma'a fetvâ der-Seydigazi Medrese-i mezbûrda müfti olan Mahmud Efendi'ye mûsıla-i dâhil olmak üzere şeyhüislâm işâretiyle verilmek.
SİNOP	
20 Şevval 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 132	Kazâ-i Sinop Mahlûl olmağla izn bi'l-iftâ ile Boyabad kazâsından munfasıl olan Abdullah Efendi'ye verilmek buyuruldu.
26 Receb 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 40	Medrese-i Alaeddin ma'a fetvâ der-Sinop Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile şeyhüislâm işâretiyle Mehmed Efendi'ye verilmek buyuruldu.
10 Cemâziyelâhir 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 219	Medrese-i Sultan Alaeddin der-Sinop Medrese-i mezbûra Merzifon'da fetvâ ile Sultan Mehmed Han Medresesi'nden ma'zûl Ali Efendi izn bi'l-iftâ ile şeyhüislâm tertibleri ve hatt-ı hümâyun ile verilmek.
26 Cemâziyelevvel 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 82a	Medrese-i Sultan Alaeddin der-Sinop Medrese-i mezbûre Ali üzerinde iken âhara verilmekle dâhil hareket-i misliyyesi ve Kutluca ve Seyyid Bilal Zâviyesi ilhâkiyla izn bi'l-iftâ ile şeyhüislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
5 Zilhicce 1070 KK, nr. 217, s. 62	Medrese-i Sultan Alaeddin der-Sinop Medrese-i mezbûra dâhil ve izn bi'l-iftâ ile müderris olan Ali Efendi müstahık olmağla hatt-ı hümâyun ile Seyyid Bilal Zâviyesi ve Kuylus Tekyesi ilhâk olunup ma'an mutasarrıf iken avâm-ı nasdan Receb Seyyid Bilal'i alup ref' olunup mezbûr Ali Efendi'ye medrese-i

	mezbûreyi Seyyid Bilal Zâviyesi'yle Kuylus Tekyesi'yle mutasarrıf olmak üzere şeyhülislâm tertibleri üzere sûret-i ruûs verilmek.
21 Cemâziyelevvel 1076 A.d, nr. 2937, s.166	Medrese-i Alaeddin der-Sinop İzn bi'l-iftâ ile kırkdan ma'zûl Ali Efendi'ye şeyhülislâm Efendi tertibi ile verilmek buyuruldu.
SİROZ	
Receb 1055 A.RSK.d, nr. 1517, s. 35	Medrese-i Selçuk Sultan ma'a'l-fetvâ der-Siroz Mahlûle olmağla dâhil elli ile Kanlıcık'da İskender Paşa müderrisi Abdullah Efendi'ye verilmek buyuruldu.
8 Rebiülevvel 1061 A.RSK.d, nr. 1523, s. 8	Medrese-i Selçuk Sultan ve izn bi'l-iftâ İzn bi'l-iftâ medrese-i mezbûrede hâric elli ile müderris olan Ali Efendi dâhil itibar olmak üzere şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.
21 Ramazan 1062 A.RSK.d, nr. 1526, s. 47	Medrese-i Selçuk Sultan der-Siroz Müderris olan Mehmed'in fevtinde eşref-i kudâttan muvakkaten Siroz kadısı olan Abdülbaki'ye vakt-i hulûlünden kazâ-i mezbûra mutasarrıf olup ber-vech-i te'bîd mutasarrıf olduğu İncik kazâsı elinden alınmak üzere izn bi'l-iftâ ve hâric elli ile verilmek buyuruldu.
27 Şaban 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 57b	Medrese ma'a fetvâ-yı Siroz Hâlâ Siroz kadısı olan Abdülbaki Efendi üzerinde iken âhara verilmekle üslûb-ı sâbık üzere mukarrer olmak buyuruldu.
25 Safer 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 68a	Medrese-i Selçuk Sultan der-Siroz Medrese-i mezbûre mahlûle olmağla izn bi'l-iftâ ile eşraf-ı kudâttan Seyyid Ebubekir Efendi'ye hâric elli ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
SİVAS	
24 Şaban 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 83	Medrese-i Şifaiyye der-Sivas ma'a fetvâ Yevmî elli akçe ile ve fetvâ ile ve iç-il hükmü ile kadıasker efendi tevcîh etmeğın ruûs-ı deftere kaydolunmak buyuruldu.
8 Ramazan 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 198	Medrese-i Şifaiyye ve fetvâ-yı Sivas Sivas'da medrese-i mezbûre ile fetvâ hizmetinde olan Halil fevt olmağla Sivas ahâlisinden Şeyh Şemseddin evladından yüz elli akçe kazâyâ mutasarrıf olan İsmail'e mahzar ve şeyhülislâm işâretiyle izn bi'l-iftâ ile verilmek.
SOFYA	
27 Rebiülahir 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 95	Medrese-i Sofu Mehmed Paşa der-Sofya Kudâttan Mehmed Efendi'ye hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile fazîletli şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu.

Evahir-i Zilkade 1065 A.RSK.d, nr. 1529-A, s. 1	Medrese-i Sofu Mehmed Paşa ma‘a fetvâ-yı Sofya ve kazâ-i İhtiman Hüküm ki dârende Mevlânâ Yahya gelüp kazâ-i Sofya fetvâsıyla şeyhülislâm mektubu ile ve medrese-i mezbûr sûret-i ruûs ile ve kazâ-i İhtiman emri-şerîfiyle kendüye tevcih olunmağla elinde olan ... mücibince zabt ettirmek babında inayet recâ etmeğin hüküm verilmek buyuruldu.
15 Rebiülevvel 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 13b	Hidmet-i fetvâ-yı Sofya Hâliyâ kadısı olan (boş) Efendi'ye fetvâsıyla mutasarrıf olmak üzere şeyhülislâm işaretiyle verilmek buyuruldu.
Gurre-i Muharrem 1085 KK, nr. 7517, s. 25	Medrese-i Sofu Mehmed Paşa der-Sofya Medrese-i mezbûre Sofya'da izn bi'l-iftâ ile kırkdan munfasıl .... Efendi'ye hâric elli ile şeyhülislâm tertibleri ile verilmek buyuruldu.
ŞAM	
29 Rebiülahir 998 KK, nr. 252, s. 240	Medrese-i Sultan Bayezid Han der-Edirne Medrese-i mezbûre mahlûle olmağın Şam'da seksen akçe ile Sultan Süleyman Medresesi müderrisi ve müftisi Abdülkerim'e buyuruldu. Bâ-hatt
15 Cemâziyelevvel 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 28	Medrese-i Sultan Süleyman Han der-Şam ma‘a fetvâ Edirne'de Sultan Murad Han-ı Gazi Medresesi'nden munfasıl olan Mevlânâ Mehmed Efendiye fetvâ ile ve seksen akçe ile buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümayun
19 Şevval 1004 A.RSK.d, nr. 1474, s. 129	Fetvâ-yı Şam-ı şerîf Çorlu'da Sultan Süleyman Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ Sahn hükmü ile buyuruldu.
Ramazan 1030 KK, nr. 257, s. 44	Medrese-i Sultan Süleyman Han der-Şam-ı şerîf ma‘a fetvâ-yı şerîf Edirne'de Üç Şerefeli'de Sahn pâyesiyle müderris olan Mevlânâ Yusuf'a yevmî altmış akçe izn bi'l-fetvâ ile verilmek buyuruldu.
Gurre-i Zilhicce 1031 KK, nr. 257, s. 132	Medrese-i Sultan Süleyman Han ma‘a fetvâ-yı şerîf der-Şam Mahlûle olmağın yine Şam-ı şerîfde olan Sultan Selim müderrisi Abdurrahman İmadi'ye altmış akçe ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
15 Cemâziyelâhir 1061 A.RSK.d, nr. 1522, s. 97	Medrese-i Sultan Süleyman Han der-Şam ma‘a'l-fetvâ Amasya'da müfti ve Sultan Bayezid Han müderrisi olan Dursunzâde Mustafa Efendi'ye şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek.

17 Cemâziyelâhir 1061 A.RSK.d, nr. 1522, s. 98	Medrese-i Sultan Süleyman der-Şam Medrese-i mezbûre Amasya'da altmış ile Sultan Bayezid müderrisi ve ... müfti olan Dursunzâde Mustafa Efendi'ye hareket-i misliyye ve izn bi'l-iftâ ile verilmek
21 Ramazan 1062 A.RSK.d, nr. 1526, s. 47	Medrese-i Sultan Süleyman der-Şam Müderrisi âhar medreseye nakl olunmağla medrese-i mezbûrede izn bi'l-iftâ ile müderris olup bî-vech ref' olunan İmadüddin'e yevmî altmış akçe ve izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu.
28 Receb 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 296	Medrese-i Selimiyye der-Şam Şam'da dâhil ile me'zûn bi'l-iftâ olan Şhabeddin Efendi'ye mukaddemâ hizmeti tasarrufunda olmağla şeyhülislâm tertibleri üzere hareket-i misliyye ile verilmek.
24 Rebiülevvel 1072 KK, nr. 217, s. 201	Medrese-i Süleymaniyye der-Şam İzn bi'l-iftâ ile Farfurîzâde Abdülvehhab Efendi'ye şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek.
29 Receb 1073 A.d, nr. 2937, s.46	Medrese-i Süleymaniye ve fetvâ-yı şerif der-Şam Medrese-i mezbûre Şam fetvâsı ile şeyhülislâm işâretiyle Alaeddin Efendi'ye verilmek.
TARAKLIBORLU	
7 Zilkade 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 165a	Medrese-i Süleyman Paşa der-Taraklıborlu Medrese-i mezbûre izn-i iftâ ve dâhil ile otuz seneden ziyade Mustafa'nın üzerinde iken Hüseyin Efendi yine izn-i iftâ ile şeyhülislâm tertibleri üzere mukarrer olmak buyuruldu.
TEBRİZ	
19 Rebiülevvel 1001 KK, nr. 253, s. 37	Medrese Tebriiz'de iken Vezir Cafer Paşa mektub gönderüp yevmî elli akçe ile Tebriz'de Şenbigazan müderrisi ve Tebriz müftisi olan Mevlânâ Seyyid Mirim için fuzalâ-i a'cemîden olup her vechile lâyıık-ı inâyettir deyu Tebriz'de kendü bina eylediği medreseye fetvâ hizmeti ile yevmî elli akçe ile müderris tayin olunmasına recâ etmeğın buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
TIRHALA	
7 Şaban 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 52b	Medrese-i Ömer Bey der-Tırhala Medrese-i mezbûre dâhil pâyesiyle izn bi'l-iftâ ile Ali Çavuş müderrisi Abdullah'a şeyhülislâm tarafından tevcih ve mukarrer mektub verilmekle mûcibince verilmek buyuruldu.
TİRE	
26 Rebiülahir 1042	Medrese-i Molla Arab ma'a fetvâ der-Tire Ayasuluğ'da vâki Yahşi Beğ Medresesi'nden munfasıl olan Mevlânâ Ahmed Efendi'ye misli ile verile deyu

A.RSK.d, nr. 1502, s. 34	buyuruldu. Bâ-hatt
9 Cemâziyelâhir 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 16	Medrese-i İbn Melek der-Tire Medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile Molla Arab müderrisi Müftizâde Mustafa üzerinde olmağla şeyhülislâm işâretiyle mukarrer olmak buyuruldu.
TOKAT	
18 Rebiülahir 1042 A.RSK.d, nr. 1502, s. 33	Medrese-i Hisariyye ma'a'l-fetvâ der-Tokat Mukaddemâ hâric hükmü ile girü bu medreseden munfasıl olan Mevlânâ Mehmed Efendi'ye verilmek buyuruldu Bâ-hatt
16 Şaban 1062 A.RSK.d, nr. 1526, s. 26	Medrese-i Hisariyye der-Tokat Mahlûl olmağla Tokat'da Yağbasan müderrisi Ahmed'e dâhil ve izn bi'l-iftâ ile verilmek.
10 Cemâziyelâhir 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 219	Medrese-i Hisariyye der-Tokat İzn bi'l-iftâ ile medrese-i mezbûre müderrisi olan Ahmed'in şâkileri gelmekle ref' olunup medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile Amasya'da Gök nâm-ı dîger Toruntay müderrisi olan Mustafa'ya şeyhülislâm tertibleri üzere hatt-ı hümâyunla verilmek.
23 Şevval 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 294	Medrese-i Hisariyye der-Tokat Mezbûre bundan akdem dâhil ve izn bi'l-iftâ ile Ahmed'e tevcih olunup üzerinde iken âhara verilmekle şeyhülislâm işâretiyle mukarrer olmak.
5 Rebiülahir 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 19b	Medrese-i Hisariyye der-Tokat Hâric ile medrese-i mezbûreden ma'zül Mustafa Efendi'ye izn bi'l-iftâ şeyhülislâm tertibleriyle mukarrer olmak buyuruldu.
7 Şaban 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 52a	Medrese-i Hisariyye ma'a fetvâ-yı Tokat Medrese-i mezbûre fetvâ ile ma'an mukarrer kılınup şeyhülislâm tarafından mektub verilmekle mûcibince verilmek buyuruldu.
TOSYA	
Evahir-i Cemâziyelevvel 1074 KK, nr. 273, s. 24	Müftilik-i kazâ-i Tosya Mevlânâ Ömer'e hüküm ki, kazâ-i mezbûrda iftâ eylemek bâbında bi'l-fiil şeyhülislâm olan Mevlânâ Yahya edâmellahu teâlâ fezâilehû tarafından izin mektubu verilmekle mûcibince şurûtuyla ..... yazıldı.
TRABLUS/TRABLUSGARP	
2 Ramazan 1001 KK, nr. 253, s. 149	Fetvâ-yı Trablusşam [Trablusgarb] Trablusgarb Beylerbeği'si Mehmed Paşa mektub gönderip Trablusgarb müftisi olan (boş) fevt olup İmam Hanefî ve İmam Malikî mezhepleri üzere fetvâya kâdir kimesne olmayıp sâbıkâ üç yüz akçe ile Trablusgarp kadısı olan Mevlânâ Mehmed ...içün ehl-i ilim olup

	vilayet-i mezbûrede müfti olmak recâsına arz etmeğin fevt olan müfti neye mutasarrıf idi ise bu dahi ana mutasarrıf ola deyu buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
29 Şevval 1001 A.d, nr. 2934, s.5	Hidmet-i fetvâ der-Trablusgarp Trablusgarp Beğlerbeği Mehmed Paşa mektub gönderip Trablusgarp müftisi fevt olup İmam Hanefî ve İmam Malikî mezhebi üzere fetvâyâ kadir kimesne olması? sâbıkâ üçyüz akçe ile Trablusgarp kadısı olan Mevlânâ Mehmed ....
9 Şaban 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 119	Medrese-i Abdullah der-Trablus Medrese-i mezbûre hâric ve izn bi'l-iftâ ile kırkdan ma'zûl İsa Efendi'ye şeyhüislâm hazretlerinin tertibleri üzere buyuruldu.
14 Receb 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 35	Medrese-i Abdullah der-Trablusşam Medrese hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile Mevlânâ İsa Efendi üzerinde iken âhara verilmekle şeyhüislâm işâretiyle mukarrer olmak buyuruldu.
22 Receb 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 46	Medrese ma'a'l-fetvâ der-Trablusşam Medrese ile Trablus müftisi olan Mevlânâ İsa Efendi medrese ile fetvâ üzerinde iken Şeyh Ali alup dahl etmekle fazîletlü şeyhüislâm hazretlerinin işâretiyle mukarrer olmak buyuruldu.
8 Zilkade 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 307	Müftilik-i Trablus Ali Efendi üzerinde olmağla hâric itibariyle şeyhüislâm işâretiyle sûret-i ruûs verilmek.
Gurre-i Ramazan 1069 EV.d, nr. 38004, vr. 160a	Medrese-i Abdullah der-Trablusşam Medrese-i mezbûre hâric elli ile müderris ve me'zûn bi'l-iftâ olan İsa Efendi'nin üzerinde iken a'ma Ali alup mezbûr Ali ref' medrese-i mezbûre ke'l-evvel hâric ile ber-vech-i te'bîd şeyhüislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
TRABZON	
10 Cemâziyelevvel 988 KK, nr. 236, s. 404	Medrese-i Muradiye der-Bursa Trabzon'da fetvâ hizmetinde olan Mevlânâ Seyyid Murteza'ya buyuruldu, altmış akçe ile beratı yazıldı.
Cemâziyelevvel 1031 KK, nr. 257, s. 73	Medrese-i Trabzon ma'a fetvâ-yı şerîf Medrese-i mezbûre ile fetvâ-yı şerîf mahlûle olmağın Merdumiye müderrisi olan Mevlânâ Yahya Efendi'ye verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
13 Receb 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 290	Medrese-i Hatuniyye der-Trabzon ma'a fetvâ Bundan akdem Tokat'da hâric ile yine Hatuniye müderrisi olan Hacı Ali'ye fetvâ hizmetiyle yine hâric ile şeyhüislâm tertibleri ile veilmek

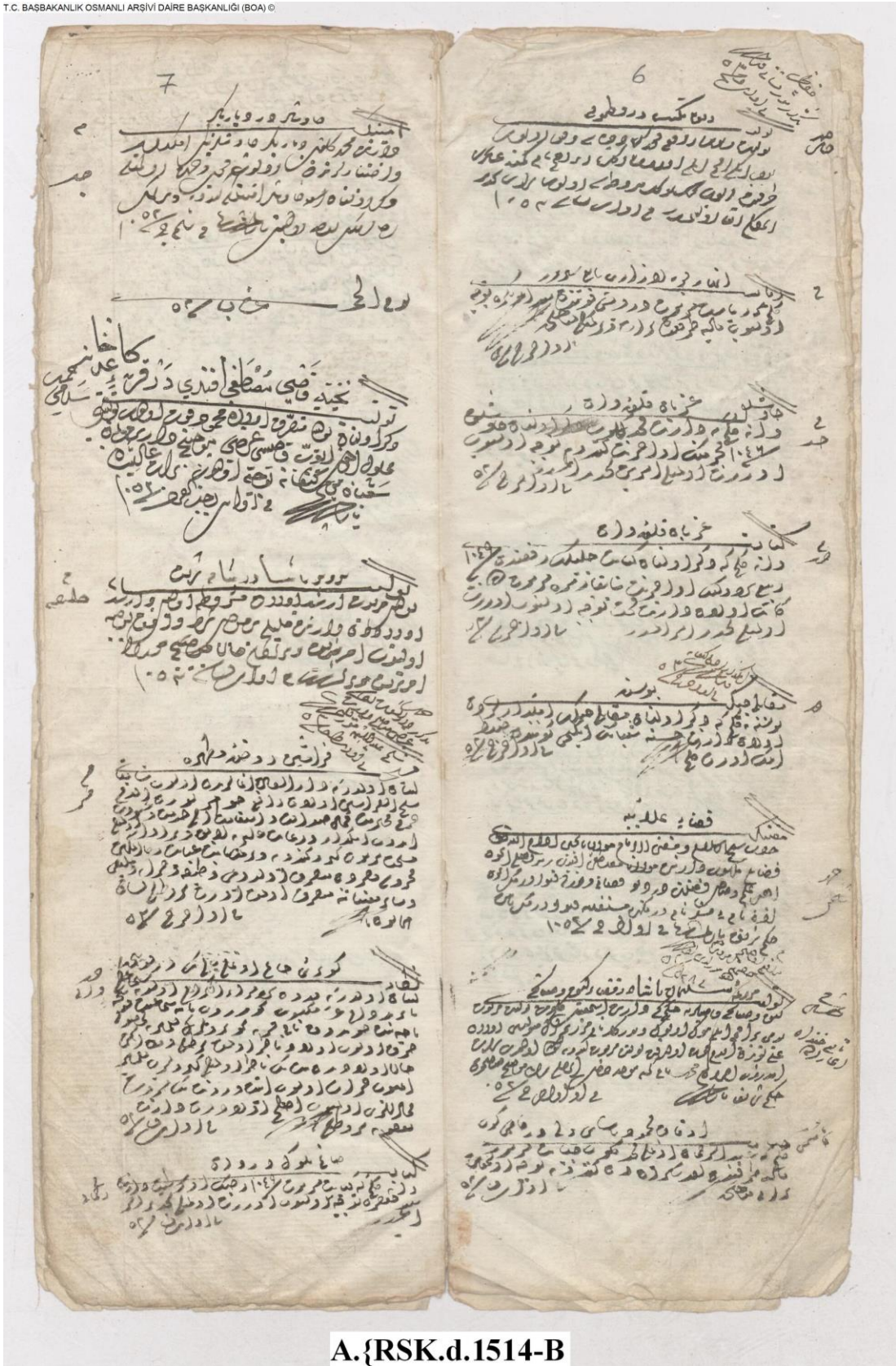
23 Şaban 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 311	Medrese-i Hatuniyye der-Trabzon ma'a fetvâ Bundan akdem Hatuniye müderrisi olan Ali Efendi'ye dâhil ile şeyhülislâm işâretiyle verilmek.
TUNUS	
8 Rebiülahir 1060 A.RSK.d, nr. 1519, s. 179	Medrese-i Şemaiyye? ve izn bi'l-iftâ der-Tunus Mevlânâ Şeyh Ebu'l-? zîde ilmuhû medine-i Tunus'da vâki medrese-i mezbûreye vazife-i muayyenesiyle ber-vech-i te'bîd ve mezheb-i Hanefiyye üzere iftâya me'zûn olmağla elinde olan berat mücibince fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere medrese-i mezbûre fetvâ ile Mevlânâ-yı mûmâileyhe ibka ve mukarrer olmak.
TUZLA	
10 Cemâziyelâhir 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 15	Medrese-i Yakup Paşa der-Tuzla Medrese-i mezbûre mahlûle olmağla hâlâ Tuzla'da fetvâ hizmetinde olan Sadık Efendi'ye ber-vech-i te'bîd şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
ÜSKÜP	
17 Cemâziyelevvel 1031 KK, nr. 257, s. 73	Hidmet-i fetvâ-yı şerîf ma'a medrese-i İsa Beğ Gazi der-Üsküb Medrese-i mezbûre ile fetvâ-yı şerîf bundan akdem Osman'a verilüp azli icab eder hali yoğiken âhardan Abdülkadir'e verilmekle gadr olmağın girü mûmâileyh Osman'a mîr-i liva arzı mücibince girü ibka ve mukarrer olmak buyuruldu.
13 Ramazan 1042 A.RSK.d, nr. 1502, s. 50	Medrese-i İsa Beğ ma'a'l-fetvâ der-Üsküb Medrese-i mezbûre mahlûle olmağın Zağra-i Cedid kadısı Mevlânâ Mehmed Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu. Bâ-hatt
8 Safer 1063 A.RSK.d, nr. 1526, s. 117	Medrese-i İsa Beğ ma'a feteva-yı Üsküb İzn bi'l-iftâ ile medrese-i mezbûre müderrisi olan fuzala-i ulemâdan Mustafa Efendi pîr ve tarîk-i ilmin kudemasından olup fazîlet sahibi olmağla medrese-i mezbûre Sahn pâyesiyle şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
25 Receb 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 294	Medrese-i İshak Paşa der-Üsküb Me'zûn bi'l-iftâ olan Mustafa Efendi'ye şeyhülislâm işâretleri üzere verilmek.
3 Ramazan 1065 A.RSK.d, nr. 1529, s. 60	Medrese-i Gazi İsa Beğ ma'a fetvâ der-Üsküb Medrese-i mezbûre fetvâsı ile Mustafa'nın üzerinde olmağla şeyhülislâm tarafından verilen mektub mücibince ruûs verilmek buyuruldu.
17 Şevval 1065	Medaris-i İshak Beğ İsa Beğ ve Hüseyin Şah Beğ der-Üsküb

A.RSK.d, nr. 1529, s. 87	Medaris-i mezkûre izn bi'l-iftâ ile eşrâf-ı kudâtan Seyyid Ahmed Efendi'ye şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
21 Rebiülahir 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 184	Medrese-i Gazi İsa Beğ ma'a fetvâ der-Üsküb Mezbûre Üsküb fetvâsı ile Mustafa Efendi üzerinde iken Priştine kazâsına ber-vech-i arpalık mutasarrıf olan ümeradan ..... kanaat etmeyüp medrese-i mezbûru alup dahletmekle şeyhülislâm işâretiyle mukarrer olmak
5 Şevval 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 282	Medrese-i İsa Beğ ma'a fetvâ der-Üsküb şeyhülislâm işâretiyle medrese-i mezbûre Üsküb fetvâsı ile Muhyiddin Efendi'ye verilmek.
Evahir-i Rebiülahir 1066 A.RSK.d, nr. 1531-A, s. 11	Medrese-i İsa Beğ ma'a fetvâ der-Üsküb Gök müderrislerinden dârende Mevlânâ Mustafa gelüp medrese-i mezbûra mutasarrıf olmak üzere bundan akdem kendüye sûret-i ruûs ile tevcîh olunmuş iken ber-vech-i arpalık Pirîştine kazâsına mutasarrıf olan (boş) ..... medrese-i mezbûreyi dahi alup dahl etmekle bi'l-fiil şeyhülislâm işâretiyle üzerinde mukarrer kılınup sûret-i ruûs verilmekle .... yazılmıştır
27 Receb 1067 EV.d, nr. 38004, vr. 50a	Medrese-i İsa Beğ der-Üsküb Sâbıkâ medrese Derzizâde Mustafa Efendi'ye izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
25 Cemâziyelâhir 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 88b	Medrese-i İsa Beğ der-Üsküb ma'a izn bi'l-iftâ Medrese-i mezbûre dâhil ve izn bi'l-iftâ ile müderris olan Derzizâde Mustafa Efendi ehl-i ilim olmağla şeyhülislâm işâretiyle Sahn itibar olunmak buyuruldu
VAN	
7 Receb 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 236	Medrese-i İskender Paşa der-Van Van iftâsıyla şeyhülislâm işâretiyle Ebubekir'e verilmek.
15 Zilkade 1066 A.RSK.d, nr. 1529, s. 311	Medrese-i İskender Paşa der-Van ma'a fetvâ-yı Van Mezbûre Van fetvâsıyla Ebubekir üzerinde iken âhara verilmekle şeyhülislâm işâretiyle mukarrer olmak.
VİZE	
Gurre-i Receb 1056 A.RSK.d, nr. 1517, s. 107	Medrese-i Selçuk Hatun der-Vize Medrese-i mezbûre fetvâsı ile mahlûl olup âhar tarîkden kimesne fetvâ etmemekle ayan-ı kudâtan Abdüllatif müstahık olmağla hâric itibarı ve izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm hazretlerinin tayinleri üzere verilmek buyuruldu.
27 Zilhicce 1066 A.RSK.d, nr. 1531, s. 8	Medrese-i Selçuk Sultan der-Vize Medrese-i mezbûre Ayasuluğ'da Yahya Beğ müderrisi Boyacızâde Mehmed Efendi'ye şeyhülislâm işâretiyle hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile verilmek buyuruldu.

8 Muharrem 1067 A.RSK.d, nr. 1531, s. 15	Medrese-i Selçuk Sultan der-Vize Hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile müderris olan Boyacızâde Şeyh Mehmed Efendi şeyhülislâm işâretiyle dâhil olmak buyuruldu.
28 Rebiülahir 1068 EV.d, nr. 38004, vr. 77b	Medrese-i Selçukiyye der-Vize Hâric elli ile müderris olan Ebussuud Efendi ehl-i ilim olmağla kazâ-i mezbûra tabi Sofular karyesinde Mehmed Beğ vakfının nezâreti mahlûl olmağla medrese-i merkûmeye zamm ve izn bi'l-iftâ ve hâric hareket-i misliyyesiyle şeyhülislâm işâretiyle verilmek buyuruldu.
9 Ramazan 1070 KK, nr. 217, s. 44	Medrese-i Selçukiyye der-Vize Medrese-i mezbûre kırkdan ma'zûl es-Seyyid İbrahim Efendi'ye hâric elli ile ve izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm tertibleri üzere verilmek buyuruldu.
YENİCE-İ VARDAR	
20 Şevval 1014 KK, nr. 256, s. 37	Medrese-i Evrenos Beğ der-Yenice-i Vardar Sâbıkâ elli akçe ile medrese-i mezbûrede müderris olan Mustafa'ya hâric hükmü ve izn bi'l-iftâ ile misliyle kadıasker tarafından verilüp ... etmeğin mûcibince verilmek buyuruldu.
YENİŞEHİR, AYDIN	
23 Safer 1014 KK, nr. 256, s. 7	Medrese-i Hafsa Hatun ma'a fetvâ der-Yenişehir Yenişehir'de vâki olan ulemâ mahzar gönderüp hâlâ müderris fevt olmağla mahlûledir deyu pâye hükmü ile mukaddema müderris ve müfti olan Mevlânâ Muhyiddin'e verilmek recâsına arz eyledikleri ecilden verilmek buyuruldu. Bâ-hatt-ı hümâyun
Gurre-i Rebiülahir 1062 A.RSK.d, nr. 1522, s. 234	Medrese-i Hafsa Hatun der-Yenişehir-Aydın Osman'a izn bi'l-iftâ ile şeyhülislâm işâretleri üzere verilmek buyuruldu.
1 Muharrem 1064 A.RSK.d, nr. 1526, s. 232	Medrese-i İlyas Çelebi der-Yenişehir izn bi'l-iftâ Şeyh Mehmed'in fevtinde kırkdan ma'zûl İbrahim'e medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ve hâric elli ile şeyhülislâm işâretiyle verilmek.

Ek B: Ruuslardan Örnekler

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

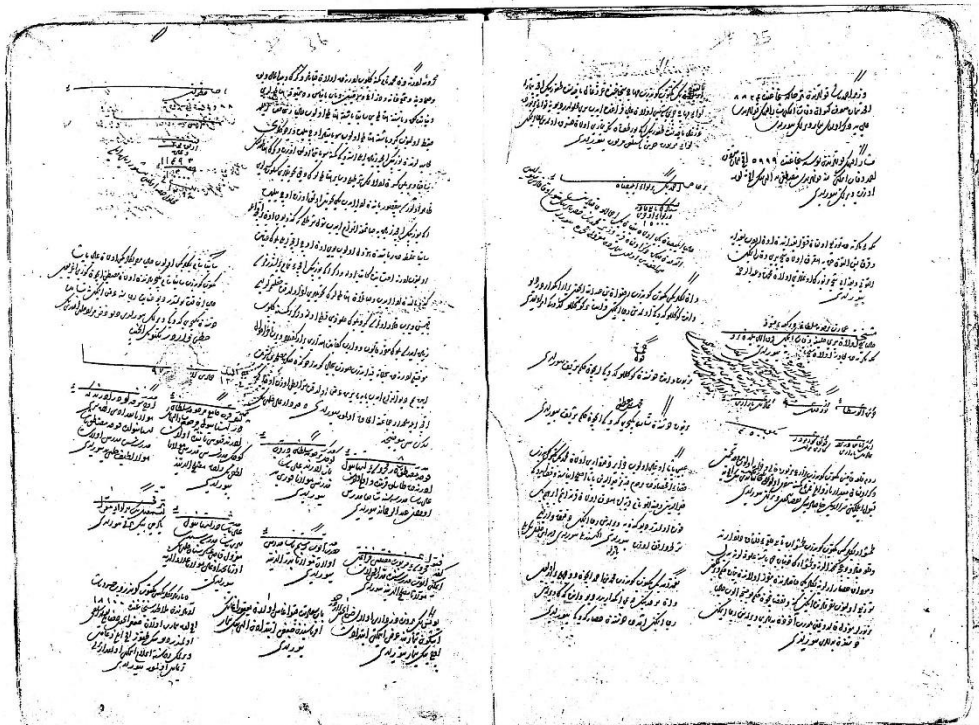

A. {RSK.d.1514-B

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRESI BASKANLIĞI (BOA) R

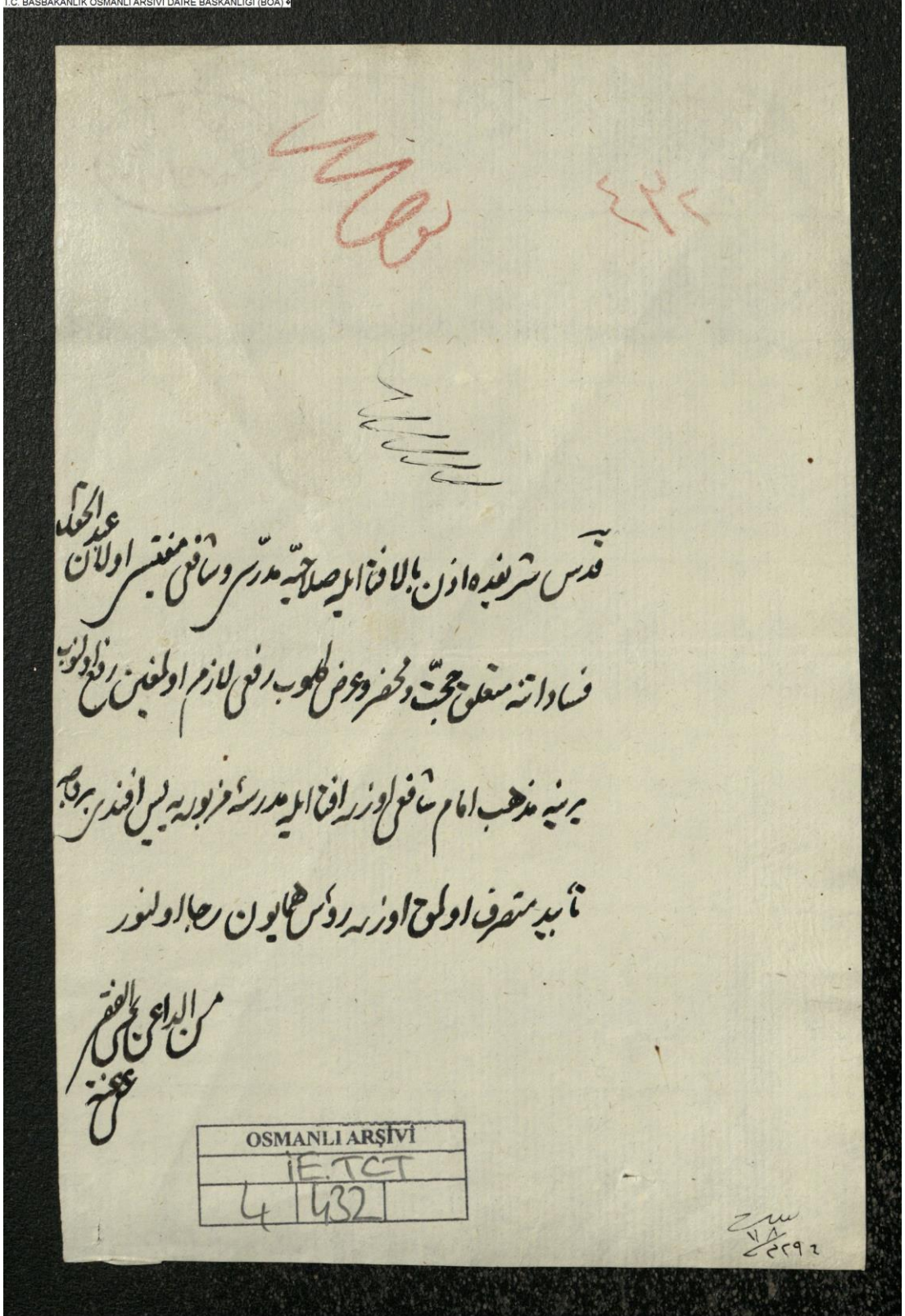

KK.d.0218

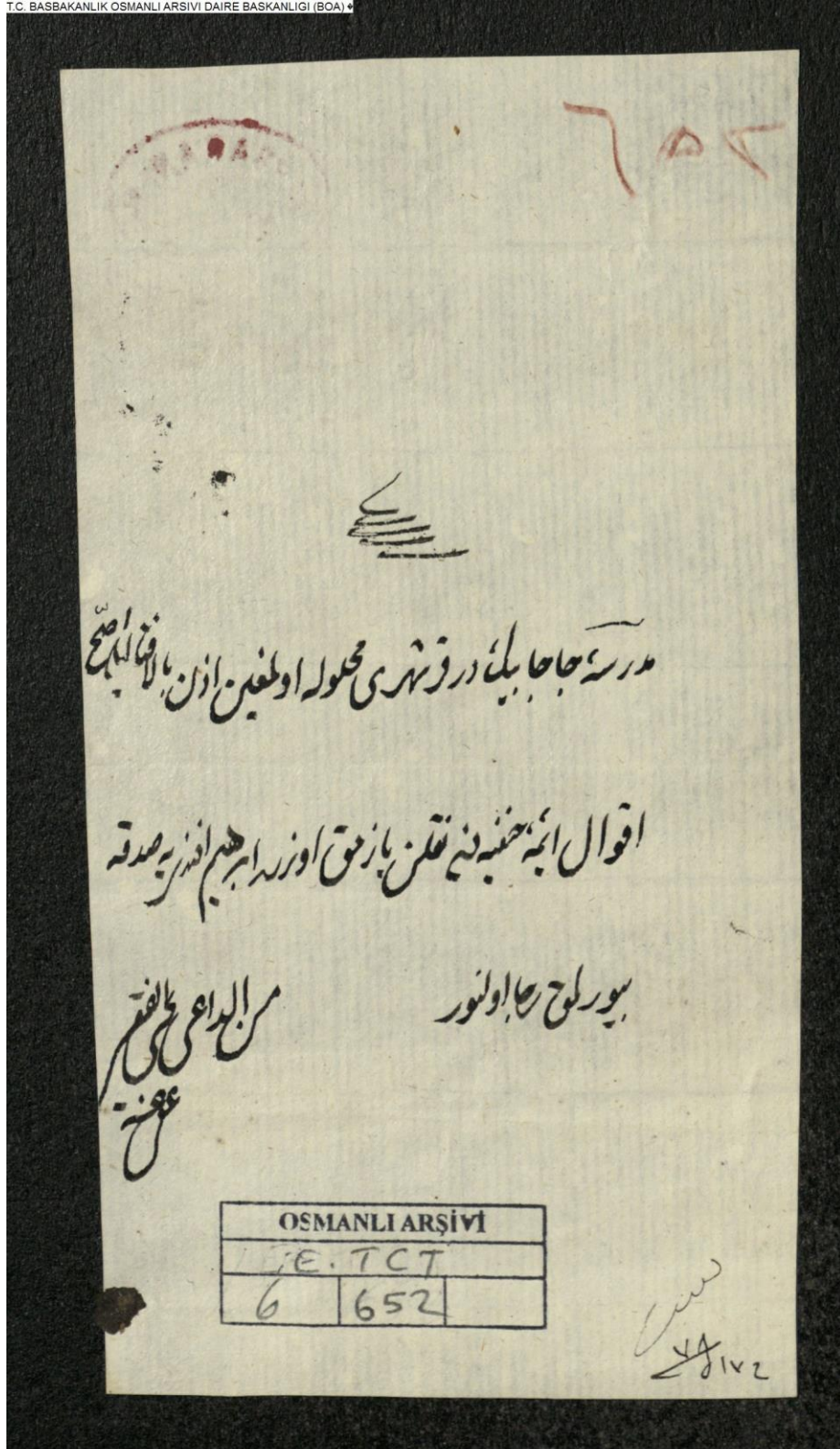
Ek C: İşâret-i Aliyyeli Teklif Örnekleri

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

İE.TCT.00004.00432.001

İE.TCT.00006.00652.001

٦٧٤

مدرسة
سوریه
لبنان
١٠٠٠

وکن رکین بن عمارتین شرع بین شیخ الاسلام المسلمین متع الله الانام بقائه الی یوم الیقین حضرتین ان عنده علیه لسنه قوله رکن الیقین
ویندکان لظنک عن حق جلالک بومرک بروجه نایب تا می سزاویا سیرقنا زنی زاد درویش علی اعلی کما فی اجراء الحکام فرجه به حد و روح علی
سای و طبع خا مریزانی مکاسبشیه زماهی حسرت التلوک اولوق لکن نصیب زبور ان قلب الیقین ترک ولا یسته عان اولوق قضا سکر طریقه علی
نام اولفله علوم فرجه به ده ماس و اجراء الحکامه تاد حاکمه استیجای الیه محتاج اولوق فرقا لکلا کسینه علان ما حفظت کما کسینه یحییمة انما الیقین
اولوق بیله وفاته اهل قضا سزورین ما عدا حوادیمز به اولان برادی ایتا الحق اولفله لیسود حال اولوق لیلی حال ایتا مشا الیه داعی الی ان بالان الیه
احیاء و شلاب دعا شیخ اولفله رجا اولوق باقره مان و لطف و احسان سنه سنیه لویه منوط در

فقد زور منی برنا بونف اولان
بن زاده درویش علی اعلی
اقا لکونف اولوب ایتا اولوق
قتیدان تقن باقره اولوق
من الی علی
سبح

OSMANLI ARSIVI
IE.TCT
6 0674